

MÉSZÁROS LÁZÁR

E M L É K I R A T A I

AZ EREDETI KÉZIRATOKBÓL KÖZREBOCSÁTJA

SZOKOLY VIKTOR.

ELSŐ KÖTET.
!1848!

PEST, 1867.

K I A D J A R Á T H M Ó R .

A KÖZLŐ MEGJEGYZÉSEI.

Midőn ezen iratok közlője adatainak gyűjtéséhez fogott, azt Ilivé, hogy Mészáros Lázár életiratát rendszeresen, divatos szerkezeti alakban tárhatja majd az olvasó elé. Időközben azonban oly becses iratokhoz jutott, hogy jónak látta eleve készített tervét egészen megváltoztatni, életírói tisztas szerepéről lemondani, s e helyett a sokkal szerényebb, kevesebb dicsőséggel, de ép oly felelősséggel járó rendezőséget vállalni el. Ily minősége mellett természetes, hogy ezen könyvek folyamában nem ő beszél, hanem az általa világ elé bocsátott Mészáros-féle kéziratok s a szót csak akkor veszi át, midőn a függöny időnként legördül, vagy a hol e könyvek egymásból folyó elbeszélésekben hézagot hagynának.

Érzi közlő, hogy ily eljárása mellett a mű egyes részei közt nem lesz meg a kellő arány; hogy némely szakaszok nagyon is messzire áradnak ki a tömör szerkezet gátain keresztül, — míg más mozzanatok csak töredékes jegyzetekben, vagy vázlatosan vannak előadva; de megnyugvást talál azon körülményben, miként a memoireszerű iratok ez aránytalanságot nemcsak megengedik, sőt épen sajátágaik egyike, hogy a legnagyobb súlyt a coullissák mögött történt eseményekre fektetik, a történet-

IV

és életírókra bízván a nagyon is részletes háttért nélkülöző, és a nagy vonásokban s kifogástalan csoportosításban való festést.

Másrészt azonban épen az teszi érdekessé a jobb memoireokat, hogy az aprólékos részleteket is elbeszélvén, az olvasó mintegy belé élheti magát a korba és a szereplő egyének közé, a melyről és a kikről olvas; míg az oknyomozó történetíró nem ritkán becses adatokat talál bennük följegyezve, számos esemény első indító okának megfejthetésére.

Hogy az általunk közrebocsátott iratokban némi rendszer is legyen, következőleg jártunk el: mindenek előtt Mészáros Lázár „élettörténete“ elbeszélését adjuk, részben őt magát beszélgetve, részben pedig az eddig ismeretlen vagy már nyomtatásban megjelent adatokat használva föl, mely utóbbiak azonban igen kevés számúak. Ez „élettörténet“ elbeszélésében egészen az 1848-dikai eseményekig megyünk s itt két évi űrt hagyunk, mint-hogy e könyvek legnagyobb része „Mészáros Lázár 1848-dikai hadügyminiszter Emlékiratai“ külön cím alatt tárgyalja ezen idő eseményeit és Mészárosnak azok közt szereplését. — Az „élettörténet“ elbeszélésének fonalát a világosi fegyverletételnél vesszük föl ismét, s végigvezetjük azt hősünk száműzetése eseményein, egészen 1858-ban bekövetkezett elhunytáig.

A mi forrásainkat illeti, ezekre nézve következőket szükséges megjegyeznünk:

Az „Emlékiratok“ eredetije 284 tört. írott ívre terjed, melyek nagy részét Mészáros kiutahiai bellebbitetésében, másik részét pedig Jai'sey-szigetén laktakor szerkesztette; ezen ívek közül mintegy 140 az Erdélyben most is élő Katona Miklós volt honvéd-ezredes tollba mondott írása, Mészáros sajátkezű jegyzetei és javításával, a többi ívek pedig egészen Mészáros tollából folytak. —

Közlő az itt közrebocsátott „Emlékiratok“ kéziratát egészen az eredetiről másoltatta le s e másolaton végzé irályi javításait s a szövegben előforduló ismétlések vagy *m á s* tekintetek által igényelt kihagyásait, mely kihagyások egyébiránt mindenütt kipontozásokkal jelölvék meg, valamint némely összevont helyek a többitől eltérő betűkkel való nyomatással.

Az „Élettörténet“ mindazon helyét, mely idézőjelek közt van, Mészárosnak „Egy emberi élet töredéke“ cím alatt hátrahagyott önéletirata eredeti kézíratai után közlöttük. Nagyon kár, hogy ez autobiographia ismeretett személyünkről csak növendékkoráig szól, ott félbeszakad, szerzőnek amerikai szenvedései közt megtört egészsége miatt; s kár, hogy életének alkalmasint legtanulmányosabb, Olaszországban katonáskodása korszakából, nem nyújt felvilágosításokat. Mindamellett ezen töredékek oly nagy — s közvetlen tapasztalatokból eredő — korrajzi érdekekkel bírnak, s irály tik oly eredeti s annyira keresetlenül humoros, hogy még így is nagy élvezettel fogja azokat fogadni az olvasó. — E rész többi adatát az elhunyt testvérbátyja: t. Mészáros Antal, Katona Miklós, Rónay Jácint, Thaly Zsigmond sat. urak részünkre tett szíves feljegyzéseinek, Szutsics Amália k. a. szóbeli közléseinek, s azon nyomtatványoknak, hírlapoknak sat. köszönjük, melyek ezen könyvek folyamában előforduló eseményekre s jellemzésekre is vonatkozva megjelentek.

A „Mészáros levelezései“ az eredeti levelek után vannak közölve. Az ezekben előforduló ki pontozásokat szintén természetesen fogja találni az olvasó azon egészen magántermészetű helyek vagy kifejezések miatt, a melyek nyilvánosságra soha sem szánt legbizalmasabb iratokban mindig elé szoktak fordulni. A Vukovics Sebő, Mészáros Antal, gr. Batthyányi Lajos özvegye, Szutsics Amália k. a. és Kmety Györgyhöz intézett leveleket eredetiükben

VI

voltunk szerencsések megkapni, a legutóbbiakat Rónay Jácint úr, a többieket a címzettek szívességéből; Ludwigh János ír az ő hozzá intézetteket számunkra lemásolva kiildé meg. A Mészáros Lázár halálára vonatkozó eredeti leveleket az üdvözölt bátyjának s gr. Batthyányi Lajos köztiszteletű özvegyének köszönjük, nevezetesen ez utóbbinak a Czecz János által Szabó Imréhez intézetteket is. Fogadják mindannyian a közlő legőszintébb köszönését, s különösen Puky Miklós úr, a ki Mészáros legbecsesebb hagyományait: „Emlékiratait“ az eredetiben rendelkezésünk alá bocsátotta.

Végül megjegyzendőnek tartjuk, hogy úgy az „Emlékiratok“ valamint a „Levelezésekben“ nagy számmal eléforduló egyének és osztályok jellemzéseit — habár itt-ott erősebb vonásokkal is lennének azok eszközölve, — megváltoztatni, vagy a kifejezésekben szelídíteni annál kevésbbé tekinthetjük magunkat feljogosítottaknak, mert emlékirónk nagy súlyt fektet ezen jellemzéseire, melyek egyébiránt úgylis csak egy ember nézetét tolmácsolnák, ha nem lennének hűvek, mit nem igen hihetünk írójuk hazaszerte közmondásossá vált becsületessége és igazságszeretete mellett.

Pesten, 1867. január 20-dikán.

A közlő.

I. FEJEZET.

Vízözön előtti dolgok.

Katona voltam; a császár és király hű szolgája szerepét 34 év és 8 hóig játszottam. Minden pártfogás nélkül ezredességig vittem; nevem, jellemem jó hírben volt, s kik ismertek, ha nem is szerettek, de tiszteltek. Nem ismertem olyat, ki ellenségem lett volna, s ha volt, — nem becsmérlett; egy barátom sem mondta fel barátságát; röviden: tekintélyes ember voltam az egész seregben, de tekintélyes ember Lombardiában is, a minket már gyűlölni kezdő olaszoknál.

Miniszternek neveztettem ki.

Nem tudom, érdekes-e azt tudni, miként jutott ki-neveztetésem tudomásomra? — Március 18-án Milánóban kiütött a forradalom; 23-án este, hallván a piemonti seregnek közeledését, kiindultunk. — 25-én Lodiba érkezünk s legjobb barátainktól elbúcsúztunk, kik sok szükséges holmival elláttak. Március 30-án minden háborgatás nélkül Castiglione della Stiviere-be érkezünk. — Itt 12 nap alatt a második szünnapot élveztük. S mivel a sok vészhir dacára is valósult Verona, Mantua és Peschiera várak megtartása, következőleg az Ausztriávali közlekedés, itt március 17-étől kezdve ismét kaptam leveleket, újságokat stb.

A számos hírlap közül a legtisztább borítékát választottam ki; az első, mely kezembe került, a „Pesti

Hírlap“ egyik, de nem tudom melyik száma volt, melyben a magyarhoni események, az első magyar minisztérium alakulása és a miniszterek nevei foglaltattak, kik közt a a magam szerény nevét is szemlélni szerencsétlenségem volt.

Szerencsétlenségnek mondom, mivel gyűlöletessé kezdett lenni a katonaság, gyűlöletesebbé mestersége, következőleg a katonai tudományok elhanyagoltattak, s gyengéd és hajlékony jellemem, ultra emberséges gondolkozási módomban akármire inkább tett képessé, mint a hon hadügy-miniszterének lenni, hol minden desorganisálva lévén, mindent orffanisálni kellendett.

Kiesett kezemből a lap. Csodálkozással vegyült szomorodással kérdezém, hogy egy 15 millió főnyi ország a leggyengébb politikus embert, hadi tudóst stb. kényszerült választani? — olyast, ki eddig csak szederfáról, selyemről, tehenekről, borról értekezett, és kiből államtudományi képzettség helyett csak pusztán becsületességet talált, midőn a többi társak államhivatali vagy publicistái képességökről mint vezérek valának ismeretesek.

Pár póstanapnál nem múlt több, midőn egy más értelembe királyi leirat nem úgy erősítette meg a had- és pénzügy vitelét, mint azt az ország kívánta; s én megvallom, örültem, nem annyira, hogy ez megtagadtott, de azért, hogy miniszternek lennem nem kelle. —

De hiába, a választás és értelmezés megerősítetett, és mivel kétes körülmények közt és kelleetlenül íratott alá, belsőmben a nem helyeslés egy neme honolt, de világos tudatá nem lön.

Már most, április 5-ike óta, a mint Veronában tartózkodánk, a hírlapokból egész hadseregünknek tudtára esett amaz iszonyú változás, melyen a Metternich által vezetett politikának keresztül kelle esnie. Az igaz, Metternich változott, de a személyek és az elvek nem igen

változtak; — ellenem pedig az egész világ kikelt, azonban nem annyira személyem, mint ügyünk ellen.

E hóban, a melyben vártam: lesz-e valami miniszterségemből vagy nem? mennyi ellenzést, rágalmat, szemrehányást kelle szenvednem, tudja az, kinek azon..... személyekkel volt dolga, a kik mitsem értenek a dologhoz, s kiknek ösztönük mégis azt sugalja, hogy ha az alkotmányos ügy győz, a privilegiált kasztoknak veszniük kell.

April vége felé irtain a bécsi hadügyminiszternek, hogy mit gondolok; irtam Batthyányinak, hogy mit érzek magamban. Alig küldtem el leveleimet, — ime jó' egy futárja, és evvel tudattam, miért nem jövök, és hogy ő' felségétől határozott parancsot miért várok.

Kossuth, mint látható bajtársunk, de mint láthatatlan miniszteriális főnök, néhány pontot izent, amire feleljek; — megfeleltem: „Az államadósság egy részének át nem vállalása bennünket törvényen kívül tehetvén, veszélyünket okozhatja, és még az orosz invasiót is maga után vonhatja,“ mi később, fájdalom! nagyban valósult, s mi el is veszített minket.

A közbenjárásom nélkül történt miniszteri besorolásnál nem is kérdeztek meg, vajjon a Batthyányi-Kossuth eszméhez beszegődöm-e? En vonakodtam, bevallottam képtelenségemet, és mégis meghívtak; a király megerősített. — Átadtam tehát ezredi vezényletemet, és elindultam miniszternek. Sok illusiót nem faragtam; keveset reméltem, sokat nem vártam; — bonyolódottnak ismertem helyzetemet, és mégis mentem, bár a magam részéről nem a legjobb kedvvel, valamint azokéről sem, kiknek miniszterségem vagyis inkább a magyar hadügyminiszterség nem tetszett. Ez volt az olaszországi sereg, mely azonban mégis elmondta: „Ha már túrni kell, még jó, hogy legalább ez lett.“

Olaszthonban lévén s az ottani forradalom által kiszorítottván Milánóból, a seregnél tartózkodtam, és pedig Veronában, mely segítséget várt, bogy a piemonti sereg ellen támadólag működve, Lombardiát visszanyerhesse.

Veronában a készületek közt szünnapokat élvén, a jelenlevő hat főherceggel a legnagyobb alázattal beszéltem; hanem midőn elbúcsúztam, miniszteri bőromet felvevén, a tanszékről beszéltem, és mit? — azt, hogy Magyarhonnak szintén erős kormányra vari szüksége, épugy mint a centrális államnak, vagyis Ausztriának; s ha ez utóbbi nem erős, nem egyenes, .nem törvényszerű, mely sem jobbra, sem balra nem hajol, semmi pártolást nem osztogat, s ha az új alkotmányos utón nem marad, s így a véle összekapcsolt és alárendelt kormánynak és népeinek irányt és támaszt nem ad, — akkor Magyarhonn ismervén az őt környező ellenséges elemeket, tudja, hogy elvesz, és ha már vesznie kell, legalább becsülettel fos: elveszni; hanem akkor Ausztria is összeroskad. Lesz-e ebből haszna az összes monarchiának? — azt kiki átláthatja.— Meghallgattak, igenelve, nemelve,..... hanem barátságosan eresztettek el, s így Veronából májushó 17-én indulok el.

Mentem, és Roveredóban találtam Rainer főherceget; ő már ágyban volt, — főudvarmestere által üdvözlétem beizentem, s ennek a felebb mondottat ismételtem. Triestben János főherceget találtam, — — —

Salzburgban megháltam s az ottani császári kertet megnéztem anélkül, hogy előérzetem lett volna arról, mikép másnap valódi urai járkáljanak a kertben.

Innét kiindulván, Linztől két póstányira elszundikáltam; egyszerre legényem megtaszít, és azt mondja: „Az udvar jön!“ — Kinézek, és négy császári bintót látok, hanem sem a császárt, sem a királyt meg nem ismertem. — Alig mentem tovább, jöttek egyes hintók, ki követ, ki tábornagy. Mindegyik megállít: láttam-e a császárt? — Láttam — mondtam — négy udvari hintót, de ki lett légyen bennük? ki nem ismertem. — Nem tudtam mire vélni az ily könnyű utazást, míg Linzben valódiilag ki nem tudtam a bécsi kravalt, és a császár e miatti elutazását.

Linzben egy angol királyi futár kereste a császárt, és bár tudta, hogy nincs Bécsben, mégis együtt tartottunk Becsnek, a császárt ott keresendők. — Találni ugyan a császárt nem találtuk, de rendetlenséget sem, hanem olyas kábulást és kebelszorító tikkadást, mely nagy vihart szokott megelőzni.

Nos, mit volt mit tenni?

Bécsben voltam. Mint miniszter léptem be és mint ilyen mikép éreztem magamat egy nem rég..... át-
váltotatott székhelyen mint alkotmányos hivatalnok? —
nem tudom.

Azonban aludtam, és pedig nem roszul; meglehet, hogy az út is járult hozzá, és másnap, bár ismeretlennek gondolám magamat, mégis voltak nézőim, látogatóim, kérőim, magukat ajánlóim stb.

Miniszter lévén, természetes, hogy hasonlóimat keressem fel; hanem mivel katona-másaim is voltak, — ha-

tároznom kellett. S így minisztertársaimat keresém föl, mint olyanokat, kik a tetteges szolgálatban régiebbek s engem újoncot legalább a kezelésre (Handgriff) betaníthattak.

Herceg Eszterbázy, Magyarország Aberdeenje nem volt otthon; segédje, vagyis az úgynevezett államtitkár, Pulszky Ferenc barátom, (vagyis inkább akkor még nem barátom, hanem másnapi barátom,) be kezdte vezetni a körülmények tömkelegébe és megismertette velem a szereplőket, kik közül, t. i. a német miniszterek közül, egyet sem ismertem; és ha ismertem is, nem igen használt volna, mivel a helybeli politika még akkor talán alig eszmélt, és ha eszmélt, az ingó vagy ingadozó főszemélyek határozatlanságánál fogva felületes tervrajznál egyebet nem mutathatott. S így még száznál több okot hozhatnék fel, melyek közül csak egy igénytelen érintek itten, „hogy vagy testileg, vagy fejileg nem voltak helyökön.”⁴⁴

A volt magyar kancellária termeiben ekkép polgárminiszteri alakomban körül kelle tekintenem, s udvariasághoz fognom, hogy a tárcámat itten ellenőrzendő, vagy vélem közremunkálkodó, vagy pedig ellentálló hasonló hadügyminiszteri tényezőket új helyzetemben kiismerjem, és hogy előbbi subordinált helyzetemből kilépve, velők beszélgetvén, megismerkedjem.

Az igaz, hogy a régi H. K. Katii épületében 35 évi szolgálatom ideje alatt csak kétszer voltam; először 1816-ban mint veles,*) következőleg mint zérus, s másodszer 1842-ben mint major, következőleg mint $\frac{1}{100}$ rész valami. Nem igen sokra vágó szellemem szerint meglátogattam mindenkit, mint Suvarow tette, midőn Pétervárott az udvarba először lépett s az ajtónállótól kezdve mindenkit megcsókolt, de sem nem kért, sem nem keresett valamit,

*) Lovas önkénytes.

s azért ő úgy, mint e sorok írója, — szívességgel eresztetett el.

Jelen helyzetem s az által támogatott személyem szálfka volt szemökben, hanem a rosztat jobb alkalomig túrni kényszerültek s túrték is, s oly összezsugorodott, törpült, határozatlan állapotban találtam őket, hogy vagy magamat nagyobbnak, vagy őket kisebbeknek kelle tartanom. — — — — —

A többi első fej utáni fejek vgy újoncok valának új állapotukban, vagy pedig régiebbek, de a magyar körülményekkel ismeretlenek, bár benne már rég működök, p. o. Rousseau tábornok, kinek jellemrajzát koponya-vizsgálat utján a híres amerikai phrenologus Castle Mihály által szintén úgy, mint saját tapasztalatomból ismerem; tudniillik hogy ambitiója Napoleon-féle és hogy nagy szerepet játszszejék, sokat képes végbe vinni. Röviden: ismerösím lévén, fogadtatásom sem megnyugtató, sem barátságos nem volt; mindenről beszéltek, csak arról nem, mi helyzetemben némi támaszt adhata.

Ezek után Latour hadügyminiszterhez jutottam, kinek hadi tudományát és technikai jártasságát ismerém, de nem politikai minőségét. Nem kedves benyomásu külseje még kevesebbet hathatott reám, mivel katonai nyíltszívűséggel nem egyesült; és midön neki is elmondám: „Minek kellene lennie Ausztriának, mitől tarthat Magyarország, mi lenne következése, mi kára az összes monarchiának,“

biztosított, hogy a bécsi kormánynak nincs semmi melles célja. És bár szépen beszélt, mégsem elégíte ki, a minek okát magamnak magyarázni nem tudván, valami titkos előérzés kétkedőben hagyott. — Akkor ugyan mind ezen érthetlenségeken túlhaladni nem bírtam, és azokat a néhány nappal elébb történt kravalnak, s ezt mind a császári udvar távozásának tulajdonítottam.

Bécsben néhány napig mulattam miniszter-collegám, herceg Eszterházy Pállal, s jószívű nejével megismerkedtem.

Diplomatikus tehetségei sem csodálatra, sem tiszteletre nem ragadtak.

Pulszky Ferenc barátom történelmi s politikai tehetségeiről ismeretes lévén, beszélgetésével tájékozott ugyan, de véleménye hibátlanságáról nem biztosított.

Zsedényi derék conservatív főnök, eleintén ügyünknek hódolt; kiismervén magát az udvari labirintban, jó szolgálatokat tőn, s bár sikerét nem láttuk, el nem ismerünk hálátlanság lenne. Megmaradt-e új valóságában vagy visszatért-e régi Adámjába? ő tudja. Más két tanácsnok: Plathy és Bartal derék magyar emberek s azok is maradtak.

Bécsben e néhány nap alatt többekkel is beszélgettem és kérdezősködven, tájékozást keresvén, elhagyóm Bécsset s Posonynak indultam gőzösön, oda estve érkezendő.

Posonyban utoljára 1842-ben voltam, mint tisztos kis ur, kevés vágygyal, csak jó barátokat keresendő; most pedig mint tekintély jövők, és mi több, mint olyan új hivatalnok, a milyen még nem létezett. Megtartván a szigorú incognitót, kiszálltam és a fáklyát, zenét és unalmat szerencsésen elkerültem. Így tehát egyenesen a dologhoz láttam. Dolgom pedig egy altábornagy felkérésére vala, hogy ügyünkhözi csatlakozásra felkérhessem.

Ezen altábornagy, szerzője a második terra incognitának, Bécscesel s a magas aristokrátiával összekötte az új mozgalmak ellenese s ha lehet, hátráltatója. Az új alkotmánynak inkább ellensége mint barátja volt, noha magán valóságában derék, becsületes ember s jó katona.

Akárminth edesgettem, akárminth, cirógattam, okokkal ostromoltam, — megnyernem nem sikerült; sőt a legnagyobb ellenszenvvel nyilatkozott, úgy hogyha nem gondolám békességes türéssel kiegyenlíteni bírnai a darabosságokat, talán hatalmam súlyát is kellett vala éreztetnem.

— Azonban azon remény, hogy bonyolódásainkból kimotolálhatjuk magunkat, engesztelővé tett, remélvén, hogy idővel a vonakodók is a közös ügghöz pártolnak. — Elhagyám őt tehát s nem bolygatám tovább; meglátogattam barátaimat, s ismerkedtem újakkal; az elsők közt a később ügyünkhöz ragaszkodónak mutatkozó báró Bakonyi ezredes s más régi, ezredbeli reminiscentiák voltak.

Másnap gőzösön Pestnek fordítám utamat, minő érzetekkel? — nem igen tudom. Nyugodt nem, de víg sem, szomorú sem valék, hanem olyan török Allah kerim!

— „nagy az Isten“-féle apathiában szemlélttem a szép Esztergomot, Visegrádot stb. Nehány szép asszony rám ismert, s noha tagadám minőségemet, mégis a szép szemek hatással voltak és azért beszédbe eredtem velük. Egyik szép asszony húgának kezeskedtem is testvére életéért, ki akkor élt is, de egy hó múlva Goitonál, Olaszthonban, egy golyó szépen elvitte fejét, úgy hogy több percig még egyenesen ült lován. Ez Metséry főhadnagy vala. A gőzös rózsa volt — — — — —

Végre Pestre érkezém. Az emberek egy nappal előbbre vártak és vártak; — később érkeztem, és mégis vártak, úgy hogy még egy kis speechet is kelle tartanom, mely három szóval az éljent szintoly éljennel viszonzta. Ők megelégedtek, csak én nem, ki nem akartam, nem tudtam, nem szerettem nyilvános téren szónokolni, mutogatni és fitogtatni magamat; — mégis kényszerítettem azt tenni; — bele estem, s mit volt mit tenni? — tűrtém.

Alig bírtam a sok szorongatások közül menekülni, s egy barátom segítségével, — ki később Magyarország ellen fegyvert rántott, — a legközelebbi István Nádor vendéglőbe vánszorogtam, midőn egy főherpegségi parancs azonnal Budára kényszerített.

En pontosan és pongyolában, a mint valék, Budára mentem, hol István főherceg a legnyájasabb módon fogadott, és nem sokára gr. Batthyányi, a miniszterelnök megjelenvén, az esküt az . . alkotmányra tétette le velem, — — — — —• — — — — —

Erre néhány apró, vízözön előtti olasz- és más országi, bécsi, és a császár családját illető kérdések és feleletek után haza mentem. S nem annyira azon örültem, hogy már esküvel is kötelezettje vagyok a hazának, mint azon, hogy végre megmenekedve, magamra hagyattam. Tehát mint valódi első magyar független hadügyminiszter lefeküdtem, első álomra kíváncsian várakozandó. Azalatt a nádor és kollegám: Eötvös Innsbrucknak tartottak, ottan Magyarhonhozi hűségüket és ő felsége személyéhez ragaszkodásuk nyilvánítását kijelentendők.

II. FEJEZET

A miniszter körülnéz és a katonaságról beszél.

Elaludtam biz én, de a mit álmodtam vagy érzettem, különös nem lehetett, mivel föl nem jegyeztem.

Mint miniszter ébredtem fel s az életet mint olyan meg is kezdettem, melynek gyönyöreit csak az élvezzi, ki nem ismeri, vagy az, kiből a dicsvágy, uralkodási vagy kormányzási csikland nagyobb, mintsem a kisebb körökbeni mozgással meglelégedés.

Tehát látogattam, látogattattam s bajtársaimmal megismerkedtem, először csak nagyjában, később részletesebben.

Ugyanazon házban volt szerencsémre szállva Deák Ferenc, a híres, a derék, becsületes hazafi, polgár, szónok, ember és barátom. — Itt volt még a nem különben derék hazafi, polgár és bajtárs: Klauzál Gábor. — Ezekkel lévén nagyobb elvrokonságban, nagyobb ismeretségben, mint újonc ezekkel szövetkeztem, — fenntartván azonban mindig magamnak további tapasztalás által szerzendő magán nézetemet.

Gróf Batthyányi Lajos, a miniszter-elnök, ki (ki-nek ajánlatára? nem tudom,) bármiként vonakodtam is, ismeretlenül társai közé soroztatott, volt az, kit utánuk meglátogattam. Vele ugyan eleve a politikáról nem sokat beszéltem, bár bevezetésül némelyeket előhoztam. Innét Szemere Bertalannal, a belügyminiszterrel ismerkedtem

meg; ettől gróf Széchenyihez zarándokoltam, mivel már előbb is, mint Deák, Klauzál és Eötvössel, némely összeköttetésben voltam; hanem most megváltozott; sem fényesreptűnek, sem határozottnak nem találtam.

Kosuthot, a hírest, nem láttam, nem volt otthon; Eötvös Bécsben volt.

Így tehát a miniszteri processiót bevégezvén, az ügyre menék által.

Ezen ügy, azaz a hadügy, a mint egyrésről a pénzügygel legtovább elleneztetek, úgy másrésről mindkettő a legbonyolódottabb állapotban volt. — Az első megsértette az egységet, a második a bécsi kezelést; — az elsőnek vezetője nyugalmas, békeszerető és engesztelhető volt, és talán még ezen kívül, a mi az esküt nem piszkálta, beszélni is lehetett vele. De a másik vezetője fényes értelem, sanguinico-nervosus vér-alkattal összekötve, dicsvágygyal telve; nemzete megváltójának hívatni, mindent tudni, mindent vezetni kívánt. Hébe-korban múltját a németekkel éreztetni, tökéletesen független lenni s több ilyes szándékkal föllépni igyekezett.

A hadügy mint hadvezetés, vagy mint országos védelmi hivatal igen rősz lábon állott. Csaknem az egész világ ellene, igen kevesek és olyasok mellette, kik zavaros időben keveset segíthetének. Még a hazafiak is balul fogták fel, s azt keveset értve, benne sokat akartak érteni. Egy különös, de sem nem definiált, sem nem magyarázott mixto-ungarico-politico-militari sensu szeretvén azt kezelve látni, fébzegen pártoltatott. — A tényezők benne a katonák s ezek 1688-tól fogva, midőn az első sorezred felállítatott mindig egy kaptára üttettek, egy engedelmességre szoktattattak.....s egy zászlóra esküdtek.

Egy volt a parancs s ez is idegen nyelv szerint moz-

gatott; — most egyszerre alkotmányra esküdtek, és pedig olyanra, melyről fogalmuk sem vala, s mely az eddig szokotton kívül még mást is foglalt magában. De ezeket, a közembereket értem, még lehetett volna vezetni, ha azok vezetlétökké válhattak, kik őket vezették, t. i. a tisztek.

Itt egy kis antediluviánus történetet kell előhoznom, és pedig olyast, mely a katonai állás vagy rólai gondolkozás taglalásával, a haza többi viszonyaira nem rász világítást fog nyújthatni.

Miként jött? — hosszas lenne fejtegetni, hanem kevés tiszt érzett alkotmányos állapotunk irányában vonzalmat, és a kik éreztek is a több ideig szolgáltak közül: vagy sokat felejtettek nyugalmazott állapotukban, vagy megbántva, vagy morális, vagy politikai és magukviselési bukásban voltak, kik ekként a szellem felemelkedésére, a jellem tisztulására és a becsület tisztán tartására keveset hathattak.

Miként is szerettek volna minket a sok idegen nyelvű, sok külföldi tiszt, a kik legfőleg a nélkülözhetlen méltányosságban részesültek. — E sorok írója 1812-ben kezdett körülnézni — s 1813-ban katonává lőn; — 1816-ban a bécsi, párisi béke kötöttet.

1816-ban a katona-ruha még legtöbb megyében szabad bemeneti és szíveslátási jegy és útlevel vagy debreceniesen: igazság volt minden házhoz. — Akkor kegyelet volt, ha magyarul beszéltek a társaságokban, és még a legnagyobb házakban is a honi nyelv másodszerpet játszott. Akkor ifjaink általában ha nem is bárdolatlanok, de igen műveltek sem voltak; következőleg a tiszt, ki több helyen fordult meg: beszélni, bókolni, hódolni, táncolni is jobban tudott s így jobban is fogadtatott. — A katonaságnak a megyékkel sok baja volt, és ritkán kapott többet, mint a mi szabály szerint járt; — sőt ott, hol némely megyebeli főnökök házi ízetlenségekkel bajlódtek, még kevesebbet, kapott, ha a tiszt kar a generális con-

gregatiókban az alispánnál, előkelőbb szolgabírák és táblabiráknál testületileg nem tisztelgett. Azok, kik értették a dolgot és mint jó keresztények nemcsak az angyalnak, de még az ördögnek is gyújtottak gyertyát, azaz a nagyságos asszonyoknál vagy az Eure Gnadeneknél magukat behízelegni tudták: azoknak az uraknál is elő volt készítve az ut, és így kedvezőbb állást nyertek. — Hátha még egy-egy magyar volt köztök és a generális gyűlésben magyarul kérte meg a megyét? — akkor a plebs contribuens többet is adott, mintsem kértek.

Egész 1823-ig honunk a tisztekre nézve Eldorado volt, a katonáknak is jól ment dolguk, noha voltak tartományok, hol még jobban éltek; de mégis kiki örömmel emlékezett vissza ezen időkre.

1823-tól fogva, midőn a királyi commissiók működtek, és ezektől a bátorság fenntartására katonaság is használtatott, mely akár magyar, akár külföldi, a tens uraiméknak közükbe vágott és elfogta őket, — akkor kissé csökkenni kezdett a katonaság iránti nagy szeretet.

Később, 1825-ben az országgyűlés, mely bár nem bővelkedett sok hathatós intézményekben, mégis a sok lárma közt kivívta a magyar nyelv diplomatikai állását, 30t tovább ment s még feszegetni merté azt is, hogy a magyar ezredeknél magyar tisztek használtassanak. Ezen utolsó kívánat sikert ugyan nem látott, de felfrissítette a nemzet, vagyis inkább a karok és rendek katona-magyarítási óhajtását, és mivel a kormánynak ez nem tetszett, azért a nemzet a súrlódások közt azt mint popáncot vagyis ijesztőt minden következő országgyűlésen előhozta, mi azonban egy vagy más okért mindig viszhang nélkül hangzott el.

Ezen nemzetbeli, nyelvbeli s diplomatikai új állás kivívása, mint mindazon politikai intézmények, melyek a nép érettségéhez, műveltségéhez, értelmi és vagyoni minőségéhez, az érdekek kiegyenlítéséhez vagy aránylagos egymásmelletti megférhetőségéhez nem szabvák, nagy áldást keveset s csak elégtételt nyújtott a magyar faj büszkeségének, de valódi hasznot soha sem hajtott. Ha a más nemzetiségi, nyelvbeli s fajbeli súrlódások, izgatások s szunyadásukból felezmélések életbe nem léptek volna, és ha a római lictoroknak maguk előtt hordott vesszőnyalábaiból szerzett volna a hon magának tanulságot, hogy csak egyesített erővel lehet nagygyá és uralkodóvá lenni, — mint Corvaja, a híres pénztanár (fmanz-tudós) mondta: „Egyesítetek és uralkodjatok“ — úgy azonkívül még a haszon is igen nagy lehetett.

Ebben a korban, mert úgy kell címezni, mivel Európának legtöbb népei sínlődtek benne, megmaradtunk mai napig és ez bukásunkat elősegítette. Miért? — Mivel nemzetünk nyelvbeli kifejlését tekintetbe nem vettük; nem, hogy jellemünk egészen ellentételes; nem, hogy a más nemzetbeli elemek ellenséges indulatokkal mutatkoztak irántunk; nem, hogy önhittségünk, gőgünk s így politikai rövidlátásunk erőnket túlbecsülte, és a mit evvel meghódítani nem vélt, azt az új szabadság kivívásával és a nép felszabadításával vélte kivívni.

De térjünk vissza.

A törvényes nyelv, a mint nyilvánosságra kapott, a magánéletbe is — bár lassan, — de mégis átszivárgott. A fiatalság, mely eddig háttérbe szorítottását műveltség, más nyelvbéli jártasság és tudományos készüllet hiánya miatt érezte, legalább egyben buzogni kezdett, — a nyelvben. A nagy-nemesi tejfel (haute - crème) nem hódolt ugyan

tüstént, de mégis idestova hódolni kezdett, és valóban hódolt is, midőn Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Andrássy György és mások a reform-térre léptek, — azt a nyelven kezdendők. — Az asszonyi nem, legálább közöttte a bon-tont képzők, nem hódoltak ugyan, de mégis kissé tágítottak; és ha a nyilvános élet darabig kevés eredményt is mutatott, de mutatott a gyermeknevelésben, mely úgy is minden jobb létnek egyik főtalpköve.

A tiszték lassan-lassan a szereplő elsőségből leszállani kényszerítettek, és a külföldiek, vagy a honi nyelvet nem beszélők magukat háttérbe szoríttatni látták.

London, Páris, Bécs, Berlin stb. a ritkaságok láthatósága szerint 8—10 nap múlva ízetlenekké válnak, ha az emberek vagy a társaság ízletetökké nem teszik. Így a külföldi tiszt kevésbé ízlelhetőnek kezdé találni Magyarhont is, mely eddig a történetileg kimondott magyar vendégszeretéből már azért is alább hagyott, mivel szaporodó szükségeivel és kényelemkeresésével a pénz becstét átlátni kezdte. Ehhez, midőn a pazarul és fényűzéssel mutatni szokott magyar szívesség és vendégszeretet alábbszállt, még unalmasabbá lőn a katona élete, mivel sem Páris-féle nyilvános élet, sem nagy mester-műbeli bőség, sem élvező tömeggel szemet gyönyörködtető pezsgés nem volt oly számban, végre még a történelmi múlt sem kecsegtethető az embert annyira, hogy hasonlóit mellőzhette volna.

Némely városban tárva lévén az alantibb hajlamok kielégítése, nem tűnt fel annyira e hiány, mint a falukon, hol zárva lévén a nemesség háza, zárva volt az élet gyönyöre: a társaság.

Az új kor kívánsága, követelése, mely a tisztól a honi szokást és élethezi simulást feltételezte, az újabb polgárosodás műveltebb kellékét gyűlöletessé tévé, és pedig annál inkább, mivel ezek a hivatalos életben is alkal-

maztatván, a szolgálati viszonyban is bőven éreztették velük a kivívott suprematiát.

Ehhez járult pedig a szabad szó, mely korlátlanabb volt mint Anglia- vagy Franciaországban, s mely a heves magyar természettől legkíméletlenebb modorban használtatott, úgy hogy mit a szolgálati barátságtalan eljárás meghagyott, azt a korlátlan szó a társaságba vitte át, — s így lassan-lassan a katonaság eltávolított és ellenpártot képezett.

Az 1825-ki országgyűlés utáni hazai viszonyok elevenebb nemzeti életben mutatkoztak, s az ehhez járuló hazántúli és körülötti események azt még jobban fejleszték.

Az 1832-ki országgyűlés lelkülete, mely akadémiát alkotott, tanulási vágyat ébresztett, utazási kívánságot élesztett; mely a magyar hátramaradását, — mit Széchenyi legelőször merészelt kimondani, — világossá tévé; a magyar szellemet álmából még jobban felriasztotta, és oly izgásba hozta, hogy még azok is, kik élesztői voltak, sokallották, és ellene dolgozni jónak látták, — de hasztalan.

Széchenyi István, kit a „Hitel,“ a „Világ,“ a „Lovakról,“ a „Stádium“ stb. könyvei miatt eleinte a fél-, és a régiben tespedő honi értelem megtámadott, de midőn taglalásba vették eszméit és azt az életben találttal hasonlítani kezdek: kibékültek, állításai igazságát átlátták, s hogy ő Magyarhon első embere, — elismerték, — egy hatalmas vetélkedőt talált a szabadság emberében, a szabadság szép és hönyelvű bősében, az e miatt fogsággal bűnhődött nép-emberében, Kossuth Lajosban, ki megint a „Pesti Hírlap“-ot szerkesztvén, mint első journalista lépett fel, és Magyarhonban eddigelé nem ismert publicistikai dolgozataiban oly fénypontot mutatott fel, melyről a honban senki sem álmodott. — Ez, mint Széchenyinek követője, s még nagyobb tágitója eszméinek, a magyar faj több erényével és még több hibájával el látva, értelmi s nagy szónoklati tehetséggel, tollal s demokratikus elvek felé hajlással lépett fel, ki ellen mind azok, kik Széchenyinek vitárait helyeslették, vagy vele tartottak, kikeltek; ezek közt a korán elhalt Dessewffy

Aurél, s ez után fivére, Emil s még más többek.

De hasztalan dolgozott ellene a magas arisztokratia, a higgadtabb értelem; a hatály meg volt adva s ez tovább-tovább terjedett, mivel az egyesülési s az egyesületi eszme meg volt születve. Itt pedig szintén, mint a megyei üléseken, a magyarnak egyik kedvence: a szó a beszéd, nyílt tért talált, melyben rég elfojtott sóhajokat, gondolatokat kifejthetett, kitárhatott. Nem volt tudomány, mesterség vagy művészet, még a melyben legkevesebb lángészt mutatott is, és mely talán még soká fog parlagon heverni: a festészet, szobrászat, — melyekbe az óhajtás ne vágta volna fejszójét. — Noha az akadémia egészen meg nem felelt annak az eszmének, melynek feltételéhez volt szabva élete, de mégis hatalmas előmozdítóvá lőn; és mivel valami csalhatatlan areopágussá akart felemelkedni, tehát a kívülről álló értelmesbektől ráütöttek s bírálgtatván, kárt kevesebbet okoztak neki, mint ez által hasznot a hazának, mivel az irodalom bővült, szépült s technikaivá, tudományivá alakulni sietett stb.

Ezen magyarsági vagy magyarságrai kifejlés nőttön nőtt, terjedett; az utazásokból hozott tapasztalás, bár nagy mennyiségben majmolást is hozott, — mégis használt. Az angol vadász-kutyákat és velöki vadászatot talán még akkor otthon hagyhatták volna, mely ha Angliában hatását a lovakra és természetésre nézve megtette: de Magyarhonban mitsem mozdított elő. Itt a földművelés még patriarchális alakban, ide s tova civilisált modor

mellékleteivel, és csak a vagyonosabbak némelyikénél okszerű javítással, volt kezelve. A tagosítás, a rétek elintézése, a legelők beosztása s több más valódi javítás emberek s azok kezei hiányában nagyobb terjedelemben létre nem kaphatott; de mégis meghozta azon rendes gondolatot, hogy Magyarország sorsának változnia kell, — bár az még világosan tudva nem volt, mikép?

Ezen magyarságrai kifejlés, a mint a magán-életben terjedett, a magasabb társas életbe is beszivárgott, hol legalább a gyermekek magyarul neveltettek. A külföldiekben azonban, kik viszonyainkhoz simulni nem akartak, nem tudtak, a már létező rossz hangulatot rosszabbra fordította; úgy hogy gyűlöletessé kezdett válni, legalább azok közt, kiknek szerencséje, ízlése, életmódja vagy keresete szintúgy Bécstől függött mint Magyarhontól. Ezek közé a sok német és a magyar ezredbe beosztott, itt s külföldön tanyázó alsóbb s felsőbb rangú tisztek is sorolhatók.

Az újabb viszonyok több felekezetnél rokonszenvre nem találtak, mert a régít egyszerre felejteni kellett, az újba pedig oly hamar beleszokni nem lehetett. Az ily felekezetekben voltak:

1- ör azok, kik a zöld asztalnál alsóbb fokozatról felfelé emelkedve nyerték kény erőket;

2- or azok, kik úgynevezett jobb születésben, vagyonban, vagy Bécsben találták hajlamuk és vonzalmuk ki-elégítését; vagy pedig vér és házassági rokonságuk s nevelési egyformaságuk következtében több élvezetet találtak künn mint benn;

3- or, kiknek méltóságérzete több telivérrel találkozott künn, hol a nemességnek kézi-mesterséget űznie szabad nem volt, mint benn, hol a politikus csizmadia

vagy más nemes kézműves szintén számíthatott kézszerítésre némely tiszti eljárásnál, és a ki törvényes kiváltságai mellett, ha a legfőbb hivatal jött volna üresedésbe, — királylyá is választható vala, stb.

Ha már a több honi felekezet kevés rokonszenvéen, melylyel újabb honi ügyünk irányában viseltetett, nem igen csodálkozom: úgy a katona-tisztek még kevesebb rokonszenvét, és innét egy lépéssel tovább, ezen ügy iránti gyűlölségét még kevésbé csodálom, sőt természetesen találok és pedig a következő okokból: 1-ör. A tisztek nyelve a német, melynek tudása nélkül felsőbb fokokra nem léphettek. 2-ör. Miután nevelő-intézeteik német tartományokba helyezték, (melyekbe kizárólag a német tisztviselők fiai vétettek fel; míg a katona-tisztek fiai között nemzetiségre nézve nem volt ugyan különbség téve, hanem két olyast kérő közt bizonyára a németé volt az elsőség,) az állam költségén nevelendő ifjak igen kevés kivétellel a német tartományokból vétettek. 3-ör. A bécsi burokratia befolyása a nevelő-intézetekbe felvételnél, úgy hogy az érdem igen ritkán ismertett el, ha a Hofrath vagy referens nem protegálta. 4-er. A tiszt-ségekben! felebléptetés vagy előmenetel legnagyobb részben az örökös tartományokra esett; nem annyira azért, hogy önkényt igazságtalanságot akartak volna elkövetni, hanem azért, mivel nagyobb része a magyar ifjakkal, mihelyest valami bizonyos tiszti fokot elért, s otthon volt miből élnie, állását elhagyva, a kitlinőbb s a békében unalmas szolgálatra később örökös-tartománybeliekre hagyta szabadon a tért, — otthon oppositioiba lépven át, a hátramaradásért panaszt emelendő.

S így német nyelvért, német ügyességért kapott minden kenyér-keresetet, éllemezést és holtiglani tartást a kormánytól: míg a magyar nyelvben csak zsoldos, nevezettel, constitutionális értelemben szabadság elnyomói cím-

zettel, egyenlőségi tervezettel és a katonának polgári hatóság alá rendeltetésével találkozott. Természetes, hogy oda tartott, hol rokonszenvre találhatott: a németajkú Haus-herrekhez és polgárokhoz, hol az asszonyságoknál az „Euer Gnaden“ címzéssel több élvezetre, hason érzelemre, következőleg rokonszenvre talált.

Ezeknél fölmentetett attól, mit felebb elszívni nem tudott, hogy az egyenruhán kívül (mely azelőtt mindenhol bemeneti jegyül szolgált) most már azt is kérdezni kezdjék, mi van a ruha alatt? s el nem felejté, hogy azelőtt a puszta táncsal meg a német nyelvvel elsőködött. Most a magyarság nagy része megvetvén a nyelvet benne, még más után is kérdezőködött. Kedvetlenül hatott reá továbbá még az is, hogy kevés idő lefolyta alatt művelődésben vagy műveltségben több hasonlót, sok ötet felülmúlót, következőleg megannyi versenyzőt talált.

Ily állapotban voltak a státusok és rendek, a polgárság s a nemesség a katona-tisztekkel, midőn az országgyűlés 1847-ben, november havában összeült.

III. FEJEZET

A miniszter még mindig körülnéz, és a polgári egytembe vágja véleménye fejszójét.

Az ország maga egy kis lázban létezett.

Bár 1842-től fogva nem láttam hazámat, de mégis a sok hírlap összegegyeztetése után a következőket tanultam és szedtem ki:

Az úgynevezett felsőbb aristokrátiának nagy része, és pedig nagyobb része, okulván az előbbeni országgyűlés rossz sikerén, okulván az azután ellene megkezdett agitáción, látván továbbá a többi délnyugati, nyugati, északnyugati s északi népek mozgalmait, haladását az önkormányzati és képviseleti formák felé, és látván, hogy a kormányok a nép erejének és ezek fejlődésének engedni kénytelenek: ő is készült engedményezni, csakhogy kelletlenül és nem a körülmények-kívánta mértékben. Bőt még, a mint az ellenpárt s a kisebb aristokrácia talán többet kívánt, mintsem a mit a nép vagy a nemzet érettsége haszonnal elbírt volna: úgy ő kevesebbet akart megadni és az avult rendszerhez jobban ragasztott, mintsem a korszellem és a nép kifejlése magával hozta volna. Mivel pedig nem tudta magát a körülményekbe beilleszteni, s nem tanult az angol aristokrátiától időszerűleg engedményezni; és mivel — bár nagy befolyása volt s azt a kormány, és az ezáltal alkalmazott fizetéses fő- és helyettes fő-ispánok

s a felső clerus is ápolták, — mondjuk, mivel ellenpártot alakítva, ellenállani bátorsága nem volt: többet és anynyit kellett megadnia, hogy ez őt vagytonban és tekintélyben károsította és a nyilvános vélemény előtt majdnem teljesen megsemmisítette.

A közép-birtokos nemesség egy része a káptalanokkal az előbbiekhez szított, de nagyobb része saturáltatva a Kossáth-vezette „Pesti Hírlap“ eszméivel, melyet az utána következett hírlap doctrinaeri modora tovább folytatott, — ellenzékké vált, melyhez a fiatalság is csatlakozott. Ennek heves vére, tapasztaltságtól ugyan ment értelme, de jól pergő nyelve és sok szép szóval telt szája mindig forrongott. Az eszmesúrlódások továbbá a növekedő cassinók, olvasó- s más társaságok és gyülekezetek által gyámolítottak, hol azonban, kivált az elsőben, több pipafüst nyeletett, több kártya és billiárd használtatott, mintsem gondolatok vagy eszmék emésztettek meg; de mindezekkel, noha bizonytalan és tán sokszor triviális, de mindig egy cél vagy irány volt összekötve, t. i. hogy az összejövetelek az eszmeceserét szaporítsák.

Ezeknek gyúpontja Pesten volt, hol a legkülönbözőbb egyéniségek ismerkedvén meg egymással, az eszmék s gondolatok súrlódása, envélemények tágítása, nemesbítése jobb előkészületeket nyert. Ottan a fiatalság más, ellenkező gondolatokat tűrni (miket a magyar nem szeret s még kevésbé tud), azokat kihallgatni, kisebb magán-körökben előadni merényelvén: később nagyobb és nyilvános gyülekezetekben gondolatait szóba fűzni és nyilvánítani tanulta. Innét a küzdhelyekké vált megyei gyűléseken jelent meg, hol a korlátlan szabadszólás és a pártok igyekezete eneszmeiket kivívni, a magyar szája és szívében

előforduló nemzeti nagyság, hazaszeretet, szabadság, függetlenség és több ily magasztos szavak szerepeltek, melyeknek értelmet, alapot, valóságot az igaz hogy kiki saját agya szerint adott; de a villám áthatott, az eszmésúrlódások szintén, az elvek vitatása nemkülönben.

Itt is nagyobbára az történt, mi Széchenyi és Kossuth között; elvben megegyeztek ugyan, de a modorban volt a különbség, s ez olyan volt, hogy talán mindkettő túl is menni kész vala.

A vezető, vagyis szabadelvűebb megyében a serdülő ifjúság, — mely Pesten s más tanuló-helyeken önnön sebesebb ütere és kevésbbé korlátolt viselete által elragadtatottnak mutatkozott, — a megyékben tespedő vért felélesztette s személyes jogai mellett a tisztai választásokban szintűgy mint a megyei ülésekben részt vett. A politikai ktizdhelyen a szerelmi szerep elsősége mellett, más szerepekben is élénkítővé lett; a szép-nemben hatalmas gyámolítót talált, s ezekkel — kiknek fiatalabbjai, mivel gondolkozásban előbbre mentek, s csak az öregebbek haladtak fontolva — az egész közönséget előre nógatta.

A kis és szegény, az úgynevezett bocskoros nemeség szerencsésen vagy háttérbe szorítottatott, vagy elfelejtetett; ebben pedig sok erő lappangott, mit talán akkor, mikor az alkotmány készült, jobb leendett, lengyel eszme szerint, — mely az egész hont nemesíteni akará — felhasználni, mint egyszerre — bár igazságosan — nemesi álmából még azokkal is egyenlően fölkelteni, kiket, gyűlölt és megvetett, mivel tartozott nekik.

Ezen új alkotmány nem igen akart fejébe menni, mert vagyona a civilisált modorú, de gazdaságilag leg-együgyűbb örökösödés általi szétdarabolás útján a tért, melyen élelmét szerezte, a mélységben keresleté, s nem a területben. Mivel pedig mindenki megkülönböztetést veszte, veszté tehát azon eszmét is, mely szükség esetében őt a szabadságért (mi nála kiváltságokból állott) küzdésében hevíthette volna. Ezen eleven, erőteljes néposztály testi képességével a honnak anyagi segílyt annyit nyújthatott, a mennyit a számban túlnyomó, elébb „misera plebs contribuens-nek“ hívott népben alig találhatott.

Biztosan mondhatom, hogy nyújthatott a honnak; mert a ki a szegény nemesség műveltségi fokát, annak neveltetésében! elhanyagolását ismerte, a műveltebb és felsőbb rangú osztályok általi elcsábíttatását, felhasználását, étel és ital általi lealacsonyíttatását, és kihágásokra ingerültségét a tisztí választásoknál tapasztalta, és mégis nagyobb részében természetes felfogását ismerte: sajnálhatta, hogy ezen erő kifejtésére és alkalmazására más és — ha lehetett — kevésbé sújtó modor nem választatott.

A mint máshol jobban s többet tudtak volna rombolni, mintsem építeni: úgy nálunk sem tudtak alapítani, sem pedig a létezőt idomítani; hanem a nagy eszmék tömkelegéből, az igaz, a legszebbet, de mivel kellőleg alkalmazni nem lehetett — üres eszmét, az egyesülést választották, mely a mostani civilisált ferde társadalomban csak a papiroson és az úgynevezett politikus bölcsészek még ferdebb, inpraktikusabb, s csak szószátyársággal telt agyában létezik; de sehol sem az életben, mit kevés kivétellel mindenhol látni, a mit — in parenthesi — bebizonyítani is mernék.

Meglehet, hogy hasztalan futtatom itt elmémet, mert nem kiváltságokért teremteték az új alkotmányt, hanem összeolvasztásért; és mégis, ha őt, a címzetes nemességét,

okkal móddal hajlíthatót, fokonként nevelték, felvilágosították és előkészítették volna, oktattván, hogy a kiváltságok megosztását a tőlük megvetett, becsmérlett és nyomott néppel önnön érdekök, hasznuk, jólétök kívánja, és az isteni osztó igazság követeli: úgy hajlandóbbnak találták volna arra, hogy az egész ügyet, azonnal felfogja, és kevesebb kifakadásokra adott volna alkalmat. Az erő megvolt benne, de működését többnyire civakodásokban, csapászéki veszekedésekben, választási vérengzésekben, más érdekeért önnön kevés hasznával, egészsége kockáztatásával mutatta. — — — — —

E helyett az egyenlőség, a rögtöni megváltásra kényszerítés, szabadalmaitól, mire sokat tartott, elkedvetlenítés. Mivel pedig ez élelmi módját még szőkébb körre szorítja, dologra, iparra, szorgalomra szoktatva nem lévén: most, midőn minden terhet egyenlően kellett viselni, érdemeket pedig magának másképp szerezni nem tudott, elkeseredett és ázsiai apathiába esett, az uraknak hagyva megenni azt, a mit főztek.

Ez volt eleintén bizonyára s legnagyobbrészt nemcsak a kis nemesség általános hangulata, de még sok birtokosabb nemesé és tisztviselőé is, kik midőn az ország-gyűlés eloszlott, az onnét hazatérő követektől, kérdéseikre, hogy mit hoztak? — azon feleletet kapták: magyar ministeriumot, nemzetőrséget, egyenlőséget. A mire a tudakolók, nem foghatván fel egyelőre azok jótékonyágát, e pár szóban nyilatkoztak: „Csak ennyit!”

De később, midőn látták, tapasztalták, hogy a hon jogai sértvék, hogy a jogukban, szabadságukban osztó más népfajok fellázadnak, és — — — — —
— — — — — akkor felejtve lőn minden vélt vagy igaz megsértés s egy hon szülöttjeinek érezvén

magukat, az elébb nem igen kedvelt adózó néppel kiállottak a síkra, védendőök .mindenekfölött a hazát.

A polgárságtól meglehete várni, hogy hálás lesz azon rendek iránt, kik a választó-falakat egy csapással lerontották, és őt magukhoz hasonlóvá tevék, midőn annyi év alatt dicsvágyuk csak a nemesek kiváltságai után sóvárgott. A selfgovernement életbeléptetéséért harcolt ugyan, hanem azt legfelülről körülírva kapta; az országgyűléstől azonban vagy az örökös tanácsosok, vagy a választó polgárok ínye ellen tágabb körben bírhatta volna azt kieszközölni, hanem akkoráig az önkormányzás eszméit maga körében egészséges elvekre fektetni világosan sem nem érté, sem nem tudá. — A városok lakosai bár kevés kivétellel elfogulva voltak, mégis gyorsabban és jobban fogták fel az új viszonyokat; —

A nép, melyet azelőtt parasztnak vagy pórnak cimezték, az új engedmények hatását világosan nem látta át; de azokkal előbbi urához hasonló s úgyszólván jobban álló Ion. Szorgalma által vagyonban, következőleg tekintélyben is növekedhetett, adóssággal pedig előbbi urához, ide s tova nyomorgatójához képest nem volt terhelve, és mégis sok helyütt valami belső érzés vagy homályos fogalom őt nem hogy szerencsésé, megelégedetté vagy háladatosá nem tévé, de sőt inkább a nem várt engedmény. által ingerelt étvágya többre készítette, és kicsapongásokra, törvénytelen elfoglalásokra vetemedteté.

Mellékesen legyen mondva: a magyar faj azonban sokkal jobban látta át érdeke növelését, és sokkal kevesebbet féktelenkedett, sőt ki lehet mondani, hogy csak ott erőszakoskodott, hol az elem kevert volt; s ezt eleinte azon erővel kellett korlátozni, melyet nem szerettek, —
 — — — — — t. i. a katonai erővel,
 mely jobbadán külföldi volt.

De mindezen féktelenségek, erőszakos kicsapongások el lettek nyomva, és a nép jóakaróitól, tisztviselőitől, előbbi uraitól stb. felvilágosítatva, tisztábban kezdte gondolkodni, alább hagyott féktelenségeivel, és midőn elérkezett a kenyértörés ideje, az ügyet segítette is. Hogy sikeresebben nem segíthette, bizony nem volt az ő hibája; miről azonban később.

Ennyit a magyar nép-fajról; most halljuk a többit is egy kisé.

A szerb hírünk-tudtunk nélkül egy bizonyos eszmével vendégtetett, melynek hatását mi vagy nem ismertük, vagy nem hittük, vagy pedig hinni nem akartuk. Nem pedig, mivel részint becsületes lelkületünk, részint pedig rövidlátó politikánk mellett nem is képzelhettük, hogy akkor, midőn minden kiváltságainkat, minden jogainkat velük megosztók, midőn a válaszfalak le voltak döntve, midőn még a históriai, birtoki, szokási és törvényes jog is mellettünk szóllott, midőn őket is urakká, birtokosokká tettük: csupán az egy nyelv miatt, melynek használatát magán és némely nyilvános beligazgatási ügyekben megengedtük, ezen tőlünk oltalmazott más hitii faj, ellenünk legyen. — — — — —

És mégis úgy Ion, mint később előhozandjuk.

Az oláh-, az úgynevezett románfaj, mely mindenki által elnyomatott, és ha valakitől védettet, és ha

valakitől engedményeket nyerhete, és ha valaki valódi javát célozta, a mint is az újabb törvények alkotásánál hason arányban célozta: úgy az a magyar faj volt; és ez ellen fegyvert ragadott, s oly iszonyúságokat követett el, mitől borzadni, s minek hallatára az emberiségnek sírnia kell Később még ez is előforduland.

A tótok egy kis része papjaik által félrevezetve, szintén féktelenkedni, szintén ellenszenvet mutatni kezdetek; hanem nagyobb részük derekas magaviseletében a szabadságra érdemesnek mutatkozott. Körülbelül így viselte magát az orosz s a többi népfaj is.

A németek, kik Ausztria szomszédságában élnek, semlegesen viselték magukat; azok, kik a rác-fajok mellett éltek, a mint nem mozdították elő a közös ügyet, úgy nem is hátráltatták azt. Megszokván az engedelmisséget, takarékosak lévén, s összetakarítgatott vagyonukat megtartani is óhajtván, annak hódoltak, ki erősebb volt; noha elvre nézve a magyar-fajhoz jobban szítáknak mutatkoztak.

A Szepesség minden kérdésen felül derék hazafiakból állott, és bár előbb országgyűlési követek a conservatív pártvezérekhez csatlakoztak: most liberális térre léptek, s midőn a dolgok roszul mentek is: a szabadelvűség eszméjének tántoríthatlan hívei maradtak.

A szomszédnépek, a bécsit kivéve, ellenkező eleműek voltak, melyek még nem jutottak odáig, hogy kiszámolhassák, hogy ha azon ország szabadsága, mely magában véve az összes birodalom legszebb gyöngyét képezi, elvész: az övék is nemsokára követni fogná azt. — Ha pedig ellenszenvűek nem voltak, úgy a régi nyűg és gyám-

ság miatt; olyannyira jellemtelenekké lettek, hogy tőlök valamit várni alig lehetett. Sőt még olyasok is, kik egy korona alá tartoztak, kik századokon át jótéteményben részesültek inkább, mintsem teherben, mint a horvátok és szászok: még azok is ellent álltak s nyílt háborút kezdettek.

A szomszéd kormányokról mitsem lehet mondani, mivel kevés helyet kivéve, az ausztriai birodalom övezteMagyarországot, és országukkal egyenes érintkezésbe jönni nem lehetett, s ha lehetett volna is, mivel mindannyian inkább a visszatartott mint előre mozgó népekhez tartoztak, kevés gyámolítást nyújthattak, mint p. o. Poroszország, mely a mozgást elkezdte ugyan, de kedvetlenül és csakhamar félbe is szakasztá.

Körülbelül így találtam a népeket benn és körökörül. Nem tudom, jól fogtam-e fél? — de mindenesetre ez volt nézetem; és ha mindez nem is való, de sok igaz lesz benne.

IV. FEJEZET

A miniszter hivatala nyaklóját próbálja és vontatni kezd.

Az első hetekben csak tér-, személy- és hivatal-kiismeréssel foglalkoztam, mi igen szükséges volt; mert bár a magyar viszonyok némi ismeretével bírtam is, de anynyival mégsem, a mennyi iránytűül szolgált vagy szolgálhatott volna működésemben.

Hallottam, olvastam a felelős ministerekről, de az nem egyezett meg avval, a mit Bécsben láttam, t. i. hogy a burocratiai önkény mily könnyen simult az alkotmányos formákhoz, és mily hamar lépett át a collegiális kormány, következőleg a semmiért sem felelős a felelőségre. Akkor azt gondolám, hogy csak miniszternek kell lenni, a többi magától megy. — He alig kezdtem a dolgozba belebb tekinteni és annak halmaza alatt nyögni, akkor — bár lassan — de láttam, hogy semmi fonál sem volt kezemben, melyet valahova akaszthassak, a mivel a rendezetlen, szokatlan, zavaros tömkelegben magamat kiismerjem, és lehetőleg a jó úton járjak. — Mondtam már egyszer valahol, és ha talán elfelejtettem, itt mondom: sajnálnom kellett ezen hazát, melynek legbonyolódottabb s úgyszólván minden előkészület nélküli ügye, a hadügy, ily gyenge kezekben létezett. Sajnálnom kell pedig azért, mivel ellene nemcsak a bécsi kormány, de még az oroszé,

poroszé, s mi több: a szabad angolé is kikelt, melyek midőn nevetségessé tenni akarák, egyúttal aláásni is iparkodtak; s így a hadi tudományokban nem erős hadügy-miniszter ellenök ellensúlyt, hona számára pedig sarkpontot nem képezhetett.

A roppant teendőt végigszemlélvén, csekély organizáló tehetséggel szomorodva állottam meg; becsületes, jó szándokú lelkem csüggedett. Csupán természetes könnyűvérűségemnek köszönhetem, hogy kétségbe nem estem.

És ha más országok példája szerint egyszerűen egy kalap alatt álló katonasággal kell vala bánnom, még lehetett volna boldogulnom. Azonban a magyar katonasággal, mely gyenge, elhagyott lábön állott, s melynek nagyobb része külföldön tanyázott, hol keresztbe vágó rendeleteket kapott; — s azután a más országbeli katonasággal itt bent, melynek tisztjei irányunkban ellenszenvvel viseltettek: — a dolog komolyabb szint öltött. Főhadiparancsnokságokkal volt dolgom, melyek Bécsből kaptak . . . parancsokat, melyek kelletlenül — proforma — és mindig későn engedelmeskedtek, melyek Béccsel beligazgatási, törvényes és gazdasági viszonyban állottak, honnét . . . utasításokat nyertek; — mindezek miatt, mondom, állásom súlyosbult.

Hogy a baj még teljesebb legyen, gyanakodó természetünknél és annál fogva, mivel századok óta . . . vezettettünk, — senkinek sem hittünk; tehát annak sem, ki azon sorokból lépett a színpadra, melyeknek lealázását, azoknak a polgári hatalom alá rendeltetésével, annyi évek óta kerestük.

Nem lévén ekként enmeggyőződésen alapuló biztonság kívülről, nem bátorság belől; azért Batthyányi Lajoson és még némely másokon kívül, kik tovább láttak, kevésnek sugallotta előérzete, hogy ellenének ellensúlyt kell teremteni, mely az alkotmánynak minden időben

támasza legyen. — Tehát Batthyányi ezen ellensúly te-
remtésére a honvédeket találta ki, kikben tekintélyes hazai
erőt kívánt alakítani, kik azonban a hadügytől külön-
válva, külön hadi tanács által kezeltetni, és különös ju-
risdictió alá állítatni terveztettek mindaddig, míg csak
felszerelésük, betanításuk, felfegyverzésök bevégezve nem
lenne, a midőn aztán a hadügyminisztérium alá jönnének.
— Ezen erő törvényesen kimondva, a királytól helyben
hagyva, 10 zászlóaljából, következőleg 10,000 emberből állott.

Növelte bajaimat az is, hogy július 2-ára az ország-
gyűlés ki lőn hirdetve, melynek célja pénz és katona
volt A katonakiállítás azonban nehézségekkel járt, mivel
ez csiklandós kérdés volt a nemzet előtt, és ez képesnek
érezvén magát beleszólani, — mivel a közmondás a magyart
született katonának híresztelte, — tehát az országgyűlést
katona- vagy újoncozási-tervvel megközelítőleg is kielé-
gíteni a feladatok nem legkönnyebbike vala. S a mint
már magában sem lehetett könnyű feladat, nehezítettett
még az által, hogy az országgyűlés együttlétét kevés időre
kivánták szabni; maga az országgyűlés pedig szintén ke-
vés időt nyújtott egy jó tervezet kidolgozására.

Azonban alkudozni nem lehetett s így Tanárky
barátommal azon elvből indultunk ki, hogy az alkotmá-
nyos országnak olyas újoncozási tervet készítsünk, mely
a polgárt katonásítaná, a katonát pedig polgárisabbá
tenné, mi békében a felesleg katonatartást nélkülözhetővé
tenné, háborúban azonban a sereg létszámát könnyen öt-
szörösíthetne. E terv kiváltságokat nem szenvedne, min-
denkit felülről lefelé és megfordítva, egyenlő véráldozatra
kényszerítené, az eddig létező válaszfalakat lerombolná
és a közös célra, a haza védelmére mindenkit egyesítene.
Így a társadalmi kasztok összeszokván, egy fegyelem alatt
lennének s kiszabadulván a szolgálatból, máshol is könny-
nyebben közelítenének egymáshoz.

Tervem, — mely a porosz és olasz rendszerből a jót kikölcsönözte, — ki lévén nyomtatva, a közvélemény által nem igen rosztatott, hanem később ott talált akadályra, — — — — — — — — — —

Bécsben. — De mivel több vitásra adott volna alkalmat, Deák barátom egy oly kívánatot hozott javaslatba, mely a nyelvet s a ruházatot ki-, a szolgálati évet meghagyva, minden motio nélkül a discussiók alá vétezt és később a túlbuzgók által hazánk legnagyobb kárára módosított. Miért? Mert azt az erőt, melyet használnunk kellett volna, annyira megingatta érzelmeiben, s a fejtől annyira fölmenté, hogy feladatának csak kis mértékben felelt meg.

Embernek bőségében lévén az ország, bármi terv fogadtatott volna is el, kár a hazára semmi esetre sem háromolhat vala. Hanem pénzsükségben lévén, itt volt Kossuth „hic Rhodus, lic salta“-ja, vagyis bökkenője. Ebben fényes értelme mellett is aligha meg nem bukik, ha türelemmel bevárhatják javaslatai életbeléptetését; mivel finactervét ő maga tán igen értette, de mások metaphysicai mély előadásnak tartották.

A pénzhiány mellett még az adatok hiánya is létezett, főképp a hadügynél, hol a kezelési fonalak végei mind Bécsben képeztek csomót.

Ezekre pedig sokáig várni nem lehetett, mert a látkörön emelkedő zivataros felhőkből rosztat jövendölni nem a legnehezebb feladatokhoz tartozott. S midőn a fonalak végeit Bécsből kértem, követeltem, ismételtem, és soha meg nem kaptam, Kossuth pedig a budget-et 200 ezer emberre kívánta, akkor kezdém csak gyanítani, hogy kutya van a kertben, s azért tagadják meg a segédkezet. Akkori együgyűségemben azonban azt gondoltam, hogy az összes monarchia érdekében, melynek legjelentékenyebb részét Magyarhon teszi, meg kellene a segélyt küldeniük,

hogy felpénzelvén, kiállítván a katonát, ott működjék az összes érdekekben, hol a körülmények a legjobban kívánják, s a szükség legégetőbb.

Bécsből azonban mi sem jött; tehát magamnak kellett a dologhoz fogynom s egy szakértővel, kit feltaláltam, kidolgozva a tervet, azt illető helyére elküldém. Jó volt-e? rossz volt-e? — nem tudom; de meg volt mindenesetre, min javítani eleget lehetett.

Egész június rendezgetéssel, anyagok, tudósítások, körülmények, személyzetek, erődítések, készülétek, hadi-, védelmi-tárgyak s ismeretek szerzése közt múlt el.

V. FEJEZET

A bonyolódások, a nyugtalanságok kezdődnek.

Ezalatt az ország délkeleti s déli részén a zavarok kiütöttek.

Az ő-hitű rác nép mindig bírt némely szabadalmakkal, s ezek közt volt a nemzeti gyűlés tartása, mely a vallás fejének, az érseknek sáfárkodását vizsgálja. Az érsek érdekében állott pedig a pénztár vizsgálatát, melyből utalványozni egyenesen tőle függött, halasztgatni, s így ezen gyűlések többnyire végzés nélkül oszlottak el.

Egy ily gyülekezet a magyar minisztérium által is elrendeltetett, melyhez Csernovics Péter küldetett biztosul. Ha nem hibázom, ennek szándéka ellen tartatott elébb egy ilyes gyülekezet, melyben Szuplikác ausztriai generális vajdának, Rajacsics pedig patriarcliának nevezettek ki. Innét azonnal küldöttség indítatott Bécsnek, s egy bizottmány állítatott fel, melyet Hrabovszky, szerencsétlenségére, megerősített, — — — — —

A mint ezen bizottmány felállítatott s Rajacsics felemeltetett, ez pap, amaz polgári küldöttei által Rácsmegyét, hol 70,000 plus-minus ő-hitű létezett, Torontál megyét, hol még több hívet számlált, és e kettő szomszédságában a csajkások kerületét keltette fel. A féktelen kihágások meg is kezdődtek.

Ezeket követte a pétervárad határőr-ezred, s a Duna két partján le Zimonyig minden lázadási színt öltött fel.

A rác lázadást talán eleinte el lehetett volna fojtani, ha Karlovca, a forradalom székhelye, katonasággal meg-rakatik. Azonban mivel ez nem történhetett meg, később pedig Bácsban is elhanyagoltatott, — elterjedett.

A rác bizottmány magát katonasággal vette körül, s ennek fejevé egy nyugalmazott hadnagyot, Sztratimi-rovicsot választá. Ez a pátriarchával a nemzeti pénztár fölött közösen rendelkezett s mivel megfészkelhette magát, büszkébb s követelőbb lón. — E mellett egy diplomata, Mayerhoffer, szintén a magyar ügy ellen szerepelt s Zimonybana lázadást szította. Ehhez járult, hogy a vár- és hadiparancsnokságok nem igen akartak hódolni, — — — — — — — — —

A végvidéki ezredek, melyek szintén a magyar kormány alá rendeltettek, dacára annak, hogy az sok nyomorúságukat, fejlődésük bilincseit, akadályait mellőző rendeletek által javukat és hasznukat előmozdítani igyekezett: nem engedelmeskedtek — — — — — — — — —

A bán, ki az országgyűlésre meg nem jelent, ki a nádori meghívást májusban megvetette, ki a magyar kormánynak egyenesen ellenszegült, ki háborúra készült, ki a körülötte és hatásán kívüli végvidéki ezredek felkel-tette, sőt a szomszéd hasonnyelvű szerbiaiakat is beütésre hívta fel: oly szerepjátszásra készült, melyet sokáig senki sem akart hinni, és mely megérven, kárunkkal kezdetett meg.

A bécsi ministerium, a hol csak lehetett, ellenkezett, legfőkép a felsőbb-rangú tiszti fokozatokrai előléptetésekben, a magyar ezredek behozatalában, a magyar főtisztek beküldésében, a vezérek kicserélésében. Ekkép kezdődött a súrlódás a bécsi és pesti hadügy közt, hol utóbbinak az előbbitől, nagy bámulatára, csaknem mindent kicsikarnia kellett, és még olyas dolgoknál is akadályra talált, melyek a törvényben világosan kifejezvék. — A becsületes, de együgyű pesti hadügyminiszter érzett valamit és sejtett, de kimondani nem merészlette, sőt még Önnön magának bevallani sem.

Azonban a Becsből tapasztalt akadályoknak káros hatása a belhoni ügyekre annyira elismertetett, hogy gróf Batthyányi miniszter-elnök által herceg Eszterliázy Pál külügyminiszter, — kinek meghagyatott, hogy az udvar és a király után siessen s Innsbruckban tartózkodjék, — annak a királynáli kieszközlésére utasítatott, hogy a főhadiparancsnokságoknak benn és künn királyi leirat által megliagyassék, miként kiki a magyar minisztériumnak az 1848-ki törvények értelmében hódoljon és engedelmeskedjék.

Ezen, Innsbruckban június 7-én kelt királyi leirat nyomán a magyar főhadiparancsnokság Lederer elmente után ideiglenesen báró Bojneburgra bízott, a ki, mivel helyben vala, nyilvánosan engedelmeskedett, hanem parancsait késedelmesen teljesítette.

A slavóniai eleinte remonstrációkkal, — a bánáti vonakodva, a zágrábi csak a tiszti kinevezések s előterjesztésekre tökéllette el magát, s így mindannyi saját tetszése szerint engedelmeskedett. — A külső főhadiparancsnokságok, mivel egyenes utón levelezni átallották, a bécsi minisztérium pedig „ad longas calendas“ halasztotta ezt, — a hibát a magyar minisztériumra tolták, mondván hogy „mitsem

tesz"; s így a
 hogy be nem vallatott.

háború megkezdett, csak-

A minisztérium ezalatt
 dolgozott, rendezett, előkészü-
 leteket tett és az országgyűlésre készült.

A miniszterek egyenkint véve derék, becsületes emberek voltak, hanem minisztérium még sem létezett, tudniillik az angol minisztériumhoz hasonló. A kormány ezen új neme nem volt úgy alkotva, hogy egyetemében bizonyos állandóságot, rendszert vagy politikát kövessen, miután fenyegetve, veszélyeztetve, nyilván s alattomosan megtámadtatva — nem bízhatott a bécsi kormányban, s mivel gyenge feje szeszély szerint pártolt egyben, tagadt másban. — A sok bizalmi nyilatkozat dacára, még ennen honfiaiban sem bízhatott egészen, miután ezek is új állapotba jövén, pártolásaikban változhattak. Nem bízhatott az európai közvéleményben, mert ez az orosz ellensúlyául erős Ausztriát óhajtván, a magyar mozgalmakat nézetei akadályának tartotta. Nem támaszkodhatott így sem külső hatalmi pártfogásra, sem belső haderőre, mely nem létezett, s melyet teremteni kelle. Nem támaszkodhatott még önnön képességére sem, mikor annyi jellemi, gondolkozási, ügyvezetési véleménykülönbség létezett; s így természetes, hogy habozott. — A miniszterek maguk pedig el lévén foglalva temérdek teendőik által, ha conferentia hirdettetett, — az későn jött össze; elfáradván, csakhamar végezni szeretett, s így a külügyre és a közös politikára nézve többnyire egyetlen egy ember határozott; a többi beleszólt ugyan, de gondolatát, akaratát kivívni vagy védeni nem akarta, mert ha szétbomlik a minisztérium, ilyes többé nem alakul, azaz nem olyan, mely a haza nagyobb részének akkori véleménye szerint valami

biztosságot vagy kezességet nyújtana. Így nyilatkoztak legalább a hon tekintély esbjei, így a közvélemény.

Ezalatt a lázongások a Bánátban és Bács-megye több helyein kiütöttek, miket a csekély számú magyar katonasággal kelle fékezni;- mert a külföldi tett ugyan valamit, de nem oly kedvvel, mint tennie kelle, ha bir vala a haza közügyeihez hajlammal — —

Ehhez járult, mint már előbb érintők, hogy az ausztriai consul Zimonyban szintén ellenkező érdekekben működött, csakhogy még nem nyíltan.

A végvidéki ezredek szintén ellenünk voltak, anynyira, hogy ügyeik, állapotuk, viszonyaik iránti legídvösebb, méltányosabb s érdekeiket előmozdító rendeleteinket nem hogy nem hirdették ki, sőt még a magyar kormányt ellenségeiknek is nyilatkoztatták.

S ezekre bármí panaszok tétettek, azokat semlegesen vették fel.....

Látván a tornyosuló fellegetek, látván bizonytalan állapotunkat, beláttuk azt is, hogy ügyünkön csak a király jelenléte segíthetne. A nádornak a király már májusi útjában megígérte, hogy jelenlétével mindenesetre szerencséltetni fog minket; hogy pedig ez annál biztosabban történhessék, újra megkéretett a nádor, hogy Innsbruckba menvén, még egyszer kérje meg a királyt, miszerint az országgyűlés megnyitására kegyelmesen megjelenni méltoztassék. Ennek gyorsabb és könnyebb ki-
eszközlése végett a nádort gróf Széchenyi István és

báró Eötvös József, mint az udvarnál szívesen látott miniszterek, kísérték, a nemzet ezen kívánságának teljesítésére a nádorral együtt közösen munkálkodandók. S e közös munkálkodást siker is koronázta, mert a király újólag megígérte, hogy a nemzetet jelenlétével bizonyosan szerencsélteti; mi azonban meg nem történt.

Minisztereink visszajöttek, sokat beszéltek, többet láttak és tapasztaltak, hanem mindennek rövid kivonata az volt, hogy ők maguk sem hitték azt, hogy a király eljőjön. — — —

Midőn a magyar küldöttség márciusban Bécsben volt, Kossuth oly népszerű vala itt is, hogy ha akarta a dynastia romlását, akarhatta volna. Ennek bizonyágául azon furcsaságot hozom fel, hogy őt hívták fel arra, mikép Bécsben a békétlenkedést és őrzöngést lecsillapítsa s a megszokadt nyugalmat helyreállítsa. — — — — —

Nem akarták ismerni a nemzetnek királyához való ragaszkodását az újonan kinevezett német miniszterek, azaz ismerték, de Magyarország új rendezése inyökre soha sem vala, mivel a német hálósapkák bölcsészi unalmas előadásaiakkal mégis hajlékonyabbak voltak a nyersebb és beszédben korlátot nem ismerő, szabadabb és virgoncabb magyaroknál. Macchiavelli „divide et irnpera“ mondata szerint hajlandók voltak a szláv elemet előmozdítani s annak jelentékenységet adni, hogy ezáltal a németet legyözzék és azzal maguknak a magyar legyözésére is tért nyissanak. Mi meg is történt, mint később előhozandjuk.

A bécsi miniszterek ellenséges eljárását a bécsi hírlapok is — csakhogy más okok miatt, — pártolták, ezek közül csak egy lévén, mely hébe-korban szót emelt mellettünk. Eszerint minden ellenünk működött s még a szabadelvű külhatalmasságok követei, ágensei, consulai már azért is ellene voltak a mozgalmaknak, mert ha Ausztria erejében változik: a diplomatának új sályegyenit tant kellett vala felállítani, új szövetségekről gondoskodnia s a népekkel másképp bánnia, mivel a magyar szabadság kissé propagandista elemével, a szláv elem közepette, — ezt is elcsábíthatta, s a régi kormány-rendszer lehetlenné válván, későbbi felélesztését is lehetlennitette volna; ha pedig az fel nem támad: a népek gyámságuk alól nemsokára felmentvék, s a következetes burokrácia elenyészik. S az Isten e gyönyörű teremtményeiért beh nagy kár lett volna!

Csak a Német-birodalom nemzeti képviselőházától hozott a később híressé vált Pázmándy Dénes jobb híreket, hol ő meg Szalay László, mint a honnak István főherceg által kinevezett, Batthyányi Lajos által ellenjegyzett s az udvar által is helybenhagyott ügynökei a sz. Pál templomába gyűlt professor uraiméknak magán előterjesztéseket tettek. Előhozák,, hogy az általok mibe sem vett, minék sem tartott magyar fajban mennyi lapangó s életre való erő rejlik s Magyarhon mily fontossággal bír, mennyi rokonszenvvel viseltetik a németek irányában. Az utóbbit a professorok nagy része természetesen találván s azon része, mely az osztrák és porosz politika által kevésbé volt elfogulva: a magyar faj függetlenségét mindenben pártolni ígérte. Azonban a dolog csakis az ígéretnél maradt.

Közeledvén az országgyűlés ideje, conferentiák tartattak, s a trónbeszéd, országgyűlési elnök, pénz, njoncozás, külföldi politika, unió, s a napról napra mind tágasabb körben elharapódzó oláh és rác lázadások tárgyalattak.

Az országgyűlés elnöki székei a felső házban Majláth György, a képviselők házában Pázmándy Dénes elnökökké választásával csakhamar betöltettek. A pénzügy oly ügyes munkálkodók által, mint a theoretikus Kossuth s a számoló Dussek, — csakhamar alakot nyert; az újonckiállítás szintén.

Az unió a sok perpatvar, lázongás dacára végtére hasonlókép létrejött; úgy hogy az erdélyi követek: Wéér Farkas, Pálfy János s Katona Miklós, mint a többieket megelőző sz. Jánosok Pestre siettek, s onnét Innsbruckba, ő felségétől megerősítést nyerendők, mi oly gyorsan történt, hogy már június vége felé és július elején Erdély követeit az országgyűlésre meg is küldheté. Az oláh népgyűlés reactionális és nationalis szellemben tartatott ugyan, de egyelőre minden siker nélkül, úgy hogy még az oláhok is küldöttek képviselőket.

VI. FEJEZET.

A miniszter collegái és az országgyűlést megelőző események.

Hogy a viszonyokat lehetőleg felvilágosítsam, még a miniszteriális életből is kell néhány szükséges adatot napvilágra hoznom.

Mint felhoztam már, a miniszter-választás egyenkint, véve nem volt rász, s a leggyengébb közöttük mindenestre a hadügyi volt. Ez 35 évi tapasztalaton kívül a technikai tudományokból mitsem tudott felmutatni. Ehhez járult még az is, hogy nem lévén előkészülve, közel 20 évi távolléte miatt hazája viszonyai minden egyes részleteibe eléggé beavatva nem volt, ezt pedig valósítani az idő szűke miatt nem is lehetett; s így az előzmények nem ismerése, s az azokban működő, a közvéleménynek irányt adó személyek ki nem ismerés, gyenge lábon tartották. Ezekhez csatlom még, hogy szónoklati tehetséggel nem bírt, s a mi legfőbb, a prókátoros előzményekkel bíró honban: nem szeretett porolni, nem tudott magának pártot szerezni; mást többnek, jobbnak tartván, magáról mitsem tartott; engedékeny volt, s inkább okulni akart, min a vitatkozásokban résztvenni. S ez Magyarhonban nagy hiba volt, hol épen a hadügy nagy szerepre volt hivatva, mely elhanyagoltatván, szelleme a családi körben, a nyilvános életben, szóval: sehol sem létezett. S így a

hadügyér tanácskozásban gyakrabban játszott hallgató, mint véleményező szerepet, s ha véleményezett: politikai s más okoknál fogva Deák Ferencsel tartott, hanem hogy azon mondat igazoltassák, mikép „mindenütt a minoritások parancsolnak a majolátásoknak“ — úgy itt is Kossuth határozott többnyire.

A miniszter-elnöknek határozott véleménye volt, s ez a hazára nézve tán a legüdvösebb, s mivel eleinte Kossúthéval összeegyeztet: — végzésbe is ment. Később, midőn a két heves és ingerlékeny jellem meg nem egyezett, a hazai ügy már úgyis bonyolódni kezdett; s midőn Batthyányi lemondott, a haza végveszélye elé nézett.

Deák a külviszonyokra nézve legengedékenyebb volt, s mindent feláldozott volna, csak hogy honának jövőjét biztosíthassa; s azért felette csodálkoztam, midőn hallottam, hogy az országgyűlésen az ausztriai államadósság egy részének átvételét ő is ellenzetté. Azonban azóta, mióta a körülmények változtak, ő is máskép kezdett gondolkodni, s ha Horvátországot illető ajánlatai elfogadtattak volna, — tán nem jutunk vala oda, hol vagyunk. Deák higgadt, jószívű kedély volt; a hazai körülményeket s az embereket ismerte. Logikai ész, világos öntudat, a körülmények világos felfogása és előadása által tűnt ki, s későn jövén az 1848-ki országgyűlésre, azt elhamarkodónak látta, s ezen elhamarkodás káros következményeit szerette volna megelőzni. Végül békés s talán túlengedékeny jelleme dacára el lehet róla mondani: „Bár ilyes emberek lennének a kormányok élén, akkor tán még törvényekre sem lenne szükség; ők maguk a törvény, ők korszakuk fénye, igazsága és erénye lévén.“ — Reám meggyőzőleg hatott. Mihelyest véleményét elmondotta, elhallgatott, nem vitatta azt; a miniszteri határozatnak nem állott ellent; röviden: minden volt, csak nem

forradalmi ember, s bár tulajdonai vezérszerepre hívták, — békeszeretetével kivonta magát.

Klauzál talpraesett, derék és okos ember volt, Deákkal hason értelemben, ennek szavazott párthíve; de ő sem volt forradalmi ember; a nyilvános vélemény ellene nyilatkozott, s ennek ellene dolgozni nem tudott, nem bírt. Ennélfogva ő is vezetettet.

Eötvös ritkán volt jelen; ezt sem szerette a publikum, noha tudós, író, okos és becsületes ember. Ő ismerte a nevelési, oktatási ügyet; s mikor jelen volt, egyeztetési modorban szólott, s tán hajlandóbb volt még tovább menni, mint Deák; hanem mivel független szerep játszásra a természet tőle a bátorságot megtagadta, — szépecskén nagyon is jónak mutatta magát.

Szemere, a miniszter-bölcsész, kinek azt szerették szemére lobbantam, hogy mindig leckéz, — a belügyet jól vezette; az organisatiót értette, s bár a jó hazafi szerepét meg a szigorú republikánusét szerette játszani: — üveg-hutai kőolvasztmány volt, melynek különféle alakot lehetett adni. A tanácskozásokban nem játszott első szerepet; többnyire Kossuth liive és visszhangja volt. S akkor még elsőségre vágyani nem látszott.

Széchenyi István előbbi küzdelmeitől fáradtan és gyengén lépett a minisztériumba; hazája javát, előrehaladását szerette, de mivel ez oly rögtön ugrott más, meg nem szokott kerékvágásba: féltette, s vele együtt önmagát. — Enmeg tagadása legnagyobb jelét adta, midőn a mellé ült, s avval dolgozott, kit modora és sebes röpte miatt megtámadott s üldözött is. — Az engesztelődés, kibékülés, a materiális haladás embere volt, mely nélkül — bármit mondjanak a tudósok — szellemi haladás nem lehetséges; fájt szívének, hogy a hon oly merész experimentumok terén állt. Az azelőtt a másképp gondolkozókat oly nyersen

fogadó egyén most oly engedékenynyé lőn, hogy ha némelykor ki is mondta gondolatát, azt mégsem vitatta soha; ennélfogva praktikusabb eszméi néni fogadtattak el, s így az első, ki a haladási fáklyát meggyújtotta, mely mások fáklyáit elhomályosította, — most szerencsétlenségünkre ez utóbbiak világítása után lépdegélt, enyelegve mondván: „Mitgefangen, mitgehangan!“

Herceg Eszterházy azt tette, mire Pestről utasítást nyert, s azt becsületesen végezte is; s midőn gondolta, hogy a határon túllépnek, — lemondott. — — — — —

Most már csak az utolsó, de azért még sem az utolsó, sőt inkább az első marad hátra, t. i. Kossuth. Ez pedig heves, merész politikus; ingerlékeny, ambitiosus jellemű, ismerte a nemzetet, ismerte annak hibáit. Tudta, hogy ily izgatott, ily ingerlékeny, ily forradalmias (bár mi átalakulásinak szerettük nevezni) viszonyok közt, nála nélkül, ki az úgynevezett szabadság, függetlenség kivívásában vezérszerepet játszott: vagy nem, vagy csak addig lehet minisztériumot alakítani, a meddig azt meg nem tagadná. Es mivel ezt tudta, és collegái érezték, bár mindig kisebbségben volt, mégis az ő eszméi győztek. Alig volt két tanácskozás közül egy, hol lemondással ne fenyegetőzött volna. A többi miniszter, nem akarván az országgyűlés előtt lemondani — holott állását kiki gyűlölte, — engedett. Gondolták és remélték, hogy a fellezgős ember némely inpraktikus kívánalmaiban s a pénzügyben maga magát fogja megbuktatni, vagy pedig a bölcs országgyűlés fogja kelletén felüli sebes és veszélyes mozgását roszalni. — Hanem e számítás hibás volt, a mint azt a következmény is megmutatta.

A nádornak szép, pödrött bajusza volt
 Ő is tartott conferentiákat, ha belülről vagy kívülről rász hírek jöttek, s ott mindig azon előbeszéddel kezdé meg előadásait: „mikép ő már sokat tett a hazáért és még többet akar tenni, s minden törekvései oda irányozvák, hogy hona boldog legyen“ stb. stb. Az ilyes vitatkozásoknál is, tudván, hogy minisztériumot alakítani ő nélküle nem lehet, — Kossuthé volt az eldöntő szó, és ha papirosra került a dolog, szintén ő tévé fel a szerkezetet, és mindig diplomatikailag és kielégítőleg.

Batthyányi dicsekedett, hogy bármit mondjanak is róla, azt mégis meg kell engedni, hogy jó minisztereket tudott választani. Egyenkint véve — ha a hadügyét kivesszük — bizonyára jól választott, de minisztériumot alakítani nem tudott; mert bármily ildomos, eszes és becsületes emberekből állott is a minisztérium, mindazáltal egynek sem volt határozott föllépése, s így, mivel nagyobbára heterogén. elemekből állott, mindenünk volt, csak erős minisztériumunk nem.

Taglaljuk hát kissé.

Batthyányi bilioso-nervosus véralkatánál fogva elhatározott véleményéhez ragaszkodott, s mitsem tágított; nehézkes beszédű volt ugyan, de nézeteit világosan fejté ki, s ezeknél megmaradt.— Kossuth sanguinico-nervosus, szeretett porolni, vagyis nézeteit kivívni. Mindketten szerették volna hónuk függetlenségét biztosítani: Batthyányi Ausztriával öszhangzásban és békességben; Kossuth meg ellene és nélküle is, ha kell. — Ha Széchenyi fiatalabb, ha betegség, munka által nincs annyira kifárasztva, elgyengítve, és ha kevésbbé keresi nyugalját, — a küzdők között az lett volna, ki, bár jobban szeretett önkényesen

és saját gondolata szerint kormányozni, Batthyányival hamarabb egyesülhete; Kossúttal szemben víz és olaj voltak, s ennek csupa kényszerűségből s azon reményben hódolt, hogy az Isten őt és a hazát tőle valahogyan megmenti. — Eötvös Széchenyivel tartott, Klauzál Deákkal, s e kettő lelkülete szerint inkább Széchenyivel mint Batthyányival, hanem Kossúttal nem, kinek gondolkozási módjához soha sem közelitének. — Szemere, mint praktikus életbölcész, jobban szíttott Kossúthhoz, mivel szeretett miniszter lenni, szerette Borsodmegyét illusztrálni és képviselni; hanem ha miniszternek teszik, megfért a többivel is. — Herceg Eszterházy szintén örömeztőbb lett volna Széchenyivel miniszter. — S így megválasztván Batthyányi az ellenkező jellemeket, egy más minisztériumnak helyet alig adott; holott ha Széchenyit, Eötvöst kihagyja, — mivel ezek Batthyányit ultra liberálisnak tartották, — egy conservativ-liberalis minisztériumot alakíthat, melyet az olasz győzelmek előtt még az udvar is megerősített volna, Széchenyi elnöksége alatt.

A magyar büszkeség s önhittség nem akarta elhittetni magával, hogy a szabad képviseleti mesterségben még sok ideig kell inaskodnia, minekelőtte elmondhatná magáról: már ember lehetek a gáton! Ezt nem hitte; de hitte, hogy mindenre alkalmas, s azért gondolatlan törekvési szélsőségekben akarta kezdeni új életét, hánykolódni, óriásként pöffeszkedni kezdett, ki ha akar, akaratát ki is viheti; de mink? — alig.

Eljött június 28-dika, s eljött azon hír is, hogy ő felsége nem jön, mivel beteg, és hogy a nádor lesz alter-egója, a mint már János főherceget hasonló szereppel bírta meg Ausztriában, az ott júniusban

megnyitott országgyűlésnél. János főherceg a német szövetség újjá alakult országgyűlésében új modorú német-birodalmi császársági helyettesnek (Reichsverweser) választott meg. János főherceg ezen, az ausztriai császárságra nézve fontos hivatal átvételére készült, midőn ő felsége útján a magyar minisztérium által egy más kiegyenlítési szerepre kéretett, t. i. hogy Horvátország székhelyén, a végvidéki ezredek főbb hivatalnokainak odaidéztetése után ezek előtt személyesen jelentse ki, mikép a császár és király határozott akarata, hogy ezek a magyar minisztérium alatt álljanak, és az ellenségeskedéssel hagyjanak fel. Ezt János elfogadta ugyan, de eleinte úgy, mint a magyar minisztérium óhajtotta, — végezni nem akarván, később egy Schieds-Richter-séget kívánt felállítani, mely előtt a vetekedő részek vitatván jogaikat, ő, János főherceg, ekkép némely ausztriai felsőséget elegyített volna a kérdésbe, s az egész ügyét ausztriai szempontból döntötte volna el.

Már ezek előtt gróf Batthyányit ő felsége, V. Ferdinánd felhívatta volt Innsbruckba, hogy ott Jellasicssal találkoзва, a horvát ügyeket békés úton egyenlítsék ki. Meghagyta pedig, hogy ha Jellasics királyi parancsának nem engedelmeskedik: felségsértővé..... hirdettetni és minden hivatalától megfosztatni fog. Gróf Batthyányi, mint mondám, pontosan megjelent. A ki pedig különféle ürügy alatt, — u. m. hogy neki előbb ő felsége legkegyelmesebb parancsai szerint országgyűlést tartani, és ettől Horvátország kérelmeit és sérelmeit Magyarországra nézve tudnia és utasítást vennie kell — rögtön engedelmeskedni nem akart: — az Jellasics volt.

A dolgon mitsem változtat, ha a fölötti tudatlanságomat jelentem ki, vájjon Jellasics Innsbruckban meg nem jelenése miatt Batthyányi Lajos távoztával azonnal, vagy kevéssel azelőtt hirdettettek-e ki, és pedig június 18-án azon királyi.....parancsolatok, melyekben Jella-

sics minden hivatalától felfüggesztetett és enigazolásra felhivatott.

Jellasics igen kevés idő múlva, s ha nem hibázom, Rajacsics érsek kíséretében, fényes küldöttség élén megjelent Innsbruckban. Mint bán és mint küldött vagy követ sem Jellasics, sem Rajacsics nem fogadtatott, sőt a magyar minisztériumhoz utasított. — — —

Jellasics később magán fogadtatásban részesült s midőn aztán ő felsége előtt is megjelent, herceg Eszterházy miniszter volt jelen. Ő felsége ez alkalomra Zsedényit bízta meg a királyi beszéd elkészítésével.

A magyar ügy jó állása ingadozni kezdett s pedig annál inkább, mert az utolsó forradalom után választott bécsi minisztérium az ellen, és pedig rendszeresen működni kezdett. Kettő közülök pedig, ha nem hibázom: Doblhof és Krausz diplomatai iratban még azt is igyekezett kimutatni, hogy a királynak hatalmában sem volt egy honnak — a császárság kárával — ily kiváló állást adni.

Midőn ezen hírek megjöttek, volt jajveszéklés Magyarhonban; az országgyűlési követek lassan gyülekeztek, és megkezdődött a miniszteriális conferentiákban a trónbeszéd feletti vitatkozás.

Elfelejtém mondani, hogy midőn a június 8-ki királyi kéziratok mindannyi fő-hadiparancsnokságnak (General-Commandónak) a magyar minisztérium iránti engedelmességet megparancsolták, Hrabovszky slavoniai főhadparancsnok vagyis kormányzó külön kéziratban mint királyi biztos felhatalmaztatott, hogy Horvátországba menjen, ott a bánt kérdőre vonja, országgyűlést tartson, és mindent

úgy intézzen el, a mint a hazai viszonyok sürgetőleg kívánják. — Hrabovszky elindult ugyan, de Horvátországba be nem ment, mivel nem volt hadi ereje, a bán pedig megtiltá a bemenetelt, s így tekintélyét compromittálni nem akarván, a biztos a letett bánnal összejött ugyan, de mitsem végezett. — Ez Hrabovszkynak akkor hibájául rovatott fel s csaknem hazaárulóvá kiáltatott ki. — Én, a mint egy részről nem tudom, hogy hadi erő nélkül miként járhatott volna el erélyesebben oly korban, midőn a pápai bullák varázshatása is lejárt: úgy másrésztől fel tudom fogni, hogy Hrabovszky, (bár végig megtartotta magyar érzületét,) eleinte mint egyszerű régi, és Ferenc császár által kegyelt katona, előbbi bilincseiből oly hamar kibontakozni nem bírt, hogy az egyre járó „ibis redibis“-féle bécsi parancsok zavarba ne hozták volna az ő fejét szintúgy, mint más egészséges fejeket. S így legjobb lelkiismerettel mondhatom, hogyha Hrabovszky kezdettől fogva oly hön pártolja a magyar ügyet, mint azt később tévé, s ha eleinte állásában, — midőn a rohamos események hatáskörét még körül nem nyirbálták, — tettelesen avatkozik az ügybe, és a rácsokat fékezi: akkor sok dolgnak tán jobb fordulatot adhatott volna. — — —

A többi, a júliusban összeült országgyűlés előtt történt esemény mellékes lévén, rólok nem is emlékezem. Szokásom volt ugyan a különös és a történelembé vágó eseményeket feljegyezni, hanem a miniszteriális járomban hanyagabb kezdék lenni, örülvén, ha este megszabadulhattam. A véletlen szintén elkedvetlenített, mivel háromszor kezdém jegyzeteimet 1813 óta, azaz a nyilvános életbe lépésemtől fogva, s mindannyiszor elvesztém azokat, vagy elemek, vagy háború által. Az utolsót leginkább sajnáltam; nem a veszteségért magáért, hanem azért,

hogy a mit távollétemben Kassán az osztrákok bántatlanul hagytak, azt honfi-véreink, — talán legtitkosabb helyeni használat végett, — elrontották, a mint mondják — elsinkófázták.

Azonban újra kezdettem mindig. — S így a trónbeszéd vitatására megyek vissza.

VII. FEJEZET

Miniszteriális viták. — Honvéd-kiállítás. — A sor- katonaság állása s elhelyezése. — A hadügy kereszt- járásai s egyebek.

Itt volt a hadd el hadd. — Kossuth eszméi, voltak: „Magyarhon függetlenségét, szép reményeit kiemelni, Ausztriának mitsem ígérni; pénzt, haderőt kérni az országtól, s mégis mindent eltávolítani, mi bent heves vitatásokra adna alkalmat, kiint pedig a minisztériumot hátsó szándékkal gyanúsíthatná.“ — Szemere, bár nem nagy tüzzel nyilatkozott, Kossúth-tal tartott. Batthyányi s a többiek minden másban egyetértének a másik kettővel, de be szerették tétetni: „hogy az olasz nép alkotmányos létét fenntartani óhajtjuk; s ha ők ezt el nem fogadják s a harcot nem szüntetnék meg, akkor a kormányt a kért hadi erővel is támogatni készek leszünk, hacsak az a népek szabadságának leigázására nem használtathatnék.“

E pont nem tetszett Kossúthnak; volt vita; hanem mivel Becs kívánta, — — — — —

————— — Kossúthnak engednie kelle. Mivel pedig a minisztérium jószívű volt, Kossúthot bízta meg, hogy a képviselőházban hozza azt fel.

Hogy a hatalmas miniszter még hatalmasabb legyen, a képviselőház vezetésével is megbízott, s mint ily spiritus rector, köteleztetek a véleményt kipuhatolni s a

szerint az olaszországi kérdést vagy lovagias segítség megígéréssel eldönteni, vagy többé-kevésbé elclausulázni.

E kettő közül az utóbbit hozta Kossuth javaslatba, s így az előbbihez még ez ragasztott: „de mielőtt ezen erő tevőlegesen igénybe vétetnék, kérjük, hogy Ő felsége a honban a megbomlott békét helyreállítani s az 1848-ki törvények értelme szerint, a magyar koronához tartozó testvérországok hódolatát elrendelni kegyeskedjék“¹⁾).

¹⁾ A hivatalos „Közlöny“ 1848. július 22-diki számában ez idézett hely így fordul elő: „Az országgyűlési trónbeszédnek a külügyekre, különösen az olaszországi háborúra vonatkozó része végtanácskozás alá vétetvén:

A miniszteri tanács tekintetbe vévén az országnak több oldalról megtámadott állapotát, és tekintetbe vévén azon körülményt, hogy az ország épsége s önállásának és szabadságának biztosítása, a védeszközök kiállítására az országgyűléstől rendkívüli áldozatok igénybevételét teszi szükségessé: a hazát fenyegető veszélyek elhárításának kötelessége tehát mindenek felett azt parancsolja, hogy a trónbeszédben semmi olyan ne mondassák, a mi az indatok fölzaklatásával a haza megmentésére szükséges védeszközök gyors és lelkesült kiállításában akadályul szolgálhatna:

Abban állapotott meg, hogy ő fenségét megkérje, miszerint az olasz dolgokra vonatkozólag a trónbeszédben egyszerűen azon tárgynak megemlítésére szorítkozni méltóztassék: hogy a lombard-velencei királyságban, hol ő felségének seregeit a sardiniai király s némely más olasz hatalmasságok seregei is megtámadák, a háborút még bevégezni nem lehetett.

Midőn azonban a minisztérium ő fenségének (a nádornak) ezen javaslatot teszi, egyszersmind közakarattal jegyzőkönyvbe iktatni elhatározd: miként ezt korántsem kívánja oly értelemben vétetni, mintha a pragmatica sanctióból, melynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848. III. t. c. 2. szakasza is kikötötte — Magyarországra háromló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét, külmeztámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni akarná.

Sőt inkább ő felsége iránti hűségre s a törvény iránti engedelmességre letett esküje szerint, kinyilatkoztatja a minisztérium, hogy mi helyt a magyar koronának területiális épsége tökéletesen biztosítva,

„Közlöny“ hiányában nem tudom, vajjon ugyanezen szavakkal volt-e ez kifejezve, azonban azt tudom, hogy értelme ez volt. A miniszteriális minoritás: Kossúth és Szemere a tanácsban legyőzött, a conferentiában pedig Kossúth hagyta legyőzteni a miniszteriális majoritást, s a fennebb elősorolt toldalékot az ottani minoritástól hagyta magára tolni. S így a minoritási győzelem alapja le volt téver mi később a miniszterek első roppant többségét napról napra fogyasztó és szétosztalását részben okozta is.

Tehát be lévén végezve a trónbeszéd formulázása, megtörtént az egység a házak elnökeire, meg a házyezetőjére nézve is, ki azt később a kerékvágásból ki is vezette. Az erdélyiek jötte szintén lehetségessé lön, és bár a hírek nem a legjobbak valónak, mégis reményt nyújtnak, a követek a műveltebb részből lévén választva.

Mielőtt tovább mennénk, némely reményekről akarok még megemlékezni, hogy állapotunkat lehetőleg felvilágosíthassam.

Batthyányinak magának-e vagy kinek? nem tudom, az volt szükség-szülte eszméje, hogy a honi magyar ör-

annak területén, a kapcsolt országokat s határőrvidékeket is világosan ide értve, a rend és törvényeink iránti engedelmesség helyreállítva és bátorságba helyezve, nemkülönb hazánk törvényes önállása és szabadsága, minden csorbítási törekvések felhagyásával tökéletesen megóva, s az ausztriai kormány részéről is jogszerűség, igazság s a köztiunki szövetség természete szerint nyíltan és minden kivétel és hátratarott gondolat nélkül elismerve, szóval: hazánknak és királyunk koronájának materiális és morális integritása teljes biztosságba helyezve lesz: a minisztérium összesen és egyenkint az országgyűlés irányában állását is kész ahhoz hozzákötöni, hogy az országban rendes hadseregnek azon része, mely az országban rendnek, békének, s a nemzet jogai és szabadságának védelmére nem szükséges, ő felségének külmegettámdása ellen dispositójára bocsáttassák, a pragmática sandio értelmében.“

A közlő.

ségeket hadi erővel szaporítanunk kell, mely hadi erő honfiakból állíttassék ki, magyar vezénylet alatt gyakoroltassák s magyar hadi törvények szerint szabályoztassék. Magasztos és mély. eszme volt ez. Meg is hozta volna gyümölcsét, ha ideje lett volna a kifejlésre, és ha a hazai érdek a bécsi érdekekkel súrlódásba nem jön. De akkor azon eszme, — mely a magyar hadi vezényletet a hazai önbecsérzet emelésével létre hozta, — az előbbi hadi vezénylet irányában ellentétet és féltékenységet szült. Es mégis, mivel az előbbi hadseregnél létező eljárást mellőzni akarta, nem sikerülte esetében is kárt soha sem hozható merényül szolgálhatott.

Tehát 10 magyar zászlóalj volt toborzásra kitűzve és pedig a magyarajkú nép között, hol a haza, szabadság, függetlenség s más szép szavak hatását észlelni lehetett. A háromszínű nemzeti lobogó kitűzetett, s a toborzás szaporán haladt előre. Tisztek az ezredekben véettek, hanem a hazai érdem megjutalmazására üres helyek hagyattak.

Ezen toborzásnak még azon jó oldalát is ki kell emelnem, hogy azok, kik az újabb események által kenyéresetükben gátoltak, menedéket és jövőt lelhetének. A fiatal ügyvédek, a tanodákból kiszorított suhancok, a literátorok (mivel az akkori körülmények alatt a perek megszüntek és a múzsák elhallgattak, következőleg a szépirodalmi cikkek még kevesebbet jövedelmeztek, s így íróik ezen téren nélkülözhetők, a katonaságnál pedig hasznosak levének), a sok, magyar szolgálatból kimaradt hivatalnok, az úrbéri törvények által szükségtelenné lett tisztviselők, sőt a sok theologus is a mindig szájukban hordozott hazaszeretetei tettel is bebizonyíthatták. Így az új sereg intelligentiában nyert, a haza ily egyénektől több szolgálati hasznot várhatott és a nagyobb városok, — megmenekedvén eme heves véralkatúaktól, kik más téren

kényszerítették működni, — nyugodtabb szint öltöttek magukra.

A toborzás tehát jól haladt, az egyének felavattattak, a gyakorlatok is megkezdődtek.

Az új honvéd-erű ekkép sok művelt egyéniséget foglalt magában.

Más részről azonban, mivel művelt, de a szabadság hevétől túlrágadtatott fiatal emberekből állott, kik a feltétlen engedelmességhez nem szoktanak, s kik a mit a felebbvalók mondtak, maguk értelme szerint szerették magyarázni, — izgatva lévén még a sok radicalis, egyenlőség! és más körök által: eleinte a törvény előtt nem úgy hajlottak meg, a mint kelle. Ily minőségük mellett, mivel más katonákkal közösen voltak elszállásolva, — gyakran súrlódásba jöttek, úgy hogy még a rendes katonaság kezelésébe is beavatkoztak. — Megtörtént, hogy olaszokkal szállásoltatván el a Károly-kaszármájában, a bornál összeveszttek; a dolog összeütközésre került, s kevés vérengzés is volt, mely a pesti ingyenélő köznép által bujtogatott, és hol előbb a tisztviselők elegendők voltak, ott most akármily excessus történt a katonák között, — a hadügyminiszter nélkül nem bírtak végezni.

Pünkösöd napján épen Budán, a beteges Kossuthnál conferentia tartatott, midőn bejelentették, hogy ismét vérengzés van a honvédek és olaszok között, — és pedig komoly. Harang-zúgás közt puska-lövések, a városi népesség felkelése, a nemzeti őrség összesereglése, a sorkatonaság kiállása; minden készen volt már a riadóra, midőn a hely színére értem. A legnagyobb bajt a bortól hevített nép eltávolítása okozta, mi midőn szép szóval nem sikerült, a népet a lovasság által, nagy fáradtsággal, elzárni kellett. Végre, midőn a nép szétoszlott, a gra-

nátosok a kaszárnyát elfoglalták és ott a honvédeket katonasággal elkülönítettem a többiektől s erre a nép fáradtan haza tódult. — Az olaszok tartván a nép dühétől, megadásról mitsem akartak tudni, később pedig, nehogy még több más ártatlan áldozat essék el, István főherceg felszólítására átadták fegyvereiket, és mint foglyok lefegyverzetten, gőzhajóra szállítottak. Leverőleg szép volt a menet; a katonaság lealázását örömmel szemlélte a publicum, de a boszúállás is emlékezetben maradt. Halott sok volt: 3 tiszt a honvédek közül, valami 4—5 honvéd és néhány polgár; — az olaszok közül néhány sebesült s néhány holt.

E nagyszerű kihágás után nem is fordult elő több ilyen eset, mi igen jó volt. — Hanem többé keverten nem is laktak, mely jó gondolat ha a miniszter eszébe hamarabb ötlött volna, ezen eset sem fordul elő. — Itt van világosan az, mit a mostani okos civilisatio a temérdek tudomány és tudós mellett és dacára sem tudott kitalálni: — a bűntényeket megelőzni.

Midőn Pestre érkeztem, az első vasárnapon a nemzetőrségi tisztek bemutatása történt. Rottenbiller pesti polgárai estei; — — — — — tartotta a beszédet; — — — — — nagynak és tudja Isten minek nem mondott, a mire első nyilvános szűz-beszédemet tartottam; minő hatással? — nem tudom.

Alig volt ennek vége, más következett: az új alkotmányrai felesküvés, mi egy kis eseményt szült. Az úgynevezett budai Vérmezőn a sorkatonaság és a polgárság diszöltözetben állott ki, az első az alkotmányra az esküt leteendő. Voltak azelőtt a sorkatonák tisztjei közül sokan, kik — — — — — • — — — —

nyíltan kikeltek a minisztérium és az akkori viszonyok ellen. Ezek még azért is elégedetleneknek mutatkoztak, mert bár az ősz főhadiparancsnok, Lederer sok kímélettel és barátsággal viseltetett az ország irányában, mégis mivel az újabb eseményekhez oly hamar simulni nem tudott, és némely löfegyverek és szerek megtagadása s később talán kisebb mennyiségbeni kiadása által az akkori faiseuröket, u. m. Petőfit, a költőt, s Vasváryt, a szónokot megbántotta, ezért az úgynevezett forradalmi csarnok vendégei, kik deákokból, banquerottirozott tisztből, néhány héber irodalmi kapacitásból, s több ily heves nyelvű egyénekből állottak, szintén hamar felingereltettek s az öreg Lederert (lovass tábornokot) macskazenével tisztelték meg; csoportjuk azonban véres fővel kényszerült szétoszlatni. — Ezen kicsapongásért később nyilvános vizsgálat tartatott, hol a tiszték is angol modor szerint, nyilvánosan kérdőre vonattak. Ezen új és szokatlan procedúra által hadi tisztségi nimbusukat kissé nyersen látván szétoszlatni, ebben új megbántást véltek látni.

Ezekért, mondom, és más többekért a tiszti kar előtt nyilatkoztam, és személyes, a törvény által kiszabott igazságos eljárásomat ígérve, színleg jó barátsággal távoznak.

Ez után, mint mondtam, a Vérmezőn nagy ünnepély ment végbe a midőn lóháton először mutattam magamat.

A magyar publikum, vagy mint «Teán Paul mondja: sok fej, túlzó lévén mindenben, most is iszonyú éljen és öröm-zajongás közt fogadott, nem annyira személyemért, melyet nem ismert, hanem azért, mivel katona-minisztere volt, kit már azért is, mivel katona, véleménye nyilvánításával sújthata, sárba tapodhata, és szeszélye szerint fel is emelheti. Ezredesi ruhámban — noha schwarzgelb minőségben — végiglovagoltam a honvédek sorai előtt s rövid beszédet tartottam hozzájuk. Következett az isteni tisztelet, később az eskü. A régi eskü-formulába szótt

„védelmezni az alkotmányokat“ rövid szöcskákat egykedvűleg fogadta mindannyi, — de azért elmondotta. Azonban akadályt épen ott találtam, hol azt legkevesbbé vártam t. i. az olaszoknál; a közlegényeket néhány rosz-hajlamu tiszt felbujtogatta, azt mondván nekik, hogy ha esküsznek, Magyarországnak esküsznek hűséget., tovább kellend szolgálniok s hazájokba nem fognak bocsáttatni; ezek tehát eleinte megtagadták az esküt; de később mégis csekély szónoki tehetségem s mások buzdításai következtében pro forma letették azt. Erre díszmenet tartott, s mindennek vége szakadt.

Azalatt, míg ezek a hon székvárosában történtek, a rácok féktelensége nőttön nőtt, mivel a megyék a nemzetörsegi eszmét balul fogván fel s hanyagul végezvén, erőt kifejteni nem bírtak, illetőleg erély-kifejtés hiánya miatt elnyomni nem bírták a fölkelést; s mivel ennek gátot kelle vetni, más szerekről kellett gondoskodni.

Midőn katonaságra lőn szükség, ez gyéren találta-tott, miután az olasz háború s az ott működő magyar ezredek csekély létszáma miatt, annak pótlására Ausztria minden disponibilis erőt honunkból kivont. Mi a hazában a magyar ezredekből létezett, az csak vázból állott; ami pedig a német ezredekből tanyázott itt, bár erős létszámmal bírt, sok hasznot nem hajtott, mivel tisztjeik Olaszország felé sóvárogtak, hol dicsőség, jobb fizetés és a háború előnyei a katonaságra nézve varázserővel bírtak; itt pedig unván életüket, ügyünk irányában nagy hajlammal nem viseltettek, és ha akartak volna is viseltetni, elkedvetlenítvén a fáradságos szolgálat s a béke idő sze-

rinti csekély fizetés által, — egykedvűleg fogadták és végzették kötelességüket.

S íme itt van ismét részint elhanyagoltatásunk, részint kiszokásunk a katonaságból, minek hiányát éreznünk kelle. — Mivel semmi felsőbbbrangú katonanevelődénk nem volt, ifjainkat itthon katonai szellemben nem neveltethettük, a ki pedig külföldön nevelkedett, — — — — —

— — — — — ama föld eszméit is eltulajdonítá. Másnemű elhanyagoltatás az volt, mikép az országgyűlés és a vármegyék nem akarták belátni, hogy minél több kiszolgált katonával bírnak az országban, annál több kiképzett és bizonyos időben hasznavehető erőt szereznek tartalékba; miből az következett, hogy a katonáskodás eszméje elavult, és ifjaink könnyen vevén a dolgot, hamar bele untak, s alig vivék kapitányságig — hazajöttek, s itt azt is elfeledték, a mit tudtak. Akik pedig megmaradtak, szegény legények lévén, a távol haza ügye — — — — — hidegen hagyá őket. — Ehhez járul még az is, hogy a sokféle népfaj az újonan szentesített törvényeket annyi-féleképen értelmezte, a hányféleképp akarta, és mivel értelnie korlátolt volt, a sok boszús és most felében kenyeret vesztett egyének által felingereltetett, elcsábított. A nem várt és oly kiterjedtségben nem is követelt úri jótéteményekkel, földjük szabadságával, és birtokosokká levésökkal meg nem elégedtek, s az étvágy az étel között jövén, többet és a másét is követelték; sok helyen fellázdadtak, erőszakoskodtak, féktelenné váltak, — úgy, hogy az a kevés katonai erő is, mely az országban létezett, széjjel volt osztva, s így, hogy egy helyen valamely fontosabb féktelenség elnyomassék, más helyen a belbékét kelle kockáztatni.

Nem elég, hogy a sorkatonaság csekély számmal s az is szétszéledve volt, — az ország még vezérek hiányá-

ban is szűkölködött. A jobbak künn lévén alkalmazva, ami benn magyar maradt még, az részt nem akart venni, a jobbak pedig külföldiek lévén, kétesek voltak. — Gróf Lamberget úgyszólván térdenállva kértem, s nem engedett. Gróf Gyulay Ferenc tábornok s Benedek ezredes, ki felért volna mindannyival, vagy nem akart beavatkozni, vagy beteges volt, illetőleg feleletére egyik sem méltatott. — — — — —

Mások szintén nem akartak, kik közül némelyek már életesebbek is voltak, p. o. Hrabovszky, Blageojovich, Gallbrun stb. — s így báró Bechthold altábornagyot kértem fel, hogy a vezérséget vegye át. Ezen ur szerette a jó, vig életet, egyenesnek és jó tábornoknak mondták mint lovas vezért, a mennyiben mint ily est békességes időben kivenni lehetett. Ajánlatomat el is fogadta; s így az ágyuk elé s a társzekerekbe lovak vétettek, lőszerek küldettek, s a 10 első honvéd-zászlóalj kiállítása sürgettetek; és mivel Horvátország szélén Jellasics letett bán és letett tábornagy a törvénynek és királynak nem engedelmeskedett, mi pedig erő és készület nélkül' voltunk, ezért nem kényszeríthettük őt, s a Horvátország felé hajjigáit sok bulla excommunicatoria compulsoria s több efféléknek mi hatása sem lévén: oda is fegyvert, mely rendet csináljon, s vezért kelle küldeni.

E tájon egy erélyes férfi volt, ki mostani alkotmányos állásunkat hazafiúi hévvel pártolta: Csányi László. Ez az egész Dunán-túli vidéket felberzengette s a horvát sereg ellen magyar nemzetőr-sereget gyűjtött; miről később.

Körülbelül ezek voltak az akkor történtek anyagai, melyekből aztán kifejlődtek a későbbi események.

Készülöben lévén tehát minden, talán nem fog ártani, ha azalatt miniszteriális és magán-életemet., a haza

állapotát, belső létét, családi és hivatalos viszonyait futtában feljegyzem.

Már a régi bölcsészek mondták: minden kezdet nehéz, s ez oly -annyira igaz, hogy a világ teremtésétől fogva még mindig keresik a kezdet nehézségeit könnyen legyőzni. Oly helyzetekben, mint Francia- vagy Angolhoné, könnyű, mert az újoncságon régen keresztülestek; sőt még Ausztriában is, hol a kormány-gépezet régóta jól-rosszul működött, nem igen nehéz lehetne szakértő embereket találni. A dolog a másod- és harmadrangú alattvalók vállait nyomja, kiknek csak főnökeik legyenek önnön lelkiismeretőknek vagy a közvéleménynek felelősek: meggy minden. A többi, azaz az alkotmányos élet iránytűje: a szabad elv, — azonosíttatik vagy hasoníttatik, második természeté válik, s rugékony minősége szerint fejlődésében halad és szétterjed.

Még Magyarhonban is, ha csak a közigazgatási, igazsági, közlekedési, oktatási ügyek tárgyaltattak, igen könnyű volt minisztériumot alakítani. — A kereskedelem több dolgot adott ugyan, mivel azt az ausztriai kormány saját modora szerint kezelte, úgy hogy sokban tiltó rendszert állítván fel, gyárait ugyan elősegítette, de javításukat illetőleg tespedésbe is hozta azokat, mivel a műveltebb külföldiekkel a pályázást, a versenyt kizárta. Rendszere mint minden simplistice civilisált államoké, a szegényt sújtotta, a gazdagnak kibúvó ajtót nyitott; anyagot, gyártmányt, mindent bent akart találni. Magyarországot gyarmatnak tekintette, és itt a gyári ipar előteremtését engedni nem akarta; a nyers anyagokat tőle vette, de gyártmányokban többszörösen visszafizettette vele. A dohányban egyedáruságot akart behozni; a sót kivinni nem engedte s a borokat úgy terhelte, hogy azzal nagyban kereskedést fizni lehetetlen vala. Azért ezen ipart akadályozó rendszert javítani könnyen lehetett, ha egyszere a

hiba hollétét kiismertük, mert csak ellenkező eljárást kelle behozni.

A külügyi kezelés nehezebb lett volna, ha honunk a külfölddel egyenes érintkezésbe jöhet. — — — — —

A financügy már először azért is nehéz volt, mivel magában véve sok akadályt talált; másodsor, mivel Ausztria minden új kezelés ellen tiltakozott, s ennen kezelésétől s beavatkozásától megválni nem akart. Mióta Ausztria a magyar királyságot, koronája gyöngyeinek egyik legszebbikét császársága alatt látta, bár az oppositionalis szellemű táblabíróság, minden nélküle történt eljárás ellen tiltakozott; bár a devalvatiótól kezdve egész a bankjegyekig törvénytelen- és érvénytelennek nyilatkoztatta az osztrák kormány intézkedéseit, — — — — —

azok elfogadására kényszerítettett. Minden pénzkezelést úgy fűzött font össze, hogy abból csak a bécsi bankárok okosodhattak ki, de azokból a többi becsületes ember kibontakozni nem bírt.

Ausztria budgeteit, kölcsöneit, financ-operációit megtevén, ezekért minden ingó és ingatlan javait, jövedelmeit a magyar királyságon, kívül lekötötte. — — —

Mindenek közt a hadd-el-hadd a hadügy volt, melytől a bécsi kormány legnehezebben tudott megválni s mely szerfelett nehéz volt magára a honra, de kimondhatatlanul nehéz a hadügyminiszterre nézve. Ez, mint a hon is, talált ugyan katonát, tisztet, lelt ugyan főnököket is, — de nem magyarnyelvűeket, tollúakat és érzelműeket; s ha talált is, csak olyanokat talált, kikben az önhittség

mellett a felsőbb kiképzés és magasabbröptű vágy hiányzott, azt hívén, hogy lenniük kell csak, s a velők születt tulajdonok a vezetésre képesítik őket. A forradalom felé való billenés többé-kevésbbé, — kevés kivétellel — kiváló magyar öntudatot szült: mindent tudni, csak a szakmát nem, melyet képviselni kelle. Talált a miniszter hadi anyagot s kelmét, de oly kezekben, melyekből édes-ségekkel kelle azokat megszerezni. Talált alattvalókat, kiknek csak harmada értette az új viszonyok lényegét; a másik két harmada felebb álló észszel, tapasztaltsággal, műveltséggel, mint szó- és viselet-vezető amazokat lehangoló, elkedvetleníté vagy pedig egyenlenséget okozó, s így a gép működését akadályozó. Talált egészen ellenséges indulatú felsőbb tisztviselőket, kiket vagy megtörni, vagy megalázni, vagy elvégre elkergetni kelle, mit eleinte tenni a politika ildomosnak nem javasolt. — Továbbá a bécsi kormánynál kevés pártolásban részesült, hol ha szinleg a törvénynek hódoltak is, magán körben ellenkező tanácsukkal mindent hátráltattak. Végre a felsőbbszülettü s rangú magyar hadi hivatalnokoknál kevés akaratot talált, kik közül némelyek csak az erőszaknak engedelmeskedtek; kik pedig engedelmeskedni akartak, korhadtan túlélték magukat. Talált kevés ügyességet, kevés katonai képzettséget a talán 800-ig haladt és az országban szerteszórt nyugalmazott tisztekben, kik többnyire vagy mint hadnagyok vagy mint kapitányok hagyák el a katonai pályát, megtartván mérgüket a kormány ellen, okolván azt, hogy előléptetésüket nem akarja. A nagyobb rész azonban elébbi kevés előmenetelét önmagának tulajdonítható, mivel vagy nem akart a békés időben unalmas tanulással bíbelődni, vagy nem nyerhetett kisebb képzettsége miatt előmenetelt, vagy végre, mert lévén miből élnie, — haza ment.

Ily parlagon, ily előkészületlenségben találtam tárcámat cum hozzátartozandóval. Már most ha magamat s azt, mi bennem lakik, szemügyre veszem: mint én is magyar, rász nevelést kapván, autoditaktusságom más irányt vett valóm kielégítésére. A 35 évi szolgálat alatti tapasztalásnak hiányos vagy felületes volt minden technikus előkészülete, mi több: matematika elleni gyűlöletem a felsőbb hadi tudományt parlagon hagyá. Ennyi ellenséges elem s tudja Isten még minő akadályok közt léptem hivatalomba. Minő sikerrel? — azt egy év és négy hó megmutatta.

Az ily hiányos előkészület melletti egy havi működés, a hazai körülmények tökéletlen ismerete s a tárca hiányos szerkezete már magában baj volt. Ezt növelte a közeledő országgyűlés, a más hitfelekezetű és nyelvű testvér-fajok féktelenkedése, rendbomlás az egész országban, a megyebeli rendezetlen bizottmányok s választmányok köz-igazgatási működése. Ezeket nem kevésbé súlyosbítá a vidéki katonaság nem magyar szelleme, a magyar katonák szertesét szóratása az országban, az egymást gyanúsítás, a katonák elleni hajtogatás s ezek panasza. Ráadásul a fentebbiekhez a gyülekezetek, körök, egyenlőségi, demokratiai egyesületek, a túlbuzgó magyar polgáriság kinövései, beszédei, a hadügy-igazgatási dolgokba való befolylni akarás, mindannyitói irányadás, útbaigazgatás, figyelmeztetés, röviden: a hadügyminisztérium leckézése járult. Mártást adott ehhez még magának a kormánynak gyanúja a katonaság ellen s tán a hadügyminiszter ellen is; az összes minisztériumnak elágazó véleménye a katonai dolgokban, s ezekbe leginkább a pénzügyminiszter beavatkozása.

A fentebb elősoroltakat a sorkatonaság irányábani ellenőrködés és a honvédek által teremtett ellensúly sem javította. A mindentakarás, kevés eszköz és szer, a pénz-

hiány, az ausztriai központi kormány barátságtalan indulata s az azt viszonzó törvényes magyar barátságtalanság sem segítette módosítani a helyzetet. A függetlenségnek tán törvényentúli értelmezése nyers új-magyar modorban, és mégis egy ausztriai sipka alatti maradás, s a szóbeli nyilatkozatok még új csomót kötöttek a többihez. A malasztatlan alkudozások, az ármány elleni fél-ármányos, fél-nyílt ügyvezetés, a külfölddeli kokettírozás a belső barátság színének megtartása mellett, — ez a mint képe volt egy részről a júniusi eseményeknek: úgy a badügy állását más részről kellemessé nem tette.

Mielőtt azonban az országgyűlés megkezdését és a többi eseményeket elősorolnám, némely magándolgokat kell még érintenem, melyek a nyilvános életnek még élénkebb színezetet adhatnak.

Mi a hadügyminiszteriális élet? — Olyas dolog, mit kívánni csak annak lehet, ki beszélni, audientiákat adni, kéréseket és panaszokat hallani, képviselni szeret, de dolgozni nem. Ezt tenni csak akkor lehetett, ha a hadügyminiszter álmatlan ember, ki éjszaka idején szeretett legjobban dolgozni; de a ki éjszakázni nem szeretett, mint e lapok írója, ki régi szokás szerint nyáron reggel 5 órakor már nem alhatott, este pedig le nem felehetett, így ügyisgyenge szemeit rontani kénytelenítették s az első két hóban csak négy órát alhatott; ennek számára tehát, mondom, a miniszteriális élet a szolgaságok szolgasága vala.

Hagyján! ha a magyar valami rendszerhez vagy rendhez szokott volna. Hanem ily körülmények között az első havakban tapasztaltam, hogy megszokta ugyan a szeretetreméltó rendetlen rendet a megyéknél, de onnét

felsőbb helyekre (ritka kivételekkel) hízelegni, szólani, kérni vagy kunyorálni szeretett. Önmagának annyi hazafiságot, annyi tudományt, érdemet, erélyt tulajdonított, hogy nálán kívül, és ha fia volt, annál az egész Istenadta világon nagyobb műveltségű, nagyobb tudományú, hazafiúi szorgalmú erélyes teremtés alig létezett; azaz ő, a magyar, fiával együtt ritka csodateremtmény volt, kit meg nem jutalmazni vagy kinek kérését nem teljesíteni több mint bűn, — hazaárulás volt. — Hagyján! ha egy kéréssel jött volna; — nem; — róka ildomoságával alig hozta elő első kérelmét, látván annak teljesítését, azonnal a másikkal, harmadikkal lépett elő, s nemcsak harmadik nemzetségére terjeszkedett ki, de beleszövé még barátainak másodikat is. Hagyján! ha az úgynevezett adózó nyomorult pór, ki azelőtt hunyászkodás nélkül alig mehele valamire, vagy valami tisztos alsóbbfokú polgár tett volna így; — nem; — a positiv, comparativ és Superlativ aristokratia, s a patriciusok és patriciális hivatalnokok még kunyorálóbbak és hunyászkodóbbak voltak. Mindenik arra hivatkozott, hogy ennyi jót tett a hazáért, ennyit fáradozott; ügyét, boldogságát annyira növelte, hogy a hazának, — ha ez állításoknak csak fele is igaz lett volna, s ha a kérő, kereső egyének mennyisége csak egy századrészt tette volna meg annak, mit általuk véghezvitteknek állítottak, — a hazának mintának kellett volna lennie Európa valamennyi állama számára műveltségi, virágzási, vagyoni és tudja Isten még mi más szempontból.

Továbbá meg lehetne még bocsátani, ha a természetes és józan ész sugallata szerint a közönség számos tagja annak, mit nem értett vagy a közönséges életben nem tapasztalt, vagy nagyon bonyolodottnak talált, mondom, ha annak orvoslását kérte, kereste volna; — nem; hanem mivel független magyar miniszterium alkottatott s

mivel ennek még azt is, mit nem tanult, nem hallott, nem olvasott, az államtudományoktól kezdve legszélesebb értelemben a tudomány, művészet és mesterségeikig stb.

.....már csak azért is tudnia kellett, mivel független magyar minisztérium volt, azért ebhez még a legtriviálisabb kérdésekben is folyamodott. Továbbá pedig, hogy megmutassa, mikép vagy a régi radícál-párt embere vagy a régi kormány rendületlen, félelemtől ment ellenzéke, vagy pedig hogy erélyes, derék magyar volt mindig, — nem a közönséges úton, a körülötte levő praktikus emberekhez, hanem egyenesen a minisztériumhoz intézte kérdéseit; és hogy kérdéseit a megye, vagy ennek főbb hivatalnokai, vagy más küldöttje szembeötlő bélyeggel lássa el: — azokat futár vagy sürgöny útján sietősen, sürgetőleg, magyarul: r ö g t ö n elintéztetni követelte, sőt még oly kérdések eldöntését és ily módon követelte, melyeknél más megyét, más hatóságot, néha más minisztériumot is kelle felszólítani. Jaj! ha futárja több napig oda mulatott vagy több nap után szíveskedett csak elmenni, megbízatásában eljárando: ilyenkor aztán a miniszter kötelességére figyelmeztetett.

Világos volt végre a hon előtt, hogy csekély hadi erővel bír, és hogy ez magasabb célok védelmére már-már elégtelennek mutatkozik, — mégis ha egy-egy tévedt földművelő másképp magyarázta az úrbért, s ezen félreértését szomszédja támogatta, nem igyekezett felvilágosítással, tanácscsal s ilyesmivel a félreértést elmellőzni; — nem; az új hatóság tekintélye alatt állt más eszközökhöz nyúlni mint erőszakhoz, és azért csak katonaság, — s ha nem kétszáz, legalább tíz is, — de csak katonaság követeltetett.

Még több ilyfélét lehetne elszámolni annak kimutatására, mikép fogták fel az új miniszteriális életet; de mivel e napok elmúltak s ezeknél rosszabbak keletkeztek, —

az előbbiek elfelejték, a későbbiek pedig más bonyodal-
makkal t,elvék; és mivel minden jelen más körülményeket
szült, a többi részletet elhallgatjuk.

A fentebbi a hivatalos életnek csak egyik árnyékla-
ta volt; magán része szintoly kellemekkel volt összekötve. —
Tán nincs a világon oly nemzet, mely a hivatalt annyira
hajhászsa mint kedves fajunk; és mivel annyi század
alatt majdnem mindent csak kunyorálás és esdeklés foly-
tán nyerhetett, — abba bele is szokott. Miután pedig a
magyar nyelv diplomatikaira emelkedett s a korteskedés
lábra kapott, ha a hivatalt elnyerte, leginkább — uraságát
fitogtatandó — önkénye volt iránytúje, elfelejteni akarván,
hogy azt oly és annyi megalázó eszközzel és móddal
kelle megnyernie. Végtére azon úgynevezett táblabírák,
kik az ellenzékhez nem tartoztak, következőleg az új kö-
rülményekre sokat nem építettek s az új viszonyok közt
méltánylatra nem igen számolhattak: a körülményekkel
ismeretlen hadügyminisztert szemelték martalékokul, hogy
nála fiaik, rokonaik, elvbarátaik számára valamit nyer-
hessenek, mit az ügyek fordultával máshol megszerezni
nem reméltek. — Az ellenzékiek: a sok kaszinó-, kör- és
egyesületbeliek jogosítva érzék magukat nem kérni, de
követelni mindent. — Jöttek azután az özvegyek elhalt
férjeik érdemeivel, vagy jóhangzású nevök fényével, az-
után a polgári hatáságok, a polgárok, pórok stb.

Bár a „Közlöny“ a hivatalos órákat a magán-ké-
relmek elfogadására kiszabta, tudván ezek, hogy korán
kelek fel, — már reggeli hat órától az ajtót egyre nyito-
gatták és csukták egymásra, úgy hogy hivatalom a szó
betiiszerinti értelmében unalmassá és kiállhatlanná vált
számomra. Mivel pedig az egyének önbecslését, vásárra
vivő önmagasztalását, tehetségeik, műveltségök és tuda-
mányosságuk bizonyítását, hazaszeretétét, annak egyedüli
hasznát s boldogságát előmozdítani akarását és más ilyes

cégéreskedéseket annyiszor kelle olvasnom és hallanom: — az embereket utálni kezdem. És ha valahol ki lehet puhatolni: vájjon a nagyok miért becsülik oly kevésre az embert, miért vetik meg és tiporják alá? ezt a magas hivatalokban bizonyára kitudhatni, mivel mindennap lehet azokban csuszást-mászást, önlealacsonyítást, haszon-, kegy-, kegyelemkeresést látni, melytől az embernek undorral kell elfordulnia. — Hogy a parasztok, a valódi szegények, a koldusok csalfaságra is vetemednek, ez nem csoda, miután ehhez szoktatja őket a céljuk elérésére szükséges eszközök hiánya; de hogy előkelők, úgymondott nagy urak is ezt tegyék, s oly nagy terjedelemben gyakorolják — hinni nem akartam, azonban itt tapasztaltam.

Az ilyes ajánlások, folyamodások 20—30-anként jöttek írásban, sürgöny vagy pósta útján, és ha futár hozta azokat: ugyanazon örömet olvasva és hallgatva is kelle élveznem.

A magyar minden más nyugati nemzet majmolása mellett is megtartván keleti bélyegét s virágos, fennhéjázó, képes és dagályos írásmodorát: kített magáért mindenhol. Az „ármány és kamarilla“ kötelezett (obligatus) kifejezések valának, s mint a régi orvosi receptekben, constituenseket képeztek. Ezekhez mint vegyrészek vagyis ingradienssek jöttek: az ausztriai vérszopás, árulás, nyűgözés, erőszak, orozva megtámadtatás, a népfajok egymás elleni bűjtogatása stb. Ezek kicifrázására vagyis helyesebben mint corrigensek: a hazának új tündöklő napja, csillagának fénye, gyémánthoz és nemes érchez hasonló lelkülete. Utána továbbá az erősítők: a magyar nagylelkűség, hűség, a királyi család iránti pietás, egyenes eljárás, törvényesség, ennen kára melletti rend- és törvénymegtartás, jogbani állhatatosság. Midőn ezek hű és nyílt kitarása a kormányi

.....vad szíveket nem engesztelé meg: a törvényes ellentárlás, a jogérti áldozatok, a több év alatti ernyedetlen küzdelem az igazságtól el nem térés, hanem a melletti kitűrés stb. következett. Végre jött a kiegészítés, az átmenetei a kérő személyre vagy családra, a rokonra vagy barátira; vagy ha kettős volt a kérés, tehát az oreszteszi és piladesi egymásmelletti corpus-jurisos hősiesség, hogy vagy családja, vagy ő mindig az oppositio embere volt; hogy ő izgatott az ausztriai kormány ellen; ő volt egy azon kevesek közül, kik (ha a megye kéteshelyzetű, vagy adminisztrátorát pártoló volt) a reakciónak gátot vetettek, kik a keveseket erősítették, kik szünet nélkül ellene beszéltek, tettek és szenvedtek. Berekesztésül oly kitűnő capacitásnak érzi magát folyamodó, hogy bár egy bizonyos hivatalra különösen képes, melyre Európa nálánál különben nem mutathat fel, hanem azért képesnek érzi magát minden más hivatalra is. Vagy más variációval: „Kitűnőleg végezvén iskoláit, ügyvédségre szánta magát, e pályát dicsérettel meg is kezdvén; de a jelen körülmények beállta után hivatalából vagy igen csekély vagy semmi keresetet nem talált. Buzogván pedig benne a hazaszeretet és ezéért áldozatkészség, kész erejét a hazai szolgálatára felajánlani és csak tisztséget kér, megmutatandó, hogy nemcsak érdemtelennek nem adatik az, de hogy többet is érdemelt volna.“

S így lőn, hogy az 1500, ily folyamodás következtében kinevezett tiszt mind hűssé lőn, a mint a példák azt bizonyítják; — *exempla sunt autem odiosa*.

Nem lehet azonban tagadni, hogy bár a folyamodók nagy részét az érdek vezette, egy része igen is lelkes hazafisággal áldozta fel kényelmét, jó helyzetét, hivatalát és közembernek állott be. Ezek közé lehet számítani a fiatal papságot, a tanuló ifjúságot, az előkelő családokból származó ifjakat, — úgy hogy nem volt egyetlen úgy-

nevezett pecsovic-*aristokrata*, vagy nagy birtokos, vagy főispán, vagy adminisztrátor, vagy főhivatalnok, kinek fia személyét a haza szolgálatáig fel ne szánta volna. És ez oly szép tett volt, melyet nem méltányolni bűn lenne.

Ehhez járultak a régi ismerősök, iskolatársak, rokonok, kik velem szorosabb viszonyban lévén, már nem annyira kérték, mint követelték, hogy szó- vagy Írásbeli ajánlataik igévé váljanak, és pedig azonnal. Itt ismét be kell vallanom, hogy — a mit ezerszer mondtam — ha valaki a jelen társas szerkezetben fejére áll is, igazságos nem lehet. — Gyűlölője lévén a nepotismusnak, mégis hány-szor hágtam át azt, a mit gyűlöltem! noha dicséretemre legyen mondva, sok más helyzetemben tán többször át-hágtam volna. Mi azonban a főbb hivatalokat illeti, oda egyetlenegy sem helyeztem rokonaim, barátim közül, s így reménylem, lehetőleg megtartottam igazságos és becsületes címetemet, mit már abból is gyanítok, mivel kormányzásom második felében rám a katona-világ morogni és haragudni kezdett.

VIII. FEJEZET

**Az országgyűlés. — Arcképe. — Nyelve. — A bécsi collegiávi viszony. — A hadügyminiszter először mozdul ki és Pesten kívül is mutatja magát. — Nemzet-
ország és más közbefont holmik.**

Ezek után átmegegyek az országgyűlés megnyitására. — Július 2-ikára lévén határozva megnyitása, ezt az erdélyiek kissé késleltették, kiket be kelle várni. Ezek országgyűlése nagy zivatar közt kimondta az Uniót, mely királyi aláírás- és pecséttel megerősítve, Innsbruckból 3. —4-én érkezett Pestre, s melyért nyolc nap előtt a város önkényesen általános kivilágítást rendezett.

Ekkép a két testvérhaza valahára egyesülvén, közös érdekeit közös tanácskozásban vehette szemügyre.

Július 5-én történt a megnyitás s a trónbeszéd elolvasása, mely általános, sokat is, keveset is mondó szavakból volt összefűzve, s melyben az olaszországi sereg gyarapítása és az Ausztriának nyújtandó segítség volt azon szegletkő, mely az úgynevezett oppositiónak szemet szúrt; a többi igen könnyen átcuszsuszant. — István főherceg nagy pompával ment elől, bajuszát jól kipödörte. A miniszterek fel voltak ugyan cifrázva, de egynek képén sem volt látható azon jóslatos elégtelenség, mely az állandóságnak bélyegét fejezte volna ki. — Magam, mint gyűlölője minden pompának s díszmenetnek, vörös attilámban Széchenyi

mellett ültem; ő mellettem köszöntgetett s én magamba húzódva, láttam a népet, de nem láttam benne megnyugtatót. A teremben¹⁾, — hol azelőtt az úgynevezett elnyomott „sokfej“ (publicum) kedve szerint járta a csárdást, a keringőt, s ette az eendőket, most bár az itt összegyülekezett értelemnek ruhája imponálhatott, még sem imponált, mivel nem tudom minő érzés mondta, hogy nagy fába vágta fejszójét, és hogy tapasztalatlan, következőleg gyenge erejével nagy célt alig fog elérhetni. Nehány ismerősön kívül mind idegen vala előttem, és szokásom szerint óriásoknak kellett vala tartanom őket, hanem az egy havi tapasztalat annyi gyakorlatlanságot, oly kevés előkészületet látatott velem, hogy az eredménytelen múlt országgyűlések más alakbani új kiadását láttam bennök.

Az első megnyitó díszmenet után jött a munka, melynek részleteit ismét elhallgatom, mert kevés különbséggel abból állott, mit hírlap-olvasásból kiki tudott vagy tudhatott. A trónbeszéd után tehát, midőn már az elnökök s jegyzők meg valának választva, jött a trónbeszéd feletti vita, a mikor is a szónoki tehetségek nyilatkozni kezdettek, s ekkor ki lelete venni: ki mit ér.

A minisztérium részéről az előbbi országgyűlésen is kitűnt szónokok, u. m. Kubinyi, Ghiczy, Pázmándy s több mások mellett új, szép, virágos és tudományos, nem különben praktikus szónokok mutkoztak, úgy mint Kazinczy Gábor, Gorove István, Kovács Lajos, Hunfalvy, Tóth Lőrinc, Bartal György s több mások. Az ellenzék részéről Nyáry Pál, Teleky László, Madarász László, Perczel Mór, Szacsvay, Bezeredy stb., végre az öreg Palóczy, ki annyi országgyűlésen át

¹⁾ Az országgyűlés tudvaleőleg a később leégett városi redoutte-teremben ülésezett, hol 1848 előtt a híres jurista-bálok tartattak.

mint híres jegyző, történelmi encyclopaedikus és mnemonikus fő, most pedig mint korelnök díszlett. Az erdélyiek közül Kemény Dien.es, Szász Károly, Berzen-
 czei, Pálffy János s mások. A miniszterek szónoki te-
 hetsége már az előbbi országgyűlésekből ismeretes volt; Kossúth hő hazafiúi szavakkal telt, szabadságot, független-
 séget lehellő, a hon gyengéit ismerő s attól kívánt eszme-
 röptét használó szónoklatával valahányszor beszélt, min-
 dig magával ragadta az egész gyűlést, úgy hogy véghez
 vitt mindent, a mit csak akart. — Deáknak következetes
 logikája ellen sohasem lehetett kifogást tenni; ő nem me-
 legített, de meggyőzött; mert midőn becsületes arcát látta
 az ember, ha szavait nem hallotta volna is, arca vonásain
 megnyughatott. — Klauzál, Eötvös, noha következe-
 tesen beszéltek, bizalmat soha sem gerjesztettek. — Sze-
 mere bölcséleti, szép, szabatos előadásával meghallgattott,
 de mivel mindig leckét véltek tőle hallani, nagy benyo-
 mást nem tett. — Széchenyi ritkán beszélt és mint a
 szabadság régi gladiátora, gondolatait mindig csendesség-
 ben mondhatta el, de a mit elmondott, az el is hangzott.
 — A külügyminiszter nem volt jelen. — Az államtitkárok
 közül Pulszky jobb író volt mint szónok, s kedvetlen
 előadása végett benyomást nem tőn; a többi majd mind
 pithagoreus volt. — A hadügyminiszter az első vitákban
 gyakran beszélt a bizottmányokban; nyilvános ülésben
 csak egyszer von részt, de nem nagy hatással.

A miniszter-elnök határozott jelleménél fogva véle-
 ményét határozott gondolatokban fejezte ki, és bár
 szónoklata rikító hangja miatt a fülre kedvezőtlenül ha-
 tott, mégis mély csenddel hallgattott.

A trónbeszéd feletti vita hevesen s több napig folyt;
 legfőképp az olaszországi kérdés igen hevesen elleneztetett;

a vitát az ellenzék, u. m. Nyáry, Teleky, a Madarászok, Perczel stb..... az osztrák kormány ellen mindenféle invectivával és a századokon át tartó sérelmek elősorolásával fűszerezte, míg végre Kossuth fényes dictiójával, a mondott engedménnyel s a miniszteriális nézet hozzátoldotta záradékával vívta ki azt, t. i. hogy mindaddig, míg hazánkban a béke s csend tökéletesen helyreállítva nem lesz, az ország Ausztriának semmi segítséget nem fog adni, s követeli, hogy Olaszhon mindazon alkotmányos engedményekkel ruháztassék fel, melyekkel Magyarország ellátott. — Ez ugyan volt valami, de mégis némely ellenséges állást és bizalmatlanságot mutatott az ausztriai kormány irányában, mi meghozta később gyümölcsét.

Itt tétetett le a jövődjő miniszteriális bukásnak talpköve, mert a minisztérium nem mervén, nem bírván a lármás minoritás ellenében valamely lovagias kifejezést iktatni a válaszfeliratba: minden többi kérdésbe is inkább belé vitetett, mint vonatott.

A képviselőház vezetésében is volt hiba; mert az a finánc-miniszterre bízott, ki tárcája szövevényes tárgyival úgy is el volt foglalva. Jelleme pedig a népszerűséget annyira vadászó volt, hogy a legkisebb ellenvetésre is figyelt, mindenkinek eleget akart tenni, azaz popularitását meg akarván mindenütt tartani s belsejében úgyis a minoritáshoz szítván: az ellenkező véleményt inkább engedékenységgel akarta eldönteni, mintsem határozott fellépéssel, s így kitsem elégített ki. — Ezt az ellenzék úgyesen tudta felhasználni s a sok kör, egyenlőségi és más társaságok lármás segítségével a vezetőnek annyira imponált, hogy a roppant többség ellen majdnem mindig a kisebbség akarata győzött.

A minisztérium rövid országgyűlést akart tartani, melynek üléseit, miután pénzt és újoncot nyert, elhalasztani kívánta, hogy az organikus törvényeket előkészíthesse és hosszabb ideig tanácskozhassék. — Előlegesen minden discussio nélkül a pénzüsszeget s katonát akarta magának megszavaztatni, mely két kívánság Kossuth tói úgy volt előadva, hogy szebb és elragadóbb szónoklatot alig lehetett hallani, melyre lelkes összhangzással az egész gyülekezet felállva, hozzájárulását kinyilatkoztatta, mire Kossuth ezen roppant benyomása szócskákkal felelt: „Midőn önök felállnak, én a nemzet nagysága előtt leborulok.“ — A két legfőbb óhajtás elvben megalapítva kevés akadályt vélt felhívni, és mégis a részletek voltak azok, melyek újra a leghevesebb vitákra adtak alkalmat, mint tovább előadandom.

Ezután az oktatási miniszter az elemi iskolák szerkezetét, a hadügyminiszter az ujoncozás és az első katonai főtanoda tervezetét adták be, több más kisebb tárgy is fordulván közben elő, a ház szerkezetét s szabályait illetőleg.

A ház physiognomiája az előbbi országgyűlésekéitől nem igen különbözött. Voltak ugyan gyülekezetek, hol a tagok azok színezete szerint összejöttek, de ezek nem voltak még úgyszólván falak által elválasztva, hogy egyesíteni ne lehetett volna. — Este pedig, mert a gőzhajó Bécsből, s máshonnan a futárok ekkor érkeztek, az elégett német színház terén felállított fagyaldában volt a legnagyobb összejövetel, hol a tudott, hallott, nem tudott és koholt újságok kézről kézre adattak. Ünnepnapokon pedig az új-épület terén, a Széchenyi által alkotott sétatér

1) T. i. a Ludoviceum.

(az egyetlen zöld hely) fogadta a sokféle szép, nem szép, — politikus, nem politikus, — fürkésző, nem fürkésző, — kíváncsi, egészség és emésztés kedvéért járdó-kelő vendégeket, hol, vagyis inkább mindenhol, a sok politika összekergette, cibálta, csipkedte, szúrta, ütötte, verte az embert, úgy hogy füle megtelve a sok haszontalansággal, még a magán-szobában is zúgott. Már pedig ezen politizálás a világon a legszimplistikusabb volt (mint ezt Fourier Károly nevezte). Nem volt egyéb a magyar faj nagyságáról való ábrándnál, dacára azon gyér nagysági magvaknak, melyeket itt-ott elvetve találhatott az ember. Mindenki oly szabadsági bálványt imádott, milyent gyenge agy veleje képzelt, minden kölcsönös kímélet, szeretet vagy segélynyújtási kívánság nélkül; olyast, mely fajának suprematiát adva, a többit önkényt hódoltatná. Mely továbbá az európai szokásnak, a diplomatiától megalapított véleménynek, a szomszédnépek gondolkodásának, hitének dacára, mindenki előtt a magyart megváltójaként tüntetné fel, hogy ezen bálvány irányában egész Európa némi csodálattal vegyes tisztelettel viseltessék. — És mivel ez a sok hírlap s egyesület által naponkint mondatott, hirdettetett s nyilvánított: a fiatalság mindennapi imádságává lőn, benne credo-ját tisztelvén. Jaj annak, ki ellene mert szólni, beszélni: — az vagy reactionárius vagy pecsovics, vagy tudatlan volt. Ehhez járultak az ingerlékenyebb idegekkel ellátott és izgóbb érzékekben bővelkedő ultra-liberális szép asszonyok, kik ömledéseikkel oly önहितte és önmagát túlbecslővé tevék az egész magyar világot, hogy az feyteleenné és korlátozhatatlanná lőn. — Röviden: sok fellengzés, sok szép szó, sok érzelem volt a magyarban, de a nemzeti nagyságnak csirája kevés; következőleg, ha magát fékezni nem bírta: jövője semmi vagy igen kétes. Én e véleményemet többször bátorkodtam kimondani, s ezért, noha magánszemélyem irányában

— tisztelettel viseltettek, hivatalos személyembe igen kevés bizalmat helyeztek.

Az alatt, míg Pesten s az egész hazában beszéltek, politizáltak, a világ, Európa s Magyarország állapotát rendezték, — a politikai láthatár fenyegető fellegekkel borult be, nehéz zivatart jósolva.

Az angolok és franciák előtt még akkor nem igen éltünk, noha Lamartine a magyarok udvarlását elfogadta és szokott költői és emberiességi modorában viszonzta is. — Az olaszokkal önkényt jó egyetértésben léteztünk, és kokkettíroztuuk is egymással, csakhogy a sympathián kívül igen kevés segínyt adhattunk egymásnak. — A professor urak Frankfurtban sz. Pál templomában jól beszéltek és jól emlékeztek meg rólunk, csakhogy határozottan nem nyilatkoztak. Nem pedig: mivel akkor még az ausztriai monarchiát a parlament alá vetni reményiettek; nem továbbá: mivel a Staatesbund és Bundesstaat értelméről és kifejezéséről folyt a vitatkozás, és míg ez el nem döntetett, a magyar forradalmat is eszköznek tartották arra, hogy Ausztriát a maguk részére megnyerhessék. — Az orosz kormány seregét összevonva, táborából nézte az eseményeket; a porosznak magának otthon a nép kívánságának elfojtásával s a megadott alkotmány lerontása-, vagy korlátozása-, vagy megnyirbálásával kellett bajlódnia. — A török semleges maradt.

Az ausztriai kormány ez alatt Latour és Wessenberg vezetése mellett magyarelleses terv felhasználásával foglalatосkodott. A magyar korona alatt élő más fajok felbujtogattattak; nyilván engedelmességre

intették a katonai parancsnokságokat, alattomban pedig megsúgták, hogy ily körülményekben minden felsőbb-rangu vagy általában minden tisztnek tudnia kell, mit tegyen vagy mire határozza el magát. Jellasicsot és a határőrezredeket, különösen a péterváradit s a csajkásokat titokban pénzzel, lőszerrel ellátták. — — — — —

Ezeket a sok hírhallás nyomán ugyan gyanítani lehetett, hanem bizonyosságra még nem juthattak, mivel az irományok a magyar kormány kezeibe csak később kerültek. Több ilyes hír s tény a képviselők tudomására jött, miért az interpellatiók sűrűn tétettek, melyekre fél igazsággal, fél hazugsággal, és mindig szépítéssel kelle felelni.

A bécsi hadügyminisztérium megtartotta a kölcsönös hivatalos viszonyt. Egész udvariassággal írt a magyar hadügyérnek: felszólította, hogy a magyar hadi pénztárból látassa el a horvát-országi főhadi pénztárt, mire ez szintén udvariassággal felelt, hogy ha a királyi kézirat értelme szerint fognak eljárni, kötelességének fogja tartani a hivatalától követelt szabályt megtartani.

Az előléptetések voltak azon összeütközési pontok, melyek miatt a villongás kiütött. A bécsi hadügyér a magyar hadügyérnek csipős szavakkal szemére hányta, hogy az 1848-iki törvények értelméhez igen is szorosán tartja magát. Ennek nyomán ő felségénél Ferdinand császárnál egyenesen panaszt emelt, hogy mivel a magyar hadügyér előléptetési ajánlatait egyenesen terjeszti elő, csak zavart okoz; és mivel a vár- és más parancsnokokat egyenesen ő felségéhez terjesztette és ez megerősítte: vele, t. i. a magyar hadügyminiszterrel az ausztriai sereg kára nélkül kormányozni nem lehet, és ebben változást óhajt. Erre a magyar hadügyér szerény felelete kiemelé: hogy mindegyiknek ki lévén szabva alkotmányos kötelessége,

azon eskü szerint, melyet ennek végzésére letett, nem működhetik máskép, mint hogy hona érdekei előmozdítását szem elől ne téveszsze; Magyarhon pedig része lévén az összes birodalomnak, ennek javára annak érdekét nem károsíthatni, s így sem többet sem kevesebbet nem terjesztett ő felsége határozata alá, mint a mire a törvények értelme szerint feljogosítva volt. Végre, ha ez, a bécsi hadügyminiszternek nem tetszenék, akkor vagy a törvényeket, vagy a magyar hadügyminisztert változtatni kellene; mert míg a törvények állanak, addig lelkiismerete más eljárást nem engedhet meg.

Ezen üzenet nem igen tetszett Bécsben, mivel ott azt várták, hogy azon 35 évi szolgálat alatt tapasztalt kedvezményekért, vagy pártolásért, mit ép 35 év alatt kelle elég unalmas fáradsággal és sok felebbvalói önkény elszívelésével megszereznem, kevésbbé fogom a törvényeséget zsinórmértékül választani, mintsem a bécsi minisztérium s ez által az egység érdekét, mely egység azt kívánta, hogy minden előléptetési ajánlatban először is a bécsi miniszter véleményét és jóváhagyását kérjem ki és azután terjeszszem elő ezt ő felségének.

Mi volt ez? — Nem más, mint az emberek s az illetők türelmét nagy próbára tenni, hogy arra, mit megérdemeltek, sokáig várakozzanak.

Már így is a magyar hadi előléptetés két héttel később, (akkép két hóval később volna), mit is a bécsi hadügyminiszter azon szereteténél fogva, melylyel irányomban viseltetett, úgy jelentett ki: hogy a magyar miniszter mitsem tesz. — Azon felelet, melyet beküldöttem, a nádornak sem tetszett, mert soha sem beszélt róla; később pedig, midőn az-osztrák kormány haddal jött be és a nádor a hont elhagyta, irományai pedig megvizsgáltattak, épen ezen írásban tett válasz volt az, melyből a magyar kor-

mány és képviselő-ház meggyőződött, hogy becsületes ember vagyok.

Kissé későcskén történt ezen meggyőződés és meg kell vallani, belső lényemre nézve megalázólag. És ki tudja, ha a vizsgáló bizottmány titkára oda nem írja: „Ebből láthatni csak (!!), hogy Mészáros becsületes ember,“ — vájjon a nyavalyától meggyógyultnak tartott volna-e a haza? — Nem tudom; a mit tudok az, hogy az akkori rendbomlásban már ritkán kormányzott a higgadt ész, a politikai illendőség, a törvényesség, hanem a felhevült szenvedély, a bosszús magyar heves vér, mely törni, zúzni s tudja Isten még mit nem akart; s így boldogolni keveset lehetett, a mint később kiderül.

— — — — — Bár a horvát ügy miképeni elintézése Bécsben tisztán állott, és bár az engedelmességet Jellasics nyíltan megtagadta: előléptetési ajánlatait a magyar minisztériumnak megerősítés végett megküldötték. Hanem a mire nézve a magyar minisztérium tudósítást vagy felvilágosítást kért, Vagy követelt, — arra Bécsből felelet soha sem jött. — Több más villongás! és súrlódási pont volt még, melyeket itt elhallgatok, mivel csekélyek valának, vagy igen kevés fontossággal bírtak.

Az országgyűlés viták, személyeskedések, s a főcél melőzésével kisebb célok elérése mellett haladt. Ez alatt Német-

országban is sz. Pál templomában a német egység és az ez által követelt színek felvétele s a kormányoknak a császári helytartóság alá rendelése vétetett tárgyalás alá, mi a porosz- és ausztriai kormánytól is követeltetett. Tudták a professorok, ha ezen két hatalmasság hódol a német gyűlés kívánságának, a Bundesstaat eszméje győzött, és ha eleintén az uralkodó házából lenne is a helytartóság tisztje betöltve, mégis eljövendhetne az idő, midőn egy professor úr is a Geborn, Wohlgeborn, Hochund Wohlgeborn s Hochwohlgeborn-ból Grossmächtigster Herr-ré, és neje Allermächtigste Frau-vá lehet. Ez pedig minden philosophia mellett is tetszett a professor urnák, de még jobban az asszonyságnak, ki minden tudománytalansága mellett is parancsolt otthon a hálósipkának.

Poroszország, ha nem csalódom, porosz akart maradni;

s augusztus első napjaiban történt, hogy a bécsi hadőrség a német gyűléstől határozott napon nagy ünnepély mellett föltette a német színeket önnön színe mellé; de a következő napon levonta azokat, s azután saját érdekei szerint cselekedett.

Épen midőn Németországban a vita erről folyt, Pesten pedig mindenki arról beszélt és gondolkozott: mit fog tenni vagy nem tenni az ausztriai kormány? — az ujoncozási törvény jött volna vitatkozás alá; a minisztérium azonban, hogy a fennebb mondott németországi színek felvétele kérdéséből folyható események jobban fejlődhessenek ki, az ujoncozási kérdést elhalasztani óhajtotta, hogy aztán tetteit az szerint irányozhassa,

Az országgyűlés ellenzéke rosallotta elmenetelemet, hanem a minisztérium kivívta azt s én mint miniszter először Bács és Bánátban tettem kis körutat, hogy az ottani sereget s az összegyűlt nemzetőrséget jelenlétemmel — ha lehet — buzdítsam.

Az Isten engem nagy urnák nem, még kevésbé teremthetett magas hivatalnoknak. Az elsőnek nem, mert nálamnál senki sem gyűlölte jobban vagy nem szenvedhette a népcsoportozást, a képviselést, beszédeket stb.; — s nem a másodiknak, mert kevésbé lévén positivus vagy éleslátású s belátású mint inkább negativus fő, — természetes egyenességemben, míg csak az ellenkezőről meg nem győződtem, — mindenkiben egyenes embert, s olyast, a milyennek szavaiban mutatkozott, véltem találni. Jelen viszonyaink közt pedig, hol a régi szokások, régi hajlamok, régi szó- és tettebeli ígérek ellenében újak kezdtek szükségessé'lenne, óvatosabbnak kelle mutatkozni. Annyi ferde szó s írásbeli nyilatkozat, sőt fenyegetések, az előbbi nyilgtóli félelem, annak visszatérhetési lehetősége, a kenyérvesztés, az új kenyér állandóságának keveset kecsgetető jövője, alattomos izgatások, csábítások, sőt ellentállásrai felhívások stb. létezni mondattak s léteztek, hogy azokat az ... rendőrségi eljárásnak csak egy kis utánzásával is hamar ki lehetett volna puhatolni.

Nem tettem; mivel magamat vagy megtagadnom kelle, vagy mássá lennem, mit valóm feláldozása nélkül nem vihettem végbe. — Nem tettem; mivel nemes, udvarias, emberi eljárásomnál fogva szerettem fölteni, hogy az úgynek, a kik ezt már megígérték, . . . őszinte emberek gyanánt szolgálni fognak, vagy pedig, ha lelkiismeretük és gondolkozásuk máskép ítélne, szolgálatukat egyenesen megtagadják. — És mégis máskép történt.

A magyar modor a „rögtön“ szót nagyon szerette s levelekben, hivatalos iratokban, kint és bent használta,

és mégis többnyire ennek antipodese szerint dolgozott. A minisztérium is mindent rögtön szeretett tenni s a szempillanatnyi ok rögtöni cselekedetet határozott; pedig hébe-korban és tán legtöbbszörre is nem ártott volna az Ausztriától látott unalmas, de célt érő hosszadalmasságot magunkévá tenni s használni Talleyrand eljárását, a ki gyakran bevárta, hogy ütere hadd csillapodjék le, mielőtt működéshez fogott.

De megtörtént; s így, hogy az újoncozási törvény elhalasztassék, a mély politikus Kossuth helybenhagyásával Bácsnak indulni kénytettem. Reggeli 10 órakor mondatott ki a kívánat, s a teljesítésnek azt rögtön kelle követnie.

— Tehát kis kísérettel, vasúton, rögtön Szolnok felé indultam, ha nem hibázom, augusztus-hó elején; bizonyosan nem tudom, mivel jegyzékeim december 15-iki kiindulásomkor Budán maradtak, hol azokat később többé meg nem találtam. .

A vasút jó utazási közeg, mivel sebessége egytől: az unalmas köszöntő és köszönő beszédektől megmentett.

— Szolnokot egy oláhországi volt kollegám társaságában, — kivel igen kellemes arcú leánya, s nővére vagy neje volt, — beszélgetve csakhamar elértük. Ez első utazásom volt magyar vasúton, mely ellenkezőleg haladott, mint a mi kép mi magyarok szeretünk eljárni, azaz Pestről délutáni 2 órakor indulánk el s este lőn, mire Szolnokra értünk. Itt szívességgel adtak szállást s este aztán a se-reghez Szeged felé s onnét Szent-Tamás alá siető honvédtiszt urakkal vacsoráltam, minden élceskedés nélkül.

Szolnokról hetenkint kétszer lelete gőzhajón Szegedig menni, de mivel s rácsok legyőzését célzó előkészületek minden vontató eszközt igénybe vettek, — a gőzös elmaradt, és így kocsin kelle tovább indulni. Reggeli 4 órakor republikánus miniszterféle kocsin, úgynevezett paraszt-kocsin tovább mentünk Kun-Szent-Márton, Szentes, Vásár-

hely- és Szegednek, hol a „Fekete Sasnál“ szállás volt rendelve, s a Tiszán a gőzhajó elkészítve; délután a városi fenhéjazó köszöntő s az ottani tisztek szintén olyasféle beszédeinek viszonzása, a kórházak látogatása s a sebesültek vigasztalása kitöltötte az időt estig; éjfélkor a gőzös tovább vitt.

Itt történt az első nyilvános ellenszegülés egy oláh zászlóalj részéről, melynek közemberei a rácok ellen hadakozni nem akartak, mivel tisztjeik sem akartak, s a törzstiszt vonatni hagyta magát. A zászlóalj Vácnak, később Lipótvárnak indított, honnét, midőn a várat elfoglalák s meg visszaadák, mint foglyok Pestre, s onnan alsó Magyarországra utasítottak.

Becsén volt gyűlhelye az új seregnek, melynek főnöke, a mint már említém, báró Bechthold altábornagy vala. Ezen úr mint jó katona, egyike a legjobb lovas vezetőknél, akkor Magyarhonban a legjobb vezérek közé soroztatott. Magán életében jó ember, vendég-, vendégség-s különösen- champagnie-szerető volt; hivatalos életében mindent ígért, mindent tenni, mindent elkövetni látszatott, hogy egy csapással nagy nevet vívjon ki, az országnak pedig kívánságát teljesítvén, magának nyughelyét cum dignitate et vitulo szerezhessen.

Május és június-hónapokban, — bár az utolsóban a császári, engedelmisséget parancsoló kézirat irányt szabhatott, — nem lehetett még a magyarán gondolkozó katonai főnökök viseletéből sem kiokosodni. A magán nyilatkozat s a nyilvános eljárás között volt egy üresség, melyet kitölteni nehéz volt. — Például Hrabovszky szlávóniai főhadiparancsnok Béccsel, Innsbruckkal egyenes levelezésben állott; tanácsát a magyar

minisztériumnak gyakran csípős szemrehányásokkal adta; a rácokkal, Csernovicssal, akkori királyi biztossal egyetértőleg egyességeket s fegyvernyugvásokat kötött, békíteni akart, azonban ezeket a rác szeszély vagy más-honnani utasítás felbomlasztotta, és csak arra szolgáltak, hogy a fölkelők erősödjenek s erősítsék magukat, mi meg is történt. Akkor keletkezett a pétervárad határőrezred nyilvános föltámadása s a többi határőrök felizgatása. Az akkor már letett bán, Jellasics volt az első, ki a magyar kormány által kezelt állampénztárakat önkényleg kiürítette, ki a bécsi parancs dacára is három, Olaszországnak indított határőr-zászlóaljat Zágrábnál feltartóztatott, s ily erővel rendelkezhetvén, szórni kezdé szemrehányásait a magyarok ellen; a horváthoni magyarhajlam fi ellenzéket lefegyverezte, adó alá vetette, röviden: lenyűgözte. Ezután következtek a horvát országgyűlés ellenséges nyilatkozatai, határozatai, a határszélen hadi erő alkalmazása, annak Magyarhonba történendő későbbi beroliana végett. Ezek után a szláv fajú népek a széleken rendszeresen felizgattattak és a katonai nevelésben részesült határőrökből had; erő állítatott ki s gyűjtetett Zágráb mellé, hol és honnét Jellasics Jupiter-tonans-kodott. Karlóca szintén főhelyül tüzetett ki, hol Rajacsics patriarcha uralkodott, ki azonnal keresztes háborút hirdetett. A békités reménysége ekkép nemcsak meghiusult, de sőt a rácok ellenségeskedni is kezűének: a póstát letartóztatták, a göröghitűeket mindenhol lázították s több más, a hadi parancsnokság tekintélye s hatósága elleni áthágásokat követtek el. — A főhadiparancsnokságot ezen kicsiből rögtön növvő ellenszegülések figyelmessé tevék, noha az ellenök irányult tevékenységre hajlandó még sem lón.

Történt azonban, hogy miután a főhadiparancsnokság a minisztérium kívánságát, t. i. a felfegyverezett csajkák Pestre küldését nem teljesítette, — a csajkások lecsillapítását eszközölni, a pétervárad határőr-ezredek lázadását megszüntetni nem bírta, a magyar gőzösök Karlovicnál letartóztatásáért s a zemlini (zimonyi) magyar őrség megbántásaért mi elégtételt sem bírt nyerni vagy adatni, mik akkor már hatalmát talán túlhaladták, s midőn a fennebb elősoroltakért udvariasan ugyan, de komolyan megrovatott, — akkor a főhadiparancsnokság csipősen és hevesen kikelt a magyar minisztérium ellen s minden balesetet egyenesen annak hibás eljárásából eredetinek állított. Erre a hadügyér szintén komolyan felelt és tevékenységre hívta fel, mire a főhadiparancsnokság egyszerre kardot kötött s Karlovicot megtámadta, néhány házat leégettetett, a gyűlhelyet bizonytalanná tévé s a gyülekezetei Zimonyba szalasztotta; de mivel ez kevés erővel történt s a helyet megtartani nem lehetett, nem sokára minden az előbbi állapotba tért vissza s a dolog még rosszabbra fordult, mert az ellenség felbőszülvén a túrt veszteség miatt, magát erősíteni, körülsáncolni kezdé, és a Zimonyban levő két magyar századot csak nagy kerülettel, t. i. Zágrábon keresztül Zalának leheté visszaszerezni, s így a színlelt barátság nyílt ellenségeskedésnek adott helyet.

Ezen eljárást követte Beclithold is, ki midőn Sz. Tamást könnyen elfoglalhatta és őrséggel megrakhatta volna, fegyvernyugvást kötött, mely békítés ürügye és ideje alatt Sz. Tamás körülsáncolatott, rosszul ugyan, de annyira elegendőleg, hogy midőn Bechthold feleszmélt és július 19-én Sz. Tamást kis erővel megtámadta, — hosszú orral kény szeri tetett visszavonulni s hogy sikerrel járhatson el, nagyobb erőt kellett gyűjtenie.

Ezen első hibás tett után jöttem oda mint hadügy-

miniszter, a szükséges és lehetőleg erős nemzetőrséget már elébb oda rendelvén.

Ezen, a magyar ügyet mindenben akadályozó rác lázadás el nem nyomása igen nagy előny-nyel aknáztatott ki. A magyar hetvenkedés, szóbeli erő s erélyesség a tettebeli gyengeség nevetség tárgyává lón, — és a magyar vitézség hírét csonkítani kezdé. A hon külső politikai láthatára borúnak volt indulóban, s hogy derű keletkezzék, azt a hon összes kívánsága is csak Sz. Tamás bevétele által gondolta kivívhatni. Tehát a mint már azelőtt az ágyúk felszerelése s lovakkali el-látása siettetett, úgy a tíz zászlóalj mielőbbi kiállítás is sürgettetett. Es mivel a kibékülés reménysége a horvát-országi széleken is feltűnni látszott, — az ott létező sor-katonaság egy része Bácsba indítatott, s a többi magyar részekben szétszórt sorkatonasági őrségek is Pestnek uta-sítottak, onnét Bácsba indulandók, úgy hogy oda most összesen négy gyenge zászlóalj, két gyenge huszárezred és 6 üteg ágyú volt útban.

Bánátban, hol Nagy-Kikinda körül eleinte szintén lázadás ütött ki, Kiss ezredes gyenge és ügyünkhöz nem nagy hajlammal viseltető erővel védelmezte a rendet. Ezen erő egy erős lengyel s egy gyenge magyar zászlóaljból, a 2-ik huszárezredből, — melyhez még néhány svadron 6-ik ezredbeli huszár jött, — állott. Ez váltakozó szerencsével bár, de annyira működött, hogy a polgári megyékben az ellenséges tervezetek sehol sem mozdíthatattak elő, noha mindig készen kellett lennie a támadások visszatörlesztésére.

Ezen veszekedések és verekedések haszna részünkről csak az volt, hogy a sereg harciasabbá lett, a nyilvános ütközetekben mindenhol megtartotta a csatátért és minden megtámadást visszavert, — de az ellenséges kedélyeket meg nem hódíthatta s az ellenségeskedéseket meg nem szüntethette. Nem pedig azért, mivel a tapasztalás dacára,

mely a cordon-rendszert régen mint haszontalant eldobta, mégis mindenhol mindent védeni akart. A polgárok és lakosok vagyon-megtartási kívánsága s előbbi jólétükből eredt katonátlaniassága inkább védelmet várt, mintsem azt körében felhívni tudta volna, — s így a házi véd-rendszer önkénytesen életbe lépett. Azért is, elleneink tudván azt, hogy támadni nem akarunk, ezt felhasználták s gyűlhelyeikről gyakran ki-kiűtöttek, égettek és zsákmánynyal terhelten tértek vissza, s ha meg is verettek, nyerni mégis nyertek valamit.

Hogy ezen hibának eleje vétessék, kezdők először a nemzetőrség használatát. Ez intézmény mindenhol hasznot hajthat, a hol olyas előzmények, — mint pl. Franciaország első forradalma — időt engedtek annak kiképezésére, béke idejében a háború előkészítésére; mi azonban nálunk nem lévén szükséges, gondolatba sem jöhetett, s nem is jött. S azért ezen eszme holtan született, s több időkre eltemetve fog maradni. Miért? — Mert a nemzetőrség oly intézmény, melyet ha a kor jól fel tud használni, a mint egyrészt a belső csend, rend és birtok biztosítására szolgál, úgy másrészt sok költséget megtakarít, és mi a legfőbb, a nemzetet harciassá teszi.

Az elmúlt időben, Ausztriávali civakodásunk alatt egész szerkezete és életbe léptetése sok tanulságot nyújt, a legfőbbet pedig abban, mikép ne kelljen a nemzetőrséget szervezni és mikép ne használni. Noha az 1848-diki év alatti számos fiascóból tanulhattunk volna valamit, mégis ha az 1849-iki évben alkalmazott hibás használatát tekintjük, szintén ugyanazon hibákat vesszük észre; és ha a nemzetőrségi intézmény ismét életbe léptetnék valaha, ismét ugyanazon bakokat lőnök. Oly keveset tanul az

ember a történetből! Ezen hibák mindaddig el fognak követettni, míg csak pár eszélyes újoncozási korszak nem fog bevégeztetni, azaz míg igen számos, rendhez szokott s oktatásban részesült szabadságos katona nem fog szétszórva létezni a honban, kiket az első szabályzásnál beoktatási eszközökül használni lehessen s a kik által a többiek a hadi kellékekhez szoktathassanak, hogy ekkép valami egész állíthatassák ki.

Midőn májusban hazámba léptem, a nemzetőrségi életet már azelőtt Becsben láttam; ott pedig 1809-től fogva, midőn először alkalmaztatott, elem elég volt hozzá, mert a polgárok, tanulók, mesteremberek, kisebb háztulajdonosok stb. testületekre osztva, szerkezettel ellátva, három fegyvernemből összeállítva, a dolognak mégis legalább valami fogalmát mutatták fel. És mégis, mihelyest működni kezdett a bécsi nemzetőrség, az egyik jobb akart lenni a másiknál, sőt még honoratorabb, még tán aristokratikusabb is és a zavar ki is törend, ha a deákok légiója, mint a demokratiai elvek fiatal, heves és felhevült képviselője, valami kiegyenlítési láncot nem képez vala, mely a tekintélyt meg is érdemlé, mivel a forradalomban első szerepet játszott.

Hazánkban is voltak polgár-katonák, kik Úrnapkor s más díszmeneteknél díszlegettek, de vérpróbán nem mentek keresztül, mint például a bécsiek 1809-ben, s azért is mi tekintélyben sem állottak.

Hazánkban a nemesség, a polgárság, egész a népig le, ... intézmények által a harciasságból mindjobban kivetköztetett és elszoktatott. A pénz, a birtok, a jólét szerzése a katonáskodástól elidegenített. A constitutionális szellem a katonában zsarnoki szolgálakat láttatott s keresték a katonák fölötti polgári suprematiának kivívását, mire a törvény vitatásnál! discussiók mindannyia mutatott. A nomád szellem, az ázsiai el nem avult jellem

és a mostani civilisatio főkívánsága, — (a henyélésben talált élvezet) kielégítést magának máshol keresett s nem a katonaságnál. Nálunk, hacsak a fiút belső ösztöne nem vonta a katonasághoz, nem is lett azzá, s akkor is többnyire — hacsak birtokhiány maradásra nem kényszeríté, — béke idején nemsokára elhagyta azt; s ha maradt, ez legtöbbször a szülék, az anyák boszankodásával történt, ily fiaik jobbára kedvenceik lévén. Végre nálunk csak olyas ifjakat adtak a katonasághoz, kikről azt mondták: „mire sem jó, tehát legyen katona.“ Nálunk, mondom, ezen eszme nem talált előrekészített, művelt tért.

Továbbá: a katonaságot a köznép gyűlölte, mivel ezt magzatától megfosztójának s a katonaságtartás által szenvednie kellett zsarolások okozójának tartotta; s így csak a bor s a hadfogadó legénység cselei és csalásai csábították hozzá. — Továbbá nem volt rendes hadösszeírás (conscriptio,) mint ez másutt szokásban vala, hol is ezen véráldozatokhoz már régebb idők óta, mint kikerülletlen szükséghez, hozzászoktak; törvényeink pedig a féktelen, kicsapongó kisebb bűnösök besorozását parancsolván, felőle jobb felfogást nem terjesztettek. Így tehát, mivel először mindig a lakosság sepreje: a bitangolók adattak a katonasághoz s csak ezek után a szegényebbek, s végre a mindig kibúvó lyukkal bíró gazdagok legutoljára, ezért — a katonáskodási eszmét nálunk meg nem kedveltethették; végre pedig az ezen teher alól felszabadított kivételek, melyekhez az egész nemesség, papság, polgárság és tisztviselőség számítottak, a katonáskodási kötelesség igazságos voltát a nép előtt is csonkították stb. Röviden: tán minden nép és nemzet között e korszakban a magyar volt a legkevésbé harcias lelkületű. A szláv, noha jó katona, még harciatlanabb volt.

Már most ily honban azt kívánni: hogy azon testületek, melyek eddig kivételt képeztek, ezen katonáskodási

terlet a szépen hangzó szabadság, egyenlőség, testvériség lobogója alatt jókedvűleg viseljük, és ama szavak fontosságáért, melyek még nálunk igévé nem váltak, vérüket is áldozzák, — nagy kívánság volt és tán nagyobb, hogysen azt ezen kivételesek felfogni tudták volna.

Hanem a magyar agy alkata több perceptivitással, azaz értelemmel, mintsem reflexióval, azaz ítélettel bírt, s azért, a mit másutt látott vagy hallott, azt honában rögtön behozhatónak vélte, s így a nemzetőrséget is.

Az 1848-iki országgyűlés egy bizonyos irány felé hajlott, de a francia forradalom következtében más irányt nyert, s így másképp végződött, mintsem azt a legvérmesebb vezetők képzelheték, s tán ha belsejüket meggyónatják: mintsem kívánhatták volna. — Mihelyt márciusban kiűtött a bécsi forradalom, — mit a hongyűlés vezetői hasznukra akartak fordítani, — természetes, hogy a forradalmaktól kölcsönzött eszme útján a végrehajtó hatalom keze alatti katonaság ellenében ellensúlyt akartak teremteni. S ezt, mivel Franciaország valamint az öltözetben úgy a forradalomban is divatkép és mintául szolgál, tőle kölcsönözték; és pedig ettől azért, mivel a némethoni spiszbürgerség, filiszterség és hidegvérűség nem nyújtott oly mintákat, melyeket a heves és könnyű magyar vér assimilálhatott volna. Adott ugyan hozzá a magyarság a magából is valamit, de mivel a katonai szellem az országgyűlésen csak quietált kapitányok és főhadnagyok által képviseltetett, e szellem félszegen is fogalmaztatott.

Tehát a nemzetőrségi szabályok meghozattak és a törvény kihirdetésével életbe is léptettek. — Itt a magyar, de különösen a hivatalnok ismét embernek mutatta magát, ki vagy többet, vagy kevesebbet tesz, csak azt nem, mit

tennie kellene, s azért tűzzel-vassal hajházta, úzte, forgatta, végezte az elébb idézett törvényeket. Ezek zöld asztalnál születvén, lehetőleg kíméletesek szerettek lenni, és a korra, némely mesterségre vagy hivatalra nézve kivételeket engedtek; de hasztalan! — — — — —

Hivatalnokaink tehát hagyományos szokás és buzgóságuk szerint az írott törvényt félig-meddig olvasván el, mindenkit alája vetettek s besoroztak, úgy hogy a hivatalok részben megfosztatván egyéneiktől, ezek akkor vezényelték hadi szolgálatra, midőn a másik szolgálóban is működniük kelle; a papok szintén őrségre vezényeltetvén, szolgálatuk ideje alatt lelkeszi kötelességeiket elmulasztották. Több ily túlhágások s ultra értelmezések főképen a kézművesekre, a szegény mesteremberekre nézve pokollá tévők a nemzetőrségi szolgálatot; mert ezek családjaikat csak kézi munkájuk után bírván tartani, az őrségi szolgálat alatt maguk is, családjuk is éhezett. Ez ellen voltak ugyan néhol intézkedések, de gyéren alkalmaztattak, mivel a szegény a legjobb esetben is a nemzetőrség $\frac{5}{8}$ részét tévé. A nagyobb városokban az öregebb és nagyobb tisztviselők, birtokosok, házi urak stb. az egész napesti őrséget a szegényebbek által teljesítették, kiknek ezért fizettek. S így azon törvény, mely a nemzet disciplinálásához járulhatott volna, a ferde felfogás és alkalmazás által majdnem átokká lett. — — — — —

Az intézmény meg volt teremtve. — Pesten, Budán s más nagyobb városokban azon hasznot hajtá, hogy a rendes katonaságot mobilizáltatni s elküldeni lehete, mely helyett a városi polgárok őrségeskedtek. Több mezővárosban és a nagyobb falukban is használtattak szállítmányok,

foglyok őrzésére s kísérésére, nem nézvén itt az egyenruhára, mint p. o. Pesten, hol a magyar szabadságnak sok és nehéz rábeszélésekkel kelle a magyar egyenruhát kivívnia s a fecskefarkú dragonyosokat attilás huszárokká változtatnia; s így ez intézmény bár a becsúsztott túlkövetelések miatt hibás volt, a hasznot még sem leheté tőle egészen megtagadni; azonban még többet is használhat, ha a magyar vér hevességével és túlbuzgóságával azon kis jót is el nem rontja.

Hanem eljött az idő, midőn a kevés rendes erőt szaporítani kelle, ha nem is tettleges segélylyel, mégis olyasval, mely azt távolból az ellenség előtt tekintélyesnek mutassa, valamint az ördög is feketébbnek és roszbabnak tartatik, míg az ember vele közelebről meg nem ismerkedik.

Hogy tehát az első, Sz. Tamás ellen intézett merénylet második kiadásának több siker adassék és a valódi küzdő erő holmi kikerülhetlen apróbb hadi szolgálattól megóvassék, s azon helyre, hol majd vívni kell, a lehető legnagyobb küzdő erő biztosítassék: a mint már másutt említém, minden disponibilis katonai erő oda utasított; más részről ennek segélyére, nagyobbítására, és hogy az ellenség még egy eddigelé nem ismert, bár általa is használt erő által szintén háborítassék és fenyegetessék, — a nemzetőrség is oda rendeltetett. Az igaz, hogy az első tolna-megyei zászlóalj, mely nagy pompával, lármával, kérkedéssel vonult Baján keresztül, s mert zsarnokoskodott, követelt és a futásban is az első volt, — nem sok eredménnyel kecsgettetett; azonban mégis meg kell adni, hogy a mint a tolnaiak Pákozdnál az első csorbát kiköszörülték, a többiek is később helylyel-helylyel jobb szolgálatot tevének.

Bácsmegeye régi szokásából nem bírván kibontakozni, bár a veszedelem kebelébe oltá csiráját, mégis léhán táplálta a nemzetörsegi eszmét; — hanem midőn gyűjtogatások gyűjtogatásokra következtek, egyszerre 10 ezer embert állított ki. Az igaz, hogy olyasokat, kik nem értek fel 500 jóval, mert kiállottak ugyan a tisztviselők, birtoikosok, öregek, gyermekek, férfiak s őriztek is, — azonban szerencsájükre bátorságuk próbára nem tétetett; de a jeget megtörték.

A mint szunnyadásában Bács darab ideig fél-válról vette a veszélyt, úgy most az egész világot felhívja vala, ha lehetett volna. Fel- és meghívásokkal keleti mód szerint, a veszély nagyításával, a veszteség túlzásával és — ha segélyt nem nyújtanak — a végpusztulás említésével árasztá el a szomszéd vidékeket. Több szomszéd magyar helységből jött is segély, a hatóságok maguk is hozzájárultak ehhez, s oly sereg gyűlt egybe, mely, — ha a dolog minőségéről legkisebb fogalma is lett volna, — már nagyobb erő is legyőzhető.

Addig, míg ezt Bácsmegeye tévé, a hadügy-miniszterum is, és pedig már jóval azelőtt segítségre hívta fel a közelebb fekvő megyéket. Nem nagyon bízott ugyan a segély hatásában, de mégis próbára kelle tenni: hogy mit ér az a maga valóságában. A felhívás mindazon megyékhez menesztetett, melyek Pesthez, Bácsához és a Bánáthoz közelebb estek, sürgetvén a felfegyverezett nemzetörök szerkesztését, betanítását, tiszttekkel ellátását, bizonyos gyűlhelyekre összehúzását, és midőn együtt lennének: a miniszteriumnak való bejelentését, nem kívánván, hogy az egész örsereg vándoroljon, hanem hogy csak egy része adja segítségét.

Noha a törvény kihirdetése óta már három hó telt le, célszerű intézkedés mégsem történt sehol, úgy hogy a sürgető futárok és sürgönyök egymást érték. A sok utasítástól, magyarázgatástól, tanítástól stb. füstölgött a miniszter feje. A mint rendesen történik: „quod cito fit, male fit“ — úgy itt is. Némely helyütt, hol higgadtabb volt a főispán, a bizottmányi ülések összeírták a népet, az örököt rendezték, a tiszteket megválasztották s azokat gyakorolni is kezdék. Hol nem volt ilyen higgadt fő, ott összeírták az egész népet, de mivel a dolog ideje be-, állott, mindenütt csak bizonyos időre állították ki a nemzetörököt. — Történt, hogy a régi idők nyiige folytán a nép minden tisztviselőben zsarnokot látván, a törvény értelmére mitsem figyelt, s a nemzetörösi törvény szellemét, mely a birtoknak kívánta a védelmet adni, nem akarta sem érteni, sem teljesíteni. Azok, kiket a törvény nemzetörökül szánt, vonakodtak kiáltani, ha azok is, kiket a törvény kivételbe helyezett, magukat ezen törvény alá nem vetik, megkívánván, hogy minden tisztviselő s lelkész szintén kardot kössön. — Ezen új bonyolódás sok súrlódásra adott alkalmat, úgy hogy több helyről a hasznavehetlenné vált csoportot vissza kelle küldeni, vagy ha elérkezett, zavar kikerülése tekintetéből haszontalanul veszteltetni. Ezen alkalmatlan eseteknél be kell vallani, hogy a tiszta magyar vér igen sűrűen állott ki a dunán-inneni, tiszán-inneni és túli megyékből, melyek, — mint mondók — közelébb estek. A távolabbiaknak más irány lévén kitűzve, a dunán-túliak a Dráva felé utasítottak, a tolnaiak azonban egy zászlóaljat küldőnek.

Bácsba közel 26 ezer ember gyülekezett, kik közt 1000 kunsági és jász-kerületbeli lovas és mások; Bánátban 14 ezer gyűlt össze, azonban a mint szerkezve voltak, oly szolgálatot is tettek, azaz igen csekélyt, bár egyesek kivételt képeztek, u. m. a szabadkaiak és bajaiak,

kik a tüzet Újvidéknél kiállották; a bihariak, kik Perlasznál szintén ostromoltak és még mások is, kiket elfelejtettem. Nagyobb része azonban emészteni, rendtelenségeket elkövetni, garázdálkodni igen is tudott, de arra, hogy a tűzben csekélyebb szolgálatokat végezzen, még akkor rávehető nem volt.

Míg ekkép a sereg az európai hírűvé vált Sz. Tamás bevételere gyülekezett, mint érintém, ekkor történt idejövetelem. Ó-Becsén Bechthold tábornoktól fogadtatva, megtekintém a gyülekező sereget, s annyira buzdítottam őket, hogy egész nap beszélvén, örültem az estének, midőn kinyughatom magamat.

Itt két dandár-parancsnok, t. i. Eder tábornok és gr. Kollowrath ezredes elég jó akaratot mutattak Erdélyből általam mint derék, talpraesett katona, Wolnhofer tábornok hivatott meg, ki azonban beteges állapota miatt kevés hajlamát nem igen palástolhatta.

Volt még egy régi derék katona, nyugalmazott ezredes, ki később tábornokká neveztetett, Fack nevezetű, ki vitéz ember létére a sok nemzetőr vezérévé neveztetett ki.

Egy napi itt mulatás alatt megnézvén a hadi posztókat, átrándultam a Bánátba, hol Kiss ezredes, régi pajtásom és barátom, vezénylett. Itt is, valamint az O-Becsétől kezdve egész N.-Beckerekig és az e körül létező és tanyázó sor- és nemzetőrségi katonaságot szintén beszéd, szónoklat, szemle s harci állásaik vizsgálása mellett megnéztem, több megyebeli küldöttséget fogadtam s egy estét ott tölték.

Ezen este, a mint Vukovics kormánybiztos erélyes eljárásáról s a megyék jóakaratai működéséről értesítettem, a történekről tudósítottam s a teendőkről Kiss barátom-

mal értekeztünk, — a hivatalos kötelesség teréről a vonzóbb barátira tértünk át.

Hő kézszorítással köszöntem meg barátomnak oly önkénytesen ajánlt s végzett önfeláldozását, ki határozottan kinyilatkoztatta, hogy a hon . . . ügye mellett mindvégig kitartó készségű lesz, bár az ügy szerencsés kimenetele feletti jóslatai zöld színbe nem valának öltözve.

Elvégezvén a végzendőket, másnap meg Bácsnak fordítottam a kocsi rúdját s most már valamivel több fel vigyázat mellett; mert idejöttemről a rácok értesülvén, be szerettek volna keríteni, mit azonban Melencén az ott tanyázó pár század megakadályozott.

Péterváradot, Temesvárt, Aradot, Eszéket örömet meglátogattam volna, de mivel megígértem, hogy 8 nap múlva visszatérek, egyenesen Bajának tartottam, hol rám a gőzhajó parancsolat szerint már várt.

Báró Hrabovszky volt az egyedüli, ki segédtszjtét, báró Steint, — ki később szintén szerepelt ügyünkben, — Péterváradról előmbé küldötte, sajnálatát fejezve ki, hogy látásomra nem jöhet.

Az újoncozási törvény elhalasztásán kívül elutazásom második oka az volt, hogy önnön szemeimmel magamnak a körülmények mibenlétéről felvilágosítást s bizonyosabb tudatot szerezhsek. Hanem a „quot capita, tot sensus“-i fogalom egyéni felfogás szerint tudósított, s így a dolgok tisztán látása helyett tán még több zavart hoztam magammal; s ha ezt nem is, legalább azt: hogy sokat nem tanultunk, mire sem készültünk, a körülmények színvonaláig (niveau) fel nem vergődünk, s tevékenységre inkább csak az események által szorítottatunk, mintsem azok elejét venni tudnók. Ebhez járultak az egyének ferde felfogásai, a régi nehézkes eljárástól szabadulni nem bírás, az ahhoz szítás, s a mostani bonyolódott állapot eseményeiben szükségelt bátor, küzdő akaratnak az eszközben

olyatén meg nem fogamzása, hogy abból valami tetteges jót jövendőlni nem lehetett.

Kikerülvén Szabadkát s Zombort, ezen főnebbi tapasztalással utaztam Pacsérra s hét szilvafa-féle közbirtokságomba érkeztem, testvéremet és hat év lefolyása után unokáimat látandó; de innét csakhamar Baján termettem, képviseltjeimmel beszélendő.

Vasárnap vala, midőn a városházán körülbelül 150 választóm előtt letevém politikai hitvallásomat, kielégítő modorban, azaz szoros ragaszkodással az alkotmányhoz, s készséggel mindenki ellen küzdeni, ki ellene leendene, a mivel választóim meg lévén elégedve, másnap álladalmi gőzösön kis kíséretemmel Pestre érkeztem.

Batthyányival azonnal értekeztem, jóslatomat közöltem, s tőle viszont az eddig történeteket hallottam. Utazásom közben sok történt, mely miatt azon hézag, mely az ausztriai kormány s a magyar közt nyíltni kezdé, nagyobbodott. A perelés, a súrlódás a két minisztérium közt, a kívánságok viszonylagos megtagadása s a szemrehányások annyira elhatalmasodtak, hogy — — — — —
— — — a háborúnak az első alkalommal megkezdése nyilvános titok vala.

IX. FEJEZET.

A bécs-pesti és pest-bécsi kölcsönös miniszteriális szeretet mutatványai. — A pesti minisztérium ildomossága a horvát kibékülés tárgyában s ennek fiascója. — Holmi jellemző események. — Országgyűlési vitatkozások.

Nem tudom, megírtam-e már, hogy a magyar minisztérium magát a bécsi minisztérium irányában hivatalos módon, az 1848-iki törvények nyomán lehető egyetértésben tartani igyekezett. Azonban az egyiknek: a honinak, rendezéssel, a még nem szokott kormányzással s a kedélyeknek első felhevülésökből magukhoz térítése és lecsillapításával kelle bajlódnia, s ezenkívül a tömegnek az új rendszer alatt az engedelmességhez szoktatásával és az országgyűlés jó cél felé vezetésével volt folytonosan dolga; míg a bécsit az ottani rend, az aula hatalmátóli menekülés, az olaszthoni harc, a német birodalmi egyezkedés, és az önhatalomnak, mint független kormánynak kivívása, következőleg ezen súrlódások kiegyenlítése foglalta el. — A pestit az új modorú kapcsolat s ennek következménye: a tökéletes emancipatói akarat még több dologgal árasztotta el; de a bécsinek is meggyűlt a baja, mivel a megadott alkotmánynak a kormány érdekeihez simítását s a vesztett hatalom visszaszerzését szerette inkább munkába venni, mintsem azt az alkotmányok szelleme általában és

az aulától vezetett közvélemény szorosabban megadni
 óhajtotta« — — — — —

— — — — — A magyarokkali egyezkedés félvállról vétetett, s a múlt idők több szerencsés példájának emlékezete némileg felbátorította a bécsi kormányt erre, miután a bonyolódásokból és a végveszélyek széleiről annyiszor felszabadult

Azonban, a mint már talán felhoztuk, az ausztriai minisztérium egy kidolgozott diplomatai emlékiratban megtagadta a fejedelem azon jogát, hogy egy kiváló alkotmányt szentesíthessen; következőleg a magyar állam létejét kétségbe hozá. — Azt is említettük, hogy a magyar minisztérium megkérte a magyar királyt, miszerint a horvát és határőrvidéki súrlódásokat, s e vidékek ellenkezését megszüntesse s a zavargókat a törvény iránt hódolatra intse és parancsolja, és ennek valóítására János főherceget, mint a császárnak Innsbruckban tartózkodása alatti alterégóját bízna meg. — Itt még azt kell megjegyezmem, mikép a magyar minisztérium János főherceg jobb értesítése és a bécsi minisztérium megcáfolása végett juliushó 4-én kelt promemoriát adott be a bécsi kormánynak, mely a mint a hon jogait védelmezé, úgy a horvát kibékülés iránt felvilágosításul szolgálhatott

Batthyányi elnök és Eötvös ezen ügy miatt majdnem 10 napig időzött Bécsben, hanem János főherceg velők nem beszélt, mivel Jellasics, midőn a magyarokkal

találkoznia kellett, mindig elmaradt, vagy későn jött, vagy máshol másképp tanácsozók. Hanem végre részint János főherceg előtt, részint pedig máshol Wessenberg külügy- és Doblhof belügyminiszterek jelenlétében megtörtént a rövid beszélgetés; de mivel Jellasics költői ihlettséggel és sok beszéddel követeléseit túlcsigázta, Batthyányi szokott modorával azokat megtagadni kényszerítettet s a kiegyenlítés elmaradt.

Történt azalatt, hogy az itteni, ügyünkhöz mindig ellen-szenvvel viseltető örökös-tartománybeli ezredeket kicserélni kívánván, ezeknek magyar ezredekkel felváltását kérte a magyar hadügyér, kivévén mindig az Olaszországban létező magyar ezredekét. Ezt a bécsi kormány nem tagadta ugyan meg, de ugyanannyi német ezrednek kiküldésétől tételezte fel, mi hogy a magyar körülményeknek furfangos megnehezítése volt, abból láthatni, mivel a rácok által megtámadtatván, a horvátok által fenyegettetvén, ezen német ezredekét egészen nélkülözni nem lehetett; és mégis azt követelte a bécsi kormány, hogy a magyar katona külföldi helyéről elébb meg ne mozduljon, míg a német ezred új helyére meg nem érkezett.

Történt továbbá, midőn Fiume Jellasics által szintén fenyegettetek, s azt augusztusban el is foglalá, hogy a modenai capitulatiónál egy évig olaszok ellen nem szolgálni ígéretet tett Eszterházy-ezred 4-ik százada Triestben hevert. A magyar minisztérium ennek Fiúméba való küldését kérte, s mégsem küldetett oda, hanem visszafordított Olaszországba. — Egy magyar granátos-zászlóalj Bécsben az ottani körülményekhez némi rokonszenvet mutatván, annak Magyarhonba küldését szintén kérte a hadügyminiszter. Ez is, mint azelőtt már egy másik — a bécsi minisztérium szavajárása szerint — csupa félreértésből, az egyik Pestnek, a másik Fiúménak utasítottván, — szerencsésen Olaszhonba érkezett.

Történt, hogy a külföldi hadi parancsnokságok az egyenes levelezéstől titkosan eltiltatván, a bécsi miniszteriálisnton a magyar hivatalos levelek vagy meg nem küldettek azokhoz, vagy máskép értelmeztek, s így a legigazságosabb kéréseknek sem volt eredménye. Később pedig minden egyenesen megtagadtatott, és nagy udvariasságnak kelle tartani, ha a tagadó felelet udvarias mézzel küldetett.

Több ilyes nyilvános barátsági nyilatkozat mellett nemcsak Latour részéről történtek barátságtalan tények, hanem az örökös tartományokbeli hivatalnokok részéről is. Ezen barátságtalan tények szaporodtak, midőn az ausztriai hadjárat újabb mozgalmainak szerencsésebb eredményei jobban-jobban fejlődtek.

A magyar minisztérium nyilvános tetteiben s legitimkosabb tanácskozásaiban, legalább a melyekben én is részt vettem, a loyaltás és a törvényesség terén volt; mert ha máskép tanácskozik, (mivel az osztrák minisztérium eljárása még nem jött napvilágra) helyemet ott hagytam volna. — Meglehet, hogy Szalay Lászlónak hivatalos utasítása mellett, midőn Pázmándy Dénes visszatért, tán titkos utasítása is volt Batthyányitól, de ezen utasítás sem tűzhetette célul az Ausztriától elválást, hanem talán azt, hogy ha az ausztriai kormány régi politikája az 1848-iki törvények értelmezését dynasztikai és austro-császári érdek szerint kezdené magyarázgatni, — a Német-birodalom garantíáját és benne Ausztria nélkül is barátot szerezni kellene. — Bizonyosat többet nem tudok, hanem gyanitom, hogy lehetett még az elnöki utasításon kívül egy, Kossúth nézete szerinti utasítás is, mely a radícal párt barátságát mindenhol, következőleg a Rajnán túl is keresni

és szövetségessé tenni meghagyta. Tudta-e ezt az ausztriai kormány vagy hatalmas kutató rendszere következtében gyanította-e? — de akár gyanította, akár nem, mégis úgy tett, mint érdeke kívánta. — — — —

Mészáros „Emlékiratai“ szerint az osztrák kormány későbbi támadását a magyar kormány ezen eljárására alapította.

Szerencsétlenség, ha ugyan az, mit én azonban nem tartok annak, hogy a maga idején kevés jegyzetet tevék; pedig az olvasó számára ezen iratot, ha napvilágot lát, még kellemetesebbé lehetett volna tenni, ha ahhoz több kis társas botrány, személyi politikából keletkezett ötlet, tények a kissebb, nagy, s legnagyobb világból, — ha mondom, ezek a forrongó élet képéhez mint fények vagy árnyak toldattak volna. Érdekes lehetne talán még az is, ha belé fűzném ezen iratba, mikép intézték az agitációkat részleteikben azon célra, hogy a közszellem egy irányban vezéreltessék; miként működtek a hírlapok általánosan s különösen a „Március 15-dike,“ melynek egyik szerkesztőtársa, főbbhelyi hivatalnok és „családi meghitt“, ezen családi körben kérdezni szokta, hogy a főbb társak közt kit kelljen marcangolnia, hogy egyéb cselszövények mellett a szegény minisztérium is mielőbb megbuktattassék. S ezen közönséges elbeszélésnek ily apró részletekkel fűszerezése azért is kívánatos lenne, mert ezek azon vékony Ariadne-szálak, melyek sok eseménynek indokára vezethetnének. — Hanem a jó olvasó meg fog bocsátani, mert tudja, hogy természetem egyik bélyege a restséghez vonzódás, a miért több dolgot csekélységnek tartván, azokról nem tettem jegyzéseket s a melyeket tettem is, — mint már említettem, — azok is szerencsésen elvesztek. — Ne váltsunk tehát sok szót, hanem menjünk tovább.

A mint körutam leírása előtt érintettem, a német-birodalmi színek felvételére augusztushó 16-dika volt kitűzve, mely napon Bécsben azok nagy ünnepélylyel fel is vétettek és később le is fejtettek, a mi sok súrlódásra adott okot mind Frankfurtban, mind Bécsben, de még a magyar országgyűlésen is. E napot bizonyosan nem tudom, azonban ez különbséget az egészre nézve nem tesz. A minisztérium eljárásának roszulására és némely, az ausztriai kormány elleni nyilatkozatra az oppositio: gróf Teleki László, a Madarászok, Perczel, Nyári s többen ki akarták nyilatkoztatni, miként a magyar nemzet oly bő vonzalommal viseltetik a német nemzet egysége iránt, minőt ha Ausztria nem képes táplálni s felmutatni, nem érdemel tiszteletet. A hosszas dictióknak eme rövid kivonata sok oly kikeléssel, a történetből vett megbántó idézésekkel, sőt még az aula apotheosisével is volt összefűzve, hogy ezt barátságtalan eljárásnak lehetne nevezni, ha nem ellenségesnek, a mi voltaképen volt is. Erre Nyári Pál még azon mártást is öntötte, hogy ha Ausztria valamikor a német szövetség ellen nyilatkoznék, vagy azt megtámadni akarná, Magyarországtól soha, de soha (ez is magyar szójárás volt) segítséget ne várjon. — E gyűlésen jelen voltam Széchenyivel, (Batthyányi, Deák, Klauzál és Kossuth nem voltak ott,) s midőn ezt hallám, Széchenyihez fordulván megjegyeztem, hogy ezt hallgatással túrni nem lehet. Alig váltottam szót, az elnök, Pázmándy Dénes, kinek a minisztérium elvét kellett magáénak vallania s ezt látszólag tette is, — itt, a mint az országgyűlés először intézett Ausztria ellen hivatalosan ellenséges nyilatkozatot, a minisztérium hiányabani gyanított barátságtalan hajlamát azzal nyilvánította, hogy ezen megrovástóli feleszmélésre időt sem engedvén, a végzést a megrovás értelmében nyilatkoztatta ki. — Ez volt Ausztriának első okirata és hivatalos vádpontja a magyar

nemzet ellen arra nézve, hogy tökéletes elválást merényel, mit később a császár octoberi manifestumában elő is hozott.

Ezen határozatra mondám Széchenyinek: „Jetzt haben wir, gegenwärtige Minister, einen schönen Plutzer gethan. — Sie sind ein älterer Kämpfer, folglich Sie können, Sie werden mehr getadelt; ich als Neuling werde nur ein guter Tatedl genannt werden.“

Volt a városban öröm, csaknem a kivilágításig, s talán az új minisztérium tagjai is in petto készen állottak már.

Hanem egyenes eljárási modorom mellett kissé zavarba jöttem, midőn a miniszter-elnök örült, hogy jelen nem volt, és örült azon is, a mi történt. Kossuth mosolygva dörzsölgeté kezét, Deák s Klauzál fejüket csóválták. — — — — —

Megállapítatván a ház szabályai, az elemi oktatás jött szőnyegre, mely liberális elvek nyomán az eddigi hibás rendszeren igen sokat javított. A kölcsönösség alapján a két felekezet egyenlőségét nyilatkoztatta ki és valódi tanulmányokat rendele, de mégsem tetszett. Sok vitatás közt, a miniszteri elv csonkításával, keresztül ment, hanem a felső ház szintén örömmel buktatta meg, s ebbe a személy irányabani ellenszenv, meg az, hogy a magyar egyszerre a legjobbat kívánja, folyt be inkább, mintsem a terv roszasága vagy türelmetlensége, mert máskép Palóczy nem szólalt volna fel mellette. Ezen vitatkozásnál ismét hiányzott a minisztérium összetartó egyetértése, mert a terv a tanácsban sem megrostálva, sem megvitatva nem volt, és noha maga Eötvös azt önmeggyőződése szerint

körülményeinkhez alkalmazottnak gondolta, a miniszterek másképp fogták fel a dolgot, mert nem igen segítettek és csak akkor, midőn bukása többé kétséget nem szenvedett.

Ezután jöttem én a színpadra s ez volt első komoly fellépésem.

A törvényjavaslat ¹⁾ általánosságban volt tervezve, nehogy vitatkozásnak adjon helyet. Enmagam okadatoltabbat kívántam adni, hanem Deák barátom kivonatot készített és azt törvénybe foglalva be is adta. — Mielőtt ez nyilvános vitatás tárgyává lett volna, az osztályok előtt kérdőre vonattam, s erre a központinál két éránál tovább tartattattam, húsz kérdésnél többre feleltem, és midőn semmi vagy csak igen kevés és csekély észrevételekre gondoltam alkalmat hátrahagyni, s gondoltam, hogy még a leghevesebb ellenvéleményezőket is meggyőzőleg megnyugtattam, nyugodtan tértem vissza, nem vélvén, hogy oly nagy ellenzékre bukkanok.

A törvényjavaslat veleje 6 évi szolgálatot, 240.000 embert, minden évben 40.000 megjelenését kívánta; 6 évi szolgálat után más hat évet első tartalékban tölteni, ezek után egy második tartalékban szintén annyit szolgálni, inig végre az összes honfiak véderőbe lépnének által, koruk ötvenedik évében minden fegyverfogás alól felszabadulandók. Kivétel igen kevés engedtetett, s a katona-kötelezettség gazdagot-szegényt egyaránt kötelezett stb. A nyelv, ruha és oktatásról azonban említést nem tett a javaslat.

Megkezdődvén vitatása, egy hosszabb beszédben kifejtettem a célt s az irányt felhozván, hogy alkotmányos országban s főleg Magyarhonban, hol a mint egyrészt honi katonaságot teremteni s azt jobb szellemben nevelni,

¹⁾ T. i. az újoncozási és katonaszervezési.

úgy másrészt a költségkímélést a hon érdekeivel szintén összeegyeztetni kell, — a nemzetet katonásítani, a katonát polgárosítani s minden létező erőt felhasználni nélkülözhetlen kellék; s ez lévén a főbb cél, az egyeseket megvetni vagy elkedvetleníteni céltalan lenne, midőn még a lelkiületet, mely az egészszet áthatja, ezt pedig az összes testre alkalmazza, kidolgozni, kedvezőbbé alkotni kellene; azért is azt (t. i. a katonaságot,) azonnal egészen magyar rámbába helyezni nem tanácsos, hanem lassan-lassan kell ahhoz szoktatni, mivel azon nemzetnek, mely becsét érzi s léteit szilárdan megtartani akarja, 200,000 katona nem parancsol. Így tehát, ha a katonaság alkotmányosíttatni fog s az új szellemben otthonossá lesz, az alkotmány támaszát fogja lenni abban, akármily színeket viselend is az.

Az általános vitatkozás három napig tartott. Nem volt szitkolódás, szemrehányás, schwarzgelbségi gyanúsítás s több ilyes lök-sóhajok szórása, melyekkel a Madarászok, Perczel, gr. feleky László, Nyári Pál, Kállay, Pálffy János, Táncsics, az öreg Palóczy s több mások eltemetni nem akartak volna. Ezeknek — ha nem csalódom, — bátran s magam állottam ellent, gyengén segítettén barátaim s collegáim által, kik szintén magyarok lévén, nem pártoltak, de ellenem sem beszéltek, s mellettem — szerencsétlenségemre — csak az egy Széchenyi volt, és ez is csak akkor, midőn a bot elvét — melyet a hadügyér eldobni nem akart, — védelmezé, úgy hogy a vitatkozás közt ejtett némely szavai miatt még Patayval párbaja is volt. Kossuth azonban az oppositíóhoz hajolván, s Batthyányival, kivel csak szinleg békült ki, ismét összeveszvé, még ellenem is beszélt.

Azt mondja a francia, hogy az étvágy evés közben jó, a szóváltás a szónoklattal, a beszéd a szóbeli ellentállással. Ekkép nekem is, kinek gyenge emlékező tehetősége, lassan pergő nyelve, békességszerető jelleme volt,

s a kinek veszekedés- vagy civakodásrai hajlam osztályrészéül nem jutott, — a három napig tartó vitatkozás következtében olyannyira felhevült s ingerlődött agyam és nyelvem, hogy magam is csodáltam, miként állhatott nyelvem s kedélyem szinte az elméncségig hatalmamban. Már-már gondolni kezdém, hogy csak miniszternek kell lenni, s felhatalmaztattam mindenkinek tetszés szerint felelhetni, hogy Broughamhoz, az angol alsóház egykori híres ellenzéki vezetőjéhez hasonlítsak, kit csodáltam, hogy 47-szer hevenyészhetett egy gyűlésben. — Tudja Isten, hányszor bírhattam volna improvizálni és helylyel-helylyel nem rősz, rövidebb beszédeket tartani. Örültem, hogy nemes hazámfiainak ellentállottam; örültem, hogy azon nemzeti gőgöt, mely magát a corpus juris tudásával mindenre alkalmasnak hitte, következőleg arra is, hogy Európában talán nem a legnagyobb katonai szellemmel, s így a katonai dolgokban nem a legnagyobb tudományyal bírván, ahhoz mégis ő szólhat leginkább hozzá, — mondom, hogy ezt iróniával és humorral kissé alább szállítottam, s örültem, hogy egy oly szavat, melynél nevem mindenkinek örökre eszébe fog jutni, meghonosítottam. Ez a kófic ¹⁾, melyet kívánságuk teljesítése által becsületes étel helyett kisütendőnek mondtam, ürültem, hogy figyelmeztetém őket előre az időnkívüli óhajtásuk teljesültéből eredő megbánásukra s örültem végre, hogy el nem feledtem megmondani: ha a fenyítéket a valódi polgárosodás hiánya mellett elvonják: vagy ölni fog kelleniök, vagy nagyobb és zsarnokiabb büntetéseket behozniok. S pár hó múlva maguk átlátták, minő kárt okoztak az egész ügynek. — Nyári később a schwarzgelb-zsinóros huszárokat s tiszteket jobban magasztalta mint a veres-zsinórosokat. — Perczel maga a boteltiltást legoktalanabb tettének nyilatkoztatta, mert

¹⁾ Később gúnyból sokan ezen néven híttak Mészárost.

egy puska eladásáért agyon lövetni kelle s a puskának parancsolat elleni kilövéséért szintén úgy kellett volna bánni; s így később dorongozták az embert, s a később rablás- és gyilkosságig menő engedetlenkedéseknek első alapját vetették meg s a legjobb katonákat a leghaszatlanabbakká tették. — Ez nagy elégtételelem volt, de szerencsétlenségre a haza kárával; a mint nagy elégtételelem volt az is, bogy az egész országgyűlés s még legnagyobb ellenségeim is bevallották hibájokat, s hogy később egyetlen katonai tervemet sem becsmérelték volna, de — sajnos, — organicus rendszerezésre idő nem maradt.

De hogy kissé visszatérjünk: legnagyobb elégtételt élveztem, midőn a híres Kossuth szónoklata után is szerény feleletem oly fontossá lőn, hogy ő, a hatalmas, nyilvános compromissióra hívott fel, és ő, ki országgyűlésen még senkit sem kért fel, hogy engedjen, — engem felhívott, hogy a haza kívánságának, vagyis inkább a ház elhatározott ferde politikájának engedjek. S én szerencsétlenségemre engedtem, beléegyeztem a magyar nyelvbe, a bot eltörlésébe, s a 4-dik zászlóaljknak az ezredekhez be nem sorozásukba.

Itt lett volna először helye a lemondásnak, s én örömmel hagytam volna oda terhes és kellemetlen hivatalomat, ha kollegáim és a két ház előkelő tagjai nem kértek volna meg, hogy ne tegyem, mert az akkori, már két viaskodó kakasként szemközti állásban a haza hadügyminiszter nélkül maradt volna; s így a hazafiség ezen hamis tette bír, mely tán a hazát pár hóval tovább tartotta fenn, noha később — a rősz logikai progressiókban nővén, — ez a haza romlásának egyik ágense is volt.

Itt ismét a discussionál mutatta ki magát Pázmándy, minő összetartással viseltetett a minisztérium irányában. Deák maga is mellettem, a 6 évi szolgálatot pártolta, de Pázmándy úgy tette fel a kérdést, hogy a zajban nem

értették, és a miniszteri propositio helyett a 4 évit tevén ki, Deák maga is e mellett kelt fel, s így önnön véleményét le is szavazta. — István nádornak még a vitatás előtt a várható eredményt bejelentvén, ez működésemet megköszönte, — — — — — és midőn mondám: ha úgy gondolja, lemondani kész vagyok, — ő maradást javasolt.

Az egész országgyűlés várva várta Sz. Tamás ostromának sikerültét. Nem bírtam az utcán mozogni annélkül, hogy ne kérdezett volna valaki: mi újság Bácsból? — Egyszerre megjött a hír, hogy 19-én, — miről már 10 nap előtt beszéltek, — a támadás megtörtént és egy helyen Bakonyi vezénylete alatt egy sáncot el is foglaltak, hanem mivel további segítséget nem nyerhettek, ott hagyni kénytettek.

Hiába hittük, hogy Bechtliold magának nagy nevet akar szerezni és az egész rác háborúnak vagy egy csapással végét vetni, vagy pedig úgy intézni a dolgot, hogy az ne sikerüljön. — Nem akarom a fennebbi tábornok e szándokát erősíteni, hanem mindannyi mozdulata, intézkedése vagy oktalán volt, vagy úgy vala intézve, hogy az idő múljék a nélkül, hogy valami tétetnék; később pedig sajnosan bebizonyult, hogy a népösztön által rámondott nevezet ha nem is egészen illet rá, legalább annyiban nem volt túlzó, mert azt mondták, hogy önmaga dicsekedett, miszerint mozdulatait úgy intézte, hogy mi se válják belőlük.

Ezen szerencsétlen eset árulással, rősz akarattal s tudja Isten mivel cifráztatott Szentkirályi Móric, a kunok kapitánya által, ki ott mint biztos működött. Ez annyira felingerelte a kebleket, hogy Percel Mór a fővezért hazaárulással vádolta, és heves, hozzá készült im-

provisatiójában még a minisztériumot is terhelni látszott, a miért ismét rajtam volt a sor hevesen kikelni és kijelenteni, hogy magamat miniszternek többé nem tekintem, ha Per ez el nyilatkozatát a ház határozottan roszalani nem szándékoznék, mit a ház legnagyobb többsége azonnal megtevéen, a többi tárgyra ment át.

Ezen sárfészek (t. i. Sz. Tamás) szerencsés helyzetével, kis fáradsággal s erődítésével ellenállván nem annyira számos, mint roszul vezetett erőnknek, ezen erőnek kevés harcvágya miatt európai híru helylyé lett. A németek általában s a császár-párti bécsiek különösen minden adott alkalommal szemünkre hányták, hogy szájhösiességünk az első ténynél is kudarcot vallott. — Nagyobb volt a benyomás a nemzet s az országgyűlés előtt, részint mivel ez nemzeti érzelmében megbántva érezte magát, részint pedig mivel öngyengeségét érezvén, a szerencsés kimenetelbe helyezett reménységét elvesztette, s valami előérzet vészes nyugtalanságba helyezte. Annyi való, hogy ezen szerencsétlen esemény a bécsi minisztérium eljárására nagy befolyással volt.

— — — — —

Miután — a mint mondám — Szentkirályi Pestet, barátait, a minisztériumot és legfőkép Kossuthot veszélyes beszédeivel ennyire lehangolta: a minisztérium reményének egyedüli horgonyát, Sz. Tamás bevételét, a sereg megtartását és az árulási rémkép eltávoztatását belém, azaz oda menetelembe helyezte. S oda menetelem már azért is sürgettetett, mivel Bechthold vagy a Bécsből utasítás, vagy eljárását követő lelkiismereti furdalása következtében lemondását benyújtotta. — Hiába szabadkoztam, hogy az újoncozási törvény a felső háznál nincs elővéve, hogy a veszedelem nem lehet oly nagy, és több előkészületet kellene tenni, — nem használt;

rögtön oda menni kérettem. Mit volt tennem? el kellett mennem, s így számos más dolgom elvégzésével mást bíztam meg.

Egy, kissé furcsa eseményt szövik ide be, mely némi felvilágosítással szolgálhat arra nézve, mikép viselték a hivatalokat. Mivel a magyarok mindent rögtön és azonnal akartak, — lett légyen az megyei bizottmány vagy más, — az orvoslási kérések rögtön a minisztériumhoz küldettek. Azért is e szójárás második természeté lön. — A minisztérium szintén magyar lévén, — bár tudta, hogy a megyei bizottmányok és a minisztériumok egy része (de a hadügy bizonyára) nem voltak még jól alakítva arra, hogy mindent rögtön végezzenek, — mégis a főnököket szerette szétküldözgetni.

Történt, hogy egy becsületességéről, tudományáról és pontosságáról dicsért, bár előttem nem ismert ezredes egyik rokona ajánlott, ki mint derék, szorgalmas, pontos s becsületes ember a biztossági szakban jó támaszom vala. Az ajánló gr. Török és ajánlta Melczer ezredes volt, kit 6' felségétől állam-altitkárnak kértem ki, s a ki a szokott hosszú, hivatalos úton valahára ezredét átadni rendeltetvén, Magyarhon felé utazott. — Midőn először voltam Bácsban és a Bánátban, akkor, augusztus elején érkezett Pestre, s még jól át sem is vette, következőleg nem is vezethette hivatalát, s gróf Batthyányi miniszter-elnök már máshová rendelte. Ennek oka, mivel Ottinger tábornok — — — — — betegnek mondván magát, lemondását beküldötte, s így zavar keletkezvén a dunántúli seregben, s azonnal más embert nem találván, Melczer ezredes és államtitkárral akarta a miniszter-elnök a hiányt helyre hozni. — Melczer is hamar megúván állását vagy talán a következményeket

előre látván, szintén elmozdíttatását követelte, mi meg is adatott. Helyébe gróf Teleky Ádám tábornok tétetett. Midőn ez oda utazott, s a másik visszafordulóban volt, én akkor mentem másodsor Bácsba, és midőn onnét vissza-jöttem, már akkor gr. Teleky Ádám az államtitkárságról lemondottan utazott vissza Bécsbe vagy hová, s így a had-ügyminisztériumot oly rendezetlenül hagyta, a mint találta, és tán demoralisatiójára is szolgált ezen minisztérium-nak, mi későbbi viseletéből és másokéből ki fog világ-iam; röviden: vele ismerettséget nem is köthettem. —

Teleky a magyar eljárást és a Jellasics elleni fegyveres erő kiállítását roszaolta. — — —

— — — — Gr. Lamberg altábornagy..... és kinevezett kormányzó kíséretében Pestre jött; s annak kárhuzatos és szerencsétlen megöletése. után, a magyar minisztérium lemondása következtében Bécsben a hadügy-hez helyettesítő miniszternek neveztetett ki; hg. Windisch-gratz beütése alatt ennél segédeskedett, és később az osztrák-orosz invasio alatt.....harcolt.

X. FEJEZET.

**Dunántúli események. — Valami a határőrökről. —
A bácsi sereg vezényletének átvétele. — Látogatás
Péterváradon. — Osztrák hadi gazdaság. — Bács-bánáti
katonai viszonyok. — A bécsi és pesti kormány el-
járásai stb.**

Itt legyen helye a dunántúli dolgok elbeszélésének. Mielőtt azonban ezt megkezdeném, rövid tájékozással tán nem lesz felesleges a következőt érinteni.

Jellasics haderejéről azt jegyzi meg az „Emlékiratok“ szerzője, hogy az legnagyobb részben határőrökből állott, kik a magyar hadügyminiszter alatt állottak, a ki ki is hirdette, hogy ezredeikbe idegen sem besoroztatni, sem azokban előléptettetni nem fog; hogy a nehéz határőrzési szolgálattól fel fognak mentetni s hogy náluk is az összes magyar-koronabeli országokra kiterjeszkedő hadösszeírás fog behozatni; hogy a törvényhozásban népségükkel részt veendének; hogy a beligazgatás minden nemében anyai nyelvüket használhatják; hogy mindazon hivatalnokok, kik nyelvüket bizonyos idő alatt magukévé nem teszik, szolgálatuktól fölmentetnek; hogy a katonai hatóság náluk megszűnik s helyette polgári igazgatás hozatik be.

Hogy ennek dacára a határőrök Magyarország ellen fegyvert ragadtak, ennek okát az „Emlékiratok“ szerzője annak tulajdonítja, hogy azon intézkedéseket az illetők nem hirdették ki, sőt a magyar kormány törekvéseit ellenséges színben tüntették föl, minek következtében a fölkelte nép a nagy népszerűséggel biró Jellasicshoz csatlakozott.

Míg Bácsban a csajkások s honi rácok, Bánátban a határőrök s szerbek, s Erdélyben az oláhok hol fenyegetni, hol támadni kezdetek s kezelendők valának, addig a Dráván túl Jellasics gyűjtött, sereget, ki az Olaszországba küldött zászlóaljakat — mint, már felhoztuk — letartóztatván, seregét a Dráva mentába eső magyar szélekre helyezte el s támadással fenyegetett. — Ennek ellenében, — mivel pár zászlóalj Bácska szállítatott, — a magyar rendes erő a Vasa-sorezredből való egy zászlóaljból s két lovas ezredből állott, a többit — — — — —

Csányi László, ki a szabadság kivívásában úgy mint most, azelőtt is előkelő szerepet játszott, a nemzetőrségből kiállítani és rendezni magára vállalta. Ő, bár roncsolt egészséggel bírt, ottani terhes hivatalát folytonosan viselte, s csak az ő eszélyes, egyenes és igazságos eljárásának köszönhetjük, hogy Jellasics elébb nem tört be. Mert a mint a veszedelem közeledett, az őrsereget 30,000-ig szaporította, s ha egészen nem távolithatta is el, s a támadást nem is verhetette vissza, a kisebb becsapásoknak helyet nem engedett. A mint a veszély közeledett: ágyúkkal, töltevényekkel láttatott el a sereg, s lehető segélyküldésekkel kecsgettettetett, mik azonban nem igen történhettek meg, de hírok miatt a honnak könnyű módóni legyőzetését nem jósolták.

Kezdetben Csányi a zászlóaljak parancsnokaival a védsereget még nem egészen felejtett hadi ismerete szerint helyezte el, de midőn később több katonaság rendeltetett oda, nem bírván egyedül a hadi, polgári és biztonsági kötelezéseket végezni, személyesen jött Pestre, hol is kéréseivel s úgyszólván erővel beszélte reá Ottinger tábornokot, régi huszárezredbeli pajtását, az ottani sereg vezényletére. Együtt menvén el, darab ideig összhangzóan

működtek, míg az események következetesen fejlődven ki, az összhangzás bomlani kezdett. És midőn Ottinger kiegyenlítési cím alatt Varasára ment, hogy Jellasicsot, Neustadtert és másokat, kik régi ismerősei valánk — meglátogassa, oly pompával és megkülönböztetéssel fogadtatott és vendégeitekéit, hogy — — —
 — — — a császári sereg egységére poharat ürítvén — — elpártolt, — — — — mire Jellasics fennszóval kihirdette: „Ottinger ist gewonnen, ist unser.“ — Ennek következtében a barátság felbomlott, Ottinger, — mint mondám — beteggé lőn, felvátatott és csak a barátság oltalmának köszönhető, hogy a nép dühe által szét nem boncoltatott.

Ottingert Melczer ezredes váltotta fel

Ez az ottani körülményeket helyesen Írván le, a katonaság gondolkozásmédját ingadozónak, s az egész erőt ellenállásra képtelennek nyilvánította ki. Másrésről nem bírván — — — — véleményét alkotmányos színvonatra emelni s azt mostani törvényes eljárásunkhoz alkalmazni, sőt inkább a honit tartván hibásnak, nem pedig a bécsi minisztériumot, azért Jellasicshoz — visszakíváncozott. — Kérélmé elfogadtatván, a magyar minisztérium helyére — — — — Teleky Adámot vala kénytelen küldeni. — Kénytelennek kell mondanom, mivel az akkori kétes helyzetben egy tábornok sem akarta volna azon vezényletet átvenni, s akárki kínálatott meg vele a Magyarorszáiban létezők közül, vagy betegnek vagy roskatagnak, vagy tehetetlennek nyilvánította magát, s így ha Bácsba menni amúgy is nem szándékozom vala, legörömestebb magamat küldöttem volna oda.

Ezen időben — a már felhozottakon kívül — történt, hogy:— — — — a határőrök tisztai látván,

mikép a magyar gyalog serezek adott alkotmányi esküjüktől eltávozni nem igen akarnak, a huszárok pedig ezért még viaskodni is készeknek nyilatkoztak: az egész sereghez s különösen a magyarhoz felszólítást küldöttek. Ebben több évszázados kötelékekre emlékeztetvén és azon különös szelleiteire, melyben egy célért együtt viaskodva annyi szép tettel büszkélkednek stb., a magyar sereget egy kérdés megoldására hívák fel, t. i. „akarnak-e a császári királyi sereg ellen harcolni?“ — Erre egy, a magyar huszároknál létező őrnagy, gr. Búb na felelt, mondván: „hogy igen is fáj a mostani egyenletlenség, hanem hun az adott esküihez, azt minden támadás ellen védeni tartoznak, s így vérző szívvel ugyan, de mint becsületes emberek, melleiket az ellenség csapásainak bátran kiteendik.“

Még egy más demonstráció is történt Bécsben, mit előbb kellett volna felhoznom, mely az osztrák katonaságnak Magyarhon irányában mindenesetre létező ellenszenvéről tett bizonyosságot. Midőn a tisztségétől megfosztott Jellasics Bécsben volt, a bécsi rendes katonai őrség nagy fáklyásmenetet hozott indítványba, mely a benne részt venni nem akaró magyarokat kivéve, a bécsi nemzetőrség hozzájárulásával és nagy zenével és robajjal végbe is vitették. Reactióként a bécsi magyar nemes királyi testőr-csapat az akkor ott levő magyar miniszter-elnöknek is tisztelgett egygyel, mely azonban az előbbenihez képest igen szerény szerepet játszott, hamar kialudván Bécs város szabadelvűsége, minthogy előre fontolóra vették, hogy ha a magyar győz, — Bécsnek esnie kell.

Történetek talán még agitációk azon késedelmezések ellen, melyekkel a bécsi minisztérium a magyarnak kívánóságát teljesíteni szokta, azaz nem akarta, és tán bujtogatások is a külföldön tanyázó magyar katonaságnál, — mit onnan gondolok, mert a külföldi lapokban panaszt lehetett

olvasni, — de ezek a magyar minisztériumnak mint testületnek kifolyásai nem lehettek, hacsak egyik tagja harmadik kéz által nem tétette; mert a minisztérium még mindig a törvényes téren működött és így is nyilatkozott, a mit a bécsi szokott phlegmájával tekintetbe sem vett.

A dolgok ezen állapotában, — midőn az összeg nép előérzete azt sugalta, hogy a háború elkerülhetlen, s így magát kellemetlen helyzetben látta, — gőzösre szálltam és reggeli 4 órakor Baján kötöttem ki. — Lovaim és segédeim más úton szárazon Kecskemétnek, Szabadkának utasítottak. Baján nem sokat időzvé, még az nap Verbászra értem, hol szívesen is, nem is fogadtatva, magamat elhelyezém.

Másnap s a következő napokon tájékozni kezdém magamat, s az egészből kevés megnyugtatót veheték ki. Egyrésztől mellékes utakon megkísértették a sorkatonaságot oda hangolni, hogy a rácok elleni háborút a császár érdekei elleni működésnek tekintse, másrésztől ki volt a császári kézirat hirdetve, mely a magyar hadügyminisztérium irányában feltétlen engedelmességet parancsolt.

Továbbá a vezér öntudatlan eljárását szépíteni akarván, másokat kelleténél többel s roszakarattal vádolt, következőleg többek irányábani rász bánása, hogy többet ne mondjak: az egész ottani életet nyilvános s titkos sűrűlódásoknak tette ki, s így kellemetlenné tévé. — Szentkirályi Mór mint biztos, az ottani megyebeli és más tisztviselők és a nemzetőrség hanyag és hibás eljárását a valón felül másnak tulajdonította, sőt egyenesen roszakarattal, — ha még nem is árulással — terhelte a vezért, a főbb katonai hivatalnokokat s a sorkatonaságot. Másoknak gyávaságot hánytak szemükre, holott ez talán kevés kivétellel a nemzetőrséget illette.

Így tehát sem egyetértés, sem összehangzás nem volt, a katona-tiszteknél pedig az előbbi és mostani kötelesség közti ellentét az ügy jól vezetését eddig hátráltatta, s ennek jobbra fordulása csak az által tételeztetett föl, ha egy magával ragadó, erélyes és kímélet nélküli lángész veszi át a vezényletet, mely tulajdonságokkal jellemem nem dicsekedhetett, mert békítő s engedékeny eljárásom a forrongás időkbe nem illett.

A dolgok így állván, mielőtt a sereg vezényletét a legidősb tábornokkal átvettem volna, Bechthold altábornagygyal végigvizsgálván az állást, Hrabovszky slávoniai főhadiparancsnoknál, mint kinevezett magyarországinál, látogatást tevék, egyúttal Péterváradot is megszemlélendő. Az őrhelyeket körülsáncolni elrendelvén, egy szakas huszárral Temerin felé utaztam, hova alig érkeztem meg, támadásnak levék tanúja, mely azonban csakhamar visszaveretett. — A vendégszerető gr. Szécsen reggelivel várt; azonban alig ülénk le, ismét ágyúlövések riasztottak fel, s el is riasztottak volna, ha engedünk vala. Elvégeztén ágyúdörgések közt a reggelit, megtekintettük a tért, s láttuk, hogy a támadást csak színlelték, máshol erélyesebbet viendők véghez. Tovább utazván, alig érénk Jarekra, mely helység egy kis órányi távolságra esik, újra megtámadtunk, de a támadás újólág visszaveretett. Ha nem hibázom, a hevesmegyei őrseget itt láttam először elég rendben és bátran az ellenség elé menni. Innét, kíséretben egy kis huszárszakasszal, Újvidéknek tartottam, s a mint az első lóporos torony közelébe érkezénk, bal felünkről mocsár választott el az ellenségtől, s ezt távolról több százra menő kocsin felénk tartani láttuk, melyek sebesen hajtva, utunkat elválni igyekeztek, s ha csak egy

negyed órával késünk, ki tudja, mi történik? mert a 16 huszár alig menthetett volna meg. Szerencsésen értük el az első őrséggel ellátott, az imént említett löporos tornyot, s az őrséget védállapotba parancsolván, azt alig hagytuk el hátunk mögött $\frac{1}{4}$ órányira, midőn ez is megtámadt, de bár számra csekélyebb volt, vitézül viselte s mindaddig tartotta magát, míg Újvidékről egy fél svadron segítségére nem érkezett, mely az ellenséget hátrálásra kényszerítette.

A várba körülbelül délutáni 4 órakor érkeztem, s megtiltván minden tisztelkedést, szerényen előre készített lakomba szálltam. Kevés idő múlva a főhadiparancsnokhoz mentem, hol valódi magyar szívességgel fogadtatám s az akkori körülményekről beszélgetve, ezzel a vár szemlélésére siettünk. A vár maga a legszerencsésebb helyen volt, mert egyfelől a Duna előtt nagy öblöt képezett, mely fölött ágyúival uralkodott, — másfelől széles erődítményei oly nagy tért foglalának el a szárazon, hogy ez az ostromlást csak nagy távolságból engedé megkezdeni. — E fölött pedig kősziklára épült fellegrárával s egész Európában talán a legjobban kiképzett akna-járásokkal (Minen-Gang) lévén ellátva, csak éhséggel vala bevehető. Es mégis annyi hibás intézkedéssel és hiánnyal bővelkedett, hogy az ausztriai kormány szerencsésén, mely minden helytelen eljárása dacára ezredévekre látszik megalapítva lenni, bámulni kell. — — — — —

Az igaz, hogy az ausztriai kormánynak egész politikája csak a nyugati veszélyek elhárítására irányoztatott, s még ott is mily hanyagsággal léptette életbe védelemszereit! — — — — — Nálunk, miután a török barátságos és nem támadó szomszédságában bízott, másrésről pedig, mivel az Oroszbirodalom barátságát néha-

néha népei érdekeinek feláldozásával, (példa rá a Duna torkolata, mely a muszka önkénynek van alávetve) s ön-büszkesége megszegyenyítésével kereste, nálunk, mondom, még többet bízott a gondviselésre. De ha felvesszük, hogy az állampolitikának, midőn a népek ébredezni kezdenek, nem 10 évre, hanem századra kell irányozva lennie: egy akkor oly elsőrangú várat, milyen Újvidék, s a Duna jobb partján az egyetlen egyet, mely a roppant birodalomnak délkeleti részét a történhető megrohanástól megmenhetheti, nem hagyhatja őrségi lakhelyek nélkül, (mert az újvidékiekben 4000 embernél több el nem fér¹⁾).— Nem hagyhatja a vár egy részét a Duna bánáti részén, Karlovicz ellenében, váracs nélkül; nem engedheté meg, hogy sáncai alatt falu keletkezett, mely a várat kertí veteményekkel, tejjel s más szükségességekkel ellátja, de mely háború idején orra előtt hamuvá perzsoltethetik s melylyel a várat annyi éhes gyomorra fogná szaporítani. — Továbbá nem engedheti, hogy azon egyetlen váracs, mely hídfőül is szolgál s a Duna balpartjával egyetlen biztos közlekedési pontot képez, egy egész város által körül legyen építve, hogy ez az ellenség közelítését elpalástolhassa és előkészíthesse. — — — — —

Visszaérkeztünkkor az egész vár katonai és polgári hivatalos személyzete a vár terén volt összegyűlve, megcsodálendő az első magyar minisztert, kit fél vad-állatnak tartott, de ki rá kellemetlenül nem hatott, mert eddigi hű eljárását dicsérte, sőt letett esküjére hivatkozva, a császár és király (mely kettőt Magyarhon egymástól elválasztani nem tud és nem akar) s a hon szolgálatának hű folytatására felhívta, megígérvén a hon részéről, hogy ez,

¹⁾ Megjegyzendő, hogy ez a vár 1848-dikai állapotára vonatkozik.

a hol lehet, az érdemet jutalmazni legfőbb kötelességének ismerendi.

Végre a híres Don Miguel ezredből egy osztály gyalogságot megszemlélvén, s ezt megdicsérvén, beesteledett, mire a főhadi parancsnokkal politikai beszélgetésünket tovább szöhetjük. Az akkori várparancsnokot, Zahn altábornagyot beteg ágyában meglátogattam, s ez minden kitelhető készséget és hű eljárást ígért.

A királyi kézirat előtt báró Hrabovszky több másokkal együtt ingadozó véleménynyel bírt. Cs. k. biztos létére még Jellasics ügyében sem követte a magyar pártot, noha védelmére a hadi erő irányát fel lehet hozni, de annyi hazáiu szeretettel mindig látszott bírni, hogy ha a magyar ügy mellett nem is tehet, ellene bizonyára nem működik. Később — — — — — egyenesen mellénk állt, — — — — — s nem sokára mint magyarérezelmű főhadi parancsnok Budára jött, hol mindvégig — — — — — egyedül ügyünknek szentelé tekintélyét s tapasztalatait.

Másnap elbúcsúzáván, Bechthold tábornokkal Futakra mentem, az ottani helyeket és átkeléseket megvizsgálni. Itt azon szerencsétlen hír lepott meg, hogy az ellenség másnap támadását ismételve, éjjeltájban Temerin és Jarek falukat felgyújtó s hogy az őrség gyáván, minden visszatorlás nélkül, kerekét oldott, holott a támadást igen könnyen visszaverheté s állását védheté. A legfőkép csajkásokból álló rácság magának eleségben mindkét faluból temérdek zsákmányt szerzett.

Midőn visszaértünk, helyben törvényszéket tartván, a gyáva parancsnokot, ki a főbe lövetést megérdemelte volna, rősz viseletéért elbocsátottuk, a többi tisztnek ezen csorba kiköszörülését becsületérzésökre bízván.

Ezek után a sereg parancsnoksága Eder tábornoknak adatot át. Wolnhofer tábornok, ki nem bizonyíthatta be, hogy rosszabb volt Sz. Tamás megostromlásának aug. 19-dikére elrendelése s a kibocsátott parancsok, mint az ő részéről azok teljesítése, — betegsége miatt a tábort odahagyta.— Ekkép az ottani seregek gr. Kollowrath és gr. Bakonyi ezredesek dandársága alatt állottak Verbászon, — Becsén pedig a nyugalmazott, de szolgálatunkra önkényt felajánlkozott Fack ezredes bízott meg a vezénnyel.

A katonai hadi helyzet (positio) a számot és fegyvernemeket tekintve, elegendő erővel volt ellátva, melylyel eleget lehetett tenni s talán végezni is, ha a sereg akkori lelkülete olyan lett volna, mint a későbbi. Igaz, hogy most is lehetett vala, ha külső befolyások az azelőtt ugyanazon színű seregek szellemét nem rontották volna el.

Huszonnégy nap lefolyta alatt időmnek egy részét, — melyet jobbra fordíthattam volna — arra kelle használnom, hogy azon különbségeket, melyek a seregeknek a helyzet fölötti nézeteiben léteztek, alkotmányos szempontból felvilágosítsam és kiegyenlítssem s meg kellett magyaráznom, hogy azon golyók viszonzásául, melyeket a rácok ránk küldenek, — — — — — — — — — — miért küldünk ismét ausztriai golyókat vissza. Végre mivel külföldről a hírek, hírlapok s magán levelezések a magyarok eljárását rosszalló véleményt szórtak szét, s mivel a magyar ezredekben szolgáló számos német és horvát tiszt szolgálatát elhagyta: nagy fáradságomba került csak színre is megnyugtatót eszközölnöm, sőt igen kíméletes befolyást és rábeszélést kelle alkalmaznom, hogy több botrányt elmellőzhessek.

Bár már jóval azelőtt az egész sereg tisztikarának szabadságára bízott: megmaradni vagy a szolgálatot

elhagyni, s bár e nyilatkozat most is ismételtetett, — mégis megtörtént, hogy a sereg tanyája oly politikai aréna volt, melyen a heves vitatkozások alatti és utáni pohár-üritések következtében felhevült kedélyek garázdálkodásokra is vetemedtek.

Lett legyen a kormányoknak korlátlan, alkotmányos, forradalmi vagy köztársasági alakja, mivel a társadalmi élet nincsen jó alapra fektetve, s mivel a vezető fejek annak javítását eszközölni nem tudják, eddig Európában nem igen értek célt. Angliát kivéve, hol a rendőrség valódi hivatásának megfelel, és az ajtó mögötti hallgatódzás, a levelek feltörése, a vezetőkrei alattomos felvigyázat, szóval: a kémeskedés nem szükséges, noha ez Európában eddig mindenhol kellemetes, szép, hasznos és igazságos eszköznek tartott és tartatik.

Ebből következik, hogy a mindenfelől ellenségtől körülvevett magyar nemzet kormánya is annál inkább megtartotta ezen törvényes szaglálódást, mivel akkori állapota bonyolódott s jövője kétes volt. Azért is miként máshol nem, úgy itt sem lehetett csodálni, hogy e korlátlan rendszert annak legszélsőbb ellentétes államai már azért is megtartották, mivel Lamartine mondata szerint:

Les courtisans populaires
Sont les plus serviles de tout,

és mivel fizetett, fizetetlen s önkényes kutatókat eleget találnak mindenhol, kik a vezetőket s vezetteket szemügyrel tartva körülhálózzák, kilesik, kihallgatják.

Ezen becsületes működésnél csak az a baj, hogy mindenki másképp hall, lát, hallat, láttat, s mikor valahol bizalmatlanság áll be, többnyire mindenki olyast lát és hall, a mit ő vagy küldője kíván hallani, vagy végre olyast,

mi a tudósítások megszerzése körül tanúsított erélyét bebizonyíthatja, a mivel fokonkint rangszerinti érdemeket szerezhet magának.

Így állt a dolog itt is. Ha a fentebb említett vitások közben kiejtett nyilatkozatok vagy tettek a minden seregnél levő biztoshoz jutottak, volt akkor új civakodás! mert a magyar vér heves alkatánál fogva mindent tüzzel-vassal és erőszakkal kívánt volna elvégezni, nem képzelhetvén el, hogy mikép lehet az új magyar alkotmány kifolyásának nem engedelmeskedni.

Az itteni fővezér s egyszersmind magyar miniszter békés természete a békés eljárást ennél többre becsülte, és pedig először azért: mivel ez jellemének s gondolkozásmódjának megfelelt, másodsor pedig: mivel a' még hasznunkra fordítható, nem egyenesen magyar erőt is, ok nélkül nélkülözni nem szerette, s végre: mert Lamartine azt mondja valahol: „J'ai déploré ce divorce sans nécessité entre le passé et l'avenir; Lun pouvait être si utile à l'autre.“

Mivel ezen idő alatt az ostromhoz előkészületek törté-
téltek, nehogy ismét úgy történjék, mint azelőtt, midőn úgy futtában akarták a már híressé vált Sz. Tamást bevenni, azért ezt most jobb előkészületekkel akartam megkísérlem, hogy a nem igen nagy kedvvel harcoló katonaság ez által és a veszteség által is ingerelve, az ostrom több siker reménységével merényelhesse.

Míg ezek Bácskában a kitűzött cél felé vergődtek, vessünk rövid pillantást a Bánátra.

A magyar törvényhozás által adott engedmények félreértése először itt történt, s itt keletkezett valamely titkos magyar-ellenes szövetség sítái felingerelt roszakarát,

mi az azelőtti koronái districtusnak gyakran zsarnokoskodó hivatalnokai ellen botrányokban tört ki, hogy az vérengzéssé fajulván, katonai erőt kelle oda küldeni. A később szerencsétlen Kiss altábornagy, a Hannover huszár-ezred akkori parancsnoka vala a zavarok és kihágások fékezésére kiküldve, ki az első zabolátlanságot fékezni tudta ugyan, de a nélkül, hogy a kedélyeket egészen lecsillapíthatta volna.

Eleintén a hódolatot és engedelmességet parancsoló júniusi királyi kézirat első benyomása alatt mindenki engedelmeskedni látszott. Az ottani főhadi parancsnok, báró Püreth, magyar neje miatt is hajolván az igazságos magyar ügyhez, mivel a zavarok engedetlenség és a foldes-urak elleni fondorkodás képében nyilatkoztak Rukavina nevű várparancsnok dacára is segédkezet nyújtott. A kikindai kihágás rász példája áthatván a hasonviszonyú bácskai koronái districtusra, — melynek hatósági székhelye Becse volt, — ott is vérengzésekre szolgáltatott alkalmat, és láttuk, mily következményeket szült.

Míg csak az ügynevezett provinciale nyugtalankodott, a békét — habár erőszakkal — könnyű vala fenntartani; hanem később, midőn a katonai fegy alatt lévő határőrök is féktelenkedni kezdének, a dolog igen komolylyá vált, és sok szerencsétlenségnek lett szülőanyjává.

Azon viszonyok, melyekben a határőrök az 1848-iki törvények előtt Magyarországhoz állottak, mivel tudvák, nem szükség azokat emlitenem. A bécsi főhadi tanácstól kapván minden személy-, vagyon- s ügybeli engedményezést s gyarapodást, egyedüli földi gondviselésüknek azt tartották. — A főhadi tanács a tartománybeli hadi parancsnokságra ruházván az ajánlatokat, előterjesztéseket és kisebb, de igen csekély dolgokban az eredményezést is, ez volt az ügynevezett vice-gondviselés. Ez pedig a kormány érdekében működvén, a törvényt megartotta

ugyan, de a hol ezek a másik érdekekkel ellentétbe jöttek, a kormányi érdek javát magyarázgatá ki.

A nevelés, oktatás, ügyvezetés, gazdaság stb. Bécsből kapta az ösztönzést, az ösztönzők pedig burokraták — — — — voltak, Bécsnek alsóbb s felsőbb hadi hivatalnokai, azok rokonai, barátai és mindannyinak szü-
löttjei. Továbbá hasonlóké foglalták el a jobb hi-
vatalokat, az otthoniaknak hébe-korban dobván egy-egy
csontot. Természetes tehát, hogy ezek általában német-
szellemű, következőleg a status quo emberei voltak, kik
nem ismertek, de nem is akartak ismerni jobbat, és vi-
lágos, hogy ezek inkább németek akartak maradni, mint
nem értett magyarok lenni.

Az alkotmányos igazgatás s a bécsi változások által
fölebrésztetvén álmukból ezen bürokraták: hacsak Bécs
és a főhadi tanács alakzata változott volna, — mint em-
berek, szeretvén a változást, — s ha az előbbi személyzet
megmarad, az ezen változából eredő rász hatást még
elszívclhetni gondolák. De midőn ezen változás a mellék-
tartományokra és országokra is kiterjedt és az általuk
nemzeti szelleme különbségéért is gyűlölt vagy nem ked-
velt magyaroknak oly függetlenséget adott, mely magá-
nak oly hadügyminisztériumot vívott ki, mely nemhogy
alattvalójává lett volna ... a bécsinek, de annak hason-
mása, — ez már tűrhetetlennek látszott. Ismervén továbbá
a horvát és slávoniai népek kétes hajlamát; ismervén a
magyarok viszonylagos kifakadásait; ismervén az előbb
megszokott s hasznos közös viszonyoknak ha nem is sza-
kadtát, de felfüggesztését és akadályoztatását s féltvén
végre kenyérüket: az új állapot ellenzékévé lettek.

Ezen ellenzéki hajlam a kisebbeknél a felsőbb hivatal-
beliek által élesztetett, kik — mint mondám — csupa
kormánypártiak és burokratákból állottak, másrészt

pedig a cseh. „slava lippa“ nevű szövetség által szintén
buzdított. — — — — —

Midőn pedig az eddig még ugyan csak gyanított, de már létező viszályt a bécsi és magyar minisztérium között titkos utakon megtudták, ellenkezésre készültek. Hallván továbbá a Jellasics iránti kímélet mellett annak magasztalását, — — — s látván a görög nem egyesült érseknek, Kajacsicsnak büntetlen maradt föl-lépését: lassan-lassan vérszemet kaptak, és semlegességük-ből az izgatási tere léptek.

A szláv faj számbeli jelentékenységének a nép előtt már azelőtt is történt nyilvánítása, az erre alapított na-gyobb, szebb és független jövővel való kecsgetetés és el-hitetése, hogy az északi óriás által is gyámolítatik, — ez már magában önértetet ébresztett, mely arra, hogy a tett terére lépjen, csak alkalmat várt.

Emlékirónk szerint ezen alkalom az újabb magyar törvények kihirdetésével tűnt elő, mely törvényeket félremagyarázták, azok ellen izgatták, sőt a szláv népet azzal is bujtogatták, mintha vallásuk a magyar szabadelvű törvények által veszélyeztetve lenne.

Ekkép a magyarok elleni küzdelem célszerűen és jól készítettett el; a mint pedig a pétervárad ezred s a sa-jkások német tiszteit elkergették, az engedetlenség kitört. Ezután pedig, midőn ellentállásuk nem csillapított le, sőt az fegyveres ellentállásban mutatkozván, még nagyobb tért nyert, erre a többi ezred is részt vevének az enge-detlenségben.

A határőrző ezredekben, Zimonyt kivéve, sorkatona-ságnak helye nem lévén, s mivel az ottani megyékben magyar katonaság nem volt, ezért a lázadás el nem foj-

tathatott; és mivel az ó-hitűek vezetőinek alattomos fondorkodása a lázadást sikerrel kecsegtette, most ezek szintén nyilvánosan részt vőnek ebben. S így lőn, hogy Bács és a Bánát nyilvános lázongásban létezett, s hogy a föl-fegyverzett határőrezredek úgy, valamint a német-bánáti, oláh-bánáti s péterváradiai is elleniin kikezdettek harcolni, a kik emissáriusaik által folytonos ingerültségben tartattak.

— — — — — Elég az hozzá, a Tiszán, Dunán és Dráván-túli más fajokkal bajunk volt, kik között a magyar ügy ugyan sok barátot számlált, de többnyire csak olyas..... békés embereket, kiket Solon törvénye Athénből számkivetett volna, hol — mint ez tudva van, — az ottani mozgalomban részt nem vevők száműzettek. Ezen békés emberek sóvárogtak a magyarok segítsége után, és a mint már fennebb előhoztam, ők is keresztülmentek azon kérészi kór időszakán, melyben eleinte csak néhány sorkatonát, aztán néhány puskát, később pedig néhány ágyát kértek, hogy magukat az ördögök ellen is sikeresen védhessék.

Az akkor még törvényes magyar kormány az ausztriai láncolattól egészen nem mentvén föl magát, de szakadáshoz közelítvén, a világkereskedéstől elszigetelt állapotában csekély eszközökkel bírt, miért is csak szép szavakat, vigasztalást és segítségi ígéretet bírt a távolból nyújtani, s a magyar ügyet annak pártolóival együtt csak a jó Istenre bízhatta, s ennél fogva az alvidékek hozzánk szítói kedvök ellen is a másik részt kényszerültek pártolni. Ezekből következett, hogy a Tiszán s Dunán-inneni és túli, meg az alsó-dunai szláv fajok csaknem általánosan fegyverben álltak.

Kiss ezredes több helyen, legfőképp a német-bánáti és oláh-bánáti határőrökkel verekedett, s noha minden nyílt csatában visszaverte őket, tért mégsem nyert s a lázadást nem fékezte, mivel Magyarhon nagyobb és hasznosabban működő katonai erőt nem küldhetett neki, s mivel a nemzetőrség — igen-igen csekély kivétellel — csak az emésztő erőt képviselte.

A szláv fajok sikeres ellenállását elősegítette vezetőik buzdítása, a köztük alkalmazott katonai fegy és fegyvergyakorlatok s azon biztatások, melyekben őket az ágensek részesítették, mihez még a velük szemben álló magyarságnál! nagyobb számuk s az járult, hogy hadviselésükben a régi török háborúk alatt gyakorlott tradicionális szokás föllevenítettett. Ezen szokás abból állt, hogy a hol valami helyet elfoglaltak, ott lehetőleg vagy körülkerítő árkot, vagy föld-váracsokat, vagy fél-sáncokat készítettek, honnét, — félig védve, — támadási siker reménységével ki-kirohantak, s ha visszaverettek, — a mi legtöbbszörre történt, — biztos menedékbe vonulhattak vissza.

Itt is, mint Bácsmegyében, a fajbéli gyűlölet nemtelen és vad háborúvá fajult, mert a fegyver által okozott veszteség csekély volt a bevett helyeken történt öldöklésekhez képest. Ki volt ebben a kezdő fél? ezt nem lehet egészen bebizonyítani, noha a kikindai első kraval itt is a rácokat gyanúsítja a kezdeményezéssel; de mivel Bácsmegyében a rablás, a gyűjtogatás az ellenfél által kezdetett meg, s mivel ezek a bánátiak szövetségesei voltak, azért ha a magyar rész kezdte is ama borzalmakat, okot erre a szomszédságból nyert vala.

Elbeszélőnk véleménye szerint a bánáti főhadparancsnok-ságnak a bécsi minisztériumtól utasítása lehetett a szláv törekvéseket elmozdítani, de mivel Jellasics még ekkor nem vala rehabilitálva, úgy látszott, hogy azok hadi szerekekkel csak titkon segítettek; míg másrésről a császári katonaság még ott is, hol

a megyebeli lázongások fékezésére hivatott fel, — bár kedve ellen, — mégis tettelesen részt vett ebben s elejénte hasznos szolgálásokat is tőn.

Így történt, hogy báró Blomberg, a dzsidás lovasok parancsnoka, ezredével Versecnél és több más helyen Kiss ezredes vezérlete alatt segínyt nyújtott, valamint a Siskovich lengyel gyalog ezred a forrongás kezdetekor. Blomberg, midőn mint miniszter Sz. Tamás ostrománál működtem, közremunkálását s megyebeli lázadások fékezésére továbbra is felajánlotta, csakhogy még arra is kért, hogy, mivel ő is császári szolgálatban van, hadi erejét a határőrök ellen ne használjam. Ezt megígértem s a szerint rendelkeztem; de alig múlt el két hét, — mint később előadandom — octóber 1-je felé a főhadi parancsnokság más utasítással lévén ellátva, — nemcsak nem harcolt a megyebeli lázongók ellen, sőt a többi nem királyi katonasággal ellenségesen lépett föl ellenünk, és még a Rukavina magyar, de oláhokkal kevert zászlóalj felét is magához vonzotta.

Ez vala nagyjában a Bánát állapota. A háború szerencséje a nyílt téren még csak kedvezett a kevés, de bátrabb magyar erőnek, azonban jobbára védelmezési állapotban kellett tespednie. Szeptember elején Kiss ezredes parancsa alatt a kisebb bánáti Sz. Tamás, vagyis a jól körülsáncolt Perlasz városa ostrommal bevétellett, hol több ágyú jutott kezünkbe s az ellenfél soraiból több ember esett el; a mi egy részről a bánáti ügy iránt nagyobb bizalmat nyújtott, de másrészt egyik oka volt annak, hogy ott is vadabbá, vérengzőbbé és gyújtogatóbbá fajult a háború.

Szégyenlven egyrészről a veszteséget, másrészről a csorbát ki akarván köszörülni, az úgyis nyílt rónaságú

Bánát kevés akadályt gördített a hadviselésnek. A német-bánáti határőrök használták is a nyílt tért és a védetlen helyeket többször megtámadták, melyekről bár visszaverettek is, de szomorúságunkra, több megyebeli falu leperzselése, kirablása és több más fajtalanság elkövetése meg nem gátoltathatott. Ezen aljas hadviselés mint már azelőtt, kisebb fokú bosszáállás nélkül nem maradt, s ezek után a jus talionis nagyobbszerűen és mindenhol ismételt tetett, noha fiatal honvédeink dicséretére fel kell hoznom, bárha zsákmányolni, — mivel életüket kockáztatták, — megtanultak, de gyermekeket, asszonyokat gyilkolni s a könyörgő védtelent leölni sem akkor, sem később nem bírták megtanulni.

VII. FEJEZET

Dunántúli dolgok. — Da capo: holmi a magyar sereg tiszteiről. — Magyar viszonyok a katonatisztek szolgálatára vonatkozólag. — Országgyűlési küldöttség Bécsbe. — Az összes monarchia viszonyai. — Újjoncozási és finánc-törvény; ezek megtagadásának okai, néhány más észrevétellel.

Míg ezek az alsó Duna és Tisza közt történtek, addig honunk politikai láthatára mindig jobban és jobban borongani, borulni kezdte, s a bécsi kormány . . . szándékai is világosabb szint és ellenséges alakot öltöttek magukra.

A bánnak készületei érleltégükhöz közeledvén, beütése fenyegetőbbé lön. Erőnk két huszárezreddel szaporodott; Csányi is felhívta a mozogható őrsereget s telhetőleg védelmi állapotba helyezkedett; Pestről ágyúk, löszerek küldettek le.

Gr. Teleky Ádám volt a vezér, ki sokkal kövérebb volt, hogysesm tevékeny lehetett volna, s bár constitutionális szellemű volt, katonai tekintetben az összeütöközést el szeretete kerülni.

Ehol megint egyik szerencsétlensége honunknak! — Szobában lármázó, terveket koholó, a bölcsesség követ

feltaláló elég, — de tényező, a síkra kiálló, az új rendszert kevesen átkaroló, tapasztaltsággal és tapintattal bíró tevékeny ember igen kevés volt.

E kevesek közül is némelyek ösztönileg nem bírták eszközkel az ügy jó kimenetelét belátni; mások meg a három század alatti unalmas, hosszas, hidegvérű..... eljárás mellett annyira beleszoktak állapotukba, hogy tespedésükből az újabb viszonyok felébreszteni nehezen bírták; és pedig azért nem, mivel az előbbi időkben az elég terhes indirect adók dacára földjeiken királyok maradtak. Ott megszokván a német elleni oppositionális szerepet s természetes hajlamaik szerint a szóbeli vitatkozást, most e szerepet magyar téren tetteleg semmi kép használni nem tudták, miután most a magyar kormány ellen nem opponálni, de a mellett küzdeni kellett; de ettől jó ideje elszoktak, s így magukat a veszélynek kitenni s másokat is magukhoz s az ügyhöz csatolni nem bírtak.

1848-ig a magyar csak jó gazda, jó ügyész, jó szolgabíró, vagy jó táblabíró volt, hébe-korban az insurrectiót is említette, de most — — — — — oly hamar, mint szükséges lett volna, — insurgens nem lett. Ezzel nem akarom mondani, hogy ki sem lett azzá, mert bizony voltak sokan, kik a síkra kiszálltak; de még ezek fele is bizonyára jobban érté: miként kell bonyolítani, heveskedni, mostani tekintélyre jutását az ellenpárttal éreztetni, mint azt, hogy mikép kelljen higgadtan, komolyan, kíméletesen bánni s az új, még szokatlan ügyhöz simítani. Ezért is minden megakadt, misem készítettett elő, hanem midőn a szükség kívánta, — minden csak hevenyésztetek. —

Elbeszélőnk itt visszatér egyik előbbi fejezet tartalmára s fejtegeti azon okokat, miért balt el az 1848 előtti években a katonáskodási vágy nemzetünkben? Ennek okát, más, kívülünk

fekvőkön kívül részben abban véli feltalálni, hogy a béke hosszú idején á különben is soknemű pártfogással járó előléptetést nem győzvéni ifjaink bevárni, nem igen lettek katonákká, de másrészt ha lettek is, a mint bizonyos magasságú katonai rangra szert tettek, azonnal nyugalmaztatták magukat, hogy szereplési kört a megyei vitatkozásoknál keressenek.

A mi az előkelő s fényes családok ivadékait illeti, ezek a hadi pályára még kisebb számban léptek, mert ezek vágyaik és ambícióik kielégítését az újabb időszak szelleméhez képest inkább a külföldön utazásban, vagy pedig a polgári téren és a megyékben való elsőbrendű szerepek játszásában találták.

Ennek következése az vala, hogy a hadseregben csak igen kevés tősgyökeres tisztet lehetett találni, ezeket is leginkább csak a huszár-ezredekben s aztán a német lovasoknál, kikhez azért léptek be ifjaink örömelebb, mert ezek ezredei jobbára a hazában állomásoztak. Hogy pedig a főbb körök férfiai mennyire idegenkedtek a katonáskodástól, ezt emlékirónk szerint bizonyítja azon körülmény, mikép az osztrák hadseregben a magyar történeti nevezetességű családok nevei alig valának képviselve; mert miután az elszerecséltenedett velencei kormányzót, gr. Zichy Ferdinándot, a végzetesen kimúlt gr. Lamberget, a gr. Gyulayakat, a gr. Pálffyakat, gr. Haller ex-bánt s más kisebb rangúakat: mint gr. Hadikot stb. főlemlíti, alig tud már mást említeni, mint b. Récsejt, gr. Vécsejt stb., a kiknek legnagyobb része agg korban lévén, tevéleges szolgálatot alig végezhetett.

Így fűhöz fához kapkodni s lámpással kellé keresni a tapasztalt, az értelmes és Ilire után bátor, valamint szabadszellemlű katonát. A bécsi minisztériummal meg nem szűntek a súrlódások e tárgyban sem, mivel az a hivatalokat saját szempontjából akarta betölteni, a magyar miniszter pedig honi szempontból; nyitva lévén azonban még akkor a királyhoz folyamodhatás útja, némely kinevezést kivívott ugyan a magyar miniszter, de bizony sok áldás nem volt bennük. — De hogy vége szakadjon minden súrlódásnak, a hadügyér azt kérte, hogy küldessék

hozzá lajstrom, melyben minden magyarnak tartott tábornok s ezredes neve foglaltassák, a kikből aztán legyen hatalma választani.

Ez meg is történt, s bár 40-nél több név volt a lajstromban, oly kevés volt közülök, ki előbbi biztos állásából a magyar bonyolódott térre átlépni hajlammal birt, hogy többjük magyarságát is megtagadta. — —

— — Mások pedig, nem is válaszoltak, mint pl. gr. Gyulay, kit — midőn gr. Lamberg ügyünkkel egyetértését és közremunkálását megtagadta, — a magyar hadak parancsnokságával megkínáltam Hrabovszky helyett, kit Péterváradon nélkülözhetlennek tartottam.

Mindent a sorsra kelle tehát bízni és azon axiómára, hogy a nemzet . . . felkelésekor az egyének majd szintén úgy fognak nőni, mint a francia forradalomban, vagy mint eső után a gombák. Nőttek is, csakhogy magyarok nőttek és nem volt közöttük sok, ki 1793—94-iki lelkes francia lett volna. Hanem hagyjuk ezt, mert keserű kifakadásokra kellene áttérnem, s újra meg újra mindenbeni elhanyagoltságunkat előhoznom. — Fejtsük tovább a történeteket.

Megszokván honosaink a régi hosszadalmas perbeli utat, nem akarták még az ellenzői téren a szerencsét merénylem.

Az országgyűlés elhatározta, hogy az akkor Bécsben bölcselkedő parlamenthez küldöttséget meneszt, „mely a

kormány illegális eljárását bepanaszolná, továbbá figyelmeztetné a bécsi bölcseket, hogy az érdek egy, melyet ha ők tekintélyükkel nem támogatnak, a mi ma szomszédaikkal történik, holnap velők is megtörténhetik. A magyar országgyűlés önmegegyőződése szerint törvényes téren van, s kéri a közremunkálkodást és segílyt a horvátokkai békés kiegyenlítéshez, s a bán ellenséges hadi mozdulatai megszüntetéséhez, mely hadi mozdulatok a kiegyenlítést hátráltatják. “

A küldöttség Pázmándy vezetése mellett Deák Ferencből, a derék, a becsületes hazafiból, azután Klauzálból és a magyar országgyűlésnek más tekintélyesebb tagjaiból állott s Bécsbe érkezett, de sem a miniszterek, sem a gyűlés által nem fogadtatott el, s a miniszterek ha nem is megvetőleg, de gúnyolódva és félvállról tekintettek reá. A bécsi gyűlés tétovázásában nem tudta, mit tegyen. A ház elnöke tanácskozott, bizottmányoskodott s végre a felsőbb és alkotmányos nézet s a provinciális és kormányi érdek közt ingadozva, a magyar küldöttség kívánságát sem nyilvánosan felolvasni, sem kihallgatni nem akarta, s így nem is fogadta el; s ezáltal a mint a másik parlament tekintélyét lealacsonyította, magára is kimondta az Ítéletet, s az rajta nemsokára be is teljesedett.

Midőn a küldöttség e hírrel Pestre visszaérkezett, a megaláztatásért a méreg és bosszúság nem ütött ki lármában, hanem e helyett a német gyűlés tétlensége és a bécsi minisztérium roszakarata miatt elfojtott harag nyilvánult, mely alkalmat talál a kölcsön leendő visszasadására s a bécsi minisztérium elleni kikelésre, s ez elfojtott harag másféle ellentálláshoz készülve, más erőt keresett.

Miután emlékiró hosszan s körülményesen elbeszéli azon dolgokat, melyek nem magyar részről eredve, az itthoni, amúgy is már elkeseredett kedélyeknek még magasb fokú felingerlésére szolgáltak s a viszályok kiegyenlíthetésének reményét mindinkább alábbszállították, — hozzá teszi, hogy a magyarellenes törekvéseket még a gondviselés is elősegíteni látszott, mert a mint az olaszországi osztrák sereg kétes állapotából kibontakozni s győzelmei után támadó föllépésére tért nyerni kezdett, midőn a sereg a velencei szárazföldi tartományokat meghódítja s midőn a Mincio-folyónál az erősen elsáncolt szárdinai király ellen fordult, — a bán is kész lön támadólag föllépni s ezzel aztán a belháború nyilvánosan kitört.

Azalatt, míg előkészületek történtek a támadó föllépésre, de még mielőtt ez nyilvánosan történt volna, a magyar országgyűlés higgadtan, noha aggasztó és roszat jósló körülmények között nem annyira organicus törvényeken, mint olyasokon dolgozott, melyek állapotához alkalmazottak voltak. Elkészülvén és határozattá lévén az újoncozási törvény is, — a finaciális törvények azon része, mely a papír-pénz kiadását illette, némely más másodrangúakkal együtt, a fejedelemhez megerősítés végett felküldettek.

— — — — — Ezen törvény, bár a magyar alter-ego helybenhagyását meg nyerte, a fejedelem megerősítését nem vívhatta ki.

A papír-pénz forgalomba hozása a közös monarchia érdeke elleninek nyilvánított a bécsi minisztérium által,

noha alapja ezüstben és aranyban megvolt s elhatározott, hogy soha több papír-pénz nem fog a forgalomnak átr adatni, mint mennyit az érc-alap fedezett vagy fedezhetett.

Itt ki kell nyilvánítanom, hogy minden rang-, vélemény-, felekezet- s párt-különbség nélkül járultak a honfiak az alap letevéséhez, s áldozatai pénzüket, értékes cikkeiket, ritkaságaikat a haza oltárára vivék, hogy azokból a szaporodó szükségek és kormányzási kiadások fedeztet-hessenek.

Ekkép rövid idő alatt három millió forint jött be, s ezután a bankócsinálás két-forintosokban meg is kezdett, de a jegyek ki nem adtak. — Két-forintosok pedig azért tervezettek legelőször is a kiadásra, mivel kisebb váltópénzekben oly nagy volt a szükség, hogy ezek hiánya miatt a piaci forgalom egészen megakadályoztatott.

Nálunk is az történt, a mi háborgás időkbén másutt, t. i. az ezüst és arany egész a rézpénzig, mint tapintható érték, ösztönileg bűvösdit játszott, azon földben keresvén menedéket, melyből származott.

Az újoncozási törvényt illetőleg, nem tetszett az újoncok szolgálatra szegődtetésében az osztrák törvényektől elválás, mely törvények szerint Ausztriában 8 évre volt határozva a szolgálat, mit a magyarok a magyar hadügyminiszter minden okai dacára 4 évre szállították alá. Nem tetszettek a minden kifogások, szabadalmak, a jobb születésű s birtokosabb egyéneket ért kedvezések eltörlése és több más kivételek. Nem tetszett a helyettesítés eltörlése, noha a vagyonosnak, vagy a magát megkülönböztetett tanulónak és lángésznek a rövidebb szolgálati időben elég kedvezés nyújtott. Nem tetszett a bot alkalmazásának végképeni eltörlése, mit a magyar hadügy-

miniszter oly módon óhajtott a népség kisebbfokú műveltsége s heves lelkületénél fogva kihágások és engedetlenségre való hajlama miatt fenntartani, hogy annak használata korlátoztassék s fellebbvalói önkény alól kivéttvén: zászlóalji vagy lovas - osztályi bizottmányokra bízassék. De hasztalan! a haza és a család-atyák, féltvén gyermekeiket csintalansági és több más áthágási hajlamuk miatt, nehogy testi büntetéssel fenytettessenek, azok ezért határozottan ellentállottak. Collegái által is lanyhán segítettvén, — mint már említők — a hadügyér talán kissébbségben maradt volna, ha Batthyányi miniszter-elnök kívánságára a bot eltörlésébe beleegyezését ki nem jelenti. — Hanem a mi a bécsi minisztériumnak s kivált Latournak legkevésbé tetszett, az volt, hogy a vezényleti és szolgálati nyelv általános magyarnak határozatok. Volt még egy dolog: a tulajdonosok eltörlését illető nyilatkozat is, — mely már az által gyöngítve vala, hogy sok tulajdonos címéről önkényt lemondott, — mely intézkedés szintén nem találkozott Bécsben tetszéssel..... A nyelv kérdésében is talán előrelátóbb volt a hadügyminiszter a tanácskozó gyülekezetenél, mert ez az úgynevezett sor ezredekben még meg akarta tartani a német nyelvet, és ezen ezredet legfőlebb egy év lefolyta múlva óhajtá magyarosítani, mikorra az egész magyar katonai és hadi rendszer már létre jött volna. Ezen idő alatt a mostani új alkotmányos élet, ha állandósággal leendett megáldva, a törvények szelleme szerint fejlődhetett ki, s mindazon összeütközés, súrlódás s elszakadási ürügy elmellőztethetett volna, melyekkel a bécsi minisztérium a magyart terhelte. Ezenfelül mindazon másnyelvű erők és tényezők, melyek most a magyar ezredekben szolgáltak, és a melyek — igazat szólva, — képzetebbek, képesebbek voltak a magyar elemnél, ügyünknek jobban és könnyebben tartattak volna meg, és így nem kellett volna később annyit

hevenyészni és a kevés jóval vegyesen tehetségteleneket is olyan helyekre fölemelni, melyekhez való képességeket csak tetteleges szolgálatban bizonyíthatták be.

Az ujonan felállítandó, nem a seregredekhez tartozó zászlóaljokban, természetesnek látszott az anyai nyelvet használni, melyet a katonai gyakorlatoknál, habár eleintén hibásan, mégis alkalmazni lehetett. — És ezen pont volt épen az, mely a bécsi kormánynak legkevésbé tetszett, és azért ezt, mint az összes seregtőli nyílt elszakadási szándokot, határozottan megtagadni és félredobni elhatározta.

Bocsánatot kér e lapok írója, hogy a mit főnnebb megemlíteni elmulasztott, azt itt előhozassa.

A magyar hadügyminiszter kíméletes, higgadt s az egész világ iránt udvarias magaviseletével némileg megnyerte a sok-fő (publicum) jó véleményét, de ezen a hadsereg gyors magyarítása elleni első határozott ellenállása után, bár önmeggyőződése előtt tiszteletet vívott ki, azonban eddigi kevés népszerűségét is elveszté. A sok-fő tiszteletét ugyan soha sem tagadta meg, sőt még, a fiatalság kávéháza, az úgynevezett „Forradalmi Csarnok“ is — ’ melynek átellenében lakott— leróttá adóját; azonban ezen, a magyar közvélemény elleni ellenszegülése általában rosszalásra talált. Ezen rosszalást az asszonyok még inkább élesztették, kik úgyis minden forradalomban fedett, de hatályos szerepet játszanak. A honunkbeli nők tehát, s a magyar férfiek külföldi nejei szintén s talán még tüzebben, túlszabadelvűleg, legszélsőbb baliasan, és a mint most 1850-ben mondják: vörös-sipkásan izgattak, s részt vettek forradalmunkban. A szépeknek kegyeit, mondom, egészen elveszté a hadügyi szolgál, mert úton-útfélen éreztették vele a „sckwarz-gelb,“ a „káplár-botos“ elnevezést, a találkozások alkalmával félrenézést és több más csípős dolgokat, úgy hogy mindazok, kikhez bejáratos volt, vagy

a kikkel beszélt, már ezért magáért is „schwarzgelbeknek“ tartattak.

Az asszonyok berzenkedései mulattattak s örömet tūrtem volna mindent, csak az első magyar törvények helybenhagyást nyerhettek volna; de így, a mint egyrészről heves és — Széchenyi mondása szerint — nem igen ildomos volt az országgyűlés határozata, másrészről a radical párt, vagyis Nyári, Teleky s Madarász akkori szóbeli, u. m. az Ausztriát becsmérő camarilla, — — — ármány, fondorlatok, bántalmak stb. kifakadásaik a rosztat még roszabbá tették. — Elégületlenek lévén ők s elégületlenekké tevén másokat, az következett, hogy a bécsi kormány által megkezdett nyilvános ellenséges magunktartása kifejlődött, s hogy ez a közös fejedelmi jogba vágó Magyarhonnak, vagyis ennek irányzó szelleme, Kossúthnak alattomos ügynökei által a külföldön szintén kihívatott.

Azonban ha igazságosak akarunk lenni, meg kell jegyeznünk, hogy a magyar törekvések inkább függetlenségünk biztosítását, mintsem a rögtöni elszakadást keresték, legalább nem az első időben; mert akkor még minden párt-színezett boldogulást csak Ausztriával karöltve keresett.

Az ausztria kormány — akármit mondjon a világ — a finánc- és hadügynek a központtói elszakítását nem szívelhette, nem pedig azért, mert azt — — — — kezelni megszokta, és ha most ettől elűtetik, bonyolódott, eszélytelen, zavaros pénzrendszere napvilágra jönne egyfelől, más részről pedig pénzcsinálási és jövedelmei forrásait szintén tudatná a világgal. — — — — — A bécsi minisztérium magát ettől megóvni akarván, becsületes politikája mellett reservben tartotta e két tárca

kedvezőbb alkalmakkori visszaszerzését: ha megy, hát jó-szerével, ha nem, hát amúgy.

Honunk, ha a politikára valódilag érettebb lett volna, mintsem hitte hogy az, sejthette volna a történendhetőt. Minden egyenes összeütközést el kellett volna kerülni, hogy lehetőleg békésen fejlődhessék ki a hon, hogy ekkép léteit a világgal diplomatische is tudathassa, vagy mint a hadügyminiszter egyik conferentiában mondá: „A gyengének, a szegénynek kígyónak kell lennie, hogy minden veszedelmet kikerüljön, míg koncát elérheti; ha aztán megerősödött, akkor pattoghat, ha az igazság részén van, a mi ez esetben csakugyan részén van.“

Hanem hiába volt ez! — Azért vágjunk be a szómon! események kezdetébe, melyből rövid ideig tartó fénylő állapot után egész szerencsétlenségünk keletkezett.

XII. FEJEZET

Szent-tamási viszonyok. — A bán visszahelyeztetése. — Sz. Tamás ostroma nem sikerül. — Az ottani és a bánáti viszonyok iránti intézmények. — A szászok, oláhok és székelyek futólagos megemlítése. — Pétervárad biztosítása. — A várparancsnokságok, más kevés aprósággal.

Elmondtuk, hogy az e sorokat író hadügyminiszter Verbászon Sz. Tamás bevételéhez készült, s a hol jelen volt, a katonai ügybe s hadi működéseibe belésszólani nem engedett. A mint önmagának szerette megadni, a mi őt illeté, úgy másrésről a különféle tábornokok működésének (jól vagy rosszul?) — szintén szabad tért szeretett engedni, mihelyt azok általános nézeteiket kijelentették. A bácskai, akkor még legjobbnak tartott sereg seregredeinek tiszteiben az ügyünk iránt létező kevés jóakarát mindjobban tünedezett, mivel ezt poharazás közben sok heveség, hősie mellbeverés és kérkedés a honvédek részéről még jobban elősegítette. — Az ostromló eszközök megszerzése némi időt kívánt, mely idő alatt a hadügyminiszter, vélekedése szerint a sereg jobban megszokván egymást, az ingadozó kedélyek talán felelmezhetnének, mit főbb befolyással elősegíteni is igyekezett, remélvén, hogy a seregnek ügyünk iránti hajlamával a siker reménye is

nőni fog. Hanem a hadügyér miként máskor már többször, úgy most is rosszul számított, mert tekintetbe nem vette azon más befolyásokat, melyek a már létező egyenetlenséget még inkább élesztették.

Beöthy Ödön, az ottani kormánybiztos, a régi liberális párt egyik veteránja, impulsiv jellemű s régi huszár is lévén, engesztelőig szeretett volna eljárni, ha a sok besúgás, gyanúsítás, feladás nem ingerelte volna. — Ehhez járultak a magyar kormány futárjai, kik közül majd mind-egyik, sürgönye átadása mellett, a kikémlést és bizgatást is kötelésségeül tartotta, s így a rózsz kevesbülése helyett az még tovább harapódzott.

Augusztus 27-én érvén oda, míg az egész vonalat s Péterváradot beutaztam s míg a másik vezér elment, egy hét múlt el. — Már szeptember első hetében egyik futár érte a másikat, kik mind ostromot siettető parancsokat hoztak. Miért? — akkor ezt felfogni annál nehezebb volt, mert a hon egyedüli szerencsáját ezen ostromtól függőnek mondták. — Noha a kormány minden disponibilis erőt ide utasítottnak állított, egy zászlóalj s némi nemzetőrségen kívül a többi elmaradt. Hasztalan hozott fel a hadügyminiszter akármily okokat az ostrom ellen. Collega urától, Kossúthtól s az annak befolyása alatt szerkesztett híres „Kossúth Hírlapjától“ pedig még azzal is vádoltatott, hogy szerintük Rajacsics, Jellasics és mások . . . kevesebb kárt okoztak, mint Mészáros tétlensége.

A sürgönyökből, futárok által hozott hivatalos levelekből és más egyenes tudósításokból vevém ki, mi történt máshol, és miért óhajtja a kormány bármily felületes készülétek mellett is az ostromot megkezdetni. És mivel ezen ostrom úgy sem sikerült, — mint majd később elbeszélem, — és mivel némely esemény a Dunán túl előbb

történt, — előbb azokat fogom itt előszámlálni és csak azután térek a sz. tamási ostromra vissza.

Felhozta, hogy nem sikerült az alkotmány miatti összeütközés kiegyenlítése, sőt hogy a kibékülési igyekezetnek még hajlamát sem lehetne látni. — — —

Ezenközben a méltóságaitól csak nem rég megfosztott Jelasics szept. 4-dikén előbbi hivatalaiba visszahelyeztetett, mire a bán célját elértnek híven, egész erejével készült a Magyarországra intézendő berohanásra s környezetének, híveinek azt ígérte, hogy egy hét múlva már Pesten fog reggelizni.

Hogy pedig a pestiek a bán fogadásához előkészülhessenek és hogy a dunántúli, felkelésre kész népek tudják és érezzék a bán jelenlétét s átköltözését, sáska-mennyiségű éhes néptömegét hurcolt magával, mely a mint egy részről rablásaival s féktelen viseletével később kevés becsületet vallott, másrészt elég kárt okozott a szegény — — — dunántúli lakosságnak.

Mielőtt Batthyányinak az általa szerkesztett új minisztérium vázlatára felelet érkezett s mielőtt a többi eseményt elősorolnám, — noha ezek Sz. Tamás ostroma előtt történtek, — az alábbiakat beszélem el, hogy aztán zavartalanul folytathassam firkámat.

En lévén a bácsi ügyek első szereplője s ismervén eszközeimet, — működésem sikerét is kiszámíthattam. Mivel pedig sikerrel egyelőre nem igen kecsegtettek eszközeim, elharmarkodni nem akartam a dolgot, s azért sürgető ostromrai

készítésemre visszahívásom kérésével feleltem, de azért készülteimet folytattam. Visszahívásomat megtagadták, s így, hogy a folytonos felhívásnak eleget tegyek, siettetém a készüléteket; az ostromhoz készülést azonban pedáns, de theoretikus hadi tudományokkal telt fejű tábornoki főnököm, csakhogy olvasottságát fitogtathassa, a rendszeres ostromláshoz szükségesek kérelmével mindig továbbra halasztotta. Végre nem várakozhatván tovább, az ostrom napja meghatározatokat, mit azonban a 3 hó óta várt, de most akadályul jövő eső két napig hátráltatott, mert az ottani feketés föld felületét síkossá tette.

Az egész sereg 16 zászlóaljából, két huszárezredből, egy huszárosztályból, 8 ágyú-ütegből állott, mely utóbbi egy 12 fontos üteget is számlált; ezekhez járult még némely önkényes csapat is, melyek azonban csak házi szolgálatra használhattak.

A 8 zászlóaljából álló serezedbeliek — (kikkel volt egy kilencedik (Turszky) is, de mivel ez csak 180 emberből állott és Becsét védte, számba sem vétetett,) — gyengék lévén, alig számláltak 6000 szuronyt; a 8 honvéd-zászlóalj a teljes hadi lábat megközelítette s így lehetett összesen 8000 gyalog; — a lovasság számlálhatott 2000 lovat. Az ágyú-ütegek hiány nélkül voltak.

Ezen erőből Futakon létezett egy zászlóalj, egy huszár-osztály s fél ágyúüteg volt az összeköttetésnek Péterváraddal föntartására. A székely huszárosztály 80 haszonvehető lóból állott; a többinek az Erdélyből tartó nagy menet alatt feltúrósodván a háta, tanyázó helyén maradt. — Ha a betegek számát, mihez a cholera is kezdett járulni, s az ottani őrségeket levonjuk, úgy a működő sereg száma az ostromló napon talán 9000 gyalogot s 1500 lovast számlálhatott a tüzérekén kívül.

Sz. Tamás természetből erős fekvésű hely volt, melyet a rácok még jobban — noha csak föld-sáncokkal—

megerősítettek. Egyfelől a Ferenc-csatorna mossa, másfelől a Czerna-bara (fekete tó) védi a közeledés ellen; ezenfelül még az ó-kéri úttól Újvidék felé, az Almáskamocsároknál egy egész négyszegű sáncban szintén rácőrizet létezett.

Minden akadályon túlesvén s a csatornán hidépítetvén, ez a két partot összekötötte és erre a sereg a csatatérhez legközelebb felállítani rendeltetett. Báró Bakonyi 2 ezredbeli zászlóaljjal és 2 más zászlóaljjal a közeget, alatta Aulich alezredes más 2 zászlóaljjal s egy lovas osztálylyal a balszárnyat vezényelni rendeltettek. — Öt zászlóaljjal s a lovasság nagyobb részével a jobb szárnyat vezénylék Eder tábornok és gr. Kollowrath ezredes, s itt személyesen kívántam jelen lenni, az ostromlást itt kezdendő. — O-Becséről Fack nyugalmazott ezredes és dandárnoknak Sz. Tamásnak Túria felőli fenyegetése végett az ottani őrsereggel szintén megjelenni meghagyatott. — Új-Kéren az összeköttetés fenntartása végett véderő, Ó-Kéren pedig az almáskai sánc fenyegetésére más osztály hagyatott hátra. A hidat, mely nem igen erős hídfővel volt ellátva, a csatorna jobb felén akartam megrohantatni s egyúttal a két 30 fontos mozsarat is felállítottam, melyeket földdel rakott szalmaházak ellen használni kissé nevetséges lett volna, ha a gyújtás következtében eredni szokott zavar némely előnnyel nem kecségtet vala. — További terv szerint, a mint a mozsarak játszani kezdenének, az alatt a hídfő elleni roham. szintén merényeltetnék s míg ezek itt működnek, a balszárnyon is megkezdetnék a csata és Fack dandárnok is előmozdulna, mindannyian az alkalom és siker szerint folytatandók működésüket.

Mivel a magyar mindent tudni szeret, s azt mit tud, el is szereti beszélni, s mióta a szabad sajtó létezett, ki is nyomatni, — ezért már Bechthold tábornok alatt is

14 nappal elébb tudva volt, hogy ő augusztus 19-én megtámadandja Sz. Tamást. Így történt most is, s bármint titkoltam ostromlási szándékomat, mégis az egész világ beszélt róla, találgatott, s előre is elhatározta, hogy mivel augusztus 19-én nem sikerült, tehát szeptember 19-én sikerülend; és mivel a főhadiszertár csak 18-án jelentette, hogy készen van, tehát mindennek dacára az újságíróknak igazuk lett volna, ha az eső hátráltató akadályt nem gördít közbe; de azért, a mint a föld szikkadni kezdett, el lőn határozva az ostrom.

A táborokar vizsgálódott, kémlelősködött, kutatott, rajzolt, mindent tett s az utat mégsem tudta.

Szept. 21-ikén reggel (éjfél után a rendelet a menet-sorra szép holdvilágnál ki lévén adva,) a gyűllielyen mindent rendtelenségben találtam. A magyar éjszakának idején menni nem szeretvén — mivel ezt az Ur isten az álomnak engedte, — midőn oda értem, a tábornok félkészülöben leltem. Nagy nehezen sorba állván a sereg, valahogy megindult, s hogy minden titokban maradjon, a fiatal honvédek több nád- és szalmasátort lánofba borítottak s az okos tábornoki kalauzolás mellett utat veszelve, nagy nehezen tértünk az igazira, s végre Sz. Tamás közelébe értünk volna napvilágnál, ha köd nem ereszkedik le, mely a mint egy részről kárunkra, úgy másrészt hasznunkra is volt, mert annak leplezése alatt a messze felállított mozsár-védkosarakat közelébb lehetne vinni, és még a bombázást is megkezdeni.

Midőn a jobb parton a bombázás megkezdett, azonnal rendeletet tevék, hogy egy zászlóalj ostromolja a hídfőt, míg másik zászlóaljunknak, a meddig lehetett, a csatorna partjáiig kellett húzódnia, ott lövöldözéseivel az ellenfél figyelmét magára vonnia és tartalékkal szolgálnia az ostromlókra nézve. Az Eder tábornok és gr. Kollowrath vezérlete alatt levő lovasságnak parancsoltatok, hogy a

szőregi és római sáncok felől az ellenség közeledését hátráltassa és ha közeledik, azt szétszórja.

A mint a lövöldözés a jobb parton folyt, a balparton is, noha kelleténél kissé elébb, megkezdődött. A csatorna balpartján báró Bakonyi s ennek szélső balszárnyán Aulich, előre nyomultak. Nem sokára roham-robaj hallatszott s erre csend lón. — Bár a székely gyalogságnak megmutattam az irányt, merre lőjön, merre lehet az ellenség, és merről jöhetnek a mieink, a báró Bakonyi vezénylete alatt előrenyomult ostromló csapatok mégis, midőn a sáncok közelébe érkeztek, oldalról lövöldözve, az ostrommal felhagytak, gondolván, hogy az ellenség által van azon rész elfoglalva. Ezek a szerencsétlen és itt magukat nem igen bátran viselő székelyek, minden parancsolat dacára, a mieinkre kétszer lövöldöztek, és így az egyik főbb pont bevételét hátráltatták.

A köd még nyolc óra felé sem akart szakadozni, s midőn a jobb ponton levő tűznek elhallgatását észrevettem, parancsaimat kiadván, által lovagoltam oda. A könyves Kálmán-féle. táborkari főnök a hidat a sereg előmenetele szerint nem mozdítván, vagyis nem vonatván előre s oda, a hová parancsolám, azért sebes vágatva fél óráig kelle lovagolnom, míg a túlsó félen levő sereghez érhettem. — Báró Bakonyi kikergetvén a szőlőkből az ellenséget, a város alatti sáncokig nyomult előre s azokat kétszer ostromlá, de mindig jobb oldalába lövöldöztetvén, emberei a végső erő kifejtést nem teljesítették s több tisztet s közembert veszített.

Aulich két zászlóalja, — a mint mondá, — oly nagy ellenállásra akadt, hogy az erdő széles árkaiból az ellenséget többszöri vita után sem bírta kilökni s azért magát 1000 lépésnyire hátra húzta, míg a lovasság még távolabb állván fel, kényelmesen etetett.

Bakonyi 800 lépésre megállván, 12 fontos ágyúival a sáncokat lövöldöztetni kezdé és helyben marada.

Ez volt az itteni állapot, melyből kiviláglott, hogy Sz. Tamást bevenni megvolt az óhajtás, de hiányzott az önfeláldozási készség, a sorkatonák a sok havi künlétet és harcias életet elunván. Múltán körültekinték, láttam, hogy dacára a nem roszul célzott 12 fontosoknak, ily távolságról váratlan szerencse nélkül rést lőni nem lehet, s hogy a sereg új lelkesültséget nyerjen, új ostromot merényiék; más részről, bár parancsot küldék Aulich csapatainak az egyforma magosságrai előnyomulásra: a jobb parton kiadott rendeleteim sikerét be kelle várnom, mely rendeletek végrehajtását újra sürgetém.

A rácok a bombák és gránátok által okozott tüzeket hamar eloltották, s az utóbbiaknak nem sikerült a templom tornyát, mint az egyetlen érdemes tárgyat lerombolni vagy meggyújtani, s ez megmaradt oly biztos helyül, melyről az egész tájat szemmel lehetett kísérni.

Hosszú várakozás után a jobb parton lövöldözés hallatszott, s a mint az lankadtabbá lőn, már azt gondolám, hogy a hídfő bevéttetett; azonban ennek ostroma hanyagság miatt, — hogy többet ne mondjak, — nem ment végbe. Mindegyik rész a másik sikerét várta, hogy ő is hozzájárulhasson ahhoz. Azonban a fennebb reménylett helyett azon jelentés érkezik hozzám, hogy 3000 rác szép rendben gyalogságunk ellen indult, jövén a csajkás kerületből. Ezek előnyomulását épen gyalogságunk miben sem hátráltatta, az első 'huszárezred azonban pár szerencsés rohammal további előmenetelét megakadályozta ugyan, hanem a hídfőtől el nem zárhatta, s így azok a hídön a városba vonultak. — A szőregi sáncok bevétele szintén nem sikerült; Fack ezredes-dandárnok pedig jelenté, hogy Túrta felé hátravonta magát, mivel nagyobb erő fényé-

geti, miért is az ottani hidat elégetteté; — visszavonulása okát soha sem értettem, mert űzőbe nem vétetett.

Látván a tervek rősz kivitelét s az emberek szemeből semmi bátorító és sikert Ígérő pillantásokat nem olvasván ki: a hátravonulást elrendelém. A sorokon végiglovagolván, a rácok minden ágyújokkal megtiszteltek, s lassan mentemben egy 3 fontos lovam orra előtt fűrődött a földbe..

S így prodivit a nagy készültek után egy ridiculus mus.

Sz. Tamás szarva még jobban nőtt, noha támadólag nem lépett fel. A minisztérium kívánsága teljesedett. — Más tervvel akartam szerencsét próbálni, — a római sáncok felé támadó előnyomulással.

Volt rősz kedv jobbról-balról, noha az elfogulatlan elme könnyen kivette annak hasztalanságát, hogy egy nyomorult, körülsáncolt helynek holmi Gibraltar-féle jellemet adjon, — midőn a sikertelen kísérletnek inkább a rősz kedv mintsem nehézségek voltak az okai, mit később Perczel be is bizonyított; ámbár az is igaz, hogy Perczel el alatt Sz. Tamásban már csak az ágyúk egy hatoda volt benn és az őrségnek talán két harmada hiányzott.

Sok cselnek voltam tanúja. A rácok egyre lőttek, de csak minden harmadik lövésük volt golyóval töltve, a többi fojtással. A 3 fontos golyókból sokszor kettőt is tettek a töltésbe, s gömbölyű téglákat is lőttek. A jobb félen egy huszárcapitány sebesített meg; a jelenlevő szerbek vitézül állottak ellen, s közülök többen koncoltattak le. — Az asszonyok a lövöldözés alatt nemzeti énekeket daloltak. — Több bátor, de nem különös tett adta magát elő. — Két tiszt agyonlövetett, valami 4 megsebesített, s 20—30 halottat temettünk s ezek közt

egy derék hazafit, gr. Festetichet, ki önkénytes közlegényként vett részt.

Ez volt a híres sz. tamási ostrom, melyet a katonai dolgokban kevésbé jártas minisztérium minden józan számolás dacára kívánt, mi a sereget még jobban lehangolta és több kárt okozott, mint hasznot. Történt olyan katonaiatlan eset is, hogy a 2-ik gyalogezredből a csata előestéjén 4 tiszt elbocsáttatását kérte, mi megadaték a gyáváknak; volt olyan is, ki hadakozott s azután kérte eleresztetését, miután akkor a Jellasics-féle beütés rősz benyomást és lehliangoltságot okozott.

Gr. Batthyányi azelőtt minden fegyvertviselő és tényezhető erőt ide ígért ugyan, de az Jellasics ellen küldetvén, csak nem érkezett. .

Egy ujonan felállított zászlóalj, melynek célja elővédi hosszás távolságbani cirkálás, szerkezeti célja az ellenség nyugtalanítása volt, — ruházat hiányában Baján maradt és onn^t a Dunán ez is átkelvén, Jellasics ellen indított.

Perezel Móric, a képviselő, maga is katonaságra szánván magát, a pártja által elcsábított gránátos osztály 4 századából Zrinyi-csapatot képeztetett s az a dunántúli vidékre, mint működései terére szállítatt.

Az úgynevezett 2-ik, Sándor-ezredbeli két század megtartván színeit, a nádor személye körül őrséget tartani továbbra is Budán maradt, s később, midőn a nádor elvállalta a Jellasics elleni hadvezérséget, azzal ki is indult.

A bácsi seregből egy székely zászlóalj, melyben a minisztérium sokat bízott, B a l á s őrnagygal tőlem a Duna felé indított.

Mínhogy a székelyeket megneveztem, illik, hogy Erdély nép-fajairól s e nemzet minőségéről megemlékezzem, noha csak futólag, mert e tárgyról később többet beszélek.

Midőn az erdélyi követek az országgyűlésre érkeztek, a szászok mutatták ugyan magukat, de egykettőn kívül lassan-lassan eltávoztak és később ellenzőleg is föllétek. A circumspectus szász nemzet nemzetiségét féltette, s azon szerkezetet, mely neki szabadalmakat nyújtott, és mely némely patricius család által eszközölte a beligazgatást.

A mostani egyenlőség kimondása egy színvonalra (niveau) juttatván mindenkit, a szabad választás és szavazáskor a tőlük elnyomott oláh és a velők vetélkedő magyar többsége által kisebbségre jutottak. Ennek mi-képeni kijátszására egy, a szászok notabilitásából képezett küldöttség ment Bécsbe a minisztériumhoz, mint azon helyre, hol érdekük mindig pártoltatott, s itt teendőiről tanácskozni óhajtott. Ottan Wessenberg, Latour, Doblhof stb. miniszterek által fölvilágosítottván, Pestre jövének, hogy a magyar minisztériumnál is bókoljanak. — Ez constitutionális állásánál fogva a separatisticus szász érdeket nem pártolta, de nem is pártolhatta. Az összetartó küldöttség ennek dacára is 4 napig Pesten, maradt, várván, hogy mikor illanhasson el; különben gyűlésünket addig is látogatta.

Az oláhok Siaguna, a szép püspök, Urbán ezredes és mások főnöksége alatt balásfalvi népgyűlésükben egy különös nemzetiségről álmodoztak s ellenségek képen állottak fel. Másfelől azonban az erdélyi magyarság nyilatkozatai által fékeztetvén, lecsillapodtak ugyan, hanem utógondolatjukat magukba rejtve, nemzeti céljaik kivételére szintén csak alkalomra lestek, — s így küldöttek követeket. — Siaguna püspök is megjelent, de a mint a körülmények bonyolódni kezdtek, Bécsnek tartott, utasítások végett.

A képviselők nehánya szintén oláh honosaikhoz sietett, őket nemzeti vagy a bécsi kormányi érdekekben izgatni, miről, vagyis az erdélyi ügyről később valamivel többet szólандunk. — Ekként küldöttjeik érdekére többnyire csak a magyar megyék és a székelyek képviselői ügyeltek.

Erdélyország bonyolódott közigazgatási formájánál fogva a magyar állam emberei előtt jobbadán terra incognita volt, s ha egészen nem is volt az, annyi bizonyos, felvilágosodott fogalmuk nem igen volt róla. Ha az ember a székely képviselőket hallá, — ezek szerint az erdélyi különös, erős, tette alkalmas és kész nemzet volt, mely a századok nyüge alatt is életét, elevenségét megtartva, csak alkalomra várt, hogy a világot csodálatra ragadja. Ebből azt gondolhatta az ember, hogy azon 40.000 ember, mennyit tán kiállíthatott, nemcsak, az egész ellenkező . . . hatalmat képes tönkre tenni, hanem talán fél Európát is meghódítani.

Ezek hallatára az országgyűlés minden igazságost, a mások károsítása nélkül lehetőt s tán még többet is megadni kész volt; — de ha a kérdés velejére, azaz a legszükségesebbek kitűzésére hivatott fel az országgyűlés, akkor a mennyi ember, annyi gondolat volt; és mivel az egész erdélyországi ügyről ily eltérőleg tudósított, mindent ígért ugyan, törvényjavaslatot hozatott indítványba, de az idő azok végbevételét nem engedte.

A minisztérium nem képzelvén az erdélyi ügyeket a háborúhoz oly közel állani, mint a magyar ügyet, onnét — bár nem nagy — fegyveres erőt akart kivonni, hanem akkor aztán volt akadályozás, ellenokok felhozása stb.

Az ottani rendes katonaséget pedig nem használhatván, segítséget mindenesetre a székelyektől kelle várnia. Az első oláh-ezred nagy nehezen kiindított, de midőn Szegedre ért — a mint főnebb láttuk — a rácok és határ-

örök ellen harcolni vonakodott, s így azt várórségre kelle felhasználni.

A székelyek közül is kiindult valahára egy erős zászlóalj és egy gyenge lovas osztály, s Sz. Tamás alá érkezvén a gyalogok, annyi kívánságuk teljesítése dacára sem harciasán, sem elég bátran nem viaskodtak, sőt még visszás viseletök által — mint már elbeszélém — a többiek harcvágját is csökkentették. A lovasok lovaikra nézve oly nyomorult állapotban voltak, hogy csak 80-at lehele használni közülük, míg tiszteik alattomban ügyünket nem pártolák. A gyalog zászlóalj a Sz. Tamás környékén felvigyázó hadtestnek erőt nem szolgáltatván, átküldték a Dunán túlra, hol alkalmazhatóbbnak mutatkozott, noha midőn Jellasics Magyarhonból kivonult, az erdélyi mozgalmak hallatára haza kívánczozott, hova el is eresztetett, de ferde viseletével még útjában is hálátlannak mutatkozott azon jótétemények irányában, melyekkel úgyszólván elárasztatott. A lovas osztály is, a harchoz mi kedvet sem tanúsítván, haza bocsáttatott. Átalában a harc kezdetén sem katonásan, sem vitézül nem viselte magát, míg csak Bem diadalai több zsákmányra kilátást, és több, a harcban szereshető előnyt nem tüntettek föl, a midőn is aztán tűzhelyén és szomszédságában vitézségének több jelét adá.

A bácsi őrség meggyengülése után annak mesterseges kipótlása szükséges lévén, azon helyek, melyek őrséggel rakva valának, hadi erődítésekkel jobb állapotba helyezettetni rendeltettek. Az őrségi vonal föntartása, hogy a Péterváradhozi jutás ne akadályoztassák, a Tiszávali közlekedés és az azoni átkelés ne gátoltassék s a rácok rablási és gyűjtogatási merényeinek korlát vettessék,— volt most csak a főcél, mely később a körülményekhez képest változhatott.

Pétervárad maga kezére és erejére hagyatván, 4 havi eleséggel ellátták. Az itteni vár és hadmegyei főnökség Hrabovszky elmenetele után ingó állapotban maradván, ez, a mennyiben a körülmények engedék, elintéztetett.

A régi osztrák rendszer békesség idején a várparancsnokságokat régi katonai szolgálat méltánylásául használta; mivel pedig a nyugpénz kiszabott rendes összege annak csak felét tévé ki, — még pedig szállás hiányával, — a mit a tisztí egyén tetteges szolgálatban kapott, azért a régi rendszer, hogy egy részről gazdálkodhasson, más részről jutalmazhasson, a régi tábornagyokat, tábornokokat és ezredeseket, ha az előléptetésre érdemesek voltak, de testi erejük vagy koruk miatt tetteges szolgálatot már nem tehettek, a várak osztályzata és rangja szerint ezeket főhadi, és más kisebb katonai helyek parancsnokaivá nevezé ki. — Ekkép több élemedett régibb főtiszt a tétlenségben vagy csak az elkerülhetlen teendőkre szorítkozva, türelemmel várta, míg ily hely üressé lesz, és aztán folyamodott s a körülmények szerint el is nyéré az állomást. Így volt ez Magyarhonban is. — Péterváradon Picard, az éltes várparancsnok meghalálózván, üresedésbe jött e hely.

Erre többen concurráltak, s a bécsi kormány többnek megígéré és meg is adta volna, ha a magyar hadügyminisztérium vele egy gondolon lett volna. — Ez előre kinyilatkoztatá, hogy ő a várőrsegeket tetteges (activ) szolgálati helyeknek kívánja tartani, melyekben az előmenetel a többi sereg főbbrangú tisztjei előléptetése szerint történjék. A régi fukar had-gazdasági rendszer a magyar várőrsegeket többnyire elhanyagolva hagyta, inkább nyugoton erősítvén, mint keleten, mely részről a gyenge török hatalomtól mitsém félhetett, a midőn a szláv népek is tédet fejet hajtának. — A magyar hadügyér

oly egyéneket óhajtott s..... követelt, kik erődítési tudománynyal bővelkedve, felsőbb tiszti rangot viselve, a hiányokat szakértőkkel elmellőzhessék. A bécsi minisztériumnak e nyilatkozat visszatetszett, — — — — — s boszankodott azon, hogy egy parvenu miniszter önállóan követelni merészelt. — A magyar hadügyminiszter a péterváradai vár vezényletére a mérnöki karból kiszemelte a derék, tudományos és bizonyos katonai tekintéllyel bíró tábornokot, a magyar Mártont. Sokáig ellenzék ezt, de mert a bécsi kormány ekkor még érdeke miatt a súrlódásokat mellőzni kívánta, ez ellenzés célt már azért sem ért, mivel Márton ezen megiszteltetés által csiklandozhatván, a meghívást minden lebeszélés dacára elfogadta.

Hanem a sors másként intézé a dolgot, s talán jól intézé, mivel a későbbi körülmények és események a szoros katonai rendszabályok alatt felnőtt derék férfit önmagával ellenkezésbe hozhatták volna. A sors, mondám, másképp intézkedett, mert midőn Márton tábornok bútorait és könyveit kötözgette, gutaütésben meghalt.

Másról kelle tehát gondoskodni, s a bécsi minisztérium dacára, az új várparancsnok is a magyar tábornokok és ezredesek lajstromából szemeltetett ki, ezeknek ismert tudománya és katonai magukviselete tétetvén mérlegre. Hehczy neveztetett ki, a ki elejénte ügyünkhöz látszott szítani, de a később kifejlett körülmények folytán ellenünk volt, a miért elmozdított, s őrizet alatt Budára vitetett, hol a magyar kormány a testvér-fővárosokból történt első kiköltözése után őt ott feledé.

Hg. Windiseligrätz az ekkép szabaddá lett Henchzyben kedves eszközt talált, kit is előzménye és tudománya végett a budai vár parancsnokának nevezett ki. — A feladat nehéz, de kitűnő volt, s a megbántott egyéniség boszúját azzal mutatta, hogy a különben ezer bejá-

rással bíró, lakokkal körülvett és bástyaiban romlott várat rövid idő alatt oly védelmi állapotba helyezte, hogy az bárom hétig védhette magát s csakis- az alatta tündöklött magyar vitézség által győzethetett le.

De visszatérvén Henczyre, megemlítendőnek tartom, hogy már rég azelőtt, midőn a főbb hadi személyek ügyünkre és függetlenségünkre nézve kétes hajlamot mutatának és tetteleg is inkább ellenünk mint mellettünk dolgozának, minden kinevezett főbb tiszt, szolgálat-helye elfoglalása előtt, a kormány székhelyén megjelenésre szólítottatott föl. Ezt Henczy kikerülte, később megjelent ugyan Pesten, de innét Horvát- és Slavonia- testvér-országokon keresztül Karlovicba ment, s ott hogy mit beszélt, Isten tudja; hanem ez által új állásában gyanússá lőn.

A derék Hrabovszky helyére slavoniai főbadi parancsnoknak a magyar születésű Blagoevics altábornagyot neveztetém ki, kinek katonai tapasztaltságát, vitézségét, hadi tudományát, szigorú, rendszerető, de igazságos jellemét s a huszárok iránti különös előszeretetét ismerém; kinek becsületességében bízam és kiről tudtam, hogy ha valamit ígér, szavának ura is tud lenni. — Ez Pestről elindulva, Sz. Tamáson felkeresett, és egyenes felhívásomra: akarja-e a király által szentesített magyar alkotmányt fenntartani? — adott egyenes „igen“-je elég volt, hogy nyugodtan Péterváradra ereszszem, mikép ott akarata hatalmával minden ellenműködést korlátozzon, s a kötelesség ösvényén haladjon, a mit meg is tett, Henczy eltávolítását ő kérvén; s midőn hazánk ellen megtörtént az ellenséges föllépés, a háromszínű nemzeti lobogót kitűzeté és magát mindaddig alkotmányos szellemben viselte, míg csak a későbbi események Bácskából a hadi erőt elvonván, Péter várad magára nem hagyatott. Több hóig a hon más részeitől el lévén zárva, a magyar kormányról

rész híreken kívül mit sem hallva, Jellasics és Rajacsics által rábeszélve, a tisztos öreg ingadozni kezdte, s már-már a vár feladásáról gondolkozott, midőn Perczel győzelmes kis seregével megjelent s e helyet az ellenség megszállása alól felszabadította. A derék öreg, Zahn altábornaggyal, ki Henczy távoztával igen vágyódott a várparancsnokságra, a magyar ügyet ekkor hagyá el, s vele 80—90 tiszt, kik a bécsi kormányhoz jobban szíóttak. A várparancsnokság Hollán alezredesre, derék, fiatal, széptudományú és a császári mérnöki karból átlépett tisztre, — az őrségi parancsnokság pedig, midőn egy azelőtt derék magyar törzstiszt, Csuha magát fölmentetni kérte, egy időre a buzgó és a pákozdi csatánál magát vitézül kitüntetett Perczel Miklós ezredesre bízott. Miről azonban később többet.

Miután megtettem Pétervárad körül a rendeleteket, s mivel Batthyányi elnök Pestre hivatott, a bácsi sereg fővezerségét Eder becsületes, de túlélt emberre kelle bíznom, azonban mellette s alatta báró Bakonyi ezredest hagyám.

Eder tábornok tétlenségét ismertem ugyan, hanem eddigi kitartása és az ügy pártolása végett jutalmat érdemelt addig is, míg a neki szánt más helyet elfoglalhatná; s mivel itt darab ideig védelmi állapotra kelle szorítkozni, — utasítással láttam el. Mielőtt Bácsból elindultam, egyúttal a megyei bizottmányt felszólítottam, mikép nemzetőreit jobban szervezze s gyakoroltassa, hogy ekkép a katonaságon s önmagukon is segíthetvén, az ég is jobban segíthesse őket.

Hogy ezt célszerűbben tehessék, több ezer puskát is osztattam ki. Hanem magyar szokás szerint szervezkedésük

csak az ígéretnél maradt, mert előrelátásuk többnyire a német ádoma szerint volt alkotva, t. i. „Drei Tag vor dem Feuer müssen die Spritzen probirt und in Ordnung gesetzt werden.“

A mint már sokszor említém: sok szó, nagy felhevülés, de tette kevés készség létezett, mivel kevés tapasztaltsággal és kevés előrelátással bírtak. S ez általában igen-igen kevés kivétellel az egész bonban így volt, s mert háza még nem égett, nem gondolkozott a közönség, nem tett, hanem a felebvalók tetteit bírálgatta, miből természetesen az sült ki, hogy ő mindig jobban intézkedett volna, mint azok.

Hanem midőn Hannibál ante portas volt, akkor fűhöz-fához kapkodott, közelebbi és távolabbi szomszédait felhívá s nagyítva a dolgot, oly rémületet terjesztett, hogy később egyik sem hitt a másiknak. Önállóan s a körülményekhez mérve intézkedni képesek nem lévén, a sok futár felkereste a kormányt, a hadügyminisztert, s ez ha a kérésnek hódolni akart is, vagy későn, vagy csak időn kívül tehetette.

Ekkép a megyék által vezetett ügyön, több alkalommal, a jobban és egy központból vezetett és irányított rációk annyi előnyt vívtak ki, hogy a különben erős és népes falvakat jöttüknek Ilire is rémülésbe ejtette mindaddig, míg önbizalmuk visszatörölés által meg nem gyöngítettet.

Bánátban Kiss tábornok ereje szintén lehetőleg szaporítottat s így az aldunai dolgok elintézve lévén, Bajának indultam, — ha nem csalódom, — szeptember 26-án s még azon este Bajára is érkeztem.

Másnap vasárnap vala; összehívatám választóimat¹) s először is bemutatván magamat, őket a mostani események ¹

*)Mert Mészáros Lázár hadügyminiszter egyszersmind bajai képviselő is volt.

tárgyában felvilágosítván, kitörésre (mivel a derék bajai polgárokat hazafiúi érzelmekre fölhívni megbántás lett volna) s a jó s balszerencse közötti egyszívű kitartásra buzdítám.

Gőzőssel szándékozván Pestre menni, — e szándékom dugába dőlt, mert a gőzősök Jellasics beütése miatt nem jártak; s így másnap kocsin indulék.

XIII. FEJEZET.

Gr. Lamberg esete. — Ismétlések tájékozás végett. — Az országos küldöttség Bécsben mit sem végez. — Jellasics beüt. — A minisztérium lemond. — Az új miniszterek nevei. — A dunántúli katonai és nemzetőrségi viszonyok. — A nádor. — Pesti események. — Komárom biztosítása; buda-pesti erődítések.

Midőn búcsút vevék veendő Bajától, az este érkezett hírlapokból értém meg gr. Lamberg esetét.

Mily szomorú előérzet tőn elfogulttá, látván homályban a jövő eseményeket, — ki nem fejezhetem. Akaratom ellen is Lamartine szavai jutottak eszembe, melyek körülményeinkhez alkalmazhatók valának, és sirattam ezen szükség nélküli szakítást (divortium) a múlt és jövő közt.

A tény elkövetetett és azt el nem követetté nem lehetett tenni, s mivel érről később úgy is beszélendünk, itt csak utamat folytatom, melyet egykedvűleg s lehangolva tevék, a néphez keveset szólván, és ha szóltam is, akkor is jó reménységgel vigasztalául, s kitűrésre buzdítám. Este Pestre érkeztem, az „Angol királynénál“ szálltam meg, s ugyanazon este csak meghitt barátaimat és barátnéimat kerestem fel, hogy tájékozhassem kissé magamat.

Tehát Pesten valék és elérkezésem estéjén nem hivatalos s nem tisztviselői vagy képviselői csatornák útján,

(mivel Batthyányi, az elnök, a sereghez ment), hanem az asszonyoktól annyit hallottam, hogy fél kábultan mentem e miatt haza s fejemben nagy zűrzavar és aggodás támadt, és ha Jean Paul Fridrich Richtertől meg nem tanulom a 14. elaltatási módot, bár fáradt valék, az éjt ébren töltöttem volna. Hanem így gondolkodom: „Benne vagyunk, — ami jönni akar, megjön; szívben és gondolatban azonban készen talál.“

Itt megint a múzsákat kellene felhívnom segítségül, hogy az események elsorolásában legalább parányi rendet tarthassak. Azonban a ki e sorokat olvasandja, tudja, hogy más gondolatát vagy felfogását utánozni nem akartam, és tudja azt is, hogy a mi e papíron áll, az az enyém, — akár jól, akár rosszul van is írva — de az enyém. — Isten segítségével tehát a távollétem alatt történt gondolkozások, gondolatok, remények, csüggedések, nyilvános és magánvélemények, a főbb s alsóbb rendű vezető fejek, a sok-fej (publicum) lelkülete, nyilatkozása, magatartása, s készültsége, a hon készülletei, az ügyvezetés, a felső ház és a képviselők viselete stb. leírását kezdjük meg, példeméle, a mint eszembe fog jutni.

De facto kormányul az úgynevezett honvédelmi bizottmány létezett; de diplomatico törvényes még nem lehetett, mivel Batthyányi véglemondását a miniszteriális jó barát: a ház elnöke tetteg nyilvánosan föl nem olvasta, azon agyafúrt ármányos miniszteriális jó barát, ki magát a minisztériumban örömet látta volna, miként egy másik egyén, ki másodszor lévén a miniszteri candidátusok közt, mégis az elégtellenekhez tartozott; miről azonban később.

— Pázmány Dénes, mondom, megelőzött és hozzám jött; az egy hó alatt történeteket röviden elbeszélte, melyeket a magam tapasztalásaival bővítve ha kissé zavarosan is, de már előhoztam; a többit előhozandom.

Minekelőtte az akkori helyettes kormánynál bemutatnám magamat és az ennél történeteket leírnám, tájékozás végett másfelé fordulok.

Előhoztuk, hogy a Bécsben levő két miniszternek nem sikerült ... a kiegyenlítést kieszközölni, mivel részint . . . Jellasics kívánt lehetlent, részint pedig, mivel Batthyányi, ha ezen lehetlent a házi békeség kedvéért akarta volna is, nem tehetta, minthogy az akkor még önértékben jogaiért a fél világgal is összeütközni kész magyar parlament, és az úgynevezett magyar közvélemény ellenezte azt.

A kiegyenlítés föltételei, mint tudva van a horvát követelés megadása mellett a had- és financ-ügy módosítását is foglalák magukban.

Volt még más valami is, miről azonban nyilvánosan gondolni és merni fejbetöréssel járó hazaárulás lett volna. Tudniillik az 1848-iki országgyűlés vége felé a nádorhoz intézett királyi kézirat, kétszáz millió forint államadósság átvételét, — mint a mostani alkotmány megengedéseérti jutalmat — követelék; hanem akkor már Kossúth és pártja ennyi pénzért egy kis háborút is merényleni késznek vallotta magát; de ez csak mellékesen legyen mondva, valamint az is, hogy még a békeszerető Deák Ferenc is — háborúról ugyan nem, de a megtagadás mellett nyilatkozott. Most azonban ily föltételről szó sem volt, mert a bécsi kormány ezen államadósság elvállalásának kimondásáért, midőn még veszélyben volt, megengedte volna . . . a két magyar miniszterség lételet, in petto természetesen reserválván magának jobb időkre, az ellene való működést.

A két magyar miniszter Bécsben volt még, kik . . . az in ultima instantia határozó miniszterhez, Latourhoz utasítottak. Ez . . . őket a belügyérhez, Wessenberghez kiildé, s így ezen Pontius Pilatus-hozi küldözésből sikert jósolni, — ha semmi más sem is jön közbe, — nem bírhattak, sőt azzal, hogy ép akkor érkezett oda a tudósítás, mikép Fiúmét horvát katonák szállották meg s elfoglalták: minden reményük meghiúsult.

Ismétlem, hogy bár két magyar miniszter volt Bécsben, mégis a nádorhoz újabbi felszólítás jött, hogy küldjön Bécsbe két minisztert, kik a had- és fináncügyre s a középponti hatalom nagyobb megerősítésére vonatkozólag bocsátkozzanak tárgyalásba, sine qua non conditióul az is kimondatván, mikép e tárgyalásokban Jellasics is részt vegyen.

A ház ezen föltételt, — mivel Jellasics törvényellenes magaviseletéért hivatalától fel volt függesztve és őt, mint magát nem védelmezett, sem a vád alól fel nem mentett hivatalnokot elfogadni nem akará, — félrevetette, vagyis tanácskozásba sem hozta. — E föltétből azt látjuk, hogy a Jellasicsot illető június 10-iki kézirat feledségbe jutott. Miután herceg Eszterházy külügyi miniszterségéről lemondott, ezen június 10-dikei kéziratra nem emlékeztethetett, Pulszky államtitkár pedig, valamint a többi tanácsos mellőztettek s így ezt szintén nem teheték.

Az emlékiró szerint amaz iratot a bécsi minisztérium ignoráltatta, sőt azt látszott állítani, hogy azt jogi szempontból nem is lehetett kibocsátani, s mert ezen irat ignorálásával a magyar országgyűlés megalázottnak hitte magát s abban kihívást vélt látni, mikép mégis az engedetlensége miatt hivatalai és méltóságaitól megfosztott bánhoz utaltatott tárgyalások megkezdése és folytatására, — más részt pedig a bécsi minisztériumnak azon szándékát vélte ez eljárásban átvilágolni, mikép az csak azt akarta meg tudni: vájjon a magyarok ellenszegülnek-e vagy nem? Ha nem állnak ellent, akkor az 1848-diki törvények korlátozásával az ál-

taluk óhajtott kiegyenlítés ügyis megtörtént volna, míg ellenállás esetében meg volt az ok az ellenmüködésre.

Ily körülmények és nézetek közt a visszajött két magyar miniszter helyett az országgyűlés Pázmándy Dénes ház-elnök vezérlete alatt új s pedig most fényes deputatiót küldött Bécsbe, mely azon biztosítást hozta magával, mikép az ország törvényei és integritása föntartatni szándékoltnék. Csakhamar azonban értésükre esett Fiúménak a horvátok által fõntebb említett elfogalltatása s Jellasicznak a vádak alól fölmentetése s midõn Pulszky státustitkár ezekre nézve Wessenberg belügyminisztertõl felvilágosítást kért, ez az egészrõl mit sem tudást állított.

Küldöttségekrõl lévén itt szó, helyén találunk megemlíteni egy eseményt, melyet emlékirónk oly dolgok elbeszélése közé szõtt be, melyeket közrebocsátani nem láttunk lehetõnek. 1848. március 15-dikén, az országgyűléstõl küldve, szintén küldöttség ment Bécsbe, a képviseleti alkotmány megnyerhetése tárgyában. Ekkor már Magyarország kivételével egész Európában kitört a forradalom, s Bécs is lázongásban volt, mely Metternich herceget kifütyülte, alkotmányt kívánt s Kossuth beszédeit német fordításban közhelyeken hangosan olvasta fel. A mint a magyar küldöttség az osztrák-birodalmi székvárosba érkezett, ezt nagy lelkesedéssel fogadták s Kossuthnak a bécsi néphez mindenféle beszélnie kellett; szóval: õ volt ekkor Bécs első arszlánja, úgy hogy felsõbb helyrõl õt kellett fõlszólítani, miként vessen véget ezen zajnak és lelkesült õrjöngésnek.

A Bécsben tapasztalt mennykõcsapást — mint már említettük — más kettõ követte, t. i. az újoncozási és pénzügyi törvény elfogadásának megtagadása, melyeknek elseje 200.000 újonc kiállítását és másodika az ország szükségének fedezésére szánt 60 millió pengõ forintnyi papírpénz kiadását engedélyezni kérte.

Mellékesen legyen itt mondvá, hogy Bécsbõl Szína báró már júniusban megjelent Pesten, s nálam is volt, de legfõképp Kossúhtal tanácskozott a papírpénz kibocsátása tárgyában, s e szándékot kárhóztatta. Ő inkább kölcsönt ajánlott, mely bár ha több millióból állott volna is, de Kossúhtól a hazai szükségek fedezésére elégnek

nem tartatott, s így füstbe ment ezen ajánlat a mi miatt a bankárok szintén úgy ellenünk zúdultak, mint mások más okok miatt. A pénzügyi törvényjavaslat azon okból nem fogadtatott el, — mint mondák, — mert ez az összes monarchia pénzbeli bonyolódott állapotát még nagyobb zavarba hozná; az újoncozási törvényjavaslat pedig azért nem, mivel a magyar nyelv lévén a szerint az új ujonc-állításnak tisztis és szolgálati nyelve, s a kiszabott rövid capitulatiói idő csak 4 év, ez által igen elkülönöztetnék a magyar hadsereg a többi seregtől.

Ezekre, meg arra, hogy a horvát-oroszági bán seregével szeptember 9-én beütött, a magyar minisztérium,—kívülem, ki Sz. Tamáson voltam, — lemondott, de nevem velők mondott le.

Kossúth és Szemere, kik kormány nélkül az országot hagyni nem akarták, névleg ugyan lemondottak, de tetteleg tárcájukat mégis vezették. A hadügyminisztérium, mivel államtitkára, Melczér lemondott, függőben vala, pedig annál inkább, mert báró Baldacci a honvédség szervezésről szintén leköszönt és Erdélybe utazott, kinek helyébe Nádaszy jött. Ez a hadügyi kinevezésekre és beligazgatásra felügyelt ugyan kissé; míg a politikai és beligazgatási részt vezető Batthyányi jelen volt; hanem Batthyányi távollétében itt is leginkább a katonáskodni és a politikai vezetésben főnök gyanánt szerepelni szerető Kossúth működött, sokszor igen ártalmasán kevervén belé magát ezen ügyekbe.

A bécsi dolgok hallatára a magyar országgyűlés felingerülvén, . . . azt határozta, hogy törvényjavaslatainál, melyek visszavettek, megmarad; és azokat törvényes határozattá emelni, végzésbe és munkába venni elhatározta.

Hogy égiszén végigjátszhassa . . . előadását a bécsi minisztérium, de a politikai és diplomatikai illendőséget is megtartsa, nehogy Bécsben is felébredjen az ottani Reichs-Tag, nem akart még végkép szakítani a magyar országgyűléssel s azért a nádor által felhívta Batthyányi Lajost új minisztérium alkotására, mit Batthyányi csak azon feltétel alatt kívánt elfogadni, ha Jellasicsot Magyarhon további megtámadásától eltiltják.

Batthyányi kívánatát mindaddig el nem fogadhatónak nyilatkoztatta a bécsi kormány, míg az új magyar miniszterek nevei föl nem küldetnek. Ezt megtevé Batthyányi, de sürgette is a kormány határozatát, ez azonban késett.

Az új miniszterek nevei, mivel elébbi liberálisokból, és az átalakulást, vagy is a nemzeti haladást nemzeti lábon óhajtó conservativekból állottak, az udvart és a bécsi minisztériumot inkább s elébb kielégíthették, mintsem az akkori honi közvéleményt, mely népszerűségüket az egekig nem magasztalta. Batthyányi beligazgatási, törvényismereti képességük és higgadt kedélyük miatt választotta őket, meg akarván mutatni, hogy az országnak igenis akarata van kibékülni.

Ezek voltak az új miniszterek:

Szentkirályi Móric, ki elébb a liberálisok egyike és Kossúttal pesti követ volt, de a ki árnyékba látván magát szoríttatni, most Kossúttal ellenkező politikát követett, és az Ausztriával való szoros kapcsolat mellett volt.

Báró Kemény Dienes, erdélyi. Ez ugyan az erdély-országi mozgalmaknak egyik főbb vezetője, komolyan törvényes téren járó és hazája jobblétét becsületesen akaró liberális volt, de szerepét szintén kijátszván, a mostani engedmények békés útoni kiegyenlítését ausztriai kapcsolatban óhajtotta.

Ghiczy Kálmán, — Deák igazságügyi vezetése alatt státus-titkár, derék, eszes, tudományos, szelíd, békeszerető, becsületes, s törvényes haladást szerető egén.

Deákot, noha megtagadta az új minisztériumba lépését, mégis reá lehetett volna talán erre beszélni. Ennek jellemét s tudományát barátja és ellensége egyformán tisztelte.

Hogy a horvátoknak is megszűnjék azon panasza, mintha háttérbe akarnák őket tenni, és férfiaiukat mellőzni: gróf Erdődy Sándor ajánlatott, mert gróf Erdődy János a magyar nyelv nem tudása miatt el nem fogadhatta a miniszteri tárcát.

Eötvös József, az előbbi miniszter, s

Báró Vay Miklós, ki elébb szintén a szabadelvű párthoz tartozott.

Ezen egyéniségeket, bár azelőtt a szabadelvű párthoz tartoztak, de most az események fordulta és a vészes jövődő fenyegetése következtében mitsem akartak kockáztatni, — ha a bécsi kormánynak csak parányi kiegyenlítési kedve van, lehetetlen lett volna el nem fogadnia, mert ha másból nem is, a nyilvános közvélemény nyilatkozatából elegendő kibékülési hajlamot vonhatott vala ki magának.

Az utolsó jelölt e sorok rója volt, kit Batthyányi felhívott; és mivel e sorok írója Batthyányit tisztelte, tehát vele és alatta a hadügyi tárca elfogadására kész volt, különben reá bízván, és kérvén is őt: hogy ha ügyesebb egyént találna, vagy ha neve legkisebb akadályt szerezne, hát jelöljön ki más valakit.

Noha azon ingerült állapotban, melyben az ország létezett, ez volt a legjobb combinatio — mert az ügynevezett ultrák ki voltak belőle zárva s moderadók, vagy talán juste milieu-beli egyénekből állott, — még sem volt inyére a bécsi kormánynak, legvalószínűbben azért, mivel

a hadügyet és financiát magáévé akarta tenni. — — — —
 — — S mert az új miniszteri névsor mind olyan előzményű embereket foglalt magában, kik előbbi alkalmakkor a bécsi minisztérium kormányzási elveinek ellenzékei valának: tehát nem tetszhettek, vagy „personae gratae“ nem lehettek. De igenis kedvezőleg fogadja, ha gr. Apponyi György, b. Józsika Lajos, gr. Széchenyi Lajos, gr. Sztáray Albert, gr. Dessewfy Emil-féle egyéneket láthatott volna a miniszteri ajánlatban, kik már azelőtt is a kormány embereinek hivattak. Ezeket azonban nem szerette a nemzet, és első megjelenésük talán utcai kravalra adott volna alkalmat, mert már az előbbi névsor is csak azért töretett, hogy a magyar minisztérium létezésének elve megtartassák; különben ennek viselete és ügyvitele fölött a közvélemény úgysis éber és éles figyelemmel fogott volna örködni.

Kelleténél több ideig hagyott magára várni a bécsi határozat és még mindig késett. — Batthyányinak igen nehéz állása volt, mert egy részről az országgyűlés türelmetlenkedett, más részről a hírlapok és közöttük legfőképp a „Március 15-dike“ hevesen s igazságtalanul keltek ki ellene, sőt még az utcán is kíváncsian kérdezték: megjött-e már a miniszterek helybenhagyása?

A helyett azonban, hogy a helybenhagyás megjönne, jött azon hiób-posta, miszerint a horvátok szept. 9-dikén átlépték a határt. Ezek ellen csak 3 zászlóaljból álló rendes gyalogság volt kiállítva; a többi még akkor vívni nem igen szerető nemzetőrségből állott, noha itt is voltak becsületes kivételek. E miatt jobbnak tartatott lassan hátravonulni.

Az egyedül harcolni szeretők a huszárok voltak két ezredben, s ők voltak azok, kik az egészben a lelket fenntarták.

A gyalogság törvényes érzésű ugyan, de mivel a constitutióra tett esküt másképp is lehetett értelmezni, ingadozó volt, nem akarván megszegni esküjét, de régi pajtásai ellen sem örömezt harcolván.

Hanem Jellasics is rosszul számolt, a mint ez Kulmer báróhoz intézett s elfogott magán leveléből kitűnik; mert ő katonaságunk szökéseit remélte, de a huszárok elcsábítása lehetőségéről tökéletesen lemondott s fájlalta a tett első ágyúlövést, mely a mostani szakadást talán örökre összefűzhetlenné tévé.

A mi károsan hatott a katonai szellemre, az az ottani tábornok kövérsége volt, mi őt mozgásaiban gátolta s meg nem engedte, hogy a körülményekhez illően működjék, noha nem hiszem, hogy áruló lehetett volna, a mint a különben becsületes és igazságos kormánybiztos, Csányi mondta, és a mit későbbben bizonyítani nem tudott. Kevés erélyességről, sőt léha eljárásról vádolhatta, bár nehéz feladat volt, tüzesen, hevesen, és egész akarattal küzdeni azok ellen, kikkel részint a traditio, részint a háborúban hason szolgálattevés annyi idő óta öszveszoktatta a mi katonaságunkat, mit a gyalog sorkatonaságnál elegendőleg észre lehetett venni. — A huszárokat a hazaszeretet, vagy talán a változást szeretés, vagy inkább a kisebbfokú fegyelem, vagy a természetükben levő önkényes cselekvési hajlam, az összeütközésre általánosan készen találta, s példájukra a gyalogság — a vonakodó tiszteknek dacára — követte őket.

Szerencse vala eleintén, hogy részünkön két huszárezred létezett, míg Jellasicsnak csak torzképű szlobodnyákokból, vagyis szabadosokból álló összevisszakoldult egy lovas százada volt, mely okosan a háttérben maradt,

hagyván a disciplinált és hadat ismerő határőröknek, mint még számban is többeknek, a gyülevész magyar ellenséget hátranyomni. Bár a magyar sereg hátravonult, de Jellasics sem mehele sebesen előre. — Egy közönséges hadmeneti tért hagyott a magyar s önnön serege közt, mely utóbbit öszpontosítva tartotta, mert hadának egy része gyülevész horvát népségből állott, mely magát hizlalta, magának hasznot szerzett, következőleg mástól elvenni szeretett és tudott is, zsákmányát honába is elhurcolván magával.

Jellasicsnak rendes serege kevesebb kárt tett, mert a vezér úgy élelmezte azt, a hogy ilyenben sehol sem részesült s hogy ily jólétet csak Franciaországban, a Napóleon alatti háborúban élvezhettek az öregebbek. A hol pedig kihágás történt, a mi a legjobb akarat dacára is történhetett, ott többnyire a — — — — — tiszték átnézése miatt történt az. — De a gyülevész nép rabolt, kárt tett és a magyar földnépet felbőszítette úgy, hogy ha tettei hallatára az egyes eltévedtek vagy elmaradtak egyenként elfogattak, alig hiszem, hogy pajtásaik áthágásait halállal nem fizették; és ha a sors úgy akarta volna, hogy a tervezett beütés és a háborúnak átjatszása Horvátországba, Zágráb és Fiume felé sikerül, úgy az ottani lakosság bizonyára honfiaiért is bűnhődött volna.

Tehát Jellasics lassan haladt, hanem bizonyára nem nemzetőreink vitézsége miatt. Annyi igaz, hogy míg az ellenség önhonában létezett, a 20 és 30 ezer közt változó nemzetőri felkelésnek a határokon megjelenése és szolgálattévése, valamint egy részének kivételesen bátor magaviseleté oly benyomást tőn, hogy a beütés talán e miatt halasztatott későbbre, noha ezen elhalasztást a lovasságnak s a hadi szerek és eszközöknek Jellasicshoz

későn érkezése — — — s egyéb okot is idézhették elő. Hanem midőn a megtámadási határozat tetté lőn, akkor látszott, hogy mily kevés előnyt nyújtott a mi nemzetőreinknek 4—6—8 hétre vagy legfőlebb 3 havi kevés időre való kiállása, s e mellett úgyis szegény pénzbeli erőnket bágyasztá, és az alig kielégíthető töltény fogyasztását jobban növelte, mint a védelmi erőt. A jóakarat megvolt, de azonnal bátran, cselekvőleg sem a nemzetőrök, sem a fiatal honvédek fellépni nem tudtak, és eleintén, — kevés kivétellel — mind a ketten az afrikai leányok modorát követték az ellenség irányában, mely leányok t. i. oly valamit mutatnak az oroszlányoknak, mitől ez tőlök, amazok ettől eltávoznak. — Mivel továbbá nem volt szokásban, hogy a futás közben hátulról sebesülteknek sebeik ex officio nem gyógyítottak be, valamint az sem, hogy hátukba történő lövések által előre kény szerítették volna, mint ezt X. Y. és Z. többször tévé, azért egy jó ágyúlövésre, vagy egy ürgolyó szétreppenésére hátat mutattak az ellenségnek, mely futásnak az ellenség által hasznosítását csak derék huszárjaink korlátozták.

Hasznos lehet ezen nemzetőri intézvény, ha a nép katonai szellemben nevededik, miben, csak akkor gyarapodhatik vala, ha az előbbi, 1805-től fogva üzött táblabírói politika Károly főhercegnek, a genéralissimusnak ujoncozási tervét elfogadja. — Az utasítással ellátott megyei követek rövidlátása meg nem engedé, hogy a hasznos elv jövőjét belássák; hanem ezek honi szokás szerint a jelennek élvén, a csak idővel fejlődhető tárgyokban a létező körülmények és szabadalmaik érdeke szerint nem eztek vagy igen-eztek; s így, mivel gyakrabban tekintettek vissza a múltba, mint előre a jövőbe, azért ha a táblabíró és annak bölcsességét egy képből kellene ábrázolnom, hátulról festenék neki szemeket és előlről nem. Miért? Mert 1805-től fogva három 14—14 éves újonco-

zási időszakasz folyván le, mely időszakok mindegyikében a magyar seregnek 60,000 főre kellett rágnia (noha talán 10—15 ezerrel mindig több volt), most táblabíró-világunk túlzás nélkül mintegy 120 ezer kiszolgált katonát talált volna a hazában, kiknek ha egy negyedrészt tökéletesen haszonvehetetlenek, egy más részét élemedettnek is kellene bevallani, mégis 60,000 kész és hasznos katona, és más 60,000 oktatni képes hadi egyén lett volna készen a haza szolgálatára és ekkor a rámákat (vázakat) öreg katonákból képezni s ezek által 100,000 újoncot hamar hasznavehetővé és hadakozóvá tenni lehet vala.

A nemzetőrség pedig hamarabb beoktatva s kissé disciplínálva, több bátorságot tanúsított volna; mivel a nemzeti becsület, a törvények és családjaik védelme s a fegyverforgatásban szerzett több tapasztaltság több öntudatos önbizalommal látta volna el. — Hanem a mit e rövidlátású táblabírák föl nem fogtak, azt a „nem kell táblabíró-politiká“-t szájában hordozó új szabadelvű nemzetdek hevenyészni, rögtönözni, és törvény-szabályok által ugorva akarta elérni.

Kezet foghattak ezekkel a forradalom vezetői s élesztői is, kik hasonlóan kelepcebe jutottak, mert midőn a köz-kíváratnak a hadügyminiszter eleget akart tenni, felliiván több megye nemzetőreit, ők, a vezetők, ezek hasznaveletlenségét csakhamar átlátták s a hadügyminiszternek a nemzetőrök kímélését ajánlák. A hol azonban polgári egyén vezénylett, vagy a táborozást segélő, ott a nemzetőrök felhívtak, hanem mily haszonnal? Exempla sunt odiosa.

De hogy egyszer ezen tárgyat kimerítsem, még meg-emplitem, hogy bár egyes megyék, egyes városok, vagy falvak igen is bátor embereket s jó előnnyel használtakat küldöttek, de nagyobb részük a hadi szellemet csak rontá, mivel fegyver nélkül lévén, a táborozást az ellenség

közelében nem szerette. Ebhez járult, hogy a nemzetőr csak nagyobb fizetéssel vállalt több időre szolgálatot, de képzettségi hiánya miatt csak a hát- vagy tartalék-védnél volt használható, ezen helyzetében pedig legtöbb esetben csupán csak az eleséget emészteni s minden tekintet nélkül, még erőszakkal is, magának hőiséget szerezni igyekezett, úgy hogy az igazságot meg nem sértem azon észrevétellel, mikép 10,000 nemzetőr 40,000 ember eleségét emészte fel, és ezt gyakran a rendes katonaságból álló elő-véd-sereg kárára; e miatt fegyveres szakaszokat kellett az előlálló seregek eleségének biztos odaszállítására használni. A mi pedig a lőport és a töltényeket illeti, azt mintha csak ették volna; 10,000 ember 100,000-nyi rendes katonaság által szükségelt mennyiséget fogyasztott; mert nemcsak hiában lövöldözte el a készletet, és akkor, midőn legkevesebbé kelle, hanem még arra is számolt, hogy hazajöttekor legyen kis tartalékja, különböző alkalmakkor használandó.

Elmellőzöm azt, hogy a-nemzetőrség eleinte a katonai állítást is nehezíté, mert a fiatalok a falukon inkább nemzetőrösködtek, remélvén ezáltal kibúvni a besorozás alól. De a törvény is megsértetett, mert a népség előtt sem kor, sem szegénység, sem mesterség nem szolgált mentségül s mert a mint ő nem szereté odahagyni tűzhelyét, úgy ha őt kiindították, akkor meg mások békés élelmi szerezhetését irigylé, közönséges szójárás lévén: „Vagy mindannyian megyünk, vagy senki.“ Ez ellen akkor a törvényhatósági személyek kikelni nem mertek, nehogy a kedélyeket lehangolják, és csak sok tanács, figyelmeztetés s felvilágosítás után indíttathatott ki helyéből a nemzetőr, többnyire kiszabott időre.

Az uradalmak és nemes földesurak, — kik ügyis mindenöknek felét és sok helyütt $\frac{2}{3}$ részét veszítették, noha erőszakos bánással igen ritka helyen illettettek, és ezek

közül is csak olyasok, kik pecsovics névvel tisztelteitek meg, — legroszabbul álltak, mert ha jelenvalának, ők maguk is uradalmi tiszteikkel s szolgálkával kímélet nélkül kiindítottak, — azonban, hogy igaztalanság ne történjék, az álladalmi uradalmak, vagy a szabadelvű urak tisztviselői sem felejtettek ki. És hogy kivétel egyáltalán ne legyen: a plébánusok s káplánok szintén felhívtak, úgy hogy gyakran a miniszternek kelle ezen törvény túlságos végrehajtóit rendre utasítania, és ezzel is bajlódnia, holott azelőtt is a sok kérelem, a sok unszolás és lehetlenség követelése, majdnem kétségbe ejté.

Amint említém, a Hiób-hír Jellasics beütéséről, és a mi több: haladásáról, a valóságnál is majdnem sebesebben elterjedt; mert Magyarhonban szintén volt fogadatlan és önkénytes, jó és rossz híreket nagyító és terjesztő felekezet. Ez zavarokat remény lett előidézni, minden rossz hirt a szellemek lehangolására és ezenkívül valami kihágás felhívására használandó, míg a jó híreket az akkori tényezők felfuvalkodására, vagy pedig a túlzók hevesebb szereplésére és így kevésbbé óvatos viseletre vélte felhasználhatóknak, hogy ekkép az ellenkező gondolatúakra éleesebben hathasson és végezetül talán még, hogy az országgyűlést is némely szélső lépésekre ingerelhesse.

Továbbá, mint mondám, a seregnek nem lévén összejöttközési kedve, lett légyen az a vezetők vagy más okok következménye: ezen előnyomulás a mint egy részről iszonyú hatást tón a kedélyekre, úgy más részről az egész két székvárost ingerült állapotba helyezte. — Volt dobolás, nemzetőrségi összeírás, gyűjtés, a clubbók, az egyesületek árulási lármája, az országgyűlésnek magának nyilvános és titkos tanácskozása, melyekből az elsők hazafiul

lángolásból és ellenállásból, a titkosak pedig sokféle kibékülési és egyezkedési eszmecseréből és más több ilyesféléből állottak.

A nádornak és Batthyányinak bajai és gondjai meggyűltek; Bécsből még nem érkezett meg elfogadása vagy félrevetése az utóbbi által tervezett minisztériumnak, . . . s Batthyányi bona fide sajnálta a nőttön növvő zavart, és noha több utcai lármát és kihágást, tiszteletet gerjesztő személyes megjelenése s erélyes föllépése által lecsillapított, de több ilyesmik előfordultával elégtelennek lenni látta magát.

Batthyányi állása ez „Emlékiratok“ szerint annál nehezebb volt, mivel a bécsi kormány eljárása sem segített a helyzetből kibontakozni.

A mi a nádort illeti, ezt a haza szerette és tisztelte, mivel benne hazai nevendéket látott, s a nemzet iránt tanúsított rokonszenve s azon viszony, mely őt az uralkodóházhoz fűzte, azon közvetítőül tűntette föl, kinek talán sikerülhet a viszályokat kiegyenlítenie. Hogy ez nem sikerült, tudjuk, s ez „Emlékiratok“ további folyamából láthatjuk.

A nádor a főnebb említett izgatott hangulat következtében személyes biztonságát kockáztatva látván, részint a pesti mozgalmak elnyomására, részint pedig önbiztonsága fentartására ----- a miniszter-elnök, (ki ekkor a hadi tárcát is viselte,) és a belügyminiszter tudta nélkül németajkú gyalog és lovas osztályokat kezdte Pest-Buda felé irányoztatni, melyek itt egyszerre megjelenvén új, nyomatosabb hatást gyakoroltak. — Erre a belügyminiszter, az országgyűlés stb. felhívta a nádort a hivatlan seregnek a városba nyomulásáról felvilágosítást adni, mire oly nyilatkozat történt, hogy e csapatoknak a két városba rendelése azért történt, mikép az utcai tolongások, lármák, fenyegetések, sőt a sok munka nélküli beverő nép, —

melyhez külföldről még barikád-készítők is szövetkeztek, — netaláni lázadási merénylete megghiúsítsák, és a mi több: hogy maga az országgyűlés is biztosságban lehessen; ----- és e katonaság ide rendelését a hon gyanújának elhárítására Batthyányi, a miniszter-elnök, tőle eredetinek vallotta, és aztán a bejött katonaságot elparancsolta. Ezen esemény és vallomás azonban a Batthyányi hazafisága iránti bizalmat szintén megrendíté.

Volt egy felekezet a honban, mely a márciusi idők előtt a kelletténél sebesebb haladás mellett munkálkodott. Ennek fejei voltak: Perczel Mór s Madarász László, mint a radícál clubb vezetői; hozzájuk közelítettek Nyáry s Teleki László és talán több mások is járultak hozzájuk, a kikhez Kossuth is szított, noha akkor a kereskedelmi lap szerkesztése, vagy a sok ipari intézetek előmozdítása és önnön status-oeconomiai kiművelése miatt látható vezetői szerepet nem viselt. A radícál clubb és más velők szövetkezettek a pesti közvéleményt irányozták; ezek közül Perczel Mór az első magyar minisztérium által rendőrségi főnökséggel bízván meg, az egész honban tekintélyvel és befolyással bírt, a ki, midőn a trónbeszédrei feleletben az Olaszország elleni segítség megadása (bár a minisztérium által exclausulálva) terveztetett és keresztül is ment, hivataláról leköszönt, mit aztán kevesebb hatálylyal ugyan, de módosabb és gyengédebb kezeléssel Hajnik Pál vett át. Ezen nyilvános leköszönés által, bár rendelkezési tekintélye megsemmisült, de azon összeköttetés, melyben a hozzája hajló és vele egyelvű előbbi hivatalnokaival volt, alkalmat nyújtott neki, hogy sokat és néha többet is tudjon, mint kellett. — És ekkép tartván Perczel a talán tudott, vagy előre érzett-----:

rendszabályoktól, melyek a testvér-fővárosokba németajkú katonaságot indítottak, valamint tartván Jellasics előnyomulásától is: azért a székvárosok bátorsága s biztonsága miatt, és talán mert egy kis reakció is mutatkozott, — Tolnából, Pest-megyéből és máshonnét a mástól ide parancsolt rendes katonaság megjelenésével egyszerre ktilvidéki nemzetőrök is jelentek meg, és így az ellenség látszólag helyre volt állítva. — — — — —

Per ez el Mór és társai nem elégedvén meg ezen sikerrel, a nádort egyetlenegy támaszától, az egy magyar gránátos-osztálytól szintén megfosztani igyekeztek, és ekkor volt azon időszak, midőn a revolúció nyilván és titkon de facto nyilatkozott, noha hivatalos modorban és írásban még néma volt az.

A gránátosok szép szavakkal s ígérekkel elcsábították a magyar színekhez átjönni, és tökéletes magyarokká lenni.

Minden gránátos-zászlóalj három külön ezerebeli osztályokból lévén összeszerkesztve, ezekből a két, valódi magyarokból álló osztály azonnal elkezdé az osztrák-színű zsinórokat leszakgatni s a frakkok leppentyűjét levágni, s így aztán kurta jankliban jelent meg. — A harmadik osztály, a régihez szító tisztektől vezetve, megmaradt helyben, és régi öltözetében egymaga tett szolgálatot a nádor személye és palotája körül. — A nádor ekkép elhagyatva látta magát a honban, melyben ezentúl sem ő, sem amaz ő benne nem bízott tökéletesen. —————

És ez volt kicsinyben kezdete azon engedetlenségnek, féktelenségnek és zabolátlanságnak a magyar seregben, melynek elejét venni az idő körülményei, és a hadi ese-

mények sebes kifejlése meg nem engedek, és mely később egy okkal többet nyújtott a haza vesztére.

Ezek a rendes katonaságtól elcsábítottak a mint át-lépésük által hitöket, esküjüket, a fegyhez szokásukat le-rázták magukról, elvesztették még a régi hadtestbeli szel-lemet és összetartást is, s oly vitézül sem harcoltak, mint az első elcsábított gránátosok, kik eleintén a leg-gyávábban viselték magukat; vagy ha harcoltak is, job-ban ingerlé öket a zsákmány óhajtása és a féktelenségre való kilátás, mint a valódi hazaszeretet, vagy más neme-sebb érzés. — Kevés nemzet létezik, mely oly hamar vál-toztatná szándékát és kevés, mely a fegyben oly kevésé érezné magát otthonosnak és mely ebből magát kiszaba-dítani (még nem szép móddal is) úgy szeretné, mint a különben derék magyar.

A pesti tény nyel nem elégedett meg a Kossuth, Per-ez el et companietól vezetett felekezet, mert egy, ebben az esetben hazafiúilag ildomos, ha nem is lovagias belső ösztön és előéret Komárom várának becsét és nélkülözhet-lenségét is beláttatta velük, ha a mostani merényleteknek sikert kívánnak, s ekkép ezen várnak biztos kezekbe adá-sát és fentartását is merényleniök kellett.

És merényelték is, mert azonnal oda is nemzetöröket indítottak, és azon helyektől, hol a rendes katonaság a várba menekedhetett, ezeket el kellett tiltani, a mi csodá-latos sikerrel meg is történt. Komárom várának parancs-noka egy régi, erélyes katona, Marz altábornagy volt; mikép vesztette ez el önbizalmát, és mikép hagyta magát azon nemzetöröktől megfélemlíteni? ő tudja; mert az ellene létező és működhető erőt kevés disciplinált erővel s kevés erélylyel és merészséggel legyőzni talán nehéz nem lett volna. — Elég az hozzá, a körül titkosan lappangó ren-des katonaság a várból kizáratott és a nemzetország be-eresztetett, ő pedig eleresztetett. Kinek, minek parancso-

latjából, vagy rendeletéből, vagy útmutatására? a vár Majthényi becsületes hazafinak és nyugalmazott kapitánynak, ki erre az esetre ezredesi rangra emeltetett, adott át, s a ki képességet annyit bírt egy vár parancsnokságához, mint ezen sorok ivója a zenészeihez, melyben egy egész nótát egész életében sem bírt megtanulni. Akárhogy történt, Komárom a haza számává biztosítva volt, és ezzel a revolúció is némi támaszt nyervén, jobban várhatta be a körülmények kifejlését.

Ezen események, úgymint Pest városának a nem kedvelt és gyanús másfajbeli rendes seregtől felszabadítása, Komárom megmentése és biztos magyar kezekbe adása, és sikerült elcsábítása a rendes és századok alatt nem. a nemzeti színhez szokott rendes katonaságnak, — mindezek a mint egy részről a vágató párt önbizalmát fölemelték és ébresztették, úgy más részről valami utcai, vagy clubbi befolyásnak is adtak alkalmat. E befolyás, bár féltékenységre és erőszakra soha sem vetemedett, mégis a most győző, és a valódi revolúciónárius terve lépő és tovább menni is akaró felekezet által annyira hatott a kedélyekre, hogy ha valaki nem fűjt az ő trombitájok szerint, az a „Március 15-dike“-beliek által az eszesebb, hasznosabb és biztosítóbb eszmék nyilvános megvitatásától bizonyosan eliiitetett, vagy helyesebben: az ilyen nem is merészelte ezen eszmék nyilvánítását.

Ekkép békés mozgás helyett mindentől lehetett tartani. Azonban a sokfejű többség józansága és az országgyűlés emberül való magatartása a franciaországi augusztus 10-dikei mérgesebb és véresebb tények utánzását megakadályozta. — így történt, hogy már az első minisztérium alatt is Kossúthot megmenteni, a józan többség feladatának tartotta, ki úgy is a legelső faiseur volt, bár Batthyányi több dologban ellentállott neki; Kossúth megmentése pedig azért látszott szükségesnek, mert nélküle

egyetlen minisztérium sem állhatott meg, minthogy ő az egész hazától egyetlenegynek, nélkülözhetlennek tartatott. Bizonyos titkos előérzet egy másik miniszteri szerkezetet lehetetlennek láta, és Kossúth mégis egy kis minoritás által befolyásolni hagyta magát, félvén ettől, nehogy népszerűségét megcsorbítsa, s ekkép az országgyűlési majoritásnak dacára vagy a kisebbség nézete döntött, vagy pedig ennek nézete szerint módosított a majoritását. Mikor pedig Kossúth látta ezen párt tekintélyét és hatását, ennek nézetéhez hajlott s így az életbevágó kérdésekben tetteleg a minoritás parancsolt a majoritásnak, melyre ekkép reá illet a Larochjaquelain által nyilvánított azon vélemény, „hogy csapán bátorságban nem lévén hősök, meghajolnak a tévútra vezető kisebbség előtt.“

Ez alatt Jellasics lassan ugyan, de haladt. — Pest forrongásban volt, a nemzet ügyének védelme az egész népség szájában vála, és ezt tettel is kívánta bemutatni. Budának tehát azon része, melyen az ellenség közelíthetett, erődíttetni elhatározott. Az . . . altábornagy, Hrabovszky, kinek katonai tekintélye bár tiszteltetett, de kinek az újabb idők eseményei főhadi-parancsnoksági hatását apaszták, budai katonai állásából az erődítési pontokat kijelölte, melyek azonnal munkába is vétettek. Azon meglepő esemény adta itt elő magát, mikép a munka sebesebb végrehajtása miatt a főbb és kisebbrangú és születésű nőtsemélyek szintén földhordásban és talicskázásban vettek részt, és a népet munkára buzdították. Ezek közt a már régibb időktől fogva a szabadelvű párt élén álló, és a nemzeties kifejlés körüli mozgalmakban részt vevő két nőtestvér: gróf Batthyáni Lajos né s gróf Károlyi Györgyné, aztán Batthyányi Kázmérené, báró

Csekoniczné s több más előkelő nő, a munkában szintén résztvenni honleányi kötelességüknek tartották.

Meg kell vallani, ezen beütéstől tartás sok szép hazafias feláldozási példát tüntetett fel, mert hogy a vagyonosabbak részt vettek, ez nem csoda, mivel nem szűkösségből tették, és mivel az erőtfeszítésig nem ment mulatságban önérzeti elégtételt találtak s a szegényebektől dicséretet, a közvéleménytől pedig hála-félt, arattak; de a szegények, a napszámosok, a székvárosiak, a közel és távolabb levő szomszéd-falubeliek, kik e példa hallatára önkénytelenül jöttek dologra, csupa hazafiúi érzéstől indítatva s minden napibért megtagadva, ezek igazán önzetlenek valának; sőt az özvegyek, napszámosnők és más, alacsonyabb munkát végző nők és koldusok is, kik munkájokkal a haza iránti kötelességüket minden bér nélkül rótták le.

Több ilyes szép, hazafiúi tettet lehetne alkalm szerinti eseményeknél előhozni; hanem a mostani népszellem és közvélemény, bár demokratiai irányúnak tartja magát és a fokozati téreket egészben kiegyenlíteni igyekszik: mégis az ilyes tettek végbevivőinek nevét egész aristocraticus szellemben ignorálni, vagy mibe sem venni szereti, de másrészt az aristocraticus leereszkedést kiemelni el nem mulasztja.

Ezen események folytatában — — — — —
Batthyányi Lajos maga is mármár gyanús szemmel nézetett, noha nem a valódi és higgadtabb vérű hazafiak, hanem a most tényező felekezet által.

Az országgyűlés, mely bús némaságában bajt szagláit, — a vágató felekezet, a clubbok, az ultrák stb. a haza megmentését minden áron unszolták. A jelen nem lévő hadügyminiszter minden disponibilis erőt a Dunán-

túlra indított, másrészt a mi Pestről, Tolnából, Fehérmegyéből s a Kunságból hamarjában mozdulhatóvá lőn, azt is mind Székesfehérvár felé indította, úgy hogy bár minőségben kisebb jóságú, de mennyiségben az ellenét felülhaladó, vagy az ő erejét elérő szám gyülekezett Fehérvár tájára. Az országgyűlés több tagja sem maradt hátra, mert fiatalabb és katonásabb tagjaiból az országgyűlési, a tanulókból a tanulói osztály a harcban résztvenni megindult.

Batthyányi Lajos, ki mint régi huszár-hadnagy a katonás szellemet megtartotta, de annak tudományából kiesett, mint helyettes-hadügyvezető sok mérnöki s tábor-kari tisztet nevezett ki, kik szintén több hazafiúi érzéssel bővelkedtek, mintsem új rendeltetésük vagy új tisztségüktől igényelt kellékekkel. Im, így lévén összeszerkesztve a tábor, vezérről kelle gondoskodni.

A miniszteriális maradék s az ezt segítő honvédelmi bizottmány gondolkozott is e fölött, noha a körülmények mást tettek a sereg élére, mint a kijelöltet, vagy talán igazabban mondva: senki sem tudta, ki legyen a vezér. — A vezető fők, közöttük maga Kossúth, a fők legfőbbike, nem volt sem a bácskai, sem a bánáti hadvezetéssel megelégedve, mert nem védelmezték, mi több nem döntöttek, törték az ellenséget. Haragudtak továbbá, — és ez a legfőbb, — hogy nem békíthették és egyenlíthették oly hamar ki az aldunai viszályokat; — — — — —

bár a Bánátban és vidékén több harctett fényt árasztott a magyar fegyverre, de mivel ezek siker helyett az ellent nagyobb erőkifejtésre buzdították, ezért mi sem volt megnyerve, míg más részről Bácskában Sz. Tamás mintegy védfal állott fenn, mely gúnyolta a magyar hadi igyekezetei, és melynek be nem vétele miatt Bechthold áruló-nak mondatott. — — — — —

Mészáros pedig Kossúth „Hírlap“-jától mint főtől, s per conto eius Csernátoni Cseh Lajostól mint kitűnő, erélyes, és

fényes tehetségű írótól, aztán Bajzától mint szerkesztőtől stb. ezen szavakkal tiszteltetett meg: „hogy sem Rajacsics, sem Jellasics annyi kárt nem okozott a hazának, mint Mészáros kárhoztatandó tétlenségével.“ Ez sok volt, és mivel több volt a soknál: tehát szerzői és sajtó alá bocsátói önmagukra sütötték az oktalanság bélyegét. — Mennyire ment Kossuth Lajos ellenségeskedése, és az ő példájára a titkaiba s hajlamaiba leginkább avatott társaié, abból is kitetszik, hogy a mint a magyar gyakran „az ördög vigye el“ vagy „a fene egye meg“ szólásmódokat használja, úgy nem átalotta az emberséges és híres forradalmi vezető sem ezen szavakat kiejteni: „Nincs senki, ki agyonlője Mészárost?“ — mit nem az ujjából szopott ki e sorok írója, hanem hiteles kútfőből hallott. Azonban emberiségi tekintetből csak olyas ötletnek óhajtom ezt tartani, melyet a mint kiejt az ember, ép úgy el is felejt.

Tehát a derék Kiss Ernő altábornagy, ki pro aris et focis hadakozott, és Bánátban a lázadási harctért szűk körre szorította, és a ki az elsáncolt Perlasz várt be is vette, — mivel Pancsovát be nem vehette, vagy rász vezetés miatt be nem vette, onnét a vezető fők által kecségtető ajánlatokkal és másfelőli fővezérséggel biztatva Pestre hivatott, ugyanezek a bánáti vezényletet Véttér ezredesre óhajtván átruházni. Ebben és Eszterházy alvezredesben, ki ott némely kisebb összeütközésnél szintén hadi hírt szerzett magának, többet bíztak, mint Kissben, s mindazt reménylették, mit hevesen óhajtottak, de soha el nem érték.

Kiss még Pestnek volt indulóban, midőn a vezetők fővezér-kijelölési szándéka más irányt nyert; látván t. i. Jellasics haladását s önnön hadi készülétek csekélységét és ezért nem érezvén magukat jól, — a fővezéri szerep elfogadására a nádort kérték meg.

XIV. FEJEZET.

A nádor a sereghez megy; a Balaton taván Jellasicscsal találkoznia kell. — A sereget elhagyja, leköszön és elutazik. — Lamberg Pestre érkezése és megöletése. — Elmékedések mind a két esetről.

A március előtti és a régibb idő törvényei szerint a haza védelmét személyesen vezetni, és minden hadi erőt a cél elérésére felhasználni: nádori kötelesség volt, noha az újabb törvények ettől fölmentették, és ezen kötelesség a táblabírói avultságok közé kezdett tartozni.

A nádort, mint mondám, fölkérték a Jellasics elleni hadviselés legfőbb vezetőjéül, mit a nádor Batthyányi Lajos unszolására s kérésére, s az országgyűlés hozzá járuló hivatalos esdésére is, mint a mostani viszonyok kiegyenlítésére az egyetlenegy eszközt, elvállalt. Ezen fővezérség elvállalásával mint főherceg s mint újabbmodorú nádor, kit mint a királyt hibázhatlannak és sértetlennek nyilatkoztatott ki a törvény, — véleményem szerint balfogást tett és pedig annál nagyobbat, minél kevesebbé akart a forradalom terére átlépni.

Mészáros határozottan nem bírja kimutatni, mily indokból vállalta el a nádor ezen fővezérséget s csak gyanítja, hogy a bizalom visszaszerzésének óhajtásából; másrészt Batthyányi Lajos — noha kétes reménnyel — a nádor fővezérségét tekintette azon egyetlen eszköznek, mely Jellasics előnyomulásának gátot vehete s mely a

nádornak előbbeni tekintélyét visszaadhatá arra, hogy a mostani bonyodalmak közt és ellenében szilárdabban működhessék; míg a többi vezetők csak időt kívántak arra nyerni, hogy a forradalmat jobban fejthessék ki.

Noha a nádor hódolt a bizalmas felhívásnak, de a mostani vezető felekezet bizalmatlannak mutatkozott iránta, mert melléje még három országgyűlési követet is rendelt, kik beligazgatási ürügy alatt és a levelezések vitele végett, (hanem talán inkább eljárása felügyelésére) voltak kiszemelve.

Perczel Mór, Bónis Samu és, ha nem csalódom, Fiát Ferenc (Csányi mint intendáns már úgysis ott volt és tovább is ott működött) voltak a parlament kiküldöttei, ————— — — — kik, midőn István nádor elhagyta a sereget, helyette erre felügyelni ott maradtak.

A nádor, a mint elfogadta a fővezérséget, magához alvezérnek Móga cs. k. altábornagyot hívta meg, ki Pesten időzött. Ez születésére nézve magyar s az újabb eseményeket kedvezőbb szemekkel tekinté, a miért tisztje elválalására rábírní könnyű volt. Móga alatt egy más derék, öreg kurassir-generális, Holsche, becsületes német ember, dandár-parancsnokságot átvenni szintén nem átallott, és ekkép, midőn Kiss Ernő feljött, el lévén a szerepek osztva, mint dilettáns ő is a táborba sietett.

Fehérvárnál gyülekezett össze a sereg. — Jellasics a Balaton tava ellenkező széléig érkezett; a nádor sietett, hogy Jellasicssal találkozáván, békés kiegyenlítést eszközölhessen. Ezen találkozásnak a Balaton tava közepén kellett volna megtörténnie, mint neutrális helyen, hová a nádor Jellasicsot megjelenni fölkérte.

Emlékirónk szerint Jellasics megígérte a találkozáván megjelenését s István nádor a Balaton közepén, a „Kisfaludy“ gőzös

fedezetén várta őt s szavát adta, hogy Jellasicsnak nemcsak nem lesz semmi bántódása, de a találkozás után egész biztonságban visszakísértett. Jellasics azonban megjelenvén a parton, midőn csolnakba lépni készülne, bejegyezésével vagy a nélkül, tisztjei visszatartóztatták őt s így a személyes találkozás s az erre épített kiegyenlítési szándék füstbe ment. Emlékirónk megjegyzi, hogy tudósítója szerint Jellasics ez alkalommal búcsúszavaiban István főherceget alacsony kifejezésekkel is becsmérle, ennek valóságáról azonban nem kezeskedik.

A nádor erre visszatért a sereghez s még azon éjjel Budára távozott, hol megírván leköszönését azon okból, mert Jellasics ellen harcolnia nem szabad, — s Magyarországnak minden jót kívánva és ingó vagyonát Hodicz kamarás felvigyázata alatt hagyva, Bécsnek rándult. — István nádor ezzel bevégezte rövid ideig tartott politikai szereplését s Nassau-hercegségbe, anyai ágról örökölt birtokára teljesen visszavonult.

Elbeszélőnk itt áttér a nádor elutazása után történtek elősorolására, melyekből csupán csak azt emeljük ki, hogy a menyire fájlalta a bécsi központi kormány a magyar pénz- és hadügy-minisztérium kivívását, ép úgy rajta volt ezt ismét beléolvasztani az osztrák központi minisztériumba, s Mészáros L. azt hiszi, hogy ezen két magyar minisztérium helyett akkor még tán kész lett volna a központi kormánynál magyar státus-altitkárokat

kineveztetni, mely állomások egyikére az első időkben „még ezen emlékiratok firkálóját“ is meghívta volna, miként Mészáros kedélyesen megjegyzi.

Midőn azonban a Batthyányi-minisztérium ingadozóvá, Bécsben kegy- és bizalom-vesztetté lőn, akkor Magyarországra gróf Lambert altábornagy különös feladattal küldetett. A választás Lajthán-túli szempontból nem volt rossz, mert Lambert a bécsi arisztokráciával szoros összeköttetésben állott, a császárság érdekeit mindenek fölött előmozdítani megszokta s e mellett régi hű ember és derék katona volt.

Ezen egyénnek becsületességét, mint emberét, atyáét és katonáét, ki sem vonhatta kétségbe, azonban mivel Béccsel szoros viszonyban állott és minden tettere onnét látszott hatányt (impulsus) nyerni, és mivel az ágynevezett pecsovics magyar mágnások részén vívott, jó honfiúi hirben nem állott. Mint katona és katonai parancsnok Pozsonyban nyilvános, erélyes és tetteges szerepet nem látszott vinni, és mivel végre az új eseményekkel sehogy sem bírt megbarátkozni, sőt azok irányában mint nyíltszívű ember roszalását is nyilvánította, azért a mostani

körülmények közt még kevésbé tetszhetett az első sorban működő *politicus factorok*nak. Már ha azelőtt is egykedviileg nézték őt, most a bizalmát vesztett magyar faj a „*timeo Danaum et dona ferentem*“-re emlékeztetvén vissza, ezen különben derék ember jelenlétét és közbenjárását ily bonyolódott időkben még kedvtelenebbül fogadta

Azonban akármiképp vélekedtek Lamberg küldetése felől, a választás, a személyt illetőleg nem volt nagyon rossz; mert mint becsületes és magyar embernek a legrosszabb esetben is csak az lehetett szándéka, hogy Ausztriának többet fog kedvezni, hanem hazáját a mellett el nem fogja egészen felejtteni.

Sajnálni lehet tehát, hogy annyi sok baleset keverte magát küldetése közé, s hogy igaz világosságra tökéletesen nem juthatott: mi lett legyen egyedüli s igazi célja Magyarhonba jövetelének, midőn Magyarország újabb eseményei és viszonyai közt e mellett való működését megtagadta.

Ha e sorok Írója az akkori körülményeket az előzményekkel összeveti, talán nem fog nagyon eltérni az igazságtól, ha folteszi, hogy az Ausztriával, Horvátországgal és a határőrző területtel való teljes kibékülés fő föltétele természetesen a bécsi központi kormány elsőségéből állhatott, mit hogy a hon mennyiben és miképp fogadott volna el, az a kérdés függőben marad. — Az egyes föltételek következők lehetnek:

1- ször. Horvátország különös administratiója, oly függetlenül Magyarországtól, mint a mily független volt ez Bécsből.

2- ször. A határőrző ezredek, mivel ezek német lábra állítvák, németül kormányoztatnak, és mivel katonai intézmények, azért Bécsből vehessék tovább is utasításait, és egyenesen a bécsi kormánytól függjenek.

3- szor. Hogy a kérdésben levő két magyar tárca, t. i. a finánc- és hadügy térjenek vissza a középponti kormányhoz.

4- szer. A katonai szolgálat hivatalos német nyelve tartassék meg; és

5- ször talán ez lehetett, hogy: A nagyon democraticus lábra állított választások az ausztriaihoz közelítessenek.

Lehetett még több más föltétel is, hanem a legfőbbek bizonyára ezek voltak, és ezeket valószínűleg meg is tartandotta az osztrák minisztérium, csakhogy Magyarország ki ne essék kezéből, mivel e nélkül egy nagy és képzeletben erős ausztriai monarchiát a mint Ausztria maga, úgy az európai diplomatia sem képzelhete.

Mondják, de én nem láttam, hogy Lambergnél következő iratok találtattak: 1-ször: Királyi kézirat gróf Batthyányi Lajoshoz, mely meghagyja, hogy Lamberg biztossá kinevezését írja alá. — 2-szor: Egy irat, mely Majláthot kormányzónak nevezé ki. 3-szor: Egy okirat, mely az országgyűlést eloszlatja. — Ha csak ebből állott gróf Lamberg küldetése, akkor a magyar állam jót alig várhatott tőle.

Már akármí volt is gróf Lamberg kiküldetésének célja, elég az hozzá, hogy ő királyi kézirattal és utasítással ellátva, Budának tartott, midőn a bukó minisztérium elnöke, gróf Batthyányi Fehérvár felé a sereghez útazott volt, hogy azt Csányival, az ottani biztossal buzdítsa, s hogy ezenkívül a beütött bánt feltartóztatni, annak ellene állani igyekezzék, vagy talán még az is célja lehetett Batthyányinak, hogy a bánnal egyezkedjék, — ki előtt a gyenge, de számban elég nagy, s vegyes magyar sereg hátravonulni kezdett, — s így megakadályozhassa a bánnak Pesten tartandó reggelijét,és hogy

ekkép a haza egy részét a horvát gyülevész sereg rablásaitól megvédje.

Gróf Lamberg a magyar hadügy-miniszter leköszönt al-státustitkára, Melczér ezredes kíséretében Budán tette, báró Hrabovszkyval értekezendő, s onnan ismeretlenül Majláth országbíróhoz, és onnét gróf Batthyányi Lajoshoz Pestre átrándult, kitől királyi leiratához az ellenjegyzést óhajtotta. Szerencsétlenségére nem találván sem az egyiket, sem a másikat otthon, egyedül, egy bérkocsin akart Budára vissza s onnét tovább, talán Jellasics elé menni, hogy azt előrehaladásában hátráltassa, vagy pedig hogy annak serege élén Buda-Pestre jöjjen, úgy t. i., a mint ismeretlen utasításai szólották.

De Magyarhon forradalmának mostoha sorsa, mely nem akará ezt tisztán és folt nélkül és így a már előtte járt forradalmak között egyedül ártatlannak hagyni, úgy akarta, hogy bár Lamberg Budán a Kossúth Lajostól elfogatására kiküldött Balogh János vezetése alatti embereket kikerülte, de már ekkor előre hírelt jövele lármát csapott a városban.

Az oktalanságokat koholó s az újságokat könnyen hívő nép Buda felé tódult, s a hídon Lamberg valami Kolossy nevű, Bécsben tanuló ifjú és hasonbecsű más cinkosa által megismertetvén, feltartóztatott, s már talán ekkor csúfosan bánnak vele, ha a buda-hídfői nemzetőri őrség őt kezökből ki nem szabadítja és az őrházban biztosságba nem helyezi.

Ezen kötelesség-érzetes tény vajha szigorúan megtartatott volna, mert akkor elkerültetik vala az ocsmány öldöklés. Hanem más volt írva a sors könyvébe s azok, kik megfogták és átadták, Pest felé indultokban talán még vérszomjasabbakkal találkozáván, visszafordultak s a budai híd főörs-főnökét addig kérték, Lamberg életének biztosságot addig Ígértek, sőt őt az országgyűlés elé vezetni

addig fogadták, míg a gyenge nemzetőri vezetőt kiadására reá nem bírták.

Kezeikben lévén egyszer a szerencsétlen császári biztos, a Duna közepén haladva, ellene szitkozódásból ököltre került a dolog, s ezen vad csoport közül némelyek meg akarván magukat különböztetni, egyikük csakhamar kaszával megsebesítette s ezután vadállatok módjára mindegyikük marcangolni, zúzni, törni, vágni akarván áldozatját, megölték, és az utcákon végig, kurjongások, őrjöngések közt, mintha mind megháborodott volna, az úgynevezett rokkantak házához hurcolták, s ott felakasztják, ha Hajnik Pál, a rendőrségi tanácsos, önszemélye veszélyeztetésével ettől vissza nem tartóztatja a tömeget.

S ezzel meg volt becsstelenítve a magyar forradalom, és a mint Talleyrand mondta volna „c’ etait plus qu’une crime, c’ etait une faut.“

Ennek megtörténtével a személyes bátorság, a követekek biztossága, az egyezkedés lehetősége ketté lőn szakasztva. Hanem mivel e tény előtt és utána sokat beszéltek, világosítsuk fel jobban az eseményt.

A gróf küldetésének célját, a mennyiben az a főnnebb elősorolt és csak sejtett föltételek alatti kiegyezésből áll, ekkor a királyi leirat törvényes formában nyilvánítása mellett könnyen elérheti vala, ha az csupán a jók, a békések, az értelmesebbek, a birtokosabbak, s következőleg nyugodtabbak, a nem hivatalbeliek és hivatalbeliek, s az országgyűlés képviselői nagyobb részétől függött volna. Okát ezen véleményemnek azon tudomásomban keresem, hogy az elkényeztetett, saját földjén királykodni és igazgatni szerető magyar a szóhoz jobban szokván mint a tetthez, gyanús szemekkel kísérte a mostani viszonyok rendtelenségét, mivel vagyonát féltette, bár másrészről szerette a minden 3-dik évbeni korteskedést. A kihágást a megye székhelyein folyt választásoknál nem igen ked-

velte ugyan, de keresztyénileg eltörte, a miért Laroche-jaquelainnek 1849. decemberében az ital-adó behozatala melletti beszéde némileg ránk is fért volna.

Lett volna ugyan a főntebbi esetben is lárma, szitolódzás, árulási szemrehányás az utcán s lett volna az úgynevezett ellenzéknel is, melynek látható fejei ugyan Nyári, Teleky, Perczel s Madarász voltak, melyhez azonban látatlanul már Kossuth is tartozott, sőt talán Szem ere, a belügyér is. Es ha a királyi biztos maga jön a leiratot törvényesen kihirdetni, az utcai lázadást és kravalt alig lehetett volna elkerülni, noha az új-épület előtti utcán készen álló 6 fontos lovas-üteggel, ha az jól alkalmaztatok, nem sokba került volna azt elfojthatni, mert Pestnek széles utcái a barrikádok emelését nem igen engedik. De ha Lamberg kis hadi erővel jön és pedig magyarral, és előre tudatja jöttét, úgy bizonyára sikert nyer. Egy kis combinatio mutatkozott a gróf jöttében, mert azt úgy intézte, hogy az Jellasicsnak Magyarországba beütésével egy időben történjék; ürügye az volt ugyan, hogy a vérengzést s összeütközést lehetőleg eltávoztassa, ha azonban pesti működése nem sikerülend, akkor a győzelmesnek hitt Jellasics serege élén erővel és hatalommal is remélé kiküldetése célját elérni, s azért részéről nagyon hibázott, hogy ily számításai mellett Budapest akkori izgult s ezt ismerni kellett hangulatában, a testvérfővárosokba egyedül kocsizott be.

Tudhatta Lamberg, hogy az összes államban minden nagyobb s a szabadabb szellemű törvényekhez szító városokban milyen nagy az izgatottság; tudhatta azt is, hogy Jellasics beütése előtt az első magyar gránátos zászlóalj — mely a városi őrségnek egyedüli katonai részét képezé, — ott hagyá régi szolgálatát, átszegődött a honvédekhez s leszakasztá az ausztriai császári színű zsinórokat, stb. Következőleg, midőn a két város fölötti

őrség egyedül a polgárság kezében volt, mit várhatott? Igen keveset, mivel ezen őrség ugyan jobbadán kisebb háztulajdonosok és mesteremberekből állott, s így kevésbé vala ingerlékeny; de az egész bonból, és más országokból is Pestre tóduló sok mesterlegény, inas, munkás, a zavarban halászó szerencsevadász, a tolvaj, hamisító és más sepredék, szóval: az utcai szereplők az egyenlőségi, a pillvax-i és a radícál clubbok-tól, vagy más titkos hatalmaktól utasítást nyerendhetnek s így a kravalt hamar előidézhatték.

Ilyen merész tett volt tehát Lambergnek Pestre magánosan jövetele és azt csak sürgetősége mentheti, mert máskép ————— ...annak kellene tulajdonítani ezt, hogy az ördögöt kihívni vagy előidézni akarta, mikép alkalma lehessen a bécsi minisztériumnak a tetteges beavatkozásra, s hogy a világ előtt bemutathassa az egyezkedés és a magyarrali szerződhetés lehetetlenségét, s másrészt, hogy az szabadabb és kénye szerinti inükdhetést vívhasson ki magának.

Mivel pedig ezt mind tudta a bécsi minisztérium és tudta gróf Lamberg is, nagy elbizottság, könnyelműség és hogy többet ne mondjak: vakság volt mind a két részről, — — — a küldetést egyedül végbevinni akarni. — — —

Már most ki volt az oka és mi ezen csúf és alávaló megöletésnek? A mint láttuk mindannyian — és senki.

Egyes magasállású személyeknek nem lehet tulajdonítani a tény, noha ki kell mondani, hogy a helyettes ideiglenes kormány mellékes okot szintén adott, mert Batthyányi miniszterelnök távol és akkoriban ingadozó állapotban lévén, Kossuth, Szemere és némely megbízott tagok vezették a kormányt s ezek, a mint meg-

hallák gróf Lambergnek kiküldetését, annak elfogatását elhatározzák, mivel küldetésének célja az országgyűléstől törvénytelennek nyilvánított. A mint híre futott a gyűlésben, hogy Lamberg Budán van, ebből mindjárt azt a rettegető hírt nagyobbították, hogy a várat be fogja záratni s onnan lövöldözteti majd Pestet. A gyűlésben lévő Kossuth Lajostól az ezen célra kijelölt és felhívott Balogh János képviselő a teendőt kérdezővén, ezen szóbeli rendeletet kapta: „Fogasd el!” — Erre Balogh János néhány nemzetőrrel, kikhez sok nép is tódult, Budának tartván, ott a főhadi parancsnokság épületében mindent, s nem a legkíméletesebben kikutatott, a főhadi parancsnok szobáját sem hagyván firkészet nélkül. Midőn nem találták, Lambergnek további keresésére indultak, ki szerencsétlenségére, — mint láttuk, — kikerülte őket, mivel Pestre rándult volt, hogy a Scyllából Charybdisbe jusson, a hol a felizgatott és most egyes gaz cinkosoktól elcsábított nép — — — — — forradalmukat bemocskolta.

Hiszem, hogy a mint a honvédelmi bizottmány több más, árulóknak nyilvánított hazafiakat megkímélt, midőn az ellenhadsereg hazánkba rohant volt, és a forradalom legnagyobb divatban létezett, Lamberget is megkímélhette volna, mivel ha írásait megkapja, bármi lett légyen küldetésének célja vagy szándéka, mivel az ténybe nem ment át, nem Ítélné volna el. Ezen nézetem a mi gróf Lamberget illeti, igaz-e tökéletesen? — nem tudom; de tudom, hogy az igazságtól messzire el nem tér.

Már most, midőn Lamberg szörnyű megöletésének híre az országgyűlés termét elérte, sápadtság lepte el az egész gyűlést, mert mindannyian ösztönileg érezték, hogy a mint szörnyű és rettenetes tett volt magában ez eset, úgy másrészt a közállapotot kétségesbbé, nehezebbé, és a kibékülést csaknem egészen lehetlenné tette. — — —

— — A sápadtságból ijedés lőn, midőn a cinkosok egyike, ki után a néptömegeből számosan tódultak, véres karddal az országgyűlési terembe lépett és tettét dicsekedve elbeszélé. Ekkor, mintha a lélekismeret furdalása szállta s egy rősz és alávaló tettérti pír futotta volna át az országgyűlési ábrázatokat; — — — azonban föl-eszmélvén, a tettet hibáztaták, a gyilkos szónokot kiharancsolák a teremből és a népet lecsillapították.

Sajnosan kell azonban megemlítenem, hogy minden polgári bátorsága mellett az országgyűlés — nem mondom gyáva, — de gyenge volt, hogy a bűnöst a törvényes hatalomnak át nem szolgáltató, s hogy így a véték közösségét magáról tetteleg el nem háritá. — Noha több utcai zavargás történt már, ez volt az első eset, midőn az utcai publicum bátorságot vőn magának a terembe lépni, mi rősz például szolgálhatott; de később még sem talált utánzásra, megelekedvén azzal, hogy ha rősz hírek érkeztek a városba, tehát akkor az országgyűlési terem körül künn összecsoportosodott, s egy szónok által a teremből megnyugtatóst vagy felvilágosítóst várt, — s ha ezt megnyerte, el is oszlott.

Mint furcsaságot érintetlenül nem hagyhatom, hogy a gyilkosok egyikének neve, bár nyilvános titok volt, kitől sem ismertetett és ez később a törvények büntető erejét nem is érezte. — Még később, midőn az ausztriai sereg 1849. év első napjaiban elfoglalá a két székvárost, a Lamberg-család kérésére minden kereset egy darabig felfüggesztetett, míglen 1850-ben Kolossy befogatott és felakasztatott.

Kossuth Lajos, a bátrak ijedtebbje, ha remegővé, ha halálos sápadtá nem is lőn: kicsusszant az ülésből, és rendeleteket tőn házában. Jellasics ekkor már, bárha nem igen sebesen, de ellentállhatlanul nyomult előre, s Kossúth azon szerencsés gondolatra és személyére nézve

előrelátólag hasznosra jött: a kormányzás *őt* illető részét másra bízni, Pestről kirándulni, a népet fölkelésre buzdítani s ezzel maga és az ellenség közt nagyobb tért hagyni; — röviden: a szerint cselekedni, a mint a körülmények kívánandják. Ezek között még az önkénytes száműzés is lehetett, azért is eleve, előre nem láthatott esetre, Batthyányi Lajos elnök által kiállított külföldre szóló utilevéllal is elláttatta magát, mely útlevélnak hasznát azonban (jó, vagy balszerencsénkre?) nem vette, hanem a nagyobb, magyarajkú mezővárosokat: Kecskemétet, Ceglédet, Kőröst, Abonyt stb. szónoklata hatalmával szerencsétlété.

Íme ezek voltak azon okok, melyek miatt a hadügyminisztert (ki akkor még nem ismerte ezeket,) sürgetőleg felszólították, hogy Sz. Tamással végezzen mielőbb, mikép annak szerencsés bevétele után serege némely osztályával vagy Jellasics oldalába diversiót tegyen, vagy pedig ez ellen a fővárost megvédeni igyekezzék.

XV. FEJEZET.

A pákozdsukorói csata előzményei. — A csata és az azután következett dolgok. — Perczel Mór mint vezér. — Róth s Philippovics elfogatása. — Görgey neve felmerül. — Képmása és Zichy irányábani bírósága. — Batthyányi leköszönése felolvastatik. — Vay Miklós bizatik meg új minisztérium kijelölésére, mi siker nélkül elhangzik. — Récsy s más egyebek.

Mielőtt Lambergnek Pestre érkezése s megöletése a túldunai seregnél ismertté vált, az oda küldött országgyűlési biztosok és más, önkénytesen ott megjelenő képviselők a sereg kétes, vagy nem egészen elhatározottan a hazai ügyhöz hajló szellemét javítani, honfiassá tenni igyekeztek. Ezen feladatukat némelykor nem a legkíméletesebben kezelték, úgy hogy a régibb tisztek mind el akarták hagyni a sereget, ha kíméletesebb és politikusabb bánásmódban, a tisztek becsületét kevésbbé sértő s gyöngédebb felhívásokban nem részesülnek. Sőt még *Móga* tábornok is, leoldván kardját, ott hagyni szándékozott a vezérséget. És ha ez megtörténik, akkor talán megakadt volna mindjárt kezdetben a háború.

Elég az hozzá, a tiszti kar becsületszavát adta, hogy Jellasics ellen harcolni fog, mi akkor nagy nyereség volt, minthogy a bánál szembe állíthatott azon rendes

katonaság, melyben bízni lehetett, s mely a Wasa-ezred két, az Ernő-ezred egy s a székelyek egy zászlóaljából állott. A mi ezen kibékülést még becsesbbé tette, az volt, hogy több németajkn és születésű tiszt a — — — — — törvényességtől áthatva, szintén megmaradt. — Ekkép némi bizalommal és önmegnyugvással várta és várhatta az ottani bizottság a további események folyamát.

Hanem ezen nyugodt állapot Lamberg megölése után megszűnt; mert ő épen a 4-ik számú, „Sándor“ huszár-ezred második s szeretett tulajdonosa lévén, az ezred rosszul érezte magát. — Ezeknek rossz kedve, — mivel hadakozásunk kezdetében ők tették ki velejét a seregnek, — másokra is hatott, és ezt csak szószólas, ügyes eljárás s a köznép kedvének megnyerése által lehetett nagy nehezen eloszlatni; mindazáltal több német tiszt meg nem férhetőnek látván már most gondolkozása módjával és rendje megbecstelenítése nélkül a magyar seregben maradást, azért el is hagyta azt.

Noha némely jó főtiszt elmenetele nem igen jó hatást gyakorolt, e körülmény mindazáltal nem hatott oly károsan, hogy a sereg megütközni vonakodjék.

Jellasics eddigi lassú előnyomulása még gróf Batthyányi Lajostól is annyiban akadályoztatott, hogy a pákozdsukorói csata előtt 24 órai fegyvernyugvást kötött véle. Ez mind a két részről jó is lehet, rossz is; de hogy a függőben, vagyis inkább a leköszönőfélben levő első miniszter azt önnön fejéből minden roszalás nélkül tehetete, bizonyítja az, hogy a „de facto“ honvéd-bizottmány egyetértésével ment a sereghez a végből, hogy az ellenfélnél Lambergét fölkeresse, s ha ott találja, azt törvénytelen lépésektől föltartóztatni igyekezzék. — E végből történt

az is, hogy gróf Bubna Miklós huszár-örnagyt, ki — — — még részünkön állott, — Jellasics táborába küldé, kitudni: ott van-e gróf Lamberg? Ez ott nem találtatván, gróf Batthyányi még is értekezett Jellasicscsal, mit quasi árulásnak mondtak később, noha célja az lehetett, — (mivel tudta gróf Lamberg kinevezését) — hogy ezt Jellasicscsal is tudassa, kit így mindenestre feltartóztasson, és végre, hogy valami kiegyenlítést eszközölhessen.

.....Batthyányi nem bízott — mint akárki is akkor — nemzete harciasságában s azért az összeütközést, becsületessége gyanúsításával is, kikerülni igyekezett. — Ha Lamberg megöletése a sukorói csata után történik s Batthyányi akkor beszél Jellasicscsal, ki tudja: mily fordulatot vészén az egész ügy. De hiába! meg volt írva, hogy máskép történjék.

Két vasas-ezerednek Jellasics táborában való önkénytes megjelenése a bánnál, egy sajnosan érzett hiányt pótolta ki. Ezen itt megjelenés az adott rendeletek megsértése s azok áthágásával történt, mert nemcsak a magyar, de még a bécsi minisztériumtól is csak arra kaptak engedélyt és parancsot, hogy Magyarországból kimenjenek, mit ők önkénytesen áthágtak és Jellasicshoz érkezvén, — Lamberg megöletési híre s ennek benyomása alatt eltökélék sebesebben haladni, és egy ütközet által a háborút bevégezni.

A magyar sereg hátravonulásában Pákozdsukoróig ért. Itt újra haditanács tartott, melyben mindannyi tábornok s kormánybiztos is részt vett. A katonaság részéről a készület elégtelensége miatt az ütközet mellőztetni kívántatt, mit Batthyányi Lajos és Csányi szintén pártoltak, hanem végre Perczel Móric és mások a

mindig hátrálást sokalván és valamit merényiem időszerűnek tartván, az ütközet elfogadására mondatott ki a határozat.

Szeptember 29-dikén Jellasics megtámadta a magyar sereget, és bár a rendes és disciplinált erő az ellenség részén volt, — mégis Mack ausztriai főtüzérből lett tüzéri kapitány jól célzott lövései s a magyar rendes gyalogság rendületlen, egy helyen megállása megghiúsította mindannyi ostromra vezetését az ellenfél gyalogságának, mely előlről beszéddel, hátulról kartácscsal buzdított; másfelől meg huszárjaink a vasasokat visszaverték.

Egy harmadik helyen a tolnai önkénytes zászlóalj ki akarván fenni azon csorbát, melyet júliusban, Bácsmegyében, néhány ellenséges lövés és legény előtti megfutamlással kapott, Perczel Miklós és Sándor őrnagyok által vezetette, és Ivánka huszár-kapitányból lett ezredes által támogatva, egy határőrző zászlóaljat már-már a tóba kergetett, mire a határőrzők, hogy megmenthessék magukat, fehér kendőkkel intettek és barátságos egyezkedést kértek. Erre az ezredes felhagyván az üzéssel, parlamentírozni kezdett s elég gondatlanul egyedül ment eléjük; ez alatt ők kissé kétes helyzetökből kibonyolódván, elfogták őt, hanem később kiadták. — — — — —

Látván Jellasics, hogy ütközete sehol sem sikerül, és hogy a magyar sereg állását megtartotta, s mert sötétedni is kezdett, azért előbbi állásába visszavonult. A magyar sereg is zavarba jött a nem reménylett ütközet

szerencsés kimenetele fölötti örömében, és azért hátra vonatott, Martonvásárnál és előtte jobb hadi állás elfoglalására. Mi volt oka az este történt zavarnak? nem bizonyos, hanem hogy egymásra lőttek és hogy nagy veszély közt csillapíthatták le Még a és más tiszték a zavart, az tény. Más nap, ha Jellasics újra szerencsét merényel, vajjon mi lesz a győztes seregből? az kérdés marad.

Midőn a mieink másnap a további teendőkről tanakodtak, és a sok biztos a dolog valódi állapotát szintén érezte és látta, de nem nyilvánította, ép akkor Jellasics-tól egy hírnök jött Móga vezérhez, fegyver-nyugvást kérvén, melybe magyar részről beléegyeztek. Kiss tábornok, s nem tudom melyik biztos, Jellasics tanyáján három fegyvernyugvási napban állapotodott meg. Mi okból kérte ezt Jellasics? gyanítani lehet; t. i. biztos győzelem elé gondolt menni, minthogy Roth és Philippovics tábornokok 8000-nyi főből álló jól rendezett seregetéstét útban lenni tudta, s az lehetett terve, hogy azt vagy be fogja várni, vagy, még hátrálás közben is, velők találkozand. Tudta továbbá, hogy nagyobb rendes erő nem jöhet a magyarok segélyére, az ő serege pedig akkor mind mennyiségben, mind minőségben felülhaladta az eddig csak ellentállásban nyertes magyar sereget.

Lehetett még egy más ok is, mely szintén határozottan befolyhatott fegyvernyugvási kérésére, mert tán hallotta, vagy tudósíttatott róla, hogy Bécsben mozgalmak törtek ki, melyek — — — — — komoly jellemet öltöttek magukra s melyek következtében a bécsi katonai őrség a városból kivonult és kétes helyzetbe jutott; végre tudhatta, hogy Windischgratz herceg hivatott meg Becc megfékezésére. — — — — —

— — — — —
 És hogy ez volt talán legfőbb oka, kimutatta azzal, mikép a 8000-nyi főből álló, utána jöni rendelt sereget az

iránta már bizonyosan ellenséges érzelmű honban sorsára hagyni eltökélte, s hogy minőségében és ütegekben az ellenfelét felülmúló seregtestével nem merészelte a rendetlen insurgens haderőt újra megtámadni, — — — vagy híressé vált Flankenbewegung-ját nyilván megtenni; e helyett eszélyesebbnek, vagy mint Széchenyi szokta mondani: ildomosabbnak tartotta, fegyvernyugvást kérni és azt megkötni, és ennek pajzsa alatt erőtetett menettel Bécs felé ügetni; mely eljárásnak haszna és eszélyessége Bécs és később Magyarhon kárára valósult is.

Mi okból engedte meg a magyar sereg a fegyvernyugvást? magam láttam, midőn a csata után 48 óra múlva Mártonvásárra értem. Láttam még azon igen kevés rendet, a hadosztályok elrendezését és beosztását is, melyek egy másik támadást csak akkor állhatának ki, ha Jellasics oly vaktában megy nekünk és támad meg minket előnyösb védelmi helyzetéből, mint tévé Pákozdnál. Hogy ezt a sok biztos s a sok követ is átlátta, bizonyítja azon körülmény, miként ők, kik ott mindenesek voltak, belégyeztek a fegyvernyugvásba.

Látván saját szemeimmel az ottani szükségét, megtevém a teendőket s a többi kellékek utánküldése miatt megint visszasiettem Kiss tábornokkal Pestre, hol megjöttöm híre elterjedvén, bár titokban igyekvém lakásomba jutni, az utcai mindenrangúak és rendüekből álló közönség az „Angol Királyné“ vendéglő erkélyére hívott, a hol szállva voltam. Itt a sok-fejt (publikumot,) biztatólag és megnyugtatólag értesítvén az eddig történekről s Kisst, a perlaszi hőst bemutatván, — éljenek közt csakhamar visszavonultunk.

Jellasics sikertelen merénylete hírére Kossuth is csakhamar ott hagyta a népbuzdítási tért, mivel azon

elválasztó tér, melyet ő Jellasi és és önmaga közt hagyni szeretett, a híres Flankenbewegung után nem lett szűkebbé; a büszke magyar vér pedig fölhevülvén és sebebben forogván, már-már markába köpött és a fél világgal is megmérkőzhetni elég erősnek tartá magát, sőt az országgyűlés és a honvédelmi bizottmány több tagja is önmegelégedéssel hallotta a hírt, és nyugodtabban kezdé nézni a jövőbe.

A mint ez a jövő biztosabbá lőn, a megadott fegyvernyugvás, az ész és szükségparancsolta okok dacára, bosszankodtatá őket, mert Jellasicsot nemcsak tönkre tenni, de még mint foglyot Pesten is látni szerették volna, talán hogy megbájulják, mint a Timurlenk által elfogott Bajazettel történt; erre azonban még sem vetemedtek volna, mint később Roth és Philippovics esetei mutatták. Bosszankodtak azért is, mert Jellasics tönkretevéseivel az egész háborút és mi több: Horvátország lecsillapítását is befejezettnek hitték.

Az országgyűlés, midőn Jellasicsnak a fegyvernyugvás alatt történt titkos hátrálását és elvonulását hallotta, kit-kit az ottaniak közül kárhoztatni és megbüntetni kívánt, és ezt meg is tette volna, ha a biztosi testület, mely politikai rövidlátással a fegyvernyugvásba szintén bejegyezett, az egészet föl nem menti. Így mi volt természetesebb, mint az egész hibát az ottani rendes katonaságra tolni; a népet pedig, — vagyis a pesti sok-fejet — és az országot Jellasics gúnyolása mellett ennek végveszélyével s azzal biztatni, hogy a győztes magyar sereg utána fog iramlani.

Reménylették is ezt, bár egyes esetekből eléggé kivilágozhatott, hogy a rendetlen és szabályzatlan sereg balesetben gyorsabban tud hátra- és elszaladni, mintsem az ellenség után nyomulni. Nem tudták, hogy a nemzet-őrségi erő az utána hozott eleségből annyit foglalt

le magának, hogy míg ő sok helyen bőségben úszott, azok, kik érette vívtak és őt biztosították, éheztek; nem tudták, hogy ezen nemzetőrséggel bajos volt bánni, és mégis reménylettek. Nem vették számba azt sem, hogy minek-előtte ellenség ellen kellene némi rendben kiindulni, addig órák telnek el s hogy a temérdek kocsi és a csatahelyre gyorsan jutni óhajtás és tolongás hátráltatta még a lassú mozgást is, nem hogy gyorsan haladni és menni engedett volna. Nem tudták végtére, hogy az ily sereg pelikáni eleség-fogyasztása a sok biztosnak mily fejtörést okoz. Ezt mind nem tudták, mert nem akarták tudni; bár elegenden voltak olyak, kik körültekintő tehetségüknél fogva, a dolgok valódi mibenlétét elegendőleg kitérték.

Tehát, mivel másképp nem lehetett tenni, nem a sajtó útján, hanem kíméletes meg nem elégedést nyilatkoztattak ki s Jellasics üzését elrendelték, remélve, hogy ez még eredményezhet valamit.

Jellasics utolérésére idő kellett. Addig is Philipovic és Roth elfogatását parancsolták meg, mire Perczel Mór biztos hivatott meg, ki a tűzéri iskolában 8 hó vagy talán egy évig műveltetvén, magát született katonának és még mi több: vezérnek tartotta.

Perczel elhagyván a sereget, új zászlóaljkat teremtett, nemzetőröket gyűjtött. Addig a két ellenséges tábornok, bízván erejében, és mi több, bánjuk segítségével s őket bevarásában, kevesebb elővigyázattal és önbiztosítással haladt előre, mintsem öreg katonáktól várni lehetett. Így történt, hogy a tornyosuló akadályok, a mindenfelől ellenük induló erőről nagyított hírek és még saját seregük csekély harcvágya miatt is előre nem mentek; hátra pedig nem mehettek, mivel a Sió és a sárréti csator-

nákoni hidakat hátuk mögött elrontva látták, s a mint később némely előőrségi összeütközésnél vereséget szenvedtek, Roth mint parancsnok bizalmát veszté és parlamentírozni kezdé. Erre Perczel felakasztási fenyegetéssel válaszolt, ha meg nem adják magukat. Végre Perczel egy részről, Csapó régi katona, most pedig nemzetőri őrnagy hátulról szorítván, egyetlenegy fennmaradt menekedési útjukat szerencsésen elvágta és fenyegetőleg állította fel csapatát, míg elől Görgey akadályozá a menekülhetést. Erre Roth és Philippovics feladták magukat, kikötvén seregük hazaeresztését, azon föltét alatt, hogy egy évig nem háborúskodnak a magyarok ellen.

Ezen, a magyartól szerencsésen végbevitt második, kisebb mintájú uhui ténynt a bárom vezénylő közül mind-egyik magának tulajdonítá; azonban Perczel lévén a fővezénylő, őt illeti az elsőség, mit az országgyűlés az első hír hallatára ki is nyilvánított s köszönetében neki is tulajdonított, bár — ha Csapó az egyetlen kibúvó ajtócskát előrelátóig el nem zárja, aligha sikerül az elfogatás. Annyi bizonyos, hogy Görgey alárendelt szerepében, noha az ő hadi állása is sietteté a sikert, legkevesebbé tulajdonitbatá magának a fényes eredményt.

Ezen fényes tett után kezdődött azon gyűlölség, mely Görgey és Perczel közt egész a háború végéig létezett.

A horvát sereg elfogatásának híre örömmel töltötte el az országot és az önbizalmat mind a bonban átalán, mind különösen a nemzetőrökben növelte, de leginkább a vezérben, ki magát „anch'io sono duce“-nak tökéletesen hitte, és a most sikerült szép eset után hihette is.

A feladási szerződés azonban azokon kívül, kiket maga Perczel eresztett el, nem legjobb lélekismerettel

tartatott meg, azon valódi vagy költött ürügy alatt, hogy azok közül, kik már azelőtt haza eresztettek, és szintén egy évig ellenünk nem szolgálni kötelezték magukat, ellenünk többen újra küldettek. Mily biztos éleslátás ismert ezen hűtlenekre? vagy mily adatok nyomán compromittálta a honvédi bizottmány a vezér ígését? — bizonyosságig sohasem tudtam kipuhatolni, noha a vezér a hadügyminiszterrel együtt a szó szentségének megtartását eléggé, de hiában sürgette. — Azonban, hogy a szabadon bocsátás ellen felhozott oknak lehetett alapja, egy föntebbi fejezetben említett analóg eset után megengedem.

Itt kezdett a Görgey név szerény és alárendelt helyzetéből kilépni. Ezen egyén, a ki Kossuth által kiemelve, mellette is, tőle függetlenül is, később az első tényezők közé tartozott s kinek egyrészen a haza későbbi lealacsonyíttatását, talán vesztét is köszönhette: megérdemli, hogy szakonként, a mint jobban-jobban tényezővé lőn, a világgal megismertessük. — Az ő ismertetése által mások is megismertettek, kik fölemelték, pártolták s később majdnem istenítették, — a mint pedig hanyatlani kezde: kárhoztatták, bünfészekké s magyar Marat-vá tették.

Első feltűnésekor, mivel ekkor még nem igen nagy szerepet játszott, vízözön előtti történetét adom néhány vonásban.

Régi tót-magyar nemes családból, — ha nem csalódom — a derék Szepes-megyében született. Katonai tudományát a tulni pionier-oskolában szerezvén, onnan mint tiszt a gyalogsághoz, onnan a magyar testőrző sereghez, onnan pedig mint főhadnagy egy magyar huszárezredbe jutott. Tudományra hivatottsága, belsőztöne, vagy háborúgás kedélye, vagy házassági hajlama ott hagyatá véle a

katonai szolgálatot, és ön-kimivelésére Prágába ment a vegyészti tudományban magát kiképzendő. — Már-már tanítótá is lenni készült, midőn a prágai lázadás és a városnak Windischgratz általi lövöldöztetése és lenyűgözése után a tanulmányok megszűntek, Magyarhonban pedig az új alkotmányos állapot hazai gyalog zászlóaljkat állítván fel, melyekhez tanult tisztek kerestettek: ekkor a szerencsétlen gróf Batthyányi Lajos által Görgey első kapitányá nevezetett ki.

Megjelent és zászlóaljához sietett, hol néhány hónapig szerény új hivatalában szorgalmasan működött. Onnét Marcziani ezredes által, — ki mint fegyver- és fegyverzési felügyelő hivatalosan gyakran utazni tartozott, és a kit akkor a később szintén másodrangú híre vergődött Szabó elhagyott, — vegyészti és hadtudományi ismeretei miatt a hadügyminisztériumba hozatott.

Onnét az első időben a gyutacsok (Gewehr-Zünder, FML. Augustin: „Oestr. Gewehr-Explo-dirungs-Erfindung“) és a csappantyúk (kapszli) gyártása kipuhatolására és a találandó gyártmányok megszerzése végett Bécs és Prágába utaztak. — Az ottani zavarok által céljaik elérése meghiúsulván, visszatértek.

Marcziani elhagyá a hadügyminisztériumnáli állását s elégtelenségének s a magyar ügyek iránti ellenszenvének kifejezésére szélesebb tért keresett. — A másik, Görgey, a hadügyminiszter jelen nem létében Batthyányitól őrnagygyá nevezetett ki, s a Perczel által vezetett Roth s Philippovics megkerítésében, — mint mondók, — a cél elérésére hasznos szolgálatot tett.

A honvédelmi bizottmány mint magyar hivatal, Perczel első jelentésére a sajtó által a győzelmet kihirsztelvén, Perczelt halmozta el dicsérettel; a haza megnyugodott, s a másik két concurrens közül Görgey előléptetéssel, Csapó pedig más jutalmakkal nyugtattatott meg.

A mint már a győzelmet három egyén követelte magának, úgy később az eszélyes eljárásra, a hadi készülségre és annak a hadtérén kivitelére nézve, aztán a tüzérség és a tulni növendékek, a serdülő vitézek és vezérek tudományára vonatkozólag is viták kerültek elő, melyek nem kevés verbális injuriák közt folytak, s mindegyik a másikat képtelenséggel, ügyetlenséggel s a szolgálat nem tudásával vádolta; azonban itt Perczel volt a győztes, mert ő mint önmaga teremtette ezredes, az őrnagy előtt magát nem hibáztathatta. Ily viták következtében mint olaj és víz nem egyesülhetvén, Perczel Görgeynek consilium abundit adott.

Ezen elválás meg is történt; mert Görgey a fegyvernyugvás után a Jellasicsnak hűlt helyét talált és ezután iramlott sereg után sietett, míg Perczel, diadala után a horvátországi szélek felé vitte győzelmes kis seregecskéjét.

Ezen időben, vagyis a sereg után indulása előtt, Görgeyre, a ki már ekkor önfejű, öntudatos és önakaratú katonának mutatkozott, — a sors őt szerény állapottából hamarabb akarván kiemelni és feltűnőbbé tenni, — azon szerencsétlen szerepet toltá reá, melyben igazságos birót kellett játszania.

Gróf Zichy Ödön, ki Jellasics táborában volt s ezzel barátságban élt, elhagyta magát fogatni, bár oly Jellasics-féle proclamatiók voltak nála szétosztás végett, melyek a magyar ügy elhagyására, — mint törvényellenesre, — és az ellenség békés fogadására intettek s buzdítottak.

Az ilyes hibás — ----- eljárást egy kitűnő hazai egyéntől az akkor első forrásában levő körülmények közt nagy kihívásnak lehetett és kellett tartani, mely magyar

szempontból büntetést érdemlett; de az én felfogásom szerint egy őrnagynak nem lehetett s nem is volt hatalmában ez egyént oly bűnösnek tartania, hogy ennek következtében rögtönítelő bíróságot állítson, és az által egy törvényes gyilkolást — akasztással — követtessen el.

Görgey tette Pesten tetszett is, nem is; de mivel a honvédelmi bizottmány azt „fait accompli“-nak vette, és mivel Zichytől már semmit, Görgeytől pedig még hasznos szolgálatot várhatott, azért jóvá hagyta; és midőn a kivégzettnak nemes ércekben, drágakövekben és gyöngyökben elfogott 60 és több ezer forintot érő vagyona Pestre érkezett: igen is megnyugodott. E kincs akkor biztos kezekbe tétetett le.

Görgeyt egy győzelemben résztvétele s egy rögtönítelő eljárása az úgynevezett áruló ellen — nagyon identificálta a forradalommal, és ezen és más dolgok igen nagy bizalmat keltettek föl iránta.

Ez volt első fellépése, drámájának prologja, melynél itt most megállapodunk s egész végig majd később folytatjuk.— Noha Roth és Philippovicznak 8000 emberükkel együtt való bekerítettése és elfogatása Zichy kivégzetése után valamivel később történt, mindazáltal el kellett beszélnem ez utóbbi tényt is; mert midőn a haza első faiseurjeit fölemlítők, lehetlen vala azon tényeket elhallgatni, melyeknek első kitüntetésüket köszönhatték.

Mint említém, a sukoró-pákozdi csata után visszatértemkor történt Batthyányi leköszönésének nyilvánítása az országgyűlésben, mit Pázmándy több napig,— nem tudom mily politikából V—titkolt. A leköszönést a honvédelmi bizottmány közönbösen fogadta, mivel ez de facto úgysis Batthyányi minden befolyása nélkül működött.

Ekkor olvastaték föl egy Bécsből jött másik kézirat, mely Batthyányi új minisztériuma névsorát el nem fogadja, s e kézirat báró Vay Miklóst, ki Erdélyben biztostkodott, bizta meg az új minisztérium kijelölésével. — — — Annyit tudok, hogy Vay Miklós Pestre jött, keresgélt mindenfelé s nálam is volt; de már akkor meguntam miniszter lenni, és az új miniszterek névsorában nem akartam díszleni.

Az előbbi kor liberálisai, úgymint Széchenyi István, gróf Andrássy György, báró Wesselényi Miklós, gróf Zay Károly, Somsich Pál és más ezekhez hasonlók megrettenvén az általok kezdett nemzeti élet rohanó kifejlődésétől, mind conservativokká lettek s később pecsovicsoknak is nevezettek. Kiveszem Széchenyit, ki mint valami indifferencialis pont, népszerűségében csökkenve, a két párt közt állott; előbbi ritka hazafias eljárásánál fogva a köztiszteletet egészen nem vesztette el ugyan, de bizalmat sem talált a honban.

Ezen föntebb elősoroltak közül az akkori közvélemény hangulata mellett egyik sem lehetett alkalmazható, mások pedig nem akartak vagy tétováztak miniszterséget elvállalni, s így báró Vay nem talált társakat, a mi miatt — a mint tudom — ő nem is igen haragudott, sőt örült, hogy meghívásáról leköszönését mindenfelé elküldhette; s így Kolozsvárról megérkezése után néhány nap múlva ismét visszatért oda.

Vissza is mehetett, mert Bécsben ez alatt megváltoztak a viszonyok, s ha nem hibázom, Vay Miklós lemondását nem is várták be, hanem másról gondoskodtak.

Volt az ausztriai magyar seregnek egy derék, bátor, keresztekkel kitüntetett vitéz veteránja, báró Récsey

hadi-főszertárnok, ki magát derék, becsületes és jó hazafinak tanúsította, de kit egész életében jószívűsége, vendéglési és a „van“-nál többet költeni szerető hajlamuk mindig bizonyolódott vagyoni helyzetben talált. Ez, mivel lengyelországi ----- eljárása a bécsi minisztérium nézetei szerint helyén nem volt, vagy — a mint mások mondják — mivel adósságai mellett tekintélyének kára nélkül ott nem maradhatott, 1846-ban, a lengyel lázadás után, másodkapitány gyanánt a magyar gárdánál alkalmaztatott. Őt az ezen sorokat firkáló hadügyminiszter valódi magyar gondolkozásáért, Lederer főhadiparancsnoknak Budáról történt elmenetele után, annak utódjául szeretne volna kineveztetni, a mit azonban Bécsben több elősorolt ok miatt megtagadtak. — ---- — — — — — — —

Azon időtájban tehát, midőn báró Vay Miklós megbízatásáról leköszönni szándékozott, vagy ezen leköszönése útban volt, Bécsben a magyar miniszterelnöki hivatal elvállalására b. Récsey hadi-főszertárnokot szólították fel, mire ez több Bécsben levő magyar s többek közt gróf Batthyányi Lajos tanácsát is kérte, kik elősorolt okaik után a kínált állás el nem fogadását javasolták s úgy látszott, hogy Récsey hajlik szavukra. Másnap azonban — mint emlékirónk mondja, — a bécsi hivatalos lapban megjelent Récseynek miniszterelnökké kineveztetése s az ő alájegyzése mellett a magyar országgyűlés feloszlata, valamint Jellasics bánnak Magyarország polgári- és hadi-kormányzójává való kineveztetése. Erre Récsey lemondott.

A Récsey-féle okiratnak eredeti fogalmazását nem tudom, hanem értelme körülbelül ez lehetett: „Mivel a magyar országgyűlés törvényes jogain túllépett, elszakadásra célzott s a papír-pénz kiadásával és a katonaságnak a közös elvektől eltérítésével a fejedelem jogaiba vágott s mivel a vele összekötött testvérországok jogainak sértése által feltételének s összehívata céljának meg nem felelt, sőt tanácskozásai által rossz példának s izgatónak szol-

gált, — ezekért stb. felozlattatik, Jellasics bán pedig polgári és hadi kormányzónak kinevezetik.“ így hangzott a leirat.

Ezek hallatára és megtudtára mily érzés lepte meg az országgyűlést, kiki gondolhatja, ki a magyarnak jogait és szabadalmait illető féltékenységét ismeri.

A nyilvános gyűlésben ezen ----- manifestumok, mint törvénytelen tettek, el nem fogadtattak s az országgyűlés mindaddig permanensnek nyilatkoztatta magát, míg új minisztérium nem alakítatik, mely a régi miniszterek egyikének aláírásával nem hitelesítettett. S így ki lön mondva a forradalom. — — — — —

Volt-e, mint a francia mondja „i propos“ vagyis alkalmas idő ezen forradalom kimondására, — vagy lehetett s kellett volna-e más modort használni? — ez oly kérdés, melyre felelni alig tudok. — — — — — A bécsi minisztérium pedig bízván más fejedelmek nyugodt, békés hajlamában; s mivel az olasz sereg már győzelmesen haladott előre, bízván abban, hogy onnét is nyerhet hadi segítséget; s bízván a többi népek erő kifejtésében, — — — — — mivel Windischgratz Prágában az ottani lázadást csakhamar elfojtotta, — ezen okoknál fogva megkezdé működését. — Maga a gondviselés is különös pártfogása alá látszott venni Ausztriát, mert nagyhatalmi létének szükségét az európai diplomatia elismeré, a miért ez be nem avatkozék; s így újonan beteljesedett, hogy midőn Ausztria a lég-nagyobb veszedelemben forgott, akkor lön fölkelt népei fölött győztessé s így erősebbé és hatalmasabbá. -----

Október 20-dika felé történhetett Windischgratznek felhívása, — az összes sereghez intézve, — hogy a bűnös és lázadó magyar zászlókat hagyják el, mert ha ezt nem teendik, magukat a legnagyobb büntetésnek fogják kitenni.

Ezen parancs hatott is, mert több becsületes, németes, félig-meddig magyar tiszt vagy megcsökkent erélyében s békeséges szolgálatot keresett, vagy pedig egészen visszavonult, mint pl. a bátor és erélylyel szolgált cs. k. tábornok: Holtsch e.

Ezek voltak a schwechati csatáig a legfontosabb események, melyek ellen az országgyűlés protestált s magát permanensnek, Récseyt bűnösnek, hazaárulónak, következőleg büntetendőnek nyilvánította, valamint azon tisztet is, kik hg. Windischgratz felhívásának engedelmeskedni fognának. Továbbá az újoncozást, mivel az erre vonatkozó törvény végzésbe nem mehetett, hadfogadás (toborzás) útján, foglaló mellett, erélyesen sürgette s hason erélylyel gondoskodott eleségről, ruházatról s több más hadi készületekről, ekként akarván a további eseményeket bevárni.

XVI. FEJEZET.

Isméltés bevezeteskép. — A bécsi forradalom főrfiáról. — Valami a hadügyminiszterről. — Kossúth. — A honvédelmi bizottmány. — Madarász László és a rendőrség. — A felső- és alsó-ház. — Ráadás az előbbi miniszterekhez. — Főhadi-kormányok. — Várak. — A sor-katonaság. — A honvédek. — Böngészet Kossúthról, a honvédelmi bizottmányról s a közvéleményről. — A sajtó. — A sok-fej minden ágazatában.

Mielőtt az országgyűlés határozatai eredményt mutatnának, talán pihentetőül nem leszen rősz, ha a haza székvárosát, s az országgyűlés physiomiáját lerajzolom, mely feladathoz az enyémnél jobb, élesebb, élcesebb, csipősebb, gúnyosabb s helyesebben Ítéelő toll kellene, hogy unalom helyett érdekes időöltést nyújtson.

Azzal, hogy meggyőződése, lelkiismeretem, öntudatom szerint, az igazság el nem hanyagolásával fogom kimondani, a mit láttam s tapasztaltam, — a mostani világnak eleget nem teszek, melyben a szépet a jó elé teszik, — melyben Pesten és átalában a honban Kossúth fel-lengzése előtt a higgadt Deák Ferenc-féle ész elhal,¹⁾ — melyben az epigrammatikus előadás képezi azon fűszert,

¹⁾ Megjegyzendő, hogy emlékirónk ezen műve fogalmazásához meg Kiutahiában, 1850-ben fogott hozzá.

mely az eledelt ízletessé teszi; — mely világban a főntebb elősoroltakat úgy szeretik, miként a franciák, kiknek a „Revue des deux mondes“ szemére hányta valahol, hogy azok a kormányról szeretnek minden reggel kevéske rosztat olvasni, hogy azt a társaságokban ismételhessék.

Az események kerékvágásába visszatérendő, melyből gömbölyű fejem oly hamar, kitér, meg kell jegyezmem, hogy a mit itt följegyezni akarok, azt baráttól s nem baráttól, — irányomban jó vagy kétes hajlamúaktól, — a rendes s rendetlen, a sebesebb, hevesebb vagy halkabb haladást óhajtó ultraliberálisoktól, — a juste-milieu, radícál és conservatív-féle házi- és hon-atyáktól, polgároktól, katonáktól és asszonyoktól gyűjtöttem össze.

Elfelejtém még elmondani, hogy az országgyűlés egyik ülésében arról szónokoltam, a mit Sz. Tamásnál tettem és nem tettem, s ott váratlanul hő fogadtatást és részvétet tapasztaltam, melylyel, Kossuth hírlapja dacára, megelégedhettem. — Megvallom, soha sem léptem a szószerűre elfogultabb állapotban, mint akkor, minthogy minden egyenességem és igazságszeretetem dacára csak hazugságokkal kelle biztatnom s megnyugtatom a nem legnagyobb bátorságú gyűlést; mert nehogy nagyobb rémülést okozzak, takargatni s szépíteni kellett azt, hogy a hanyagság, a rász kedv, a nem legjobb akarat, s a rász külföldi és hasonló pesti befolyások nem igen sok reményt nyújtanak arra nézve, miként Sz. Tamásnál valami nagy-szerű eredmény történhessék; s mondom, hogy ezen takargatás és szépítgetés beillett ünnepélyes hazugságnak.

Ha igaz az, mit a népekről egy francia író mond a történet útmutatása szerint, »hogy a nép soha sem jobb azon kormánynál, a melynek hódol, hanem közönségesen annál kevesebbet ér; mert ha föllebb állana, amaszt szétporlasztaná“,—'úgy magamat is, mint népem egy por-szemnyi töredékét gyakran oly rosznak kellett találnom,

mint azon kört, melyben forognom volt feladatam. — De hagyjuk, mert ismert tény, hogy minden időben több volt a hamis isten, mint a valódi ember!

Mielőtt azonban a honban történeteket vagy törté-
nendőket felhoznám, talán nem árt egy kissé szomszéd-
jainkról, Bécsről, annak kormányáról s közönségéről va-
lamit elbeszelnem.

Bécs miért csinált forradalmat, midőn rántott csibéit a Práterben jó kedvvel megehetette, midőn május elsajén az Augartenben koncertet is élvezhetett, sőt midőn vicceit még a rendőrség is örömezt hallgatta? — azt ő tudja. — Bécs a változás következtében csak veszthetett, és ha a forradalom Magyarhonban sikerül, akkor Kunkel-jei sokkal kevesebb frakkot, honfiaink pedig kevesebb adósságot csinálnak; szóval: akkor a főváros Pesttel vetélkedni fog elsőségbn, s bár piacát még hosszabb ideig megtartható, s kereskedése egyelőre csökkenni nem fogott ugyan, de Pestnek világkereskedésre alkalmasb helyzete, — hol Széchenyi István szerint a lánchíd a keletet a nyugattal össze kötötte, aztán ennek kifejlendő ipara — mindenesetre nagy csorbát ejtett volna rajta.

Azonban Bécs elunván talán a toujours backhandli-
ket, a Szedelniczkieket és Metternicheket s tán az Aulától reá beszéltetvén, hogy annyi megbombázott székváros között szégyen lenne a Hausliereknek maguknak szüzen maradniok s a rivális Berlin által kinevettetniök, tehát elhatározta, — mint már valahol felhoztam, — bogy ők is akarnak revolútiót. Mint tudjuk, ez megtörtént, s mivel ez újság volt és korán ért gyümölcs, — azért megkedvelték, de nem ízlett sokáig, tartós nem vala s nem vált vérévé.

Az akkor hatalmas Aula, a zsidó belletristák, s a munkások irányunkban hajlammal viseltettek, mivel ők

kezdék a forradalmat és máshol támaszt már-már nem igen találtak. A hausherr a sok nemzetőri parádéba beleunván s gondolkozni is kezdvén: okoskodott, vagyis inkább bécsi értelemben — resonírozott. A közvélemény alkotói: a hírlapok kiábrándulva az első reményekből, egy részük a nagy német hon felé fordult, s császári helytartójától s a Sz. Pál templomából várta az üdvöt, ha igaz, hogy azt a keletiek nyugatról várják; más részük pedig a schwarzgelb dülő jegyét Phönixként hitte főiem elkedendőnek, — s így a két rész egymás közt becsületesen veszekedett, hanem egyben majd mindannyian meggyeztek már, hogy t. i. irányunkban rősz szándékkal legyenek s ellenünk is nyilatkozzanak.

Hanem mivel kivételek léteznek, melyek a szabályt igazolják, azért mégis — mint dagadt ugyan, de ritkán úszó rizs a vasárnapi magyar levesben — a Völkerbund mellettünk volt. Miképp nyertük meg barátságát? Pulszky legjobban tudja.

Az új-módorú és szabású kormány, — mely lassúkás haladásával a zopfot és parókát Titusra vagy a la Fieschire oly hamar változtatni nem bírta, mint azt az Aula kívánta, — egyre változóban, futóban vagy macskazene hangjai közt volt; s így a március előtti Metternich-Kollowrat minisztérium márciusban Fiquelmont elnök minisztériumává alakult, kinek barátai még egészen az előbbi időkből való emberek voltak, például: Kollowrat s Kübeck, mint akkori haladók, aztán Pillersdorf, ki csaknem vágatónak tartatott, és Zanini gróf. Csoda, hogy ezeket áprilisbe nem küldték, mert már májusban Wessenberg (elnök s külügyér), Pillersdorf belügy-miniszter, Krausz, Doblhof, Baumgarten, Sommaruga és az ultima instantiában határozó Latour voltak az úgynevezett.....vezetők.

Talán május sem volt sokaknak állandó időjárátú, bár a fák bimbózni kezdetek; azért némelyeket kivágtak s másokat oltottak be s így júniusban: Wessenberg elnök, Krausz pénz- s Latour hadügyér mellett Doblhof, Dr. Bach (kiról később egy kis appendixet adok), Hornbostel és Schwarzer nevei kerültek elő.

Ezek vezették ----- az ausztriai ügyeket Magyarhon irányában; következőleg mit leheté várunk egy oly minisztériumtól, melynek külügyére a híres Talleyrand iskoláját követé gondolatának nyilvánításában, aztán Doblhoftól, ki post festa megmutatta, hogy az alkotmányos uralkodó oly országnak, melyet függetlenül kell vezetni, engedményeket nem adhat, s ha adott, azokat visszavenni köteles; — Hornbosteltől és Schwarzertől, kiknek utóbbika különben is mint hirlapíró, már ellenségünknek mutatkozott; Latour tói, ki szintén nem volt valami nagy barátunk. S végre Dr. Bach prókátortól, ki a szerint forgolódott, a mint érdekét látta; ki barrikádok mögül harcolt, midőn a nép s az Aula volt hatalmas, vagy a ki a nép ellen fordult, ha ez hanyatlani kezdett.

Már most visszatérhetnék ugyan belügyeinkre, de mivel rendorganumom úgy sincs, más részről pedig örülök, ha egyszerre szabadulhatok meg ezen külföldi egyéniségektől, azért végigsorolom, kik voltak tovább még bécsi, miniszterek a háború végéig.

Októberben, midőn Latour — — — a nép által lynchíroztatott (kivégeztetett), helyét nem oly agyafürt, de nem is oly értelmes egyén töltötte be: báró Cordon tábornok, ki fiumei patrícius lévén, némileg magyar törvényes polgárnak is kellett volna lennie.-----

Továbbá: Schwarzenberg Bódog herceg Olaszhonban megsebesítettén, Bécsbe hivatott, midőn Olaszhonban a dolgok már-már tökéletesen jó véget ígértek.

Schwarzenberg a politikában avatott s állhatatos jelleműnek mutatkozott, különben aristokratikus szellemű és erélyes, dicsvágyó egyéniség, a ki 1848. novemberében miniszter-elnökké s a külügy vezetőjévé lön. Ez maga mellé az erélyes és értelmes, az osztrák dynasziát mindenek fölött szerető gr. Stadiont választá, s megtartotta még a megtartandókat. — — —

Hg. Schwarzenberg gr. Stadion, Krausz, Dr. Bach, Gordon, Bruck s Thinfeld kollegáival kormányozni kezdett, kiken azonban csakhamar felsőbbiséget nyerve — uralkodott is. Ezekkel csak ment az ügy, a mint mehetett, később aztán — — — feloszlatta az osztrák országgyűlést és végre, bár megtartotta még darab ideig a gr. Stadion és Bachtól kigondolt elaboratumot, (ki volt valódilag e kettő közül az akkoriban jó expediensnek tartott eszme teremtője? bizonyosan nem tudom; én azonban részemről az utóbbinak tulajdonítom,) mely „die Gleichberechtigung aller Nationalitäten, das demokratische Kaisertum auf der breitesten Basis“ volt, s e zászló alatt győzni akart, de később már az absolutismus felé hajlott. — — —

1849. májusában, midőn már alter-ego volt és Baderczky istápolta őt, így állott minisztériuma: Bach bel-, Krausz pénz-, Schmerling, a hires frankfurti vicepraesidens, igazságügyi, Bruck kereskedelmi, Thienfeld közlekedési s építészeti, gr. Thun (március előtt Pulszky-főle külföldi levelező) nevelés és oktatási-, és hogy a magyar és horvát-faj is legyen képviselve: gr. Gyulai hadügy- s Kulmer báró horvátügyi miniszter. — — —

Az új viszonyok közt, midőn előbbi társaim leköszöntek s leköszönésükbe engem is beléfoglaltak, eszméim

elseje az volt: mit kell mint honfinak, polgárnak, s két-féle hivatal viselőjének, ugyanis mint miniszternek és képviselőnek tennem, hogy önmagammal s eddig tisztán tartott jellememmel következetes legyek?

A forradalom már a vak előtt is világos volt; a császári és hazai érdek miatt vér folyt; a constitutio, igaz, meg volt bántva, át vala hágva, de a constituensek is túlhágtak a korláton. Oly kormány létezett, mely oly tagot is foglalt magában, kinek jelleme tiszta nem volt, olyas tagokat is, — az előbbkelőket értem, — kik politikai pályámon ellenzékként álltak velem szemközt, és végre a tagok legfőbbikében, a többiek fejében, gondolataik irányzó szellemében még olyat is', kit irányomban ellenséges indulatának is tarthattam, és a ki csak akkor színlelt barátságot, midőn közbenjárásom szükségét érezte.

Azonkívül tudtam, hogy már az első időkben a pénz-és hadügy tárcája a mint egy részről szemet szúrt és gyűlöletes volt Bécsben, úgy másrészt két oly egyén kezében volt, kik mindig tartottak egymástól; — s mert a financıgyér volt az irányzó szellem, az agyvelő és minden, a hadügyminiszternek több, az ő hatáskörébe tartozó beavatkozást kellett túrnie azon természetes okból, mert minden ember jobban szeret abban dicsérteim s kitüntetettetni, a mihez nem igen vagy csak keveset ért.

Továbbá, minthogy a petti-fogging lawyerből, de nagy hírlap-szerkesztőből, a szerencsétlen ipar-előmozdítóból és a legnagyobb agitátorból lett ideiglenes consul, ki Caesárt, N. Fridriket s Napóleont bírta — könyvtárában, és a kik mellett gyakran eljár, tábormoknak érezte magát és mi több: katonai Colbertnek is, s mert a politikai hadvezetést magának úgyis kikötötte, mi meg is adatott neki, — azért tudtam, hogy ez a hadügyben igen sokat fáradozni.

S minthogy két jó, de egymás mellett s egyszerre működő tábornok nem ér föl egy magánosan működő középszerűvel, s minthogy a mostani viszonyok közt, midőn hamar, jól és következetesen kellett majd dolgozni, s azért a két egyenetlen fej több rosszat fejthetett ki, mintsem jót: ezen okból egyiküknek távoznia kellett.

Az egyiket, a consult nem nélkülözhetvén az ügyek, a schwarzgelbséggel vádolt hadügyérnek lett volna kötelessége kilépnie; és mivel megmaradt, ez azt mutatta: hogy az angol parlamenti életben forgó egyének következetességét nem követte, — megmutatta, hogy gyenge lelkiüetű és végre megmutatta azt, hogy őt politikai és parlamenti jellemnek tartani nem lehetett, következőleg: hogy mint vontató gőzös, helyén nem volt.

Az ezen sorokat írónak joga van s kötelessége az akkori hadügyminisztert a havonkint rász papírral fizetett 1000 forintos tárcáhozi ragaszkodásáért megítélni, dacára annak, hogy előkelő s hazaszerető képviselők kérték őt ezen áldozatra.

Nem helyesli helyén maradását annak dacára sem, hogy a hadügy vezetője volt az egyetlen, ki az uralkodó kinevezésének fénye mellett a magyar seregnél mint becsületes és higgadt gondolkozású egyén ismertetett és talán tiszteltetett is, s hogy ő volt az, kiben a soredrek támaszkodtak és talán azon pókfonál fenntartását is remélték, mely őket az ausztriai sereggel még némileg összefűzte, mely fonalat ha titkon is, de el nem szakítani óhajtottak. — A felsőbb s alsóbbangú katonai, de még a régi idők-ből és szokásból származott főnökök, az akkori körülmények közt sorsuk biztosító alapját benne látták.

Végre mindezek, sőt még annak dacára is, hogy az előbbi ellenzék-ből a directoriumnál levő főbb személyek, sőt az országgyűlés is örömet nyilvánítá megmaradásán,

— mondom: mindezen megmaradási okok. dacára, neki következetesnek kellett maradnia és a szerény képviselői pályára kellett volna visszalépnie.

Az ezen lapokat író véleménye ennél marad, a házára vagy annak történetét jobban, eszesebben mélyebb Ítélettel leírókra és az utóvilágra bízván, hogy az igazat kimondják.

E tisztségbeni megmaradásom a hadügy irodájában vig napot szült, bár elhatározásomról kívül sem szóltam; de mivel a szószeiken ellenkezőt nem nyilatkoztattam ki, és mivel amúgy szorgalmas napszámosként intézkedni, rendelkezni s dolgozni kezdtem, mindenki örömet dolgozott; mert ha mormogott és sokakat szidott is, a hadügyminiszterrel mégis meg lehetett férni.

A mint Jellasics híres Elankenbewegung-ja Bécs felé, következőleg a fővárosoktól távozása bizonyossá Ion, Kossuth buzdító és ébresztő szónoklatai elmaradtak, mivel azok már Kecskemét, Kőrös, Cegléd s Abonyból távolabbra is elkongottak, buzdítottak s buzgókká tevének. O feleszmélésre időt s önmaga és Jellasics közt tért nyervén — visszaatért, új lelket s szellemet öntvén a honvédelmi bizottmányba, s mint elnök erélylyel kezdett működni.

A honvédelmi bizottmányban sok jó, praktikus egyén volt, u. m. az elnökön, Kossúthon kívül, az alelnök, Nyári Pál; a felső házból az idősb Pázmándy, Perényi, s Jósika Miklós bárók, s gr. Eszterházy Miklós; — az alsó házból ennek elnöke, Pázmándy Dénes, Szemere Bertalan, Pálffy János, Zsembery, Patay, Pulszky, Duschek, Madarász László a rendőr-főnök s végre Mészáros Lázár, a helyettes hadügyér.

Erélyt kifejteni nem volt nehéz, mivel a haza legkisebb ellenvetés nélkül mindenben engedelmeskedett, s így ha több jót nem tehetett a bizottmány, ezt csak az eszmék szűkének és a legszükségesebbek ki nem szemelésének lehet tulajdonítani. — Nyári a belügyet értette s jól vitte; a közlekedési és beligazgatási ügyekben Kovács Lajos megtette a magáét, s a kereskedés vezetésére, mivel az el volt zárva, szükség nem volt.

A pénz-beszédést és az elhatározott papír-pénz elkészítését Dushek mindentudó burcauratismusával hatalmasan intézte. — Az igazság dolgait könnyen lehetett vinni, mivel a perek aludtak, az adósok nem üzettek s a hitelezők hallgattak.

A kihágásokat fékezni könnyű volt, mivel azok a forradalmi elembe absorbeáltattak. — Feltűnő s különös volt, hogy soha oly kevés rablás, útonállás és gyilkosság nem történt, mint ezen időszakban. '

A közigazgatási ügyet az ilyes fékből álló kormány játszva vezethette, sőt még a külföldi kormányokkal is mérkőzhetett; de mivel új állásába rögtönözve lépett, és mivel honát már ötfelől megtámadva, más háromfelől fenyegetve, s önmagát ármánnyal — — — körülvéve látta, — állása súlyosbodott, hanem azért erélyes fellépése és működése által igyekezett magának tekintélyt szerezni.

Az akkori forradalomnak iramlott időkből, — annyi rász közegette — magyar kormányformát hevenyészni nem bírván, természetes, hogy akaratlanul is utánozni kényszerült s így mindenféle regime-ből kölcsönzött, s majd kímélte az egyéniséget, majd mitsem kímélt; némelykor kárhóztatta a gyanakodó, az absolutistikus és Fülöp-Lajos-féle kormányzati eljárást, máskor meg követte, Minden kéményseprőben ördögöt látott, s örült, ha valamelyik volt miniszterre egyet-mást ráfoghatott. — Szájában az

akasztófa többet forgott mint a miatyánk, azt szinte a társadalmi ív bezáró kövének tartván; noha becsületére legyen mondva, inkább ijesztőleg mint tetteleg használta a fenyegetést. Forradalma sikeréért rombolt, úgy hogy alig maradt más hátra, mint mindent szervezni. Nála inkább távlatban s nem annyira gyakorlatban létezett igazságos és kíméletes bánásmód az azelőtt másképp gondolkozók, a rendes katonaság, vagy némely kijelelt kitűnőbb egyéniségek irányában.

A kormányt segélő beligazgatás a megyebeli bizottmányok által kezeltetett, mivel az egész hon provisorius állapotban volt; szóval: a honvédelmi bizottmány egész iránya csak egy célban pontosult össze: magát s a hazát védelmi állapotba helyezni s fenntartani.

Már most nézzük egy kevésbé, mikép vezettettek az ügyek?

Az úgynevezett táblabírói világban szokott s a bizottmányoknál is megtartott eljárásnál fogva a hivatalos levelek vagy a honvédelmi bizottmányhoz vagy az elnökhöz küldettek be; tehát sok levél az elnökhöz, sok a honvédelmi bizottmányhoz jutott. Mivel pedig az elnöknél nyilvános, titkos, diplomatikus s hivatali szakok léteztek, és ezek nem egyes személyek által képviseltettek, hanem csak „egy“ által, és mivel az elnök többnyire szobájából, mint a hon kellő közepéből vezette az ügyeket, melyek legtöbbször maga a honvédelmi bizottmány is csak mint fait accompli-król tudott, — ily elfoglaltsága mellett az elnök reggelenként nem jött mindig a bizottmányba, este pedig egyszerre hozván magával a dolgot, késedelmeztette az ügyeket, noha azok ennek dacára mégis elég hamar folytak. Ekkor mindenik kikapván a magáét, több óráig

tartó olvasás után a tanácskozmány eloszlott. — A reggeli ülések nem voltak érdekesek azaz mulatságosak, mert érdekesnek érdekes volt minden, mivel többnyire az ellenség hollétéről, betöréseiről, az újoncozás haladásáról, a megyék szükségéről stb. volt a szó, mely ügyeket Nyári — mint alelnök és jó adminisztrátor — csakhamar szétosztott és elvégzett. — A belföldi posták -és futárok délután és estefelé érkeztek.

Szeptemberhó után Ausztria egész Magyarhont körülzárta; hanem a régi szomszédság, összesokás, kereskedelmi és családi viszonyok, meg a magyar kormány külföldi ágensei útján mégis sok küldemény csempésztetett be, — más részről pedig a kisebb osztrák katonai szakaszok vagy állóteretű hadi egyének és megbízottjaik által küldött levelek, kötegek s szállítmányok nemzetőrseregünk által elfogatván, azok tartalmuk szerint szintén este érkeztek vagy olvastattak fel.

Madarász László republikánus kívánsága miatt, részint pedig más okokból is, — mivel több sürgősen tudni kellett dolgok nem tudattak, — a haza érdeke végett a magán levelek feltörettek és el olvastattak (az igaz, hogy nyilvános lepecsételés és semmi eltitkolás mellett), melyekből sok s gyakran fontos dolgok kerültek napfényre. Itt azonban az emberiség gyengéi szintén mutatkoztak, mert a tárgyak apadása folytán unalmassá vált nyilvános sajtó, és a mindannyi közt legunalmasabb kormánylap, a „Közlöny“ élesztőt kívánt, s ezt abban találta, hogy a magánlevelekből a mulatságosat, több szellemes és mosolyt előidéző együgyű tárgyat közzé tett. Ez az előfizetőkre nézve mulatságos, de sem nemes, sem szép nem volt; — hanem a republikánus lény emésztésben hasonló a gödényhez, sőt begyével még ezt is felülmúlta, melyet ilyes dolgokkal szeretett megtömni.

Az ilyes letartóztatott levelekből sült legelőször is ki, hogy a bécsi pénz- és hadügyminiszter Jellasicsot s a horvátokat pénzzel és hadszerekkel már régen segítette, s ebből jött matematikus világosságra, hogy már szeptember közepében minden főhadikormány a magyar kormány iránti engedelmességétől Latour által nem csak felszabadított, sőt ellenségeskedésre utasított, a mint a Berzenczey által felfogott, Latournak Puchnerhez intézett levele világosan kimutató. — — — — —

Így került kezünkbe Latournak Jellasicshoz irt levele, melyben ezt pénz és hadiszerek elküldéséről tudósítja, — meg egy más levél, t. i. Jellasicsé Kulmerlicz, melyben amaz a bécsi hadügyminiszter késedelmezései fölött panaszkodik, s még arról is, hogy a huszárokat a maga részére csábítani nem bírja, s hogy ezt igen sajnálja, mert az első ágyúlövés a szakadást örökre meg fogja alapítani stb. — S hogy e levelek biztosan érhesenek rendeltetési helyökre, Lengyelországon s Bukovinán keresztül Erdélybe, s aztán Horvátországon keresztül Szlavóniába küldettek s innét a Bánátba. — Ebből süttek ki mindazon készületek, melyek a bécsi minisztérium által a kisebb parancsnokságoknak küldettek rendelteték.

Ezekből tudott meg a honvédelmi bizottmány sok külföldi viszonyt s eseményt, melyek a teendőkre nézve iránytűül és felvilágosításul szolgáltak; ezekből tudta meg sok egyén gondolkozási módját, noha azok, kiket compromittálva szeretett volna látni, gyéren s azok is csak másodrangú kisebb dolgokban merültek elő.

Midőn mindezek esténként a tanácsban előfordultak, nem volt az a leglátogatottabb vendéglő és étterem, hol annyi személy megfordult legyen mint itt; mert a magyarban megvan az a szokás, hogy ügyének fogamatba vételét ritkán keresi a hivatalos úton, hanem egyenesen, még a kicsinységekben is a legfőbbhöz járul.

Minden hazai belső és külső ügy forгатásának itt volt végpontja. — A körülmények változván s kedve szerint intézkedhetvén, — természetes volt, hogy a honvédelmi bizottmány főbbjei az előbbi ellenzékiekből támadtak, miként fentebb felhoztuk, kik közül Madarász László — ki természetére nézve kis és szikár ember volt, nagy fekete szakállával és fúrge mozgékony-ságával capucinus vagy dominicanus inquisitorhoz hasonlított, s már elébb is jól és republikánus módon korteskedvén, kétes viselete miatt a haza nagyobb részétől gyűilöletetett s a bátrabbak által megvettetett, de az egyenlőségi s más radical club-bok, meg az utca embere volt, — sebesen pergő nyelvével a népre hatni tudott.

A rendörség kezelése valódi élvezetét képezte, s a politika és a politia közti különbséget, — melynek elseje a másokérti bölcsesség mesterségét, a másik pedig az önmagunkértit foglalja magában, — megtanulta s az utolsót alkalmazni is tudta, később pedig mindkettőt öszpontosította saját személyében.

Ily időben helyén lehetett, mert kohóidnak tekintették, és mivel nem igen nagy hős volt, kifejlödhető Robespierrenek tartották. — Nehogy pedig valamely törvényhatóság vagy véleményárnyalat megbántassék, a honvédelmi bizottmányba a jobb administratorok közül is bevettek néhányat, mint Kovács Lajost és másokat.

A felső ház régi liberálisok, u. m. az öreg Pázmándy, báró Jósika Miklós az író, s gróf Eszterházy Mihály által volt képviselve; ezekhez a régi minisztérium egyes osztályaiból egy-egy osztályfőnök, mint a tárgyban és az ügyfolyamatban avatottabb, szintén hozzá csatoltatott. A hadügynek itt szintén volt repraesentánsa, a ki sub manu akaratlanul is hadügyminiszterkedett, noha a hadügyminiszter még egy nagyobb alter-ego, a hadi tudományban és vezetésben jártas honvédelmi elnök által szintén repraesentáltatott.

Már József idejétől fogva világos volt, hogy a táblabíróból minden lehet, mivel mindenre alkalmas; meny-nyivel inkább kellett hát mindennek telnie egy nem-csak táblabíróból, de híres journalista- és mi több: Kos-súthból! — így hát kellett a dolognak mennie; ment is, és bár roszul ment, de mégis csak ment.

A felső ház már azelőtt, az újabb törvények hozata-lakor végvonaglásban s így provisórius állapotban volt, s azért az alsó házi határozatokat soha sem ellenezte, s pe-dig annál inkább nem, mert a többség az új kormánytól kinevezett főispánokból állott, kik azelőtt is liberális ré-szen működtek és sok olyas mágnásokból, kik régóta Batthyányi Lajossal szavaztak.

Az úgynevezett conservativ párt elhagyván küzdhe-lyét, némelyik közüle liberális szint öltött magára.

A főbb papság jövedelmeiben megfogyatkozva, ado-mányaiban pedig veszélyeztetve lévén, inkább hallgató volt mint cunctator; s így mivel a felső ház állása mel-lett férfiasán nem küzdött, tekintélyét veszíté s csak pusztá felebbezési fórumot képezett, hogy a végzéseknek addig is, míg a törvény nem határoz, hozzájárulásával valami régi formájú jogosságot adjon.

A mindenes most az alsó ház volt, azaz a honvé-delmi bizottmánynak nem hallgató, sőt inkább nyelves-kező, de mégis kész szolgálja. Teljes számban nem igen volt, mivel fiatalabb, és harciasabb tagjai a sereghöz tá-voztak tán inkább mulatni, előfogatokat fogyasztani, a jobb szállásokat elfoglalni s este országgyűléskedni, mint-sem hadakozni. — Más liberális vagy radieálisabb része biztoskodni szeretett; kért és ment. Ha már P. L. Courier X. Károly francia király alatt híres rop- és más irataiban

azt mondá: „Hogy akkor kiki csak magát elhelyezni óhajtott s elhelyezve lévén, mindenki fölebb emelkedni akart; hogy akkor az egész világ bemutatta magát, hogy valami legyen, és végre: hogy mindenki csak azon rász arányában lehetett valamivé, a mit elkövethete“, — úgy e nyilatkozat a mi viszonyaink közt tán szintén sok egyénre alkalmazható vala.

Nálunk is az új alkotmányos élet kezdetén kiki vagy miniszteriális hivatalnok, vagy tiszt akart lenni, s később lehetőleg mindenfelé kacsingatott s ha őrnagy vagy más nem lehetett, biztos akart lenni, vagy a szerényebbek — országos futárok.

Ezek közül az elsők hivatalaikban oly erélyesen jártak el, hogy általuk a zavar csak növekedett, de nem az ő kárukra. Sok biztos egy-két hét alatt sereget ígért, mit öt hó múlva sem állított ki, s a pénzt költötte, a hadügy-minisztert boszantotta, számadást ritkán adott és mégis nagy hazafi volt. Az igaz, hogy e tekintetben is volt kivétel, de gyéren.

A képviselők, kik Pesten voltak, megjelentek ugyan a gyűlési teremben minden nap, de mivel azon törvények, melyek a háború vezetéséhez szükségesek voltak, már megvalának határozva, — a többi ügy háttérbe szorult. A honvédelmi bizottmány munkálkodásainak meghallgatása s a szükséghez képest azok határozattá emelése után a képviselők elszéledtek, szükség esetére minden órában összegyűlendőek.

Többnyire Madarász László volt az, ki éles, gyakran élcés, többnyire darócosan kefélő modorával mulattatta az országgyűlést s kit, ha Ausztria ellen derekasan kikelt s a camarillát, az ármányt beszédébe beszőni tudta — meg is tapsolt, s ki a clubbokban második ovatióit élvezhette.— Ármány, camarilla, reactio, zsarnokság voltak, most még jobban mint azelőtt, stereotyp gondolatjai

részei minden jelentésnek s szónoklatnak, úgy hogy ezen szavak hallatára az ember catilinaí összeesküvés felfedezésére készült, s aztán megszületett az — egér.

A volt minisztérium tagjai, Kossuthot és magamat kivéve, (bocsánat, hogy szerény személyemet ily tündöklő név mellé teszem, de hiszen utána tettem! szerény követi állásukba vonultak vissza, a mint tett Deák, kit a „Mártius“ szigorú logikai előadásai miatt piszkolt ugyan, de a gyűlés örömezt hallgatta őt, s józan állapotában követte is; Klauzált azonban betegeskedése a tetteges részvételen gátolta, — szerencséjére.

Batthyányi Lajos lemondása után a képviselétről is lemondott, de újra megválasztatott s nemzetőri állásban a Dunán túl működött. Őt bátor viselete végett a gyűlés tisztelte, Kossúth pedig és Madarász tartottak tőle.

Széchenyi István, a nagy hazafi, a derék miniszter, az eszélyes és előre számoló egyén, — elgyengülve erejében s látván, hogy az ő általa kezdett reform túlhágja az ildom korlátait: idegeiben megrázkodott. Midőn továbbá látta, hogy a nemzetgyűlés a sok rász közt még több régi jót is rombol s az egyetlen köteléket, mely Ausztriával még egybefűzött, és mely nélkül ő a hazára nézve biztosságot sehol sem látott — felbomlasztja, sőt nyílt ellenségeskedést kezdett, mit ő el akart kerülni, — ekkor szellemi lázba esett. És midőn a hon jövő bukását átlátta, elméjében megtévelyodott s Bécsbe vitetett. — Nagy kár volt pedig, hogy túlfeszített munkássága következtében fizikai ereje elgyengülvén, idegei tartós ingerültségbe jutottak, s hogy a dolgok ólén szerepelni hivatott ember most az első minisztériumnak csak nevét adá oda s hogy régi modorában csak hébe-korban nyilatkozott,

de bármit is határozottan akarni rég elfelejtett. — Örökre kár, hogy ily egyéniség oly szerencsétlenül lőn holtta politikailag.

A mi előttem az ügyis derék kedélyt egy részt érdekessé teszi, másrészt pedig sajnálatra méltóbbá az az ő betegsége rögeszméje, mely őt paroxismusában dühössé, józan óráiban Shakespeare Lear királyává teszi, és azon töprenkedni készíti, mikép honának sem Kossúth sem más nem a vészangyala, ki azt megölelé, hanem ő maga: Széchenyi István; mert a hazát álmából felriasztván s a reform terére vivén — heves véralkata által segítette vesztébe iramlani.

Báró Eötvös, mihelyest lemondott, inseparabilis barátjával Treforttal, a kereskedési minisztérium állami altitkárával az országból elutazott, azt akarván elkerülni, a mit La Normand, a francia jósnő végzetéül jövendölt, t. i. hogy a legfőbb hivatalra jutása után bitófán hal meg. S így ő a magyarhoni miniszterséget az elérhető legfőbb hivatalnak tartván — Schweizba utazott, honét csak az ország sorsának eldöntése után jött vissza. — 1850-ben pedig egy röpiratot adott ki a centralisatió ellen. Mikép játszik a sors a tudós férfiakkal! Eötvös a magyar centralisatiónak ha nem is teremtője, de egyik legfőbb leventéje s most a német centralisatió ellen izgat. A mi jó Pistának, mért ne lehetne az jó a Michelnek is? kérdezhetnék a bécsi centralisátorok. Azonban a derék eszű férfi mégis szép pamphletet írt, melyből néhány szót szíjjanatul ajánlok a centralisátoroknak.

Szemere bizottmányi tag lévén, otthon többet dolgozhatott s aztán biztoskodott, fentartván magának mindig a későbbi szerepelhetést; bölcselkedő és elmélkedő feje még nem tartotta azon időt elérkezettnek, midőn elsőködhetik.

K o s s ú t h — mint mondám — megszűnt finansziszter lenni, mely képességéről, ha a szerencsétlen lángész, az öngyilkos List akkor él, talán elmondhatta volna: „ hogy úgy érti, mint a hogy Newton fiatal korában irt theologiai értekezéseit öregségében értette,“ Newton t. i. matematikai lángész lévén, ifjú kora érzelmi nyilatkozatait vén korában megérteni elfelejté. Kossuth e helyett, szerencséjére, a bonyodalmak kibonyolítása elnökévé avancirozott s e sorok írója csak jó gyomrának köszönheti, hogy állásában megmaradva úgy meg nem bolondult, mint Széchenyi István.

Pulszky, hg. Eszterháznak vice-gerense s állami altitkár, Bécsben tartózkodott, s inkább figyelmező és kutató, mintsem tevéleges külügy-kezelő szerepet vitt.

A katonai főhadi kormányok közül a budai, vagyis a magyar hadi kormányzó, báró Hrabovszky, -----
— — — — — a magyar ügynél megmaradt.

Midőn pedig Pesten elhelyezkedett, benne lévén a forradalomban, attól el is sodortatott. Később — — — Görgey fegyverletétele után hivatala, rangja és vitéz-rendjeleitől megfosztatott s 10 évi fogságra Ítéltetett.

Báró Blagoevics szlavóniai péterváradai főkormányzó, szorosan Péterváradra szorítkozva, szintén az ügy mellett maradt, s mivel a magyar színeket kitűzette, mivel Péterváradot mindaddig, — míg az Ausztriától végleges elszakadás ki nem világlott, — megtartotta, később pedig ebben hátráltatván, a várat át nem adta, — midőn az ügytől elvált és Ausztriába visszavonult, — — — — ott 8 évi fogságra stb. ítéltetett, hanem — szerencséjére — csakhamar meghalt.

Bánátban még Péret volt kormányzó, ki alatt a dolgok nem rosszul kezeltettek, mivel ő, — bár Ausztria mellett állt, de mivel magyar neje által kissé magyarosítva lőn, — ott létele alatt nyilvános ellenségeskedésre nem ragadtatott. Midőn azonban máshova hivatott s hivatalát Rukavinának adta át, — — — — — ez az ausztriai minisztérium által kapott felszólítás következtében Temesvárt azonnal ostromállapotba helyezte s nyilvános ellenséggé lőn.

Az erdélyi hadi kormányzó, báró Puchner, magyar nemes és birtokos levéli, tétovázott. Október elején a minisztériumnak még szépen irt, de már e hó közepe táján ----- Latour halála után a magyar forradalmi ügynek valódi ellenségévé lőn. Őt segíté a magyar Gédeon tábornok, ki jó darabig a magyar hadi minisztériumnak engedelmeskedett, hanem annak később nagyobb ellenségévé lőn mint a többi tábornokok.

A többi főbb hadi személyek közül báró Bakonyi s báró Baldacci, bár osztrák ezredesek voltak, jó darabig az ügynél maradtak. Ezek közül az első hasznos szolgálatot tett, a másik azonban sem hasznosat, sem károsat; hanem nem lépett át az osztrák sereghez, a miért itthon mégis némi morális hasznot hajtott. Később mindkettő elítéltetett.

Holner tábornok egri dandárnok (brigadier) lévén, az ügy mellett maradt, hanem tetteles szolgálatot beteges állapota miatt szerencséjére nem tehetett s így az osztrákoktól megtartatott. — Eder tábornok, ki Bácsban használtatott, később eszéki várparancsnoknak neveztetvén ki, ezen várat átadta az osztrákoknak, de mivel ezt előbb nem tette, fogságra ítéltetett. — Ha az itt elősoroltakat kivesszem, úgy mondhatom, hogy több magyar tábornok a régi seregből nem állt az itthoni ügryhöz, hanem inkább Ausztriához szíttott.

Az alsóbrangúakról, az ezredesektől lefelé nem széllok, mert közülük sokan megmaradtak, sokan átmentek: Ezek közül csak kettőt említek meg, u. m. gr. Esz te r-házy Sándor alezredest, ki kezdetben több helyen derekasan harcolt, s Nádasyt, kit Batthyányi Lajos ————— emelt ezredessé s kit a magyar hadügyben a miniszter távollétében mindenessé tón. ————— Később mindkettő elhagyta a magyar zászlót és a másikhöz fordult s csak az volt a csoda, hogy e ragadós példát többen is nem követték.

A várak közül október közepéig Komárom és Pétervárad — mint két nagy értékű gyémánt és pajzs — biztosságban voltak. Eszék, a végső határvár, noha kétes kezekben volt, parancsnoka nyilatkozatai folytán szintén a magyar ügy mellett maradt és báró Jovics, akkori várparancsnok által át is adatott. Hanem Eder és társaitól, midőn a magyar részvények igen rosszul állottak, — osztrák kézre került. .

Arad hű maradt Ausztriához s lehetőleg védte magát.

Munkács s Lipótvár magyar részen, Károlyvár Erdélyben osztrák részen állt.

A sereg még eddig sem számos, sem egészen rendezett nem volt, ha az újonan állított 10 honvéd-zászlóaljzat kiveszem. Ezek magyar elemből alkottatván, magyar nyelven vezényelhetvén s magyar esküvel lévén lekötelezve, hűk voltak és azok is maradtak.

. Az előbbi rendes katonaság bebizonyította azon axióma igazságát, hogy ez a nemzeti mozgalmaknak ellent állhat, sőt engedelmessége traditióit több ideig meg is tartja; hanem azon nép szellemétől, melyben élt, mely közt táplálkozott, melyből újoncoztatott, s melynek szintén ki-

egésztő részét képezé, magát meg nem óvhatja; mert ha a bonyolódások, zavarok, forradalmi hajlamok stb. anynyira hatottak, hogy ezek fékezésére hadi erőt kell használni, ágy kétes: vajjon ezen katonai erő ama háttánytól el nem sodortatik és azzal nem egyesül-e? — Hogy egyesül, a francia hadi erő bizonyítja, és mivel a magyar jellem felhevülési tekintetben sokat hasonlít a franciához, azért megtörtént az egyesülés Magyarhonban is.

A magyarszületésű katona mindenhol hona ügyét tévé magáévé, s benn a hazában testületileg, a külföldön lévők — dacára az iszonyú veszélyeknek — példátlan merészséggel, küzdéssel, életveszélyeztetéssel egyenkint vagy kisebb-nagyobb csapatokban, fegyverestül, lovastul, hegyen-völgyön folytonosan rést törve, hazájukba siettek.

Az első testület, mely hazajövetelével a sort nagyobb számban kezdette meg, előbbi esküje ellenére, — — — a Württemberg-huszárok egy svadronja volf, mely erőszakolt tisztek vezénylete alatt jött a hazába. Később a Coburg-huszárok Lengyel- s a Palatinalis-huszárok Cseh-oi'szágból 10—20—100 emberből álló csapatokban érkeztek. — Olaszországból többnyire csak huszárok.

A külföldön tanyázó magyarajkú gyalogok szintén örömet jöttek volna, de ezeknél nagyobb lehetvén a felvigyázat, jobban hátráltattak. — Történt azonban Olasz-
honban, hogy a piemontiakhoz szökvén át, ott több külföldi légiót képeztek, melyek Velence- és Toscanában tevének szolgálatot. — A piemonti háború bevégeztével az idegen zászlóaljak elbocsáttatván és feloszlattatván, ezen magyar katonák hazájukat Konstantinápolyon át gondolták elérhetni, hova azonban kevesen érkeztek, s azok is csak a haza vesztét siratók számát szaporították; a többien Amerikába vándoroltak ki.

Az alsóbrangú tisztek közül több hozzánk szító megmaradt, mások meg átmentek az osztrák sereghez.

Ez volt általában a katonaság állapota, mely számra napról napra nagyobbodott; midőn pedig a másvéleményíi tisztek üresen hagyott helyeit honfiakkal lehetett kiegészíteni, minőségben is gyarapodott volna, ha az alsóbb fokú nevelés egyéneit a botnak az országgyűlés általi egyszerű eltöröltetése, bárha nem is emberséges, de az akkor még szükséges és régen szokott fék alól fel nem szabadítja.

A hadügyér a konferenciákban többször szabadkozott, sőt Marriat egyik regényéből fel is hozta, hogy „Simple Péter“ fiát független szabad embernek akarván nevelni, ő azt először a tengerészetre szánta, azután meg oly nevelőt keresett, ki a gyermekeket nem vesszőzi. Ezt megtalálván, a mint gyermekét annak átadta, ez azonnal az ABC-re kezdé tanítani. A gyermek pedig nem akarván tanulni, botot fogott a nevelő s addig húzogatótt vele a hátára, míg az A-t ki nem mondta. — Ebből, — mondá a hadügyér, — vonják ki a morált, a mi később bizonyára megtörténend; sőt meg is történt, és Perczel maga, a bot leghíresebb ellenzője, valamint mások is, minden rend és törvény nélkül *con amore* használták a botot, tagoltatván és durongoltatván polgártársaikat, mint már egyszer említettem.

Ha ezen példázatok hatnak és ha a testi fenyíték elve el nem átkoztatik s a fegyelemhezi szokás előmozdítatik, akkor az engedetlenség oly hamar el nem harapódzott volna, miként ezt később felülről le s innét föl-felé tapasztaltuk, mely engedetlenség a haza romlásának egyik emeltyűjét képezé.

A honvédek száma szaporítottatván s a fegyverek lehetőleg szereztetvén, e sereg alakulásban vala, s így róla ez alkalommal többet nem mondhatok.

Az úgynevezett konservatív tömeg, mely azelőtt a tanácskozásoknál a közvéleménnyel szemben pártot képezett, a mostani viszonyok közt a zöld asztaltól a cselekvés zöld pázsitjára kilépni átalott. Átalott pedig azért is, mert szabadalmaiban s így érdekeiben károsodott; a kisebb-nagyobb birtokú és birtok nélküli nemességben ennek szintén történt károsodása dacára támaszt nem lelt, így tehát a cunctátori szereplésben jobb jövőt vélt találni s azért magát a cselekvési színhelyről magánkörbe vonta vissza, vagy kifelé vonult.

Az' uralkodó ellenzékies közvélemény pedig a honvédelmi bizottmányba s a még mindenható s szabadalmait féltékenyen őrző országgyűlésbe olvadván be: ki lehet mondani, hogy nyilvános pártok nem léteztek s így az úgyvezetés könnyen történhetett.

Ha a honvédelmi bizottmány elnöke, — ki végrehajtó szerepében szintén mindenható volt, — a természettől oly kitűnően nyert szónoklati és értelmi tehetség mellett a bölcs ítéletet is hasonló mértékben bírja, úgy a türelmetlen szellemek oktalanságát is tudta volna korlátolni. — Továbbá, ha ő kevésbé lesz minden órának s minden felékezetnek egyaránt tetszeni akaró egyéne, és inkább lesz a nagy tények férfja, úgy itt félbeszakaszthatnám jegyzéseimet. De mivel nem volt az, folytatnom kell.

S ha azon furcsa és igaz körülmény nem teszi őt elfogulttá, hogy tetteire ép azok legyenek legfőbb hatással, kiket belsőleg önmaga is, de mások is bizonyára (exempla sunt odiosa) megvetettek, — úgy a hon értelmeseinek tiszteletét tovább tartja meg. — Végre, ha az ellenséges érdekeket eszélyesen egyesíteni (miről Lamartine azt mondja, hogy annyit tesz: mint moralisálni), és pártkülönbség nélkül a személyeket felhasználni tudja, minthogy az ellenkező véleményű személyek között vezető, intézkedő s elmebeli tehetség több létezett mint az úgynevezett szabad-

elvű forradalmi pártban, s kik közül szolgálatukat sokan felajánlották, — úgy ügyvezetésünk több szilárdságot mutathatott volna fel. — Hanem ezt tenni akarva, az egyenlőségi, radícál és más utcai befolyásoknak, — melyek a közvélemény kiegészítő részei voltak, — kissé ellent kellett volna tudni állani, és a haza javáért a minden módomból népszerűség kapkodásától elállani, a mit tennie Kossúthnak nehéz nem volt sem akkor, sem még a legrosszabb körülmények közt sem.

A honvédelmi bizottmányt pedig — Madarász László dacára, ki a szélsőségnek egyedüli embere volt, — a vesztély józanabbá tevén azt, hamar oda lehetne vezetni, hogy a fönnebb említett befolyásoknak ellent álljon, mert a kibékülésre hajlandó volt, tartván a jövőtől, mely bizonyos fennállhatását semmi, vagy igen kevés s ezt- is igen kétes biztossággal kecsgettette.

A sajtó szabadabb röptében, a hon új viszonyai közt, hivatásának tartotta, hogy a hol mindenki érdekéről van szó, ott mindenkinek joga van óhajtása kimondására, következésképp neki is, s hogy a sajtó ezen óhajtás nyilvánítása ha a közvéleményt nem is egészen önmaga készíti, de képezni segíti. Tudta továbbá, hogy némi felvilágosítást csak szabad viták adhatnak, s hogy a már felvilágosodott kormányok (mint a milyenek a mienk pár excellence tartotta magát) a nyilvánosságtól soha sem féltek; mivel pedig a sajtó ezt érezte és tudta, használta is, de ő is újonc lévén, eltévedt. Tactust vagyis mértéket nem szeretvén, politikai felfogása csakhamar sui, de nem a legjobb generis volt, mert vezetőinek többje u. m. a radical-szelleműek fejei: a Madarászok, Pálfy Albert, Csernátoni, Vasváry, Petőfi s több mások hangos hazafiúi

szavakban, szélsőségek ajánlásával, mindent kritikai bonckés alá vettek; rágalmakkal, piszkolódással a sok-fejt inkább tévútra vezették, semhogy felvilágosították volna; az igazságot pedig szintén a maguk felfogása szerint értették, következőleg azt kipuhatolni nem akarták.

Olvasták talán Byron Don Juan-ját, hol ezen szavak állanak valahol: „After all what is a lie? T'is but the Truth in masquerade and I defy Historians heroes lawyers priests to put a fact withont somé leaven of a lie“ (azaz: Mindent összevéve, mi a hazugság? nem más mint az igazság álarcban, s én felhívom a történészeket, hősöket, ügyészeket s papokat: állítsanak elő egy tényt a hazugság némely élesztője nélkül). Nagybán törekedtek a minisztériumot depopularisálni, kimutatni igyekezték, hogy semmiféle kormány sem lehet jó soha, hacsak általok nem irányoztatik. Azonban egy nagy férfiak volt mégis, s ezt kimélték, mivel ha jó idők jönnének, azaz: ha Magyarhon radical függetlenségre vergődnek, — ők is még felhághatni reméltek az uborkafára.

Az ily politikai eljárással a sajtó, holott az angol lapoktól hazafiasságot tanulhatott volna, a közvéleményt elferdítette. — Meg kell azonban vallani, hogy egyben balitéletet nem terjesztett, t. i. nem tulajdonította az egyének hibáit a dolognak, pl. a vallásnak a papok hibáit, a törvényeknek a bírák tévedéseit, a tudományoknak az azt mívelők tudatlanságát stb., hanem becsületesen lepiszkolta az előkelő személyeket s testületeket, alig hagyván rajtuk egy tiszta rongyot.

Ezek ellen a minisztérium semmit sem tudott, vagy nem akart tenni. Nem akart oly erőszakos lépést elkövetni, mint azt a juste-milieu emberei, K. G., K. L. s mások javasolák, kik a boszantó és nem eszélyes „Már-ciust“ elnyomni óhajtották.

A hivatalos lap pedig a legunalmasabb, sőt unalmasabb volt talán a „Wiener Zeitungénál.

A minisztérium szeretett volna egy izletesebb, a közvéleményt kifejtő lapot teremteni, azonban nem sikerült, s így az „Oppositiók“ s a „Márciusok“ bátran charivárizhattak.

A clubbok, a kávéházak stb. ugyan működtek a körökben és értelmök szerint irányt akartak adni, hanem bár a Madarász testvérek levének az egyenlőségi és radícál clubbok vezetői, és ezeknek hírlapja, a „Népbarát“ a közönségre, a népre hatni s azt izgatni, felingerelni igyekezett: mind a mellett sokkal kisebb befolyást gyakoroltak a közönségre, hogysem a párisi első forradalom Jacobinus-clubbja hatalmára vergődhetek volna. Nem pedig azért, mert a házbirtokosok és ezek lakói, a birtokos nemesek és mesteremberekből alakult nemzetőrség, — annak dacára, hogy proletarius és gyűlevész nép elég volt, — minden utcai rendtlenség vagy demonstrációnak csakhamar véget vetett s így el sem kezdődtek azok.

A pesti közönség a kávéházakban, nyilvános helyeken szabadon beszélt, nyilatkozott ugyan, hanem részben a nemzetőri szolgálattal, részben a sok álladalmi ruha és más kellékek munkájával és magán érdekeivel volt elfoglalva, este pedig a temérdek falragasz, bulletin, Extrablatt, karikatúra, továbbá az élcet kereső „Március,“ meg az „Opposition,“ „Kossuth Hírlapja,“ „Der Ungar,“ a „Pesti Hírlap“-ban és a sok hazug röpiratban elég mulatságot és tápot lelt. — Újság-kíváncsiságának szintén elég tárgyat hozott a Pozsonyból még naponkint érkező gőzhajó s ekkép a hon-atyákat békén hagyta működni.

Az előbbkelő, más vidékről ide költözött és Pesten lakó műveltebb családok, valamint a képviselők, a főbb

hivatalnokok és mások estefelé a német színház előtti kioszk fagylaldájába és a Széchenyi - ligetbe jövének a magyar színházba menetel előtt, vagy onnan kijövetelük után, beváltani és visszaadni a történeteket.

A székhelyen kívüli haza physiognomiája ilyen volt: várakozásban vala az mindenfelé, de a haza ügye iránt rokonszenvvel, áldozat-készséggel várta és segítette a kifejlést és ritkán történt valami kis eset is, nagyobb mépen nem, mely a honvédelmi bizottmány vagy a kormányzó működését háborította vagy hátráltatta volna.

Valamint a természetben minden összeköttetésben áll egymással, úgy minden esemény alakjai, ha egy irány felé mozgó népek közt történnek azok, egymáshoz sokban hasonlítanak. Ekként történt itt is, hogy a magános élet megtartó szokott alakját; de a civilisatio szelleme, mely az európai társadalmakat megszállta, itt is működött, a külső események pedig nyomasztó fontosságukkal tápot eleget nyújtottak.

Ehhez a társasági fűszerek: a beszéd, pletyka, politikai kontárkodás, rágalom, gúny, a meg- és leszólás, mindmegannyi kellékek szintén nagyban használtattak; és hogy ezek a politikai, a nyilvános térre is átvitetek, és itt-ott használtattak — bizonyosnak lehet mondani.

Mivel pedig — mint már máshol mondtam — mindenki akart valami lenni és kereste is az állomásokat, azért a régi, fontolva haladók, kikben a magyarság meg nem halt, s kik a régi viszonyok közt szerettek oppositíóskodni, midőn csupán szavakba fűzhették és adhatták ki mérgüket, — mondom: ezen fontolva haladók a mostani viszonyok közt, midőn kissé kompromittáltatniok is kelle, akartak ugyan szolgálatot tenni, de csak oly helyen, hol ha rosszul menendettek dolgaink, megint ki lehetett volna békülni.

Mások pedig visszaemlékezve Alfréd de Vigny vala-

hol ejtett mondására: „Háromszor szerencsétlen az, ki gondolatát elébb akarja kitárni, mielőtt életének kenyerét biztosította magának,“ — ezek szolgálati készségük mellett egy kis módosítást is kívántak volna, nem békülhetvén ki egészen a mostani sebes eljárással. Egy részük pedig a szent színleléshez folyamodott, mely annak, ki örökség nélkül született, legfőbb törvénye. Más részük meg a hypokrisiát vette mintául, tudván, hogy ez maga az okosság, senkit sem bánt meg, és annak, ki szegény, az egész világra van szüksége.

A többit elmellőzöm, mert a ki férfi- vagy gondolkozó-korban élt 1848 és 1849-ben Francia, Olasz, Németországban, az minden leírás nélkül tudhatja, hogy mutatis mutandis a népfajok egyéniség szerinti nyilatkozata egy-máshoz hasonlított.

XVII. FEJEZET.

Jellasics Bécshez érkezik. — Mit várhatott Becs? — A magyar fontolva haladólag a bánt megszasztja. — A sereg a határnál politizál. — Bécs veszélyeztetik. — Windischgratz mint alter-ego. — Parancs és ellenparancs. — Az átmenet Pestről elhatároztatik. — Kossuth a sereghez megy. — A schwechati csata. — A sereg Pozsony körül táboroz. — Simonicsot kiüzi és rendezkedik. — Kossúth visszatér és beszél.

A mint a magyarhoni viszonyokat szeptembertől kezdve egész októberig leírtam, azon csekély változásokon kívül azóta sem jobbra, sem rosszabbra nem fordultak.

Erdélyhon azonban rosszabb színben kezdett mutatkozni, mert ott a gyűjtogatások, rablások, öldöklések, — bár még csak kicsinyben, — de megkezdettek, mivel a magyar erő nem volt megtörve és mert mindkét rész készülődéseken fáradozott. Mivel pedig az ottani fajok úgyszólván hátrább léptek, hogy nagyobbat ugorhassanak, azért készülődésüknél hagyom őket, és Bécs felé fordulok, hol az események fontossága és jó vagy balfordulata iránytszabó volt honunkra nézve is.

Latour eszes és gondolkozó hadi egyén léte a bécsi viszonyokat jól tudta megítélni, bár szegény a személye ellen irányzott bűnös merényi nem sejdítette éleslátásával. — Jellasicsot disciplínáltabb seregével Bécs

felé rendelte, mit ez meg is tett. Akkor történt, hogy a híressé lett Flankenbewegunggal, erőtetett menetben — — — — a magyar seregnek hátat fordított, és azt a maga helyén tanakodni hagyta, míg ő annyira előre haladt, liogy a nehézkes magyar sereg többé utol nem érhetette. Jellasics sietett ugyan, — útközben Győrött szónokolt is, — de szegény Latour életének megmentésére későn érkezett;— — — de szerencséjére ép azon percben érte el a határt és Bécsset, midőn az ottani rendes katonai őrség ingadozni kezdett.

Midőn oda ért, a tanácskozó ausztriai országgyűlés ama kérdésére: „Miért jött?” — azon — — — feleletet adta, hogy önnön ágyúí dörgését követte, t. i. azon ágyúinak dörgését, melyeket el sem sűtött.

Gróf Auersperg lovassági tábornok és Bécs hadi parancsnoka örült, hogy Bécs utcáiból a város felett uralkodó magaslatokra, ha nem csalódom a Belvederre vonhatta magát anélkül, hogy serege az Aulához csatlakozott volna. — Ekkép Jellasicsnak több dolga lehetett magát és seregét biztosítani, mintsem hogy ágyúival bömbölt volna.

Jellasics Bécs felé legjobb akarata mellett sem volt képes gyorsabban haladni, mert, mint tudva van, összeszedett népe rendetlen lévén, rendes menethez nem szokott s órákat szükségelt arra, míg összejöhetett, órákat míg megindult, órákat míg elérkezett, órákat míg elhelyezkedett,— s így Jellasics jól kiszámolt s megfontolt előrelátásának köszönhetette, hogy meg nem támadtatott, s hogy tán meg nem veretett.

Midőn eltűnésének híre Pestre érkezett, az országgyűlés újra felbőszült s a honvédelmi bizottmány s a közönség árulás, roszakarat, készakarva történt eleresztés szitkait szórta Móga altábornagy vezérre.— Nagy Isten! mily együgyű beszédek, melyek ellen hasztalan volt minden-ök, minden igazság. Pedig szegény Múga körül lévén véve a biztosoktól és a sok képviselőtől, annyit tett, a mennyit a gyakorlott vén katona tehetett, s a mennyinél többet oly néppel, a milyen az övé, s oly körülmények közt más sem tehetett volna. Hibát követhetett el legfőlebb, ha azon körülmények közt hibás lehetett s így unté wardevent-nek (mint az angolok a navarini tengeri csatát nevezték) kelle tartani, nem másnak.

Hanem Móga szerencséjére, a máshol már elmondott Roth és Philippovicsnak 8000 emberükkel együtt való elfogása a rágalomnak más irányt adott, s a kedélyeket lecsillapítá. S ezen, Perczel Mór és Comp. által követelt győzelemből azon eszme keletkezett: vájjon a schwarzgelb zászló alatt szolgált öregebb s főbbrangú tiszteket becsületes ellátással és oly helyeni alkalmaztatással, hol katonai beligazgatási tudományukkal használhatnak, — a sereg vezérletétől nem kellene-e elmellőzni? mi később szerencsésen meg is történt, s a haza — mint látók — meg lőn mentve.

Míg a beszédben s a tanácskozmányokban való bozszús kitörés és az első mérges fellobbanás lecsillapult, — s a hírlapokban becsületesen s bőven fejtegetve és megvitatva újságát elvesztette az esemény, — addig a sereg elérte a határt, s midőn a határra ért, ott volt a német Stockau — azaz ott volt a Eubicon. S az volt most a kérdés: átmenjen-e azon vagy ne? — tegyen-e valamit, vagy ne?

Gondolkoztak a főök, s az egész sereg le az utolsó szolgálai tanácskozó, vitatkozó, beszédekert tartó s polemizáló testületté vált.

Itt, ha az eddigi történetekből valaki nem sejtette vagy felfogni nem akarta, megérthette, hogy a nemzet legnagyobb része, ismétlem: a nemzet nagyobb része a forradalmat sem nem kereste, sem nem kívánta, s azon bitben élt, hogy Ausztria nélkül nincs jövő, — következőleg: hogy a megtámadás elszakadásra s így szerencsétlenségre vezetne. Azért a nemzet a támadó halctól tartott.

Még Nyáry, a honvédelmi bizottmány legtekintélyesebb tagja s mások, — még az országgyűlés maga sem szerette a forradalmat s az elszakadást nem akarta, és alkotmányával igen is megelegetett volna. — Még is elége lehetett, ha azt magának biztosíthatja. -----

Sőt maga Kossuth is hivatalosan az Ausztriávali kötelék mellett nyilatkozott, noha nem merném arra az esküt letenni, hogy belsejében mást nem akart-e s hogy részletesen utasított és titkos ügynökeit a külföldön valamely ellenkező, vagyis elszakadási szándékban nem működtette-e?

A mint a történetekből kiviláglik, Latour, hogy tervét, azaz Magyarhon előbbi függő helyzetét helyreállítsa, semmi eszköztől nem vonakodott s mindent megtett, hogy ebbeli célját elérje; — kiviláglik ez továbbá még abból is, hogy ha választásra kerül a dolog Magyarország s Olaszhon között, dacára annak, hogy az utóbbinak ----- fele, Lombardia egy maga annyi adót fizetett, mint a mennyit a tán tizszerte nagyobb Magyarhon, mégis inkább Magyarországot igyekvék megtartani, és pedig minden áron, — — — s pedig azért, mert Magyarország nélkül Ausztria — — — mint európai nagyhatalmasság a holtak közé számítandó lett volna. Ezért tehát, míg Radeczky győzelmei más gondolatnak utat és részt nem nyitottak,

Latour szerencsésnek tartotta volna magát, ha 100 millió forint kárpótlási biztosítással Lombardiától, mint egy bajtól mihamarább megmenekedhetik vala, hogy Magyarhont könnyebben meghódíthassa, és hogy ez nem történt, részint Carlo Alberto ezen fenhéjázó szavának: „Italia fara da se“, részint pedig Lord Palmerston jó barátunknak köszönheti.

Így tán az is világosabb szint nyer, hogy a bécsi miniszterek régi amalgamírozott német-spanyol politikával úgy intézték minden lépésüket, hogy a törvényesség színe Európa előtt az ő részükön látszassák lenni, hogy a kormányok sympathiáját el ne veszítsék, hogy az idegen hatalmasságok követeinek szemét kápráztassák, s hogy a régi diplomatikus nyelven emlegetni szokott „cara et generosa ungarica natiót“ lépésről lépésre a forradalom örvényébe hajtsák.

A mint mondám, az egész sereg politizáló testületté változott át s maga a vezér tábornoki főnökével, Kolmannal, a derék Holtsche német tábornokkal, — ki Jellasics ellen velünk szolgált, — és úgyszólván a schwarzgelb zászló alatt szolgált minden tiszttel együtt a határ átlépését határozottan roszallá.

Az első honvédszászlóalj Lázár őrnagygal, a rendes katonaság a huszársággal együtt vonakodott, a nemzetőrség egy részének sem ízlett ez, s még maguk a márciusi pesti utcai hősök, u. m. Petőfy s Vasváry is sátraikba húzván vissza magukat, onnét kárhoztatták s hangozták le az átlépésre készeket. Végre a később első csillaggá lett Görgey is ellene volt; — Csányi, a derék hazafi, ha nem is nyilatkozott ellene, de bizonyára mellette

sem volt. Némely képviselő és biztos korteskedett ugyan, de hasztalanul.

S így a sereg a határon, harcias helyzetben, Pestről várta a késztetést.

Hanem addig, míg ott tanakodtak, Saguntum vagyis Bécs tökéletesen ugyan nem, de mégis elzárattott Magyarhontól. Windischgratz mérges és nehéz ágyúí és Cseh- és Morvaországban nélkülözhető seregei Prága felől a vaspályákon megérkezvén, Auersperg és Jellasics seregével csatlakoztak, s most Windischgratz más, még pedig prágai hangon kezdett a bécsiekkel beszélni, ü az október 16-diki királyi leirat által főtabornagygyá s az összes seregek (az olaszországit kivéve) fővezérévé neveztetvén ki, a magyarországit is beleértve, — teljes hatalommal ruháztatott fel, a császár alter-egója gyanánt működendő.

Windischgratz működését azzal kezdte meg, hogy az elébb császári szolgálatban volt tisztet a legszigorúbb büntetés terhe alatt felszólítá, miként a császári seregben tett esküjüket teljesítsék.

Az osztrák sereg nem tette le az esküt a constitutióra, ezt azon időre tartván fel, midőn az évenként tartatni szokott revisióknál a sereg-osztályok meg szoktak esküdtetni, a midőn az egész szélességében megtartott előbbi eskümintába csak ezen szavak szúrattak belé: „fentartani s védeni a constitutiókat.“

Ezen felszólítás következtében a derék Holtsche tábornok a szolgálattól fölmentetését kérte, mi neki meg is adatott, s jó szolgálataért hálásan bocsáttatott el általam. ----- Holtsche oly esetekben, midőn Móga akadályoztatott, ő egyedül tartott rendet, oktatott s az ifjú sereget a hadba kalauzolta. -----

Holtsché még mások is követték, noha nem nagy számmal, kik közt — ha nem csalódom, — — — — — a szívbeteg gróf Teleky Ádám is.

A Windischgratz-féle felhívásnak hatását kissé semlegesítendő, Görgey egy ellennyilatkozatot bocsátott ki, mely hasznát annak idejében meghozta.

Episódul legyen fölemlítve itt azon-----körül-mény, hogy Windischgratz herceg október 16-án neveztetett ki alter-egónak, s hogy október 17-én pedig Olmützben kelt két kegyes királyi leiratban „Az én magyar hadi miniszteremhez“ címmel, 6 vagy 8 hét előtt tett előléptetési ajánlataimra jött a megerősítés, mely kegyes királyi leiratok egyike, Radeczky ellenében, megerősíté a magyar hadügyminiszter ajánlatát s e szerint Veigl alezredest az 53-dik számú Ferenc-Károly-ezredhez ezredesnek nevezé ki; a másika pedig a Sándor-ezredből egy, Sz. Tamásnál lábát vesztett kapitánynak őrnagyi címet és 800 forintnyi nyugdíjpenz megengedését foglalta magában. — Ezt Bartalnak, a volt magyar cancellária egyik tanácsnokának köszönhetni, ki az új magyar minisztérium által a külügynél megtartatott, és kinek szakába az előléptetések tartoztak. Vagy volt talán a magyar ügynek egy más, titkos barátja, ki ezen kegyelmes királyi leiratokat kieszközölte? ————— elég az hozzá, hogy ezen hozzám, Windischgratz alter-egóvá kineveztetése után intézett királyi aláírással megerősített iratok tán törvénytelen megmaradásomat törvényessé tevék s a honvédelmi bizottmánynak, de még a közönségnek is jó kedvet szerzettek.

Midőn az osztrák határon álló magyar sereg véleményének tétovázása tudva lón: a mint habozott a sereg föllépésében, úgy haboztak Pesten is bent a termekben s a termeken kívül. És pedig azért, mert szerették volna, hogy ha a bécsi országgyűléstől jött volna a felhívás, mit Pulszky eleget sürgetett, de hasztalan.

Bécs, — országgyűlése működésében még egészen nem háborgattatván, bár sokban akadályoztatott, — még nem talált elég indokot a belső ellenállásra, annál kevésbbé külső fegyveres erőnek azon célból fölhívására, hogy függetlenebb állás kivívására segéd-kezet nyújtson. De ha a magyarok maguk szántából mennek Bécsnek, őket az országgyűlés nagy része, az Aula s a proletáriusok a legjobban fogadták volna. Hanem itt is ott is tétováztak, a sok kölcsönös szóváltás közt az idő el-, Windischgratz pedig oda-repült, s az egész dolog dugába dőlt.

Hazáját a létező alkotmány értelmében függetlenné tenni mindenki szerette volna, s ennek elérése végett tán több különös eszköztől sem rettent volna vissza. Hanem másrésről tán a haza három negyedrésze — miként egy angol miniszter a parlamentben nyilatkozott — kis locum poenitentiae-t, vagyis kibúvó ajtócskát szeretett volna fentartani magának, hogy legroszabb esetben még is egyezkedhessék s kibékülhessen, s belső ösztöne a határ átlépését a ki nem békiülés tettének tartván, azt nem szerette; hanem annyi bátorsága sem volt, hogy ezen nézetét ki nyilatkoztassa, az át nem lépést követelje, vagy hogy ez iránt indítványt tegyen.

Én Nyáryval s némely másokkal a tanácsban szintén elleneztek, hanem Kossúth az átlépés mellett nyilatkozott. Ő az erős, vagyis népszerűsége mellett a legerősebb, ezzel magának egy koszorúval többet akart szerezni; az intelligentia pedig és a főbb birtokosság azon véleményben volt, hogy „a mit Kossúth levesébe aprított, csak egye meg“, vagyis ha kezdett, hát végezzen, bizván, hogy a gyakorlati téren elnyüvi magát.

Kossúth eldöntő szava nélkül mitsem lehet tenni, kinek ha valaki véleményét ellenzetté, azonnal lemondással fenyegetődött, tudván, hogy a kormányzás nélküle lehetetlenség. — Ezen jezsuita-manoeuvre-t gyakran hasz-

nálta, azt hordván nyelvén, „hogy kiváltságos állását örömet átengedi, nem keresvén mást mint a szerényebb körbe való visszatérést,“ — ezt pedig elfogadni, vagy más-ként működni, kinek sem volt hatalmában, sem az előbbi miniszterek közül, sem pedig másnak, és most, tekintve a rendkívüli körülményeket, még kevésbé tehetne valaki; mivel ha Kossúth az ellenzékhez csap át, a kormányt ki sem vezethette volna csak egy napig is. — A sors mindig mellette küzdött, s a nép véleménye Kossúth nevét a forradalommal s annak eredményével annyira identificálta, hogy kivüle senkiben sem volt helyezve oly bizodalom, mint benne, bár Deák Ferenc — volt az egyedüli, kinek liazafiségában sem barátja, sem ellensége nem kételkedett.

A Kossúth helyetti elsősködést irigységnek s a leg-kisebb rész esetet épen Kossúth hiányának nem csak tulajdonította, nyilatkozta volna a közvélemény, sőt a Madarászok, a „Március“ s Kossúth hírlapja által usztatva az utcai politikus had még tetteleges, kézzel foghatóbb s érezhetőbb tettekre is átmegy vala.

Tehát azon tetszetős ok, hogy Magyarország becsülete, a szomszédali jó viszony s több efféle úgy hozza magával, mikép dacára az osztrák országgyűlés azelőtti gorombaságának, midőn azt mondá, hogy a bécsi proletáriusság és részben az Aula működése által vivhatta ki az 184^{7/8}-diki magyar országgyűlés mostani új alkotmányos állását, — mondjuk, hogy a felhozott tetszetős okok úgy hozták magukkal, hogy a magyar sereg az osztrák országgyűlés segítségére siessen és ezzel mutassa meg, sőt rettentse is ellenségét a magyar, hogy nemcsak prókatoros diktiókkál, hanem hadi erővel is képes önnön s mások függetlenségét védeni.

Ezen okoknál fogva, melyeket Kossúth hatalmas szónoklati tulajdonával a honvédelmi bizottmány egyik ülé-

sében mellékesen, beszédközben, mosolyogva előhozott, később nemine contradicente vagy replicante el lón határozva, hogy Bécs segítségére sietni kell. De ha ez okok nem is léteznek, az ő „sit. pro ratione voluntas“-a, következőleg elhatározása által kivitte volna. S midőn ő a Rubicon átlépését elhatározta, ez által maga számára a caesari szerepet is lefoglalta, mondván talán: „Voga la galera.“

De hogy a beütés sikerülhessen s a külföldnek megmutassuk, mikép Magyarhon nem gyenge, azért a nemzetőrség mindenfelől összegyűjtetett, mivel a decretált ujoncozás még eredmény nyel nem kecsegtetett.

A hadügyminisztérium Pesten éjjel-nappal nehéz ágyúkat szereltetett, és midőn készen volt, — Kossuth maga öt gőzösön egy zászlóalj jól fölfegyverzett pesti őrsereggel, az egyetemből szervezett jókedvű tanulókkal s kilenc ágyúval, a két testvér- és székváros közönsége áldásai, éljenei s az ágyúk dörgése közt október 20-dika felé Pestről Bécsnek indult; útközben Esztergomban szónokolt, este képviselt, fogadott, rendelt és aztán biztos győzelmi előérzettel Komáromba érkezett.

Mint Magyarhon látható főnöke, ki mint ilyen először szerepelt, s a kinek ezen utazása alatt annyi benyomást kelle hátrahagynia, hogy rá még később is örömet emlékezzenek vissza, — eredeti föllépés helyett egy történeti „kis személyt“ választott mintául, hogy a szerint hasson a népre. Azért is, hogy többet ne mondjunk, midőn Komáromba érkezve minden tisztelettel fogadtatott, az akkori várparancsnokot, báró Majthényi ezredest ekkép szólította meg: „Jó reggelt tábornok úr!“ — Ez „magyar napóleoni“ eljárás volt; mert itt „a priori“ a

sok jó szolgálat reménysége fejében léptetett elő, holott a másik „a posteriori“ a sok jó szolgálatért jutalmazott. Akkor a vitézi rend még nem volt föltalálva, különben kettősen, következőleg hathatósabban lehetett volna jutalmazni.

Komáromból is elvivén az elviendöket, Győrnek tartott és onnan a sereghez Parendorfra utazott. — Megérkezéssel volt élénkség, felhevülés, honszereteti nyilatkozat a seregben, s így új lelkesedést idézett elő.

Elvégeztetvén a szemle, — melynél a szónoklatot célszerűen lehetett használni, miben az elnök úgyis mester volt, az eltérő gondolatokat Nagy Sándor kardjával vágván ketté, — tőle mint az országgyűlés, következőleg a haza gondolatának, kívánságának és szükségeinek személyesített képviselőjétől vártak szabályt, irányt és határozatot, s a huszárok egyenesen kimondották, hogy ők még a revolúcióba is belevágnak.

. A teendő tehát egy hadi tanácsban volt eldöntendő.

Mint mondám, a nagyobb rész a határ-átlépésnek már azelőtt ellene volt, csakhogy a főnökök személyes és egyéni okokból; a minoritás akart is, nem is, — hanem a mint kész volt az akarásra, úgy az elmaradásért sem haragudott volna meg, fenntartván azon esetre magának hősiesség nyilatkozatainak a hírlapokban kihíresztelését.

Ezalatt a Bécseseli összeköttetést minden módon keresték, s Bemmél, az ottani főbb parancsnokkal beszélni s vele értekezni igyekeztek; azonban Bécsből ki sem jött ki, be pedig az előbbkelők közül ki sem mert menni. — Messenhauser nemzetőri parancsnokhoz egy levél mentesített Bécsbe, hanem ez a közlés és tevés helyett mit sem tett, mit sem közlött. — Jegyről is volt szó a Sz. István-toronyról, mely egy részről a nép buzdítására a magyarok közeledését tolmácsolja s kitérésre intse, más részről a magyaroknak is némi irányt adhasson. Ez meg

is történt, de már csak akkor, midőn a capitulatio fogatósított. Röviden: zűrzavar mutatkozott.

Az új csillag, Görgey már akkor szintén ezredes volt; mikép lett azzá? — nem lehet tudni; mert hogy Perczel önmagát mint teljhatalmú biztos ezredesnek nevezte ki, nem lévén a ki ellentmondjon, ezt megtehetette; — *hanem Görgeyt Kossútnak kelle kineveznie, egy titkos belső érzettől vezetettve, mivel belőle quintero rémlett ki, vagy pedig ismervén Perczelnek heves és indulatos jellemét, benne ellensúlyt akart alapítani, megmutatván már előbb mindkettő, hogy egymás érdemeit és tudományát méltányolni tudják.*

A tanács tehát megtartatott s a haza eszének személyesített képviselője és főnöke a sereg minőségét látta s azt az ellenségével összehasonlíhatta. Láthatta továbbá, hogy ily elemekkel — csoda-esetet kivéve — győzelmet alig remélhet, s ezért csak azt akará megmutatni a liberális bécsi pártnak s az Aulának, hogy rajtok segíteni szándéka volt ugyan, de a már győzőfélben levő osztrák sereg által ettől elűtetett.

De mivel Bécs szabadulásáért valamit mívelni mégis akart, hogy oda menetele valamely eseménnyel legyen összekötve, elhatározatott, mikép Bécs alatt vagy közelében csata merényeltessék. Az ilyeténkép különféle hajló véleményeket egyesíteni volt a cél, hogy mindegyik kielégítést nyerjen; és mivel Móga tábornok terve nem tetszett, ki iránt a sereg bizalmatlanságát ildomosán kifejezni tudta Görgey, azért ez más tervnek igyekezett sikert biztosítani.

Új terv szülemlett, s eddig szokatlan, melynek elve ez volt: Ausztriába betörni, az ellenséggel megütközni,

azt sem legyőzni, sem általa legyőzetni, és mégis bizonyos hátravonulást eszközözlni.

Hogy a tervnek valami értelme lehessen, tudni kell, hogy Jellasics Magyarhont elhagyása óta két hét s tán több is elmúlt, s míg a magyar sereg tanakodott, addig Windischgratz Béccsel bömbölő hangon beszélt, s midőn a magyar sereget valahára a sz. István-toronyról meglátták, már akkor a feladási szerződésig jutott a dolog. — Ez a táborban tudva volt s íme ehol az érintett terv indító oka; mert győzelemről még maga Petőfi, a költő sem álmodozott.

Természetes, hogy ezen mély hadi terv kivitelét Móra megköszönte, hanem Görgey, ki alattomban szintén a határom átlépést ellenző majoritással tartott, e terv kivitelére nyíltan ajánkozott, s tábornoki főnökével, Pusztelnikkel ezen feladat szerint készített is egy tervet, mely a haza elnöke által jóvá hagyatott.

A nominális fővezérség Mógánál maradt, de a kivitelnek, ha Görgey csak egy rész vezetésével foglalkozott is, Pusztelnikben kellett volna összpontosítatnia. Így lőn a híres schwechati csata megkezdve és vezetve.

Seregünk jobb szárnya hatalmas mozdulattal előrenyomult, Guyon Manswerthet a nemzetőrség élén bámulatos vitézségű ostrommal bevette, s az ellenség itt hátranyomatott. Azonban a balszárnyn az ellenség lovassága négyszeré erősebb lévén, hogy általa be ne kerítessenek, a mieink nem hogy előrenyomulni, de hátravonulni voltak kénytelenek. Ennek mozdulatlansága a másik szárny győzelmes előnyomulását gátolta és szintén hátravonulásra kényszerítette, mi eleintén elegendő állandósággal ment végbe; de később, midőn a golyók röpülése süvöltözve a nemzetőrségi tartalék felé irányult s ezen túl is hatott, — ezeket egyszerre rémülés fogta el, s pár zászló-

alj megfutamodván, Komáromig, Pozsonyig meg sem állott, a többiek rendetlen futását maguk után vonván. Azonban a rendes zászlóaljak rendben jöttek vissza, s a lovasság valódi vitéz elszántsággal védte Répási és Schweigl ezredesek vezérlete alatt az egézet.

Hogy itt a híres osztrák lovasság az Ottinger s hg. Lichtenstein Ferenc lovassági tábornokok alatt miért nem mert vagy nem akart támadólag előnyöml ni, s így a könnyen nyert győzelmet tökéletessé tenni? ők tudják. — Az igaz, hogy a huszárok nagy respectusban állottak, kik bátorságukat s verekedési készségüket e téren a nagyobb szám ellenében is megmutatták; hanem ha elszántságukkal imponáltak is, elleneseiknek mégis kellett volna merényelniök, mert így egy csapással két madarat üthettek volna le.

Bécs úgyis átadó félben volt, s ha az ott összegyűlt sereg egy harmada Windischgratz után indul, talán Pestet is előbb látogatja vala meg.

Elég az hozzá, a schwechati csata veszthe lőn; Bécs úgyis veszve volt, de Magyarhon még fennállott. — —

A határozó csata ekként lévén végezve, másnap a főhadi szállás, az ország feje, a sok követ, biztos, stb. Pozsonyban volt, a tovább történendőkről tanácskozándó.

A schwechati ütközet veszte természetesen sem a tervezőnek, sem a tábori kar főnökének, sem a sereg egy része bátortalanságának, sem a nagy számú ellenséges lovasság fenyegetésének, sem a többnyire újonc vezetőknek nem tulajdonított, — hanem, mivel az ország főnöke ott volt, s a furcsa tervet jóváhagyta, mely szerint katonák nélkül is győzni lehetett volna, — tehát a vereséget

roszakaratnak, és tán egy kis árulásnak kellett tulajdonítani. Mi volt tehát ismét természetes? — az, hogy mivel Kossuth sem védelmezte a fővezért úgy mint kellett volna, sőt annak jelenlétében még több, valószínű bűnös tett vizsgálatáról szólt, — azért a derék, az önmagát feláldozó Mógát a közvélemény roszalásának dobta martalécul, s hogy a tisztas öreg a csordultig tölt keserű poharat fenéig kiürítse, később az osztrákok szintén megbüntették. Igaz marad tehát az, hogy forradalmakban az embert kétfelől akasztják.

Magyarország darab ideig ----- még mentve volt; mivel bár Bécs feladta magát, elfoglaltatott és lefegyvereztetett, s a forradalom élén álló főbbek, mint: Robert Blumm s Messenhauser kivégeztettek, (Bem megszökött) — de Bécsset elébb védelmi állapotba helyezni, s a sereget Magyarország legyőzésére rendezni kellett, mi ha más nem is, legalább időt kívánt, mely idő a magyar-honi védelem előállítására szintén nélkülözhetlen kellett volt.

A polgári és katonai kormány főszállását Pozsonyban ütven fel, a jövőnek teendőit ott szőtték és fonták. A polgári főnök hevenyészett, harci s politikai irányú rendeleteket bocsátott ki, s ----- a hadvezér vele együtt dolgozott. Ennek rövid szolgálati idejét tekintve, némely tette következtében már annyi érdeme volt, hogy ezek egyike a hadtörténetében még epochát is képezhetend. Mondom tehát, a haza akkori főbb két tényezője, miután a magyar név a bécsi Aula előtt mentve volt, s a hon hosszabb pihe-nést remélhetett, erősen intézkedhetett.

Midőn a honvédelmi bizottmány elnöke Pesten megjelent, — nem mint győztes ugyan, de mégis mint olyan,

ki az akkori viszonyok közt a lehető legtöbbet megteette, — azt jelentette, hogy a határok védve, a várak ellátva, Győr erősítve, Komárom szintén a szükséges erősítési bővítéssel biztosan ellent állhat, ha az ellen a határt átlépni merésznél; és hogy most, mivel sorsjátékában a haza a nagy nyelő jegyet Görgeyben fölhalálta, ki nemcsak vitézséggel, hadi tudománnyal, tapasztaltsággal tündöklök, hanem ritka organizáló tehetséggel is bír, — tehát most oda fent csak organizálni fognak, s a haza megnyughatik, mivel ilyes kezekben megmentése kétséget sem szenved.

Az elébb elősorolt panegiricon bizonyítására álljon itt mindjárt egy példa. — Alig ért a sereg Pozsonyhoz, s jött a hír, hogy Simonics osztrák tábornok Morva felől beütött s már Lipótvárig nyomult előre, hol Jeszenák biztost nemzetőrségből rögtönzött seregével megszasztotta. — Ezen különben derék és tüzes hazafi hő hazaszeretetében mi akadályt sem ismervén, a mint Simonics beütését a honvédelmi bizottmánynak jelenté, annak kiűzését is könnyű szerrel eszközölhetőnek gondolta.

A honvédelmi bizottmány ezek hallatára őt Simonics kiűzésével megbízta s elrendelte, „hogy Simonicsot mint rablót ne csak megverje, de elfogva Pestre küldje.“ — Hanem mivel az ígéretek egy részről, más részről a parancsolatok nem teljesítettek, ezek Simonicsot nemigen hátráltatták, s hogy Morva felé visszavonult, ezt azért tevé, mert Görgey seregével Pozsonyban telepedett le, s így hátravonulását biztosítania kelle.

Nem sikerülvén ekként a honvédelmi bizottmány alelnöke által parancsolt Simonicsnak első elfogatása, most az elnök mennydörgött, hogy fogattassék el, mi tán meg is történt volna, ha a pozsonyi dispositió hosszú kolbász-

féle oszlop-menetben (Colonne) nem akarta volna ezt fogantatosítani. Az egész, Simonics elfogatását feladatául tűzött expedíciót nem a most tetteleg mitsem tevő vezér intézte, pedig tán jó hírt és nevet szerző alkalom lett volna arra, hogy a schwechati csorbát kissé kifenhesse. —

Ő ezt nem tette, hanem bölcsességében jobbnak gondolta azzal Guyont, újonc nemzetőri őrnagyot megbizni, és pedig azért, mivel a schwechati ütközetben a manswerthi ostromnál zászlóalja élén oroszládként harcolt, miért is egyenesen ezredesi címmel tiszteltetett meg.

A bátor, de új katona mitsem tudván vagy értvén, egyenesen utána sietett s a hátvédet utólérte, de Simonics mentve volt s az ottani hadi állás őt is, Morvaországot is védte.

A mi Görgey hadi előrelátását s körültekintését illeti, annak megmutatására, hogy a honvédelmi bizottmány elnöke kiért kezeskedett, csak azt említem meg: 'Görgey organizáló tehetségét is bámulatosan kimutatta, mert midőn Windischgratz által Pestig üzetett, ott fenn a sereg javát válogatta ki s így rendezetlenül jött vissza, midőn a vezényletet átvette. A mi már azelőtt rendezve volt, t. i. a sorgyalogság és a huszárság, az rendezve maradt; a többi a rendezést és szervezést még csak várta.

Az akkori időszakban minden azelőtt Ausztria alatt szolgált egyén, bármikép is viselte magát, gyanússá lőn, mert az egyéni jellemek dacára az illetőktől megkívántott, hogy egész múltjokat egyszerre felejtsék s az újat, mint második természetűvé váltat kövessék, mit ezek a legnagyobb honszeretet mellett sem bírtak tenni, miként a honnak nagy része sem, mely még mindig inkább szeretett volna kibékülni, mint hadakozni. — A régi tisztek tehát lehetőleg mellőztettek, előléptetés melletti más szolgálattal jutalmaztattak, s az új sarjadék számára a tér szabad volt.

Ez az új elvekkel jobban tudott megbarátkozni, mivel talán semmi elv, semmi önálló gondolat nem tévé elfogulttá. Az újonnan kinevezett tábornoknak szabad kezet nyújtottak, hogy tetszése szerint intézkedjék, mit ez önkényt becsületesen tett is. — Abban az időben Görgey választatása, képzett hadi emberek hiányában, nem elleneztetetett, s ha — hivatásának megfelelő, magának igen magas polcot vívandott volna ki a történelem hasábjain.

A mint láttuk, Pozsonynál a sereg organisálta magát; Perczel egy másik kis hadosztálylyal Horvátországot fenyegette, s részint Muraközben a Stájerhon felőli beütés ellen működött.

A nemzetőrök a Kárpátokat őrizték és Hukla tájékán annyira mentek, hogy az ott működő kormány-biztos jelentése szerint még a madarak számára sem hagytak annyi helyet, hol beröpülhessenek. A bemeneteli szorosoknál sáncokat emeltek, utakat vágtak keresztül s a mint lehetett, biztosították azokat.

Bács- s Bánátban a dolgok előbbi tespedésükben voltak.

Míg valami más jobb nem találtatik fel, addig a nemzetiség, melylyel valamely nép bir, legfőbb vagyona, s ezt a maga számára tisztán megtartani legfőbb kötelessége. — A népek látták s mi is tapasztaltuk némi részben önköreinkben, legfőkép Terézia, II. Lipót, József és Ferenc idejében, hogy azon népek, melyek nemzeti-ségüket elveszíték, elveszíték egyszersmind azon beljükhelyhez tethető hitet, hogy általuk is nemesbedni foghat az emberiség. A magyar azonban megtartotta nemzetisége szeretetét s ez érzést felhasználva, a honvédelmi bizottmány a nemzetet lelkesítette. Ekként az egész honban újoncoztak,

lovakat vásároltak, a sereg ruházatára, a lovasság felszerelésére kelméket szereztek, és fegyvergyárakat, s Budán, Kassán és Nagyvárad körül új löporos tornyokat állítottak. Vashámoraink (Strhnbul és mások) teljes és űr-golyók készítésére tanítottak be, s congrév-rakétákat is készíteni merénylettek, hogy ekként az iszonyú fogyasztásnak, melyet képzelni nem is bír az ember, meg lehessen felelni.

Már Buemont Algier bevételkor panaszlá, hogy ifjú serege tízszer annyi lövést tett, mint a Napoleon-idejébeli tapasztalt katonákból álló. Így tett honunkban a sok fiatal s mindig szaporodott honvéd, ki a fegyverrel bánni nem igen tudott, s arra, hogy ezt megtanulja, ideje sem volt; — hanem ha bátor vezetőt nyert, csakhamar szuronyt szegzett s úgy rohant az ellenségre, pl. a 3-ik és 9-ik zászlóalj s a bátor Leiningen őrnagy által vezetett 3-ik zászlóalj a Schwarzenbergiekből.

A nemzetőrség s a szabad csapatok, némely kivendők kivételével, szuronyozni soha sem szerettek, s ezek a töltést használat nélkül annyira fogyasztották, hogy azt még el is adták, ha hasztalanul a levegőbe ki nem lövöldözhatték. Példa legyen erre az, hogy a pákozdi csatától a schwechati ütközetig, — hol tüzelés történt, de a hol a lövések nagyobb része inkább csak ágyúlövessel ejtetett, — két millió darab töltény fogyott el 16—18 ezer gyalog között.

Szóval: a munka lehetőleg élénken folyt; a városok, mezővárosok, falvak s az egész nép által vallás-, faj- és nyelvkülönbség nélkül a hadi kellékek gyorsasággal pótolgattak, nagy áldozatkészség nyilvánításával. — Pesten s Budán, a központi műhelyekben az anyagok és kelmék Nyáry Pál erélyes segélyével — hozzájárulván a két székváros munkássága is — a hadügyminisztérium által feldolgoztattak, előállítottak s szétosztattak.

XVIII. FEJEZET.

Kossuth mint kormányzó-elnök a bel- és külügyekben.

- **Minisztérium nem alakulhat. — Megemlékezés Windischgratzról. — Ivánka. — A püspökök nyilatkozata.**
- **Országgyűlési tárgyalások. — A hadügy létesített és ki nem vitt tervei. — V. Ferdinánd lemond. — Az országgyűlés nyilvánosan tiltakozik. — Hadi és belviszonyok más tájakon.**

Mint már fennebb mondtam, a kormányzó-elnök első katonai kirándulásából visszatért és azt, a mit akart, végbe vitte, s el nem követett tetteit elbeszélő. Minden más hatalom korlátozásától szabadultan vezethető most az ügyeket. Működésében a nemzet bizalmától támogatott s az engedékeny országgyűlés által is gyámolított. Lehet s szabad is magamat így kifejezmem; mert ki az ő irányában bizalmatlan volt, az szenvedőleg viselte magát, ha némely titkos fondorkodót kiveszünk. — A képviselőház — mint határozó testület — kész volt mindenre, s privilégiumán kívül, melyért talán ellen-forradalmat is mérnyelt volna, — önkaratát a honvédelmi bizottmány kezébe tette le, ez pedig az elnök akaratában megnyagodott; s így ennek szabad keze volt esze s a körülmények szerint cselekedni, — amint cselekedett is.

Ha a három francia forradalmat s még Napóleon buktát is, mely külföldi fegyveres erő által eszközöltetett,

ki vesszük; továbbá ha a II. James angol király alattit és a forradalmakról írt emlékiratokat, vagy még tán a siciliai kitörést is olvassuk s az illető nép műveltségét, gondolkozásmódját, jellemét, véralkatát, nagyságát, fáj- és nyelvbeli egyformaságát stb. kellő tekintetbe vesszük: mutatis mutandis, bizonyára, azon forradalmak állapota, fejei, vezetői és segély társai s működései az illető magyar nevek befűzésével honunkra is alkalmazhatók lennének s itt mást nem is kellene leírnom, mint azon forradalmakat. De mivel nem akarok olvasottságot fitogtatni, azért egyszerűen csak saját eseményeink följegyzésére szorítkozom, melyek ezen sem nem várt, sem nem akart, hanem ránk erőszakolt viszonyok közt történtek.

Kossuth megérte tehát a tán tőle titkon rég óhajtott szereplési időt, melyben geniusának tehetségét és hatalmát a nemzet és az egész világ előtt tündököltethesse, s önmagát csodáltathassa.

Nem is lehet tagadni, hogy dolgozott, bámulatos szorgalmat, tevékenységet fejtett ki; írásban, szónoklatban, beszédben, társaságban intézkedni, irányt szabni, a legkisebb hibákat észrevenni, ezeket orvoslám, az ország kül- és belügyeit vezetni igyekezett, s úgyszólván egy mindent tudó, mindent tevő kis istennek, a szorgalom, a fáradhatlanság, az ész, az intézményezés, az ügyvezetés magyarhoni quintessentiájának akart tartatni; és mivel ezt hivatalból és hirlapilag híresztelteté, — annak is tartatott.

Azonban bármennyit akarjon a legfőbb emberi lángész is, mégis sokat kénytelen másokra bízni, s ebben mutathatja ki kormányzói talpraesetségét. Ha igaz, a mit hallottam, hogy jól kormányozni nem annyit tesz: hogy maga kormányozzon, — hanem hogy mások által jól kormányoztasson, — akkor Kossútnál a latin nisi-vel találkozzunk, mert nevében s az ő aláírásával sok ügyet nem a legszerencsésebben választott (bár itt is volt némi ki-

vétel) irodai egyéniségek vittek, kik az erélyt durva, dacos, fenhéjazó szavakban tanúsították.

Némely, a világtörténet által felmutatható ármányos rendes kormánytól a nép e főnöke és legfőbb képviselője csak abban különbözött, hogy a magyar kormány élén ő mint párvanu — (magyarban nem tudok reá illő s jó kifejezést) — képezte a kormányt, és nem mint az, évezredes szokás által támogatott és felkent személy, császár vagy király nevezet alatt.

Volt itt is férfi- és asszony-intrigua; az első régi magánhivatali elvbarátokból, hízelgőkből állott; a másik anyját, feleségét, nőiest véreit, ezek rokonait, barátneit pletykázó nőit stb. számlálta körében, még pedig nagy befolyással. — Ki az elsőnél nem boldogult, a másodiknál udvarolt, és többnyire célt is ért.

Ő, a főnök, a diplomatiát meghittjeivel kezelte, s ezt megkezdte, mielőtt még a kormány feje lett volna. — Azelőtti hírlaplevelezőiből később ügynököket csinált, s ezeket szükség szerint vagy változtatta, vagy meghagyta. Ezek az elébbi agitató teréről lelépve, most azzal foglalkoztak, hogy a hon vezetőjének s ezzel a hon céljának barátokat, pártolókat szerezzenek s ekként előmozdíták azt, a mit a főnök önmaga nem végezhetett. Ezekkel saját s a hon ügyének kivívhatása és megtartása iránti vérmes reményeit magasztos szavakkal elhitetni igyekezett, hogy az meggyőződésé válván bennük, azt másokkal is elhitethessék.

A honban csak ment a dolog, a mint ment; de külföldön működő eszközeit legtöbbször szerencsétlenül választá. Kiveszem azonban a Frankhonban működő gróf Teleky Lászlót s a Frankfurtban levő Szalayt, míg

ezt el nem kergették. — A Bécsben levő amerikai követ megkérgetett, hogy az 1848-diki alkotmány hasisán az ausztriai kormányval alkudozásba lépjen. — Párisban, mivel Bastide — a constituant ideje alatti külügyminiszter,— valamint azelőtt Lamartine, csak szép szónoklati válasszokban közölte rokonszenvét, Cavaignac pedig dictatorsága alatt, a júniusi lázadás után a belső béke helyreállításával lévén elfoglalva, a külső ügyekre nézve szigorú semlegességet kívánt fentartani; ezekkel tehát nem lehetett boldogulni, és mivel a választás szintén bekövetkezett, melynél fogva csak egy propagandától lehetett reményleni, azért Ledru Rollin kerestetett meg.

Be kell vallani, hogy ezen barátság-keresési törekvés nem nagy tékozlással eszközöltetett, mert mint mondák, 200.000 forint egy nagy cél elérésére fukarság, következőleg nevenséges volt. — De meg is nyúlt a kormányzó arca, midőn terve nem sikerültét hallá és pedig sem Francia- sem Angolországban, mely utóbbi helyről később, a Pestrőli első kivándorlás után Pulszky, a ki Bécsből külföldre tévedt, Kossúthnak ezt írta: „Ha csak egy hóig tartjátok magatokat, meglátandjátok, hogy külföldön több hasznot tudtam hajtani, mintha Debrecenbe utaztam volna.“.

Angolhonban a kormány praktikus emberekből állván, meg szokta gondolni, mikor támogasson valamely új kormányt, melynek országát azelőtt számba sem igen vevé.

Ha csak egy kis földnyelv van kezünkben, mely a tengerhez vezethete, hol az angol úszó várak árnyéka alatt a kisebb kereskedőhajók calicójukat vagy más pamutszöveiteket és árucikkeiket becsempészhették és piacunkat olcsó áron eláraszthatták volna, állapotunk John Bul előtt más színben tűnik vala fel. Ez szereti az emberiséget, és mivel a világon minden szoros viszonyban áll egymással, tehát az emberiség pénzét is szereti; ha pedig

visszatérési fuvar gyanánt magával vihető nyers anyagainkkal bővebben megismerkedhetik, úgy jóval előbb buzdult volna fel ügyünk mellett, és akkor hiszem is, hogy első győzelmünk után (szintúgy mint Spanyolhon amerikai gyarmatai annyi év előtt) erélyesebb pártolást találhattunk volna.

Rósz geographiai helyzetünk mellett azonban biztosan hozzánk nem férhetvén, velünk szabadon nem közlekedhetett, s tehát erőnket, tehetségünket nem ismerhette; ellenben a két vagy három évszázadon át tartott ausztriai szövetséghez hozzá szokott, melynek léteit szükséges politikai súlygyenyül, sőt az orosz hatalom ellenében nélkülözhetlennek tartotta. Ha pedig Ausztria bukása vagy gyengítése által új európai erő kerülne a színpadra, azt felfogni és az abbóli haszon húzhatását nem lehet egyelőre annyira kiszámítani, hogy az ismert bizonyosat valamely bizonytalanért oly hamar feláldozza.

Ehhez járult még a szláv elem befolyásától és az ennek panszlaviszrusátóli félelem, miért Anglia határozatlan maradt, fentartván magának későbbi elhatározását; s a győzelmeink által elkápráztatott angol nép unszolására az angol kormány irányunkban részvétét ki is nyilatkoztatta később, de későn s akkor, midőn a circumdederunt-ot mondták felettünk; és ezt is mily szépen tette?— a kék könyv mutatja.

Hogy Lengyelországba szintén küldettek ügynökök, és hogy Visoczki, akkor még a magyar név alatti első lengyel zászlóalj parancsnoka a galíciai, krakkói és más lengyel részek fiait felhívta, hogy a magyar forradalomban részt vegyenek— bizonyos; de hogy ott, vagy még — mint mondják — Oroszthonban is történtek volna izgatások, bizonyítani nem tudom.

Hogy Piemont s a felkelt Olaszthon felé ügynökök küldettek és báró Splényi Turinban el is lőn fogadva

és hogy Carlo Alberto Belgrádba — ügyünket éber figyelemmel kísérendő — consult küldött, miként így az összeköttetés Stambulon vagy Scutari-n által (nem az ázsiait értem) fentartassék, mivel akkor más összeköttetés nem létezett, — szintén ismert dolog, valamint az is, hogy Lengyel-, Cseh- és Olaszországban a titkos ügynökök a magyar katonaságot akármilyen módoni hazatérésre édesgették s izgattak, minek sok helyen sikere is volt, mint Cseh- és Lengyelországban, s mik az olaszoknál pedig átszökéseket idéztek elő; — végül tudva van az is, hogy a francia vagy más honba utazottak, Szalay Lászlón kívül (ki a Reichsverweser által Frankfurttól kitiltatott s Franciaországba ment) Berlinben és máshol a német közvéleményt a szabadabb elvű literátorok és ujságírók által a magyar ügy pártolására felhívták.

Ezen literátorok működésének tán több sikere is lett volna, ha a porosz király Vrangellel, a porosz nép szabadabb röptét nem lankasztja, s ha az előbbi alkotmány megsemmisítésével és egy új octroyrozottnak kiadásával az ottani közvéleménynek más irányt nem szab.

Igazság és kötelesség azonban bevallani, hogy a közelebb eső porosz Szilézia hajlamát több Ízben is, és legfőképp abban mutatta ki, hogy a magyar katona-szökevényeket titkos utakon átszállította.

A belkormányzásban minden változni kezdett; hanem mivel a rendeletek és intézkedések, melyek ha nagyobb fontosságúak voltak, az országgyűlés mindig kissé unalmas, hosszúkas határozatától függöttek, hol midőn a vitakozás megkezdett, az észrevételek és csípős kifakadások sem maradhattak el, — azért az országgyűlés lehetőleg elkerültetett és az intézkedések csak a honvédelmi bizottmány útján végeztettek el, megnyugodván ebben végre az országgyűlés s mint fait accompli-t határozattá emelte.

A katonaság, — melynek hadi-politikai vezetését a

főnök fölötté szerette, — most készülöben lévén, legtöbb foglalatosságot nyújtott, főként azért, mert az úgynevezett sorezredek tökéletes honvédítése és magyarrá átalakítása foganatba vétetett.

Az esküforma, — bár a sereg már kétszer megesküdött, s a hol jól vezetettet, kötelességét meg is tette, — újra megváltoztatott.

Az ausztriai színek, — melyek alatt az ezredeknek több kedves tradíciói és régi bős tetteik kedves emlékei rejlettek, — szintén magyar színekre átváltoztatni parancsoltattak.

A sok és felesleges protectió, a hízelkedés, személyvádolás vagy önbecs-magasztalás, vagy a nagy tettekkel való kérkedés az állapotot nem javította.

Az osztrák seregből átszökök előléptetése s a goromba, dacos, zsarnoki jellemre mutató levelezések sem öregbítették a katonaság minőségét. Az egyéneknek hatáskörükön túl terjedő kicsapongása, mások hatáskörébe való befurakodása s a seregnél létező kormánybiztosok rendőrségiféle és hamis vádak által előidézett ízetlen beavatkozása a nagyon is hasznavehető sorezredek szellemét nem emelte, nem javította, s a még megmaradt tiszteteket is elkéséřítette s a haladást hátráltatta.

Ezen felsorolt dolgok a hadügyminiszterrel való sűrűlódást idézték elő, ki az ilyes sem nem indokolt, sem nem szükséges, s abban az időben káros eljárásra, — mert az az ingadozó szellemet még ingadozóbbá tette, — többször lemondani akart. A hadügyér azonban vagy az országgyűlés legtöbb tagja, vagy a katonaság főnökeinek kérése által mindig gyengévé s hajlékonyná lőn, — következésképp szándokát végbe nem vitte, s a katonaságnak csak annyiban szerzett valami jót, hogy a mások hatáskörébe beavatkozások darab időre elmaradtak, s ha azok újra előkerültek, a minisztériumnak úgyis nem sokára bekövet-

kező tökéletes szervezésekor a megmaradás vagy kilépés szabad tetszésére volt hagyva.

A hadügyminiszter előérzése nem láthatván semmi jót, s nem jósolhatván semmi szerencsés jövőt, noha a kormánynak az ő irányábani kétszínű eljárását s az országgyűlésnek a honvédelmi bizottmány eljárásában tökéletes belenyugvását látta, — mégis jobb meggyőződése dacára is állásában megmaradt, mert valami becsületes alkalmat várt, — melyben a sok kérdésnek, kunyorálásnak helye nem lehet, — bogy már az előbbiekért is gyűléstessé válni kezdő állásától felszabadulhasson. S ezen alkalmat annál is inkább várta, mivel még azt is tapasztalta, hogy minden, az uborkafára hamar felhágó új vezér a honvédelmi bizottmány elnökével egyenes levelezésben állt, s a mit a hadügyér katonai tekintetből megtagadott, azt az elnök politikai tekintetből jóváhagyá s előmozdítá; s tapasztalta azt is, hogy ha a parvenu-kormány hatalmát éreztetni akará, azt csak az éltesebb, régóta szolgált tisztekkel tévé.

Ezek közül főleg a hadügyminiszterrel szerette hatalmát éreztetni és ebben a kormányfő legmeghittebb főtitkára, magán- és hivatalos barátja által is elősegítettett, kinek elébbi életéről Saphir modorában különöset lehetne mondani, (noha sajnálattal, mert szellemi tehetség is elég volt benne). S hogy az ily egyének felhasználása magára a használóra nézve is mily rossz fényt sugároz vissza, — honunkban tapasztaltuk.

A honvédelmi bizottmánynak mint collegiális testületnek rendezett miniszteriális rendszerré átváltozását az országgyűlés, a közönség s a sok hírlap-író várta és követelte; az utóbbiak közül a „Március 15-dike“, a német „Opposition“ sőt még Kossúth hírlapja is elég csípősen és élcesen hívta, támogatta, követelte a minisztériumot, arany-időket remélvén, melyekben majd a kormányfő

geniális valójából kifolyó elvokon minisztérium által pártoltatva, s annak tapasztalása által erősítve, a hazának még nem ismert, nem várt jobblétet szerzendenek.

S a közvélemény, a hatalmas s úgyszólván mindenható honvédelmi bizottmány és elnöke dacára mégis a szegény de becsületes hadügyminiszter vis inertiae-jén a minisztérium alakulása dugába dőlt, mivel ő semmi olyas combinatióba belépni nem akart, melyben Kossuth elnökösködnék.

E körülmény sajnos jele annak, hogy Magyarhonban mily kevés alkalmas egyén találtott, s ha találtott is itt-ott, az magyarul nem tudott, következőleg azon interpellatiói csiklandnak, melylyel az országgyűlés a minisztereket ébren tartani szerette, megfelelni nem bírhatott s minisztérium sem alakulhatott; a miért miként eddig, úgy továbbra is a honvédelmi bizottmány vezette az ügyeket.

Tehát minisztérium nem alakulhatott; a várásnak és követelésnek meghíúsulását vagy kijátszását azonban könnyen vette az országgyűlés, a közönség és a hírlapirodalom s mi több: ezért nyilvánosan fel sem szólalt, a mi annak a jele, hogy mily nagy népszerűsége volt Kossúthnak, ki nem akarván bevallani, hogy egy minisztérium alakítására képtelen, ezt „nincs most rá idő“ vagy „sürgősebb dolgok tárgyalandók“ szavaival el tudta simítani, s tán szerette is, hogy ekkép az összes polgári és hadi dolgokban tovább is kontárkodhassék.

Visszatérve az eseményekre, föl kell említenem, hogy a Récseynek miniszter-elnökké, s az ő ellenjegyzésével Jellasicsnak magyar hadi és polgári kormányzóvá történt kinevezése által támadt izgult hangulatot, még egy harmadik körülmény is emelte, mit Kossúth jelentése

idézett elő, midőn Windischgratz tábornagy teljhatalmú fővezérré való kinevezését tudatta. Ezen tudósítás iszonyú zajjal — — — tölté el az országgyűlést, mely nagy, lármás vitatkozások közt e kinevezést törvénytelennek — — — nyilvánította, s ennél fogva az országra nézve érvénytelennek. — Ezen nyilatkozat egyúttal az egész világnak kihirdettetni elhatározatott.

Egy más, magában véve kisebb, noha más szempontból nagyobb eset a Windischgratz elleni izgatottságot még inkább nevelte. Köztudomásra jött ugyanis, hogy Ivánka ezredes a schwechati csata előtt hírnökül herceg Windischgratzhez menesztetett, s hogy a herceg — midőn Kossúthnak kamarillákkal cifrázott diplomatiakaiatlan levelét elolvasta, — így szólt: „mit Rebellen unterhandle ich nicht“ s ezzel Ivánkát elbocsátotta, a kit viszsztatértekor a bán letartóztatván, Windischgratz ezen eljárást helybenhagyta, s Ivánkát foglyul elvitette.

Legyen szabad itt a derék Ivánkáról, — kiben sok tudomány, sok katonai képesség, akarat és erély rejlett — sajnálattal megemlékeznem. Örömet teszem ezt, mivel benne oly hazai reményt láttam fölserdülni, ki aligha Görgey helyét el nem foglalandja, ha Kossúth Görgeyt csak azért, mert Ivánka Batthyányi által protegáltott, a sereg élére föl nem tolja. Egy magyar Pappenheimot véltem Ivánkából kinőhetni, mire a honnak igen is szüksége volt; de ha ezen reményem nem is teljesül, benne mégis bizonyosan egy lovas Damjanics — következőleg Görgey ambíciója ellen tekintélyes ellensúly — támadt volna. A kormány többször akarta őt kicserélni Fligelli elfogott tábornokari őrnagyért, sőt később még a két elfogott tábornokot, Roth és Philippovicst is ráadásul adta volna, de hasztalan.

A magas klérus bizonytalan s ingadozó állapotát látván, hazafiságáról az egész hazát meg akarta győzni

s azért egy, a királynak átadandó emlékiratot fogalmazott. Ebben Magyarországnak a központi bécsi minisztérium eljárása által felidézett akkori állapotát eleven színekkel rajzolván, ezen állapotot a törvények meg nem tartásának tulajdonította, holott a bécsi miniszterek azok megtartására is kötelezve valának.

Lonovics egy más püspökkel ajánlkozott ezen emlékirat átadására, de mivel attól tartottak, hogy Windischgrätz őket fel fogná tartóztatni, azért a püspökök aláírásával ellátott emlékirattal Fogarassy püspök ment Olmiitzbe. Ez, mint az előbbi időkben a tanulmányok főigazgatója, a magyar főcancelláriánál hivataloskodván, ismerte a diplomatikus eljárások útjait, s így szerencsésen Olmützbe is érkezett. Ott azonban mint küldött el nem fogadtatott, hanem csak mint magán személy s mint főpap.

A magyarországi magas klérus emlékiratának s Fogarassy püspök küldetésének nem volt eredménye. Püspökökről lévén szó, nem hagyhatom említés nélkül, miszerint az első magyar minisztérium — míg létezett — sok mindenfélét tudott, azonban saját testületén kívül tett választásaiban nagyon kevés emberismeretet tanúsított, mely állításom igazolásául álljon itt az alábbi példa.

Lonovics püspököt az egész papság értelmi fejének ismerte, tisztelte és szerette, s mint embertől és főpaptól a hon tiszteletét meg nem tagadhatta, habár ellene, mint politikai szereplő ellen (a konzervatívokhoz tartozván azelőtt,) több kifogást tehetett. — A primási szék üres volt, s hogy ez betöltsék, a haza érdeke követelte, bár a magyar fiscus az üres főpapi szék jövedelmeit húzni szeretete. Ha a magyar minisztérium okos, mérsékelt, Bécsre nézve úgy mint a papságra befolyásos egyént szeretett volna az esztergomi széken, — Lonovics hazafiségában, — bár ő a szabadelvű sebesebb röptét ellenzé s a római

egyház jogait tán kelleténél erősebben védelmezé, — kétkedni nem lehetett, a többiben pedig minden vágytárson felülállott. — De a minisztérium bölcsesége s leginkább báró Eötvösé, — nádszálként hajlongó egyént keresett, kit tán még eszköznek is lehetende felhasználni. Ennélfogva a határozott jellemű tudós püspököt elmellőzvé, az esztergomi érseki székbe a különben ájtatos, -jó-tékony s becsületes Hám János püspököt ültette. — Ez azonban, mivel értelmi tehetségével nem imponált, azért befolyással nem birt, s mivel jellem-szilárdsága szintén hiányos volt, mindenfelé hajlongott, minden tekintélynek engedelmeskedett s a haza ügyét csak az Istenre bizta.

Hogy az országgyűlés se henyéljen s legyen mivel bíbelődnie, több beligazgatási kérdés jött szőnyegre. Ezek közt a nép felszabadítása, s ebben a jobbágyi és földes-úri viszonyokból megtartott regálék megszüntetése s a földes urak által szenvedett haszon- s jövedelem-vesztés kárpótlása választatott megnyugvási pontul azok számára, kik a forradalom kiütésénél legtöbbet vesztenek, s kik közül sokan úgyszólván szegénységre jutának.

Sok idő telt és múlt el, többször félbe is szakasztott a tárgyalás, s a körülmények miatt határozatba nem mehetett a kárpótlás, noha e célra a százforintos bankjegyek találtattak fel.

Ez időben és jóval előbb, a magyar első főhadi tanoda életbe léptetése is szőnyegre került. — Ezen intézet, a pénzes országot gazdaggá tevő fekete bankó idejében a gazdag magyar fő- és köznemesek, püspökök, főhercegek és hercegnők adakozásával, — kikhez a nádor és a király is csatlakozott, — s ezeknek hatalmas pártolásával nemzeti nevelő intézetté akart alakulni. Ehhez az egész or-

szág örömet járult pénzbeli segélylyel és mivel az akkori Ludovica császárné szintén tetemes pénzbeli adományt járult hozzá, hogy hamarább életbe léptethessék, ennek nevére kereszteltetett, s eredetileg Vácon kellett volna építtetnie. — Ezen intézet 1806-tól fogva, — ha nem hibázom, — saját tengelye körül forgott s pénzt gyűjtött; hanem az ige testté nem vált. Az 1811-diki első és második pénzügyi rendelet, vagyis inkább az úgynevezett fekete bankó kétszeri értékvesztése által megfogyatkozott ugyan az intézet pénzalapja, hanem mivel az általános bukás csak háromnegyed részben történt, a Ludoviceum sem vesztette el pénzét egészen. — A régi magyar kezelés alatt — — minthogy a magában nagy tőke folytonos adakozások következtében még nagyobbodott: a hűtlen vagy gondatlan kezelők azt is, mi a bukástól megmentetett, nem bírták annyira tönkre tenni, hogy egészen 1848-ig a fennmaradott tőke 43,000 pengő forintot ne jövedelmezett volna.

Az 1848-ik évet megelőzőt időkben, midőn a nemzet országgyűlésein s megyei védsáncái közt negyed évszázadon keresztül küzdött alkotmányos jogai fenntartása és sérelmei orvoslása miatt; midőn a kormány hatalma előnyben volt a nemzet jogai fölött; amaz többi közt az alsó s felsőbb nevelési rendszert s nevelést is saját akarata szerint irányozta s e tekintetben az országgyűlésnek mi befolyást sem engedett.

Ezen intézet felállítását is, bár az egész hon pénzereje járult létesítéséhez, csak azon föltétel alatt akarta megengedni, ha a nevelésnek ő adja az irányt. Hasztalan hivatkoztak az országgyűlések arra, hogy annak, kinek adományából jött valamely intézet létre, erre nézve a befolyás gyakorlására törvényes joga van; s így ezen s tán más okok miatt is létre nem jöhetett az intézet, s ekkép az 1848-iki állapotnak és e lapok írójának jutott

örökségül ezen régi óhajtnak, ezen követelésnek életet adni.

Elhítetvén a viszonyok által attól, hogy tervemet augusztusban szavazat alá bocsáthassam, s hogy a tanulmányokat októberben megkezdethessem: — októberben akartam újra felvételni a tervet, hogy a tanulmányok az új évvel megkezdethessenek, s ez nem csekély vitával keresztül is ment.

A tudományok- s azok sorozatára nézve, — miket máshol tán jobban és logikább progressiókban taníthatnak, — magamnak sokat tulajdonítani nem akarok; azonban valamit mégis igényelhettem, miután az intézet elvét és alapját arra igyekeztem fektetni, hogy a gyermekekből nemcsak gyakorolt lovasok, gyalogok, tüzérek s táborkari és hadi mérnökök váljanak, hanem hogy ha közülök valamelyik a katonai pályára hivatását gyengülni érezné, szakmányi kiképeztetésének hasznát a polgári életben is vehesse. A többi közt pl. furcsa dolognak tetszett előttem csupán hadi mérnököket nevelni, kik a béke idejében henyéljenek, vagy csak polgári mérnököket, kik háború idején,— hacsak a forradalom ismereteik átalakítására nem kényszeríti, — hasznavehetetlenekké válnának.

Továbbá, mivel a növendékek az intézetben nyert nevelést elszigetelten nem használhatják, hanem csak a társadalomban s annak hasznára, azért az emberektől el nem zárattak. Ezért a tanulmányi órákon kívül a társalgás szabad lévén, ajánltattott, hogy azt felhasználják, miként így a műveltebb társaság emberei között polgárokká is idomuljanak.

Oly intézetet akartam létrehozni, melyben a gyermek paradicsomát találhassa, melyre agg korában is örömmel emlékezzék vissza,, s mely mellett a tisztelet önkénytelen érzése nélkül el ne mehessen, áldva az ottani rendszert s annak kezelőit.

A mint egy részről a növendéknek örömteljes létet szerezni s természeti és szellemi tulajdonainak bőséges kielégítését eszközölni akartam, úgy más részt a tanárok állapotát — kevés gond mellett — oly tisztelet s szeretet tárgyává igyekeztem tenni, hogy a növendékek bennök barátjaikat, jótévedőiket, védőiket lelhessék föl, — nem pedig urokat, fenytőiket, zsarnokaikat; hogy a tanítók emberi gyengéik megbántásától megóvassanak, s a gyermekeknek alkalmuk»se legyen őket, vagy más felügyelőiket gúny vagy nevetség tárgyává tenni.

Mennyiben sikerült volna ezen philantropicus eszmét kivinnem? nem tudom; de ha sikerül, úgy az a maga nemében Európában egyetlen intézet lett volna, s ily célért nevetség vagy gúny tárgyává kitennem magamat mindenestre érdemes volt.

Mivel pedig egész életemben azt, mibe kezdettem, kivinnem nem sikerült, vagy nem úgy, miként óhajtottam, — a sors ezt sem engedte teljesedésbe menni; mert 1849. január 4-én megnyitattván az iskolák, 5-én Windischgratz megszállá Budapestet s 8-án, bár az osztrák fő- és altisztség az intézet szerkezete által meg volt lepetve, — — — a gyermekek szétkergettettek s az intézet katonai kórházzá változtatott át s többé létre sem jött.

Én ezen eszmével és annak embriójával együtt akarok a történetben élni, s ha valaki idézván s megemlítvén nevet, a forradalom alatti működésemet ezzel össze nem köti, — a többi egy fütttyöt sem érvén, — azt a feledékeny ségnek bízást átengedheti.

Egy másik terv, mely eleve csakis tervben maradt, de később Debrecenben mégis létrejött, a vitéséért jutalmul adandó „érdem-jel“ név alatti katonai rend alapítása volt.

Gondolatom járása szerint együgyű és csalékony

eszmének kellett azt tartanom, hogy az emberek az erényt csak önmagáért, minden jutalom, dicsőség, vagy kitüntetés nélkül szeressék; azért hogy jobban terjedjen az erény, azt kissé jutalmazni vagy kitüntetni nem lenne kár; példa erre Monthyon erény-jutalmazása Franciaországban, mely bár nem eszközlött valami nagyon sokat, mégis csak mozgathat. Mivel pedig régi katona valék, azért már a magyar tudós társaságban mondott székfoglaló beszédemben ki is nyilatkoztattam: „hogy azon nemzeti osztály lelkét, melynek cselekvési tere rendkívüli körülményekben nyílik meg, mikor is aztán a legnagyobb önmegtagadással tartozik működni, — mondom, azon osztály lelkét a becsület képezze, s ezért csak azon hadi osztály leendő valódi jó, mely a becsületben leggazdagabb; de a becsülethez még kenyér is szükséges, azaz: gondnélküli lét. — A katona naponkinti kenyérét s a becsületre, és dicsőségre való kilátást megérdemli, mert háborúkor ég és föld között áll.“ — És mivel a mostani társadalmi viszonyok közt ismertem a hadi erények megjutalmazásának becsét, azért annak életbeléptetését indítványoztam.

Létesítésének második indoka azon nézetből eredt, hogy ha a szép tettet külső jel által a társadalom figyelmébe ajánljuk, — az azok iránti tiszteletet gyarapítjuk s utánzásra buzdítunk. Az érdemet illetően kitüntetése és kegyelése a mint őt egy részről folytonos tevékenységre s vitézségre serkenti, úgy más részről még szerencsés is teszi.

A rend tervezetében azonban a kérést-kunyorálást lehetőleg mellőzni akarám, mivel egy részről a jutalomkérést lealacsonyítónak, másrészről rosznak tartottam, ha a kérés nem teljesítése- vagy egyenes megtagadásával az érdemet szomorítanók: „nec quaerere nec spernere honores opportet.“

Egy ehhez hasonló s csak a szalag színe által külön-

bőző polgári rendjelt is terveztem, mely azonban már elvben a köztársasági minoritás szelleme által félrevette-tett, valamint a körülmények a másik tervet is, bár az a honvédelmi bizottmány helybenhagyását is megnyerte, dugába döntötték.

Noha az európai közvélemény előtt, — mely a vélt vagy a valódi érdem kitüntetését nem csak kedvelte, de kereste is, — a magyar hadügyérnek igaza lehetett, midőn a katonai rendeleteket meg akará alapítani; hanem tekintve a magyar természetét: tán jobb lett volna, ha létre nem jőnek; mert a mint Debrecenben létrejöttek, azonnal számos protectió, követelés és igazságtalan adományozás történt a kormány s tábornokok részéről, sőt a hiú magyar természet azokkal még nőket is fölpiperézni igyekezett. — A hadügyminiszter ekként tehát önnön gyermekét kilökte a szobából s a kormány és tábornokok lába elé dobta, kik azt lealacsonyították. — Ezekből azt tanulhatjuk, hogy a magyarnak elébb szerencsétlenségben kell darabig növekednie, hogy szilárdabb jellemet öltön.

Még más szervezési tervek is készültek, melyek, ha csak három havi fegyvernyugvást nyerünk, életbe lépnek, s melyek seregünket mindjárt jobb karba helyezték volna; s ha a már munkába vett dunai gőz-flotilla is létrejöhet, akkor még határainkat is jobban védhetttik volna, mit azon körülmény bizonyít, hogy már a „Mészáros“ hadigőzös is kis remegést okozott; de mivel füstbe mentek e tervek, feledékenységnél mást nem érdemlenek: „nam si rationem posteritatis habeas, quid-quid non est peractum, pro non initiato est.“ — Ezen latin mondat első felére ész szerint számot nem tarthatván, megelégszem második felével.

Emlékirónk itt áttér a király lemondásáig s az ezután történt politikai események elbeszélésére. — Az ország loyális, és

jogai lényegének fõntartása mellett kibékülni kész hangulatára vonatkozólag megjegyzi elbeszélõnk, hogy „a nép véleménye az isten fölkenjtét, a királyt úgyszólván imádtá, s ha késõbb (a nemzet és korona közt kitört villongások közt) szeretete csökkent is, de egészen nem veszett ki. E szeretet mellett a mostani bonyodalmak (t. i. herceg Windischgratznek alter-egóvá kinevezése után is) csak benne vélték, sõt még Kossúth maga is „salva reservatione mentali“ benne remélte fõltalálni hazai állapotunk mentõ horgonyát.“ — Végbement azonban Fogarassy püspök küldetése is — eredmény nélkül s megtörtént, mint már fõnnebb említve volt, Windischgratznek s a vele együtt mûködõ hadparancsnokoknak betérése, mire az ország végkép elkeseredett, annál inkább, mert õsi alkotmányát is felfüggesztve, ezredéves történetét megsemmisítve, szent szerzõdéseit szétéptve látta, s még azon párt is a kétségbeesés elszántságára buzdult, mely eddigelé „cout que cout“ vagyis minden áron egyezkedni akart, mert a másik fél részérõl már ellõttnek látta a nyilat s belátta a kiegyenlítés lehetlenségét.

„Mindazáltal, ha a katonaságra mint nyers erõre való támaszkodás sértette valakinek nyilvános szándékait, s ha e valakinek titkos óhajtsái malmára az mégis jó víz volt, — az a valaki a honvédelmi bizottmány elnöke vala“, — mondja tovább, az ellenrészrõl történt hibák felsorolása után az emlékiró.

Ez, mivel a nemzetnek polgári és politikai vezetõje vala, s mivel ezen minõségénél fogva a külföld elõtt a nemzet közvéleménye diplomatikai kifejezésének kellett tartatnia, még sem ismert, nem talált többé kíméletes kifejezést, melylyel az udvart nyilván is ne illette volna. — — — Midõn pedig mind a két ház titkos konferenciára gyült össze s abban diplomatikus okiratát, — tiszteletet gerjesztõ szemöldökét ráncba szedve Phidias Zeusaként elõvette, — s azt, mint látszik az elsõ benyomás, következõleg higgadt megfontolás elõtt felolvasta, védelmezte és védelmeztette, és midõn azt nemine, vagy a legalázatosabb modorban — mint a hogy Pázmándy tett, kit, köztünk legyen mondva, az országgyûlés ekkor sárban hagyott — contradicente határozattá emelte: oly tény

követett és követetett el, melyhez egészen joga nem volt. Nem pedig, mert a *pragmatica sanctio* a királyt némely fejedelmi jog használatára előlegesen is jogosítá, fõntartván az alkotmányrai eskületétel után a többit is élvezhetni. — Ferdinand lemondását s a trónnak Ferenc Károlyra s végre errõl Ferenc Józsefre átruháztatását a nemzet híre és beléegyezése nélkül a legtörvénytelenebbnek nyilvánította s Ferenc Józsefet usurpátornak kiáltotta ki, kinek engedelmeskedni hazaárulás. Midõn a szájattató bátoralan *conferentia* ebbe beléegyezett, — Kossúth és társai — — — mindenesetre diplomatai hibát követtek el, sõt magukat még politikátlan együgyűséggel is vádolhattak.

Szép volt látni az ájtatos, különféle nézetű, különféle véleményű püspököket, érsekeket, kiket most nem szállott meg a szent lélek s kik mint bárányok hallgatták végig a tárgyalást s a „*date caesari quod est caesaris*“-t megsemmisítve látták.

Dictum factum: az okirat a két házon keresztül ment, bepecsételtetett s a hírlapokban is kikürtöltetett. S ezzel a legvékonyabb, a még létező legvékonyabb pókhálónál is elszakadt, mely még Ausztriához kapcsolt minket. — Szép volt az okiratot nyomtatásban olvasni, melyet — ha nem csalódom — Gorove István fogalmazott ügyes tollal; kiki Jupiter tónans-nak tartotta magát, hanem olvasás közben tudtán s akaratán kívül mindenki önkénytelenül törülgette homlokát és vakarta fejét.

Ezen diplomatai és politikai, a hazára nézve legfontosabb, legfõbb eseményen kivíil, mely decemberhó elején történt, az országgyűlés körében semmi olyas esemény nem került elő, mit bín nélkül el ne lehetne hallgatni. —

Talán más értelmek, kik nem voltak akkorában annyira elfoglalva mint ez ívek írója, a történeteket bővebben leírandhatják, mivel több, a hivatalokon kívüli nyilvános és magán-körökben, az utcákon, járdákon s mulató helyeken megfordulhattak, — következőleg többet hallhattak és jegyezhettek föl.

Oly szerencsés elbeszélőt kívánok, a milyen Sárossy Gyula volt az „Arany-trombitában.“ Valami különös eszembe sem jut; a külmegekről és határokról érkező hióbpósták az izgatott kedélyeket még jobban kezdték lehűteni, legfőkép pedig Buda-Pestet, melyet a bizonyos háború bekövetkezésére erélyesen folytatott készülődésében hagyván, — a honban történetekre megyek át, és vissza december 15-éig, hol a tárgyat elejtettem.

Dél-nyugat felől az „úti possidetis“ igen kevés kivétellel megtartott, mivel a kölcsönös beütések s visszatorlások semmi változást sem idéztek elő. — A déli ellenség részéről, — hol Szuplikác, az újonan kinevezett slávoniai vajda működött, — sokkal nagyobb erélylyel vezettettek a dolgok; s a mieink ezek ellenében szintén gyűjtöttek erőt, s ennek igénybe vétele Windischgrätz motu proprio-jától függött. Slavóniában, hol befolyásunk zérushoz hasonlított, a katonák teendőik felett tanácskoztak, csakhogy azok nem igen hajlottak felénk.

Északon s a Kárpátok felől Hurbán pap-ezredes uram keresztes hadával ingerlé, biztatá és izgatá a tót-ságot. S így csak a napkeleti, vagyis az Erdély felőli rész maradt fenn, hol azonban fontos, sajnos és fájdalmas események mutatták, hogy a szélrózsa egyetlen sugarának irányában sincsen hely, a hol a magyar nyugodtan maradhatott volna.

Mindenfelől megtámadtatva, ingereltetve s folytonos küzdelmek által bágyasztva, a nemzet sehoh sem bírta az örömet és gyorsan kiállított újoncokat ellátni: az ország majdnem hermetice lévén mindenünnen elzárva.

Itt is ugyan Macedóniai Fülöp váratostromló számará itt-ott rést talált, de korántsem oly nagyot, melyen a temérdek szükségét kielégíthette volna; mert némely élelmi cikk vagy ruhakelme a közönséges árt ötszöré, sőt tizszerte is meghaladta. — Felruházni, felfegyverezni, s mi több, még kevésbbé lehetett a sereget csak kissé is oktatni, disciplinálni, s a mi legfőbb: a roszerűelmű tisztet hirtelen irányunkban jóérelműekké átváltoztatni.

XIX. FEJEZET.

Erdély és viszonyai — Az ottani hadi és más események. — Bem.

Most Erdélyre kell áttérnem, hol az események rosra fordultak.

Erdély a török háborútól, Leopold és. VI. Károly uralkodásától kezdve Magyarhonnal egy fejedelmi kalpag alatt létezett, s mint a történet kimutatta, a Magyarországnál kisebb, de önvédelemre nézve erősebb Erdély szabadsági ihletét és eszméletét fenntartotta, sőt Magyarhonn segélyére még akkor is kész volt, midőn a Heisterekek, Basták, Lesliek és Cár áfák mint megannyi régi H—k Magyarhont kínozva nyomorgatták.

Valami titkos ösztön és érzés a két testvérházat egymáshoz vonzotta, mégis oly csekély kíváncsiságot tanúsított egymás irányában, hogy Erdély belviszonyai, értéke, tehetsége, segélyforrása a magyar előtt terra incognita volt. — Minden nyomtatott, írás- és szóbeli, hivatalos és magán-közlekedés dacára az 1848-dik év eme tudományos vakságban találta Magyarországot.

Erdély az volt a magyarra nézve, a mi egy becsületes török hadügyministeriumi segéd-ezredes és a kutahiai alacsonymodorú Hudson-Low a magyar és lengyel emigratióra nézve.

Ilyen volt Erdély: azaz általunk nem ismert, nem értett. Azonban mégis 14 havi Magyarhonban létem alatt szerzett ismereteimen alapuló, s a becsületes erdélyiek beszédjei által elősegített véleményem kifejtéséhez fogok. En Erdélynek 1848. március előtti idejétől mostani állapotáig létezett viszonyai eredményét kívánom ide iktatni, szabadon engedvén azt megkritizálni, a hogy tetszik, nem igényelvén magamnak még annyi hibázhatlanságot sem, mint a 19-ik századbéli Pio IX. bello e bono ma stai, vagy mint a mennyit az erdélyiek vindicálnak maguknak, kik közül talán három sem értett soha egyet, a mint tapasztalául. Egyben, a szászokra nézve mégis volt némi összhangzó vélemény a nyilatkozatokban, azokat circumspectus, furfangos, intrigans egyéneknek tartván mindannyian, kik a nemzetiség ürügye alatt a hasznos status quo-t s a kormányon önnön patríciusi családjaikat akarták fenntartani.

Erdély aránylag inkább volt paradicsoma a nemesi szabadalmaknak mint testvére: Magyarország, mely szabadalmak ott még négy vallás és három nemzet kiváltságaival bővítve, keverve és csinnal bebonyolítva voltak. — Ott a bureaucratia vallási és nemzetiségi igényekkel változatosan lévén ellátva, a hivatal-vadászatot s a hivatalnoknak mások fölötti uralkodását szépen tünteté fel. Ott maga irányában mindenki igazságos volt, hanem önjogai bővítését a harmadik jogai mibe sem vételével, gyakran egész lelki nyugalommal kereste, s ha lehetett, — ki is vívta. Ott a törvények a magyar király (ki egyszersmind Erdély nagyfejedelme is volt) és a nagyfejedelemség három nemzete összegyűlt rendei által egy teremben ugyan, de oly eltérőleg alkottattak, hogy azok a közös nemesi privilégiumon kívül egy új, becsületes, furcsa és ritkaságokkal teljes regénynek (minek én a magyar nemzet derék törvénykönyvét, az úgynevezett

Corpus Jurist nevezni szeretem,) testes második példányát Approbata, Compilata, Novellares articuli stb. nevezetek alatt nyújtották, melylyel a magyar Verbóczy, Mosóczi, Kovacsóczi, Kitonich stb. regényírók megelégedhettek.

Erdélyben a szabad mozgalom az országgyűlésen kívül mindenhol derekasan korlátozva volt. Az úgynevezett self-governement-ből majdnem egészen kirekesztve lévén, a sok királyi, kancelláriai, guberniumbeli, kincstári, nemzeti és vallásbeli, megye- és székbeli decretumok, leiratok és rendeletek által igazgattatott, melyek szerencsés éghajlatának, jól és sokfélélt termo' földének, gazdag ásványainak és lassan ugyan, de mégis fejlődő iparának dacára, a nemzeti és vallási féltékenységek hozzájárulásával oly állapotba juttatták Erdélyt, hogy az abbéli kiszabadulást már égető szükségnek tartotta.

Ezek ellenében a szászok — a magyarokkal ellenkezőleg — minden módon, Európában nem értett különös német dialectusok mellett a nagy Németországgali összeköttetést és a német nemzetiséget, aztán a különböző időszakok öreg bélyege alatt szerzett szabadalmaikat s ezek által a sokkal nagyobb számú oláh nép további függésben tartását s így uralkodási vágyukat odahagyni nem voltak hajlandók, s kiváltságos status quo-jokból veszteni nem akartak.

És így, mivel ezek mozdulni népi akartak, a másik két nemzet, (t. i. a magyar és székely) pedig változást keresett, — hogy a sokféle ítélő, végrehajtó, s húzó-halasztó dicasteriumoktól, a nemzeti s vallási kérdések bonyodalmaiktól megszabaduljon, különös nagyfejedelemségi állását önkényt oda ajánlotta, csakhogy e helyett valami bel-igazgatási önállóságra jusson. Ennek megszerzésére, megtartására támaszt és szabadabb nyilatkozhatási termet, *tért* keresett, mit Magyarhonnali összeköttetésében feltalálni hitt, s ha elérhette azzal való egyesülését, egyesítését, —

a törvénykezésben, a beligazgatásban, az igazság kiszolgáltatásában hasznot vélt nyerni; azért az összeolvadást sürgette, követelte.

Ily eltérő törekvések következtében a magyar, székely s a szász, mint angol viaskodó kakasok állottak egymás ellenében.

Az előbbi erdélyi országgyűlések, az 1834-iki oppositionális gyűlés után, — — — — az 1839-iki magyarországi törvény-adta nép-teher könnyítését s a nehéz állapotból jobb létre való kifejlést szintén óhajtották, de nem jutottak hozzá.

Az 1848-ki országgyűlés kivívta ezeket Erdély számára s még valamivel többet is; t. i. a képviseleti rendszert, s azelőtt csak álmaiban látott függetlenségét, Erdélyországnak Magyarországhoz kapcsolását s így egy nagyobb és oszthatlan Magyarhonnak alakulását, miből — mint új kiinduló pontból — jobb jövőt bizvást remélhetett.

Az erdélyi népség, — az oláhokat is beszámítva, — igen nagy többséggel üdvözölte az új állapotot, melyben vágyait s követeléseit kielégítve látta, vagy kielégítve lenni hitte, s mely ellen a szász patriciusi, vagyis burocratiai családok és azok rokonai, barátai, (mert a falusi szász nép szintén nyert az új állapot által, következőleg másodrendű oppositiót képezett a városok ellenében) és a városok polgárai törpe minoritást képeztek.

Az 1848-ban összegyűlt erdélyi országgyűlés, az akkori cancellár báró Jósika Samu s több más dicasteriálisok, burocraták és a szászok ellenszegülése dacára a magyar országgyűléstől kért és nyert egyesülést kivívta, s azt júniusban a fejedelemmel Innsbruckban aláírta, törvénynyé emelte (minek hallatára Fest önkény-

tesen általános kivilágítást rendezett) s a közös országgyűlésre a képviselők választását meg is kezdette.

A mint ez megtörtént s Magyarhonban éljenekkel fogadtatott, Erdély növényházi-féle nemzetségei s legelőbb is a szászok azt valamely mérges utógondolattal fogadták. Az oláhok belső meglegedettséggel s külsően mosolygva, tartalék-gondolattal vették. Végre a székelyek, mivel az új állapothoz semmi reményt nyújtó ígélet sem volt kötve, az uniót sem melegen nem fogadták, sem hidegen; velők együtt a megrögzött bureaucraták s az élemedettebb, eladósodottabb, s a régi formákhoz szító nemesek szintén egykedvűek maradtak, s csak az elébbi oppositio, a fiatalság s a magyar népfaj vette azt hön és hálával tudomásul.

Az érzelem eme többfélesége a Magyarországiétól eltérő családi, birtoki, törvénykezési s ügy viseleti különbégből eredt.

Magyarországban, — ha némely arisztokratát s konzervatívbelit kiveszünk, — bár a birtokos nemesség igen sokat, a birtoktalan, az úgynevezett armális pedig mindent vesztett, (mivel elvesztvén személyes szabadalmait: közönséges polgárrá vált, miről magasabb felfogása vagy eszméje nem volt) — mégis az új törvényekkel együtt az Unió is az egész honban kisebb-nagyobb enthusias-mussal s hazafiúi kötelesség-érzettel fogadtatott s hálál-tatok, — kivé vén az ó-hitű szerb fajt, mely a közös szabadságot nyújtó törvényeket új követelésekre használta fel.

Miként már az 1836-ik évi 21-ik törvénycikkben kimondatott a részeknek Magyarországhoz csatlása s az végre is hajtatott, úgy most is nemcsak a részek, de egész Erdély egyesülése nemcsak kimondatott, de végre is haj-

tatott. — Ekkép az eddigi polgári szerkezet eltöröltetvén, helyébe más új nemcsak nem állíttatott fel, de annak felállítása még gondolatba se jött.

A gubernátor, gr. Teleky József előbbi hivatalos terét elhagyta; az ottani királyi tábla elnöke, Dániel Elek meghalt; a kincstárnok, gr. Nádasdy Bécsbe ment, s a többi hivatalnokok közül ki várt, ki Puchnerhez ment, s a beligazgatást a megyékben vagy régi főispánok vagy új kormánybiztosok képviselték, de tétlenül.

Szép confusio lehetett ez, mit orvosolni kelle, s mit a magyar minisztérium egy egész tanácskozási időszak alatt igyekezett fontolóra venni. — Ez a kapacitások közt szemlét- tartván, helyettes kormányzót az új rendszer leg-hőbb és rendületlen pártolóiból akart kiszemelni; de mivel ezek közt, — az előbbi kormány pártolása hiányában — a beligazgatási ügyesség megszerzésére kevésnek volt alkalmá, tetteleg kevesebb bizalmat gerjesztettek maguk iránt, mert leginkább csak szóbeli ügyességgel kérkedhettek s nem hivatalbeli érdemekkel. — Ha pedig találkozott tudomány, nem volt jellem, erély s kíméletes eljárás; vagy végre ha találtatott is tehetség, hiányzott a pénzbeli áldozatkészség; hiányzott az akarat a kiszemeltekben fényes háztartásra s udvarias eljárásra, mit Erdély népe rég időtől fogva, szokásai és hajlamainál fogva is szeretett.

Mivel b. Vay Miklós protestáns s a március előtti világban szabadelvű oppositionális tag volt, s képviselni tudott, a minisztérium emberét benne fölitalálni vélte. Vay azonban békés időkben nyert szabadelvűségi babérjainak s hivatásának később, a bonyolódottabb körülmények között megfelelni nem bírt. Nem bírt pedig, — bár Kolozsvárról eleget írt, rendelkezett, intézkedett, — mert rendelkezéseit ki sem fogadta el, mert borsót hányt a falra, minthogy nem volt forradalmi jellem, az ottani bonyolódás

mélyébe nem hathatott, s így az ottani viszonyok fölött nem állt.

Továbbá Erdély azon óhajtságának, mely Magyarhon-tól várt szerencsés sikert, a magyar kormány-biztos eleget tenni nem tudott; s mivel ilyes időkben az, a ki síkért kivívni nem bír, hibás, — tehát Vay Miklós is az volt.

Vívhatott-e ki sikert? — az más kérdés, melyre az erdélyiek kifakadások- és szemrehányásokkal feleltek; s mivel engedékenysége tetteleg károsnak tartott, nemso-kára elmellőztetett s később Beöthy Ödönnel, a március előtti idő malleus ecclesiasticorummal, — kiról mint bácsi biztosról már tettem említést, — november vagy december elején fel is váltatott.

Mellékesen legyen itt mondva, hogy a szegény báró Vay Miklósnak a haza a háborúviselés tekintetében salétrom-főzési ipara miatt sokat köszönhetett, többet, mint kormánybiztosságának, mert Magyarország egy havi elő-készület nélkül nem lett volna képes azt előállítani, s ha lőpor nincs, háború sem lehet. •

Vay Miklós kiküldetésének embere nem volt, s nem értette a dolgot, mit első küldője maga sem értett, s pedig azért, mert a teendőkről elágazó vélemények közt tett kér-dez ösködésen-e az erdélyiek által zavarttá tétetett s tán ilyen is maradt. A későbbi kormány pedig: a honvédelmi bizott-mány, fejével együtt, minden erőködése dacára okosabb vagy határozottabb szintén nem lehetett, mert a sok kellék s követelés közül a legszükségesebbeket kiszemelni nem tudta, vagy nem bírta, — vagy mert Magyarhonban nem tevéen meg a főintézkedést, azt tenni itt sem merte, t. i. a megváltási követelést kimondani és életbe léptetni.

Ez Erdélyben életbe vágóbb kérdés volt, mert soka-kat megmentett volna az éhhalál és koldulástól, és mivel mégsem merte tenni a kormány, — kétszínű, sőt bűnös színt is öltött magára.

Szóval: Vay a kormánytól felvilágosítást, irányt és támaszt nem nyert.

De talált ám a jobban informált hadügyminiszterben, és bámulatos! mégsem haladhatott; — mert ha gr. Mikes Jánost kivesszem, ki az összes erdélyi nemzetőrsereg főparancsnoka volt s ki rendezetlen seregében szintannyi herculesi hőstett csiráját érzé rejleni mint a testvérhonnak hasonló bátor fiaiban a másik, — úgy, mondom, a jobban informált hadügyminiszter őt legjobban segíté.

Ez báró Baldaccit, az ott tanyázó magyar ezred másod-ezredesét küldé oda, kinek két zászlóaljja Erdélyben volt. Ezen férfi, ki az első tíz honvéd-zászlóalj felszerelésénél és alakításánál hadi-tanácsadó vala, s annyi babért szerzett magának, hogy eljárása már-már kétes-színűvé kezdé válni, — pesti szolgálatától fölmentetett és a kolosvári kerület katonai parancsnokává neveztetett ki. Továbbá Zsombori, Dorsner, Dobay s a többen a székely földön már azelőtt is főbb osztrák katonai hivatalokban létezvén, a haza ügyét ott pártolni és előmozdítani rendeltettek, a kikről elég hízelgőleg azt mondták, hogy tévóváztak, mitsem tettek, csak zavart idéztek elő és a kik később becsületesen haza-áruállással is vádoltattak.

Ezek mellett Vay a rendes osztrák katonaságban és annak fejeiben szintén hatalmas segílyt talált; mivel a főhadikormányzó, a magyar báró Puchner az alatta levő többi tábornokkal, u. m. a német Pfersmannal, a magyar Gedeonnal, a szász-magyar Gráserrel, a magyar Kalianival s a német Schusterrel és másokkal a magyar hadügyminiszternek eleintén írásban is hódolt. Később azonban, midőn a dolgok bonyolódni kezdének, de midőn az osztrák katonaság Erdélyben még hová, merre és kihez csatlakozni magát el nem határozta, báró Vayt csak panaszkodással, kétségeskedésekkel s remonstratiókkal segítette.

Októberben már másként fújt a szél, mert a bécsi hadügyminiszter által ellenzésre hívatván fel az erdélyi hadparancsnokság, kezdetben titkosan, később nyilvánosan és egyenesen a magyar ügy ellen dolgozott, s így látjuk, hogy ezen részről miként segítettett elő törekvéseiben a fő kormánybiztos.

Most már lássuk: a polgárok részéről mily támaszt találhatott? A főbb és alsóbb hivatalnokok közül többen részint meghaltak, részint Bécsbe szaladtak; mások Szebenbe futottak, a más irányt vett főhadí kormányzóhoz, Puchnerhez szegődvén; a megyékben pedig többnyire új kormánybiztosok s ön-szentlelkők sugallatától vezetettek voltak, kiknek tetteiről alig lehet azt mondani, mit az evangélistákról: „hogy mivel azok nem egyeznek meg egymással, — jele, hogy nem beszéltek össze, s mégis egy szent ihlettől hatvák át.“ Lássuk már most, mégis miket találhatott Vay Miklós Erdélyben, ha azokat felhasználni tudta, bírta, vagy akarta volna.

Erdély társas viszonyai három nemességi fajjal (melyeket mi magyarok, — bocskoros nemes-embereinket is belészámítva, — arisztokrátiának szeretünk hívni) kedveskedtek a világnak. Ha nem hibázom, az első a tősgyökeres főbb birtokosokból állott, kik hazafiúi érzésüknél fogva áldozatokra készek lettek volna, ha az új reform csaknem legtöbbször meg nem fosztja őket, vagy ha bizonyosabb és gyorsabb reményt kaptak volna kárpóttatásuk és így adósságaik lefizetésére. A második osztály birtokos ugyan, de kevés vagyona miatt hivatal haj hászó volt. A harmadik csupa hivatalnokokból állott, kiknek gazdasági viszonyai a magyarhonitól eltérők lévén, kevés allodiaturát birtak s az új törvények által (mivel Erdélyben majdnem úgy, miként Oroszországban, gazdagságukat jobbágyaik szerint számították,) ezek vagyonukban megró-

vidítettvén, s majdnem mindenüktől megfosztatván, úgyszólván végínségre jutottak.

Mind a három osztály egy közös érdekekben, a birtokviszonyokra vonatkozóban egy elérte, bár gondolkodási módra el is tért egymástól; s így, mivel — mint elébb emlitéin — sem a magyar kormány, sem annak főhivatalnoka a rögtön orvoslást kérő betegséget kitalálni s azt enyhíteni nem tudta, nem bírta, azért ezen bárom osztály reactionarius szellemben kezdte egyesülni, úgy hogy még akkor is sok helyen zsarolásokat vitt végbe, midőn Magyarbonban már az elébbi jobbágy kényuraságát éreztetni kezdé.

Ilyen viszonyok közt és annak egyénei mellett nehéz még csak felfogni is rögtön, hogy mi volna az üdvös; hát még azt végbe vinni? De nem is csoda, hogy a dolgok Erdélyben ekként állottak, midőn annyi békeév után Európa elismerte azt, mit egy, az emberek boldogítását egész az őrjöngésig lelkesülten előmozdítani törekvő olasz tudós, Corvaja mondott: „hogy véghetetlen nagy azon vállalat, mely az igazság megismertetését tűzte ki feladatául, mikor a hazugság hatvan évszázada minden ajtót bezárt“ — és a mit Victor Considerant állít, hogy „a nemes, régítörzsű balitéletekből ki nem bontakozva, a parasztias új igazságok kipuhatolásáig nem érkezhettünk.“

Alig múlt el az új törvények által előidézett öröm, s beállt az eszmélkedés ideje. A százszok az új törvényeket aláásni és régi furfangos modorukban otthon előkészületeket téve, kívül segélyt keresve — felforgatni elhátározták. — Az oláhok ezeréves nyűgöktől s a zsarolás alól felszabadítottván, az észszerű szabadságot sem nem értették, sem annak hasznát föl nem fogták, — s így azok

ellen, kik a március előtti időben egyedüli pártolók voltak, sorsukon javítani igyekeztek, és a kik 1848-ban őket a magukéhoz hasonló szabadságra s annak hasonló élvezetére jogosították, — t. i. a magyarok ellenében ki- és fölkelni kezdettek.

Szaguna, a szép ember, de politikus püspök s egy más, nyugodtabb collegája, Lemény, a guberniumtól engedelmet kért egy oláh népgyűlés tartására, hogy abban a nép kéréseit és követeléseit tárgyalhassa. — Ennek ellenében a magyar és székely főnökök szintén gyűlést kívántak, — de az igazságos kormány annak megtartását ezektől megtagadta, talán azon tekintetből, mivel Isten a jó barátokat azért teremtette, hogy őket meglehessen bántani, ezt az ellenséggel tenni már úgysis nem lehetvén. — S így május vége felé Balászfalván össze-üleinekni kezdettek az oláhok.

Ezen oláh népgyűlekezetben több előkelő oláh is volt: u. m. Bardócz clericus, Janku Abrahám jurátus, (ki később Axintyével a felfegyverezett és dúló oláh nép egyik fő-vezetője lett,) aztán Szabó Lajos consiliarius, Nopcsa Elek főispán, és Jordán Domokos; ezekhez járultak a belföldi s oláh-moldvai jövevények s a gyűlés rendes és határőr katonaság által is védettet. Ki és mi ellen?

Kikaparván a magyarok az égő parázs közül a tüzes gesztenyét, az eddig sokféle nyiiig által elnyomott oláh nemzet azonnal szabadabban lélegzett, a jó alkalmat felakarta használni és az egyetemes, mindenkit egyformán ért szabadság mellé még egy különös, sem históriai, sem positiv jogon nem alapult oláh-nemzeti, független szabadságot formulázott a következőkben:

1-ször. A Magyarhonnal egyesült Erdélyben, következőleg a minden kiváltságot kirekesztő egy politikai nemzetben negyedik nemzetet képezni óhajtott az oláh,

2-or s mi több: Erdély egy részét, Magyarhon kiegészítő részét Oláh-földül kiszakasztani kíváná, hogy az majd titkos kívánsága szerint Moldvához csatoltassék.

3-or. Adminisztratív nyelvül az oláhot kérte, mit a törvény a belső ügyekre nézve úgylis megadott.

4-or. Magyarhonnal nem egyesülni, — a rögtönítelő székeket eltörölni, — oláh nemzetörséget alakítani — vallási ügyekben teljes függetlenséget követelni, — az ausztriai császárnak hűségi esküt tenni, s a román nemzet önállását utolsó csepp vérrel is kivívni, s ennek minden módon és úton kivívására felelküdni akart. — Ez utóbbi pontot azonban Lemény püspök oda módosító, hogy a „törvényes úton“ szavakat igtassák az „utolsó csepp vérrel is“ helyébe.

Ezek voltak azon kívánságok, melyeknek célzata ügyes voltuk mellett is kivehető. Ezen pontokat egy küldöttség Bécsbe vitte, honnan az még akkor a magyar minisztériumhoz utasítottatott.

Urbán is Bécsben volt, hogy magának külön utasítást kérjen, mivel az oláhok merénye még akkor a főhadi kormányban és a katonaságban támaszra nem számíthatott. Az oláhok kérésüket most még szintén törvényes alakban tették, s bár Bécsből az illetékes fórum, t. i. a magyar minisztérium elé utasítottak, mégis megnyugodtaknak látszottak s követeiket a magyar országgyűlésre már előbb elküldék.

Míg Szaguna Magyarhonban volt, addig Erdélyben nem igen történt más, mint az oláh papok általi népzíngatás s a nép előkészítése. — Hanem midőn Bécsből egyenesen fordultak ellenünk, — — — akkor a főhadi kormányshék egyenes jóváhagyása, sőt még felszóllítása által is buzdítva, Erdély nem magyarajkú népe is erőszakos lépésekre vetemedett ellenünk.

A több század alatti elnyomás következtében az

oláhok második természetévé vált alázatos és ravasz eljárása a kétes eredményű nyilvános fellépés helyett a bizonyosabb összeesküvést, a cselből kitörést, a kevés nyereséggel is megelégedést, és csak ennek biztosítása után a második nyereség merényletét választá inkább, s nem szereté annyira, — miként a magyar szokta — az egyenes és nyilvános ellenzést. Eljárásuknak a borzasztó sikert a vezéreikbe helyezett határtalan bizalom s ezeknek azon terve nyújtotta, mely szerint azok minden mellékes cél elkerülésével egyedüli céljuk, t. i. a magyarok megrontására törekedtek.

Azt hihetné az ember, hogy nemzetük, fajuk föl-emelése s szabadságuk kivívása céljából esküdtek össze; nem! — miként az eredmény mutatta — — —

Hogy a vak népet ezen összeesküvésre jobban felbuzdítsák, izgassák és vadállatféle felfalási készségre hevítsék az öncéljukat tekintő bujtogatók, — azon ürügy alatt etették és itatták őt, hogy a magyarok, — kik a császárt — — — — — úgyis már megbántották s ellene agyarkodni mertek, — az ördögnek szerződött cimborái, s őtet is nemcsak kímélni nem fogják, sőt pusztítani, kiirtani, s a protestáns vallásra téríteni akarják.

Urbán, a 2-ik oláh ezred ideiglenes parancsnoka s maga is oláh, — — — — — Naszódon, az ezred-dandár helyén egy második rományülést tartott, hol a nép a császár hűségére fel lőn esketve. Ígéretet nyert ez itt, hogy védelemben részesül s hogy a közös legelők, erdők és havasok, valamint némely birtokok is fel fognak közötte osztatni. A felesküdték mindegyike itt a gyűlésből alakult bizottmány által aláírt pecsétes levéllel (pazsura) láttatott el, melynek erejénél fogva a későbbi sajnós és borzasztó kihágásokra jogosítottnak hívé magát.

Ezen — — — levéllel el lévén látva, midőn a nép tűzhelyeihez visszatért, erőszakos föllépéseit s a más birtokának elfoglalását megkezdé. — Midőn ezek gátlására a megyei hatóságok a katonai hadi parancsnokságokhoz folyamodtak, (mert a kolozsvári magyar kormány önmagával is tehetetlen lévén, orvoslást nem nyújthatott,) — a szebeni főhadai kormánynál alkalmatlanságot tapasztaltak, lyókkal ellátatott, a magyar hatóságok ellen uszítottatott, és a rablások, gyilkolások, pörzsölések, gyújtogatások s rombolások a legborzasztóbb, legvadabb s a legvérengzőbb alakban meg is kezdettek, mert Schiller szerint: „Dér schrecklichste dér Schrecken ist dér Mensch in seinem Wahn.“ — Nemcsak pusztították a magyarokat és birtokaikat, hanem a legtöbb helyen úgy kiirtották, hogy azokat a jövő idő is alig leendő képes helyreállítani.

Így történtek, — hogy egyebeket ne említsek — a zalatnai, abrudbányai, deésaknai, kolosi, nagy-enyedi, marosujvári és felvinci gyilkolások, pusztítások, leégetések, megrohanások, fosztogatások, stb. Hasonló szándékkal történtek merényletek Kővár vidékén, Belső- s Közép-Szolnok- és Doboka-megyékben, így a Nagy-, Felső és Kapnyikbánya-városok, Strimbul (vashámor,) a sugatagi és bódfalvi sóbányák elfoglalására tett, de nem eléggé sikerült célzatok, melynek bővebb, részletesebb, következőleg kimerítőbb leírását egy ott született, élt s a csapásokat érzett és sínlett belföldire bízom, az ottani barbárságnak itt csak egy kis példáját hozván fel. -----

Ha csupán a nagyenyedi könyvtár, — mely magyarhoni és erdélyi kéziratokból, régiségekből és más ritka történeti emlékekből állott s büszkeség tárgyát képezé, — ha

mondjuk, csupán csak ez pörzsöltetett volna föl, ebből aránylag csak annyi kár eredt volna, mint a híresebb alexandriai, akkor egyetlen könyvtárnak Omár alatt lerombolása által az ó-világban; — — — — — hanem a bős nép, hogy csak csupa kár csinálási dühből pusztítson, raboljon, azért még a gyümölcsfákat is kiirtá, a gazdasági s ipar-épületeket lerombolá s még a jófajú szép méneket is kiherélé, hogy még a híres erdélyi lófaj is kiveszzen, s így a jövődöbeli haszontól nemcsak a magyart s ez által az országot, de önmagát is megfosztó, miben pedig vezérei megakadályoztathatták volna.

Ezen oláh agitatio, — mivel gyúpontja, vagyis Naszód távolabb esett a magyar kormány székétől, — a mint láttuk, jól sikerült, s olyannyira jól, hogy a magyar kormány reá minden befolyását elvesztette; s mivel ez agitatio Szebenhez közelebb esett, onnét támogathatott.

Mint már említettük, midőn a székely nemzet ezen gyülekezést s izgatásokat meghalló, annak polgári főnökei, sőt még több küldöttség is székely nemzetgyűlést kért és követelt, melyben a nemzet sérelmei orvoslása, az oláh kiváltság s az új alkotmányos állapot fölött tanácskozhasson, s hogy ennek eredményét a kormánynak fölterjeszthesse; de — mint érintettük, mivel ezen gyűlést jóakaróink kérték, azért kérelmük megtagadtatott.

Midőn Puchner a bécsi hadügyminisztériumtól, — mely ekkor már nyíltan lépett föl a magyarok ellen, — különös parancsokat vett, rendeleteit szétküldé, s azokban az összes katonaság Szebenben összpontosítását tudatta; de mivel a három magyar-székely ezred szelleméről tisztában nem volt, csak azok törzstisztjeit idézte magához egy hadi tanácsnak címzett összejövetelre. Ezek megje-

lenvén hogy valódiilag mily tervben állapodtak meg, nem tudódott ki; a hírek azonban azt beszélték, hogy e törzstisztek a főparancsnoknak megígérék, miszerint ha ezredjeikkel meg nem jelenhetnének, magukat semleges állásban fogják tartani.

Itt volt tehát a székelyekre nézve az elhatározó pillanat, mert ha az activ székely katonaság Szebenbe megy, — az egész nemzet a hon számára el van vesztve.

Berzenczey László, a székely nemzetnek a magyar minisztérium által kiküldött kormánybiztosa, b. Vay Miklós rendeletéi hatálytalanságáról tények által meggyőződvn, minden további engedelemkérés vagy jelentés nélkül ugyanazon napra, melyre Puchner a székely séget Szebenbe parancsolta, Agyagfalvára székely nemzetgyűlést hirdetett, s a meg nem jelenőkre kemény büntetést szabott.

Ezt megtudván a főhadi parancsnokság, Yaytól annak betiltását sürgette, mire a gyűlés be is tiltatott; de Berzenczey körrendeletétől el nem állván, hogy a kormány felsőbbségét valami módon bemutassa, a gyűléshez elnökül gr. Mikó Imre kincstárnokot rendelé.

Ezen gyűlésre körülbelül százezer székely jelent meg, és a király és alkotmány iránti hűségre és engedelmeségre felesküdt; de tovább nem tanácskozhatott, mert a megkínzott, kipusztított és legyilkolt családokból megmenekültek a magyar megyékből csoportosan rohantak hozzájuk, segélyért rimáncodva. — Ehhez járult még azon tudósítás is, hogy Urbán Naszódról kiindulva, a székelységet hadjáratával meglátogatni igyekszik.

E körülmények a gyűlést arra bírták, hogy szétoszoljon, s a székelység, rendezvén magát, Marosvásárhelyre siessen, hol is körülbelül 40,000 ember gyűlt össze.

A Szebenben ígéreteket tett törzstisztek, minden gondolkozás nélkül, parancsnokságuk megtartása mellett az alkotmányra felesküdvén, a közelgő Urbán elé indultak; Urbánnál pedig — — — nem hogy támaszra nem, de még jó szóra is alig találtak. — —

A népség — — — — osztályoztatott, tanítatott, — — — — csoportokká alakított, löporral s go-

de -----eljárásuk okozta, hogy midőn Urbán október 26-án Szászrégenben tanyáztván, egész seregével kelepcébe jutott, ebből az ő — — — hozzájárulásukkal kiszabadult, a miért azután a szegény, noha ellenséges város, lett a felbőszült székelység áldozatává.

Ezen — — — tettük még azt is szülte, hogy a tűzhelyeiket elhagyott székelyek több napi tétlenség után számban megkevesbülvén, vezetőikben bizalmatlankodván, november első napjaiban Gédeon nevű magyar ember és császári altábornagy által szétverettek, és hogy Marosvásárhely általa elfoglaltatott.

Urbán Szászrégenből Deésnek és Kolozsvárnak tartott, s Gédeon a Mezőségen át hasonlóképen Tordának és Kolozsvárnak; ezzel Janku oláh vezér, Urbánnal Mikás és Bar dúc csatlakoztak számos oláh csapatokkal.

Mivel már eddig jöttem, bevégezem, noha érzem, hogy ezt máshol kellene tennem. November 16. és 17-ike közt Urbán el is foglalta Kolozsvárt, és hogy e város akkor minden pusztítástól megmenekült, Wardenernek, a becsületes és derék császári tábornoknak köszönhetette, ki Urbán ellenére az oláhságot be nem bocsátotta a városba, s ki több rablót önmaga agyonlövetett. Ezen katonai becsületét híven megtartott tábornok Kolozsvár s vele minden magyar háláját kiérdemlé, hanem kevés időre ezután meghalt. Áldottak legyenek hamvai!

Kolozsvár elfoglalása tehát megtörtént, s akkor nem történté alig leheté tenni; mert a magyar faj elszórva, más fajokkal keverve, a legtöbb földes-úr birtoka oláh jobbágyok által munkálva s az azonidőbeli erőszakos körülmények közt egyszerre mindenünnen megtámadva lévén, — magának sem egyenkint, sem összeszövetkezve biztosságot szerezni s így bátran ellenállani nem bírt, s képes nem volt.

Ezen hírek a bicskei szerencsés események s fényrészek árnyékoldalát képezék, és méltó boszankodásra gerjesztették a honvédelmi bizottmányt, s annak fejét; mert ha a magyar ellenségét önfélszékben úgy szólván fel tudta falni, miért nem tudta azt tenni a büszke s per excellentiam nemes Erdély, vagy legalább miért nem bírta megijeszteni Orbánt s az oláhokat? — Uraim, gondolják meg, a nyomorult oláhokat! — Ezért a pesti német redouteremből, az akkori magyar Capitoliumból ugyancsak szórták a parancsolatot, a meghagyást, a rögtöni eljárást, hogy ezen boszantások tényezői fékeztessenek, fenytessenek meg stb., noha akkor nem tudták még világosan, mert a sok tábornok és vezér nem volt még megteremtve, hogy ki és mi által?

Egy becsületes, derék, azelőtt jó osztrák tiszt, ki később, — mivel Langenau galíciai főkormányzó a lengyellel társalgást egyenesen eltiltá és talán azért is, mert magyar szokás vala, — az unalmas békés katonai szolgálatot megeléglélvén, állását elhagyta, — miként ez Magyarhonban általános divat volt a birtokos nemes és a katonaságnál szolgáló egyéniségeknél, — haza jött s kard helyett kacorkést vett kezébe s újoncai helyett birtokán fáit nevelte. — Meghonosulván az erdélyi viszonyok közt a szabadelvű oppositio részén, a népet terhelő és minden self-governement-et akadályozó kormány ellen a jobbnemű szabadságot és az uniót kivívni segítette s később őrnagyságra méltattatott. Ennek jutott azon szerencse, hogy ezen merényletek megzabolázását véghez vigye. — E férfi Katona Miklós, a ki derék, becsületes ember, s bátor katona volt, mint később eléggé bebizonyítá, — de szerencsétlenségére nem tereintő vezér. Nélkülözvén a Jeruzsálem bevételénél szerepelt Bouillon Gottfried angyalait, minden igyekezete és követelése dacára valamely rendezettebb haderőt nemcsak nem kaphatott, — hanem

még egyetlen zászlóalját is, melynek parancsnoka volt, a honvédelmi bizottmány Bánátba parancsolta, melyet a hevenyében rögtönzött s kiállított nemzetőrség közé példaadás végett bátorításul beosztta, s mely Erdélyben a sarat kiállotta volna. — Voltak ugyan kiszolgált, Galiciából elszökött és hónukba visszajött katonái is, mintegy száz hetvenen, de ezek nagyobbára az akkor bizonyára nem nagy vitézségi fokon álló, s jobbadán gyalog maradt Vilmos-huszárokból állottak. Hanem Pestről mindemellett tevékenységre készttetvén, november elején az oláh lázadók felkutatására Deés és Nagy-Bánya körül hazafiakból összeszedett mintegy 10—12 ezer emberrel időzött, honnét a honvédelmi bizottmány parancsai következtében Kolozsvár felé kellett volna megindulnia, de mivel a hős nemzetőrség a háborút novemberben már sokaim kezdé, azért Katona az előremenetről nemcsak lemondani, de még Nagy-Bánya felé visszavonulni is kényszerült.

Ezen visszavonulást épen el akarta kezdeni, midőn az Urbán által vezényleti, számra nézve 5—6 ezernyi rendes katonaságtól lövöldöztetni kezdett, mire a nemzetőrség, — mivel még hozzá nem szokott a tűzhöz — november 24-én az ellenségnek hátat fordított, azt megve-tette és haza felé szélyedt, hogy ott éljen honáért.

Szegény Katona Miklós nagy jó uram megjárta szintúgy, mint mások; mert magyar-erdélyi vagy erdélyi-magyar volt, azért vezéri tulajdonai és serege bátorsága fölött kevésbbé kételkedtek, mintsem a fölött, hogy — mivel csatát vesztett — vajjon az akkori divat szerint nem volt-e áruoló?

Mivel a vezettettek önhibájokat a szabad sajtó útján vezetőikre tolták, azért a sajtó kevés kivétellel az előkelőbbet, mint érdekesebb lényt választá inkább megrovandó s bemocskolandó tárgyául, s e mocskot a magyar világgal annyira elhitette, hogy az a törvényes vizsgálat és

igazságos ítélet dacára sem akará elhinni az ellenkezőt. Nem hitte, bár 1849-ben, februárhóban a haza a hadügy-miniszter becsületes és igazságos eljárását már kellőleg tudta méltatni és becsben tartotta. Ezáltal a különben jó reményekkel biztató férfi — és pedig mint láttuk, ártatlanul— jövőjét veszté, holott Dembinszky altábornagy személye mellett, második hadjáratában tanúbizonyságot tett bátorsága, katonai tudománya és a hadban használhatóságáról, kitől különösen Fényszaru, Túra és Szeged melletti bátorságáért érdemjellel és alezredessé való előléptetéssel különböztetett meg, megmaradván mellette a szomorújáték 5-dik felvonásáig. — Az utolsó jelenetknél pedig, Dembinszky elvégezvén szerepét, Katona Bemnél maradt, míg csak a kárpit le nem gördült. Az utó-játékot Törökországban, más társaságban folytattatta, sorsát egy hason szerencsétlen vezérrel önkénytelen osztván meg. ¹⁾

Ezen csapás hírére Pest boszankodott, de meg nem rettent; más seregek gyűjtése s azok jobb szervezése rendeltetett el, s eleinte a honvédelmi bizottmány vagy annak feje, különös protectio mellett a fiatal, hazafiézésű s ezt a harctéren bebizonyítani ígérő gróf Károlyi Ede által akará végbevitetni, kinek hadi értelme nemzetőri őrnagyságban s némelykori nyargoncságban termett, de a kinek sokat és pergőleg forgó nyelve épen a körülményekhez illett s kitől a haza már azért is többet várhatott, mivel a derék, szabadelvű, a haza javát, nagyságát szíven hordozó, hazafiui hő érzelmét egy magyar lovas-ezrednek saját költségén felállításával tanúsító gr. Károlyi Istvánnak fia volt, ki azonfelül hazaszeretete hú érzelmét,

¹⁾T. i. ezen „Emlékiratok“ szerzőjével.

a haza vesztével, osztrák fogságban kényszerítettett hűteni. — Ezen sereg Miskolcnál gyűlt össze.

Ezen idő alatt, t. i. október és novemberben, — mint némileg már láttuk, — a szász földön kívül, hol seregével és százaival Puchner uralkodott, Beszterce, Naszód, egész Doboka- és Belső-Szolnok-, továbbá: Kővár-, Kraszna- és Kolos-megyék némely részében Urbán hatalmaskodott.

A magyar vezetők az országos biztossal együtt szintén rendelkezni látszattak, — legalább jegyzőkönyveik ezt mutatják, — de siker nélkül. Novemberben Urbán Kolozsvárt megtámadni készült; ott báró Baldacci hadkerületi parancsnok intézkedett, s hozzá Biharból és más megyékből is nemzetőrsereg parancsoltatván, meglehetősen, bár nem igen fegyelmezett, de mégis hasznot hajtható erővel rendelkezett, melylyel talán, azt kellőleg használva, a nem sokban különböző oláh seregek ellentállani lehetett volna. — Hanem a burocrata Baldacci tán itt sem igen volt hivatva vezérnek, másrésről pedig báró Vay vele és a sereg osztályfőnökével, (dacára annak, hogy Urbán — Hannibal ante portás állott,) a teendőkről tanácskozni kívánt; addig pedig a védő sereg, imigy-amigy lévén felállítva, Urbán által megtámadtatott és Kolozsvárról kiűzetett. Ha nem nagyon hibázom, báró Baldacci nem értvén a helyzetet, vagy nem tevén az ellenséghez mért kellő készületet: sem nem viaskodott, sem ellent nem állott, hanem ágyúii megmentésével a határig, a Királyhágóig vonult vissza, ott védelmi állást veendő, mit Bem jöveteléig meg is tartott.

A honvédelmi bizottmány a vezetőket: báró Vayt kérdőre, báró Baldaccit pedig s némely nemzetőri őrnagyokat hadi-törvény elé vonatni parancsolta, a felvilágosítást, a részletek kipuhatolását a nyilvános sajtóra bízván, mely Vayt tehetetlenségéről, Baldaccit azonban

honarulásról vádolta, a mikből — mellékesen legyen mondva, — egyikre sem sült ki semmi.

Báró Baldacci később hadi-törvényes vizsgálatban, a kormánynak Buda-Pestri első kiköltözésekor Budán felejtetvén, Windischgratz herceg által szintén újabb vizsgálat alá vonatott.

Még e második csapás sem tett szomorításon és kis lehangoltságon kívül más benyomást; mert újra erőgyűjtés parancsoltatott s ágyuk és töltények rendeltettek, melyek a rendelet szerint tüstént elő is teremtettek.

Ezek után a kormány az erdélyi vezénylőket újra előnyomulási parancsokkal látta el, de sajnos! minden igyekezet mellett sem lévén bizalmat gerjesztő hadfőnök, az ottani állapot nem hogy javult volna, de sőt napról napra rosszabbult.

Bocsánatot kérek, ha unalmas elbeszélésemet egy észrevétellel toldom meg. Mondják, hogy a forradalom a hősöket úgy növeszti, mint az eső a gombát; hanem ezen axiómát eddig — múlt századi forradalmával — csak Franciaország igazolta, mert az észak-amerikai forradalom inkább távoli földrajzi helyzete és nagy terjedelme, mintsem sok nagy emberei által győzött.

Magyarhon elaltatott katonai szelleme mellett, jókora nagysága, de legrosszabb földrajzi helyzete dacára, még időhiány miatt sem lévén képes ilyeket teremteni, nem mutatkozhatott oly színben, mint a fentebbi országok.— Azért láttuk eddig és látandjuk később, mily hiányt szenvedett hazánk az úgynevezett valódi hadi és forradalmi genie-kben, (bár elegen voltak, kik magukat olyasoknak képzeltek) s mivel exempla sunt odiosa, csak egyet szabadjon felhoznom: Egy 12 vagy több millió népséggel bíró országban, a legbonyolódottabb körülmények közt egy, úgyszólván ismeretlen egyént, engem a legfőbb s akkor legfontosabb hivatalra meghívni, a hadügyre nézve

mily könyörületre méltó szegénységi bizonyítvány volt! És ez legalább érté a szolgálatot s nem volt kérkedő, hanem becsületes ember. — Ily viszonyokból mennyi és mily balfogás mutatkozott! Láttuk, hogy Kossuth egy fiatal, különben derék, virgonc grófot akart egy fegyelmezetlen sereg élére állítani. Kossuthnak gyakran voltak ilyes szeszélyei, s ha azokat némelykor kerülni is akarta, — női családja rátukmálta; Nyáry pedig, kinek szintén volt szívbeli köteléke, bár ez nem avatkozott a haza ügyeibe, vagy ha avatkozott, okosabban, titkosabban avatkozott, mondom, Nyáry Erdély visszanyerésére Pálffy Jánost, a képviselőház másod-elnökét akarta a vezérséggel felruházni, ki ugyan katona volt, de rég lépven ki, a katonai dolgokból már mit sem tudott; azonban mivel ez tetteleg kivihetlen volt, csak gondolatában maradt, igazolván fentebbi tételmet, hogy mily szegények voltunk talpraesett hadi emberekben.

Szerencsétlen szerencsénkre, vagy szerencsés szerencsétlenségünkre (mert mindkettőben részt vett s a legnagyobb szerencsétlenségben mint protagonista,) önkakarata sugallása mellett hazánkba jutott egy egyén, ki eleinte megváltónkká lőn; — ez Bem, lengyel tábornok volt.

Bem az 1830-diki lengyel forradalom alatt mint tüzérségi ezredes s később mint tábornok szerepelt, s merészségéről, valamint némelykor nem legeszélyesebb vakmerőségéről vala ismeretes. — A sors hozzánk juttatta, mert ügyünk a lengyelekéhez sokban hasonló volt, s hasonló abban is, hogy egyet nem értő, sőt egymás ellen áskálódó több s annyi pártot számlált, mint az övék; és amint a mi függetlenségi harcunk alatt az. egyéneket hamar elítéltük, úgy az övéké alatt hasonlólag Bem is többek által rágalmaztatok s a demokrata párttól árulónak is bélyegeztetett.

Az 1830-diki lengyelhoni forradalom végével szám-

űzelve, Franciaországban élt s az 1846-diki fölkeléskor Galiciához közeledett, s midőn ez nem sikerült, közelében vagy máshol várván szerencsét, az 1848-diki osztrák-magyar felkelési időszak alatt, midőn Bécs ostromlásához Windischgratz közeledett, megjelent Bécsben. Ennek védésében tettelegesen részt vevén, meg is sebesítettett, s Bécs meghódolván s máshova menekülni nem tudván, titkos utakon Pestre érkezett. Felgyógyulván különben sem nehéz sebéből, alig volt Pesten, midőn szobájában egy ifjú lengyel honfitársa kereste föl. Ez a Visoczky dicsért parancsnoksága alatt akkor alakulóban levő lengyel zászlóaljban szolgált s az „István“ vendégfogadóba jött, hol alig lépett be, midőn kérdezé: „Sind Sie der Bem?“ a mire, midőn Bem „ja“-val felelt, ez egy kis zsebpisztolyt rá lőtt, golyója azonban Bem pofacsontjában megakadván, 10—12 napi gyógyítás után minden rász következmény nélkül hagyta el a szabadság lovagja szobáját.

Azon, árulásokkal örömet vádló heves időben Bem a híres „Március 15“-től már azért is, mivel áruló honfinak tartatott, s mint olyas lövetett meg, szintén árulói címmel tisztelteiét meg, bár később Olympust érdemlő hőssé alakult ép azon hírlap pápaszem nélkül orránál tovább nem látó szerkesztője szemében. — Mit gondolt Debrecenben per excellentiam mocskoló collegája, a honvéd-elnöki híres titkár, Cs. Cs. L., — ki akkor a honvéd-elnöki gorombaságok tollvivője volt, — nem tudom, hanem azt tudom, hogy Bem maga kérte a honvédelmi bizottmány elnökét, mikép a szegény lengyelt ne bántsák, mert ha valakit akasztani kellene, ágy az a Pesten létező lengyel demokrata párt feje, Visoczky, s azért is a rögtönítélő szék helyett, rendes ítélő széknek adatott át, mely hogy miként ítelt és büntetett, ismét nem tudom, csak arra emlékszem, hogy ezen gyilkosszándékú egyén az úgynevezett lengyel légióban újra menhelyet talált, leg-

alább azzal Törökországba menekült, és így ez eset Bem kifakadását kissé igazolni látszik.

Bem, a magyar világ által elismert tüzéri kapacitás, a katonai bátorságáért, életét mibe sem vevő elszántságáért híresztelt lengyel badfőnök, ki nagy harcunkban tettelegesen részt vőn, sokáig vesztegelni nem tudott. — Megtevé látogatásait a honvédelmi bizottmánynál, annak elnökénél és a hadügyminiszternél, ki még akkor a „lengyel zászlóalj” ilyen nevezet alatti alakítása hasznától áthatva nem volt, sem pedig a főbb lengyel forradalmi személyek önálló hadvezetési felhatalmaztatásától.

Bem kezdetben maga sem mutatkozott gyakorlati katonának, mert reformokról kezdve beszélni, melyekre háborús időkben nem igen jut idő. Udvariassággal fogadván a hadi kapacitást, pozitív kérdések megoldására nem térvén át, közömbösen váltunk el egymástól.

A honvédelmi bizottmány előtt több egyéb reformi kérdés mellett Bem Fiume felé való sereg-küldéssel akkor lépett fel, midőn Bécsnél Windischgratz nagy sereget készítet, Erdélyben pedig Puchner és az oláhság uralkodott, míg a Bánság és Bácskában sem volt a rácság megtörve, a miért e javaslata kalandos tervhez hasonlított inkább, mintsem valamely komoly tanácshoz vagy véleményhez.

Bem ekként fellengős eszméi hatását seholsem tapasztalván, a honvédelmi bizottmány elnökénél maradt, kinek úgysis a hadi politika irányzásában legnagyobb és legfőbb befolyása volt, s kiben Bem a magáéhoz hasonló fellengős eszmejárást talált; ott együtt főzték ki aztán az Erdélyországbani teendők vezetését. — Az ő kinevezését sem a honvédelmi bizottmány, sem a hadügyminiszter — más alkalmas hazai egyének hiányában — nem ellenezhette, sőt azt kedvesen venni köteleztetett; — és mivel az elnök milyen instructiókkal ellátását szokott titkolódzó

eljárásánál fogva nem tudatta, azért a kormányról föl kellett tenni, hogy a behozott törvényes szabályok és kötelességek alól fel nem mentendi Bemet sem, mi később azonban csalódásul tűnt fel.

Bem az ellátandókkal ekként ellátva, hat ágyúval megindult az alföldre, mely üteg nagy nehezen fölszerelve, előre küldetett, s másik hatot vagy többet is a Királyhágónál találván, az ottani rendbomlott, azelőtt is már gyülevész sereg maradványaival aztán a Nagyváradon és körülötte, mint Somlyón és Nagy-Bánya körül talált nemzetőrsereggel és kevés önkénnyessel, mindössze talán 6000 quodlibet-katonával, egy osztály lovassággal s egy erős csapat lovas nemzetőrséggel kezdé meg az erdélyi hadjáratot. S itt elhagyjuk őt, minthogy úgylis visszatérünk még az itteni események elbeszélésére.

XX. FEJEZET.

Schlick Duklánál betör. — A cseh arisztokratia katonái közt. — Az első kassai csata, s az azt követő dolgok. — A sereg rendetlenségéről. — Szikszói csetepaté. — A második kassai csata, némely holmival. — Pesten történt dolgok. — Klapka új vezér. — Mészáros elhagyja a sereget.

Erdélyről más helyre fordítjuk figyelmünket s a március előtti és utáni események leírását, — mit december végéig elég unalmas úriassággal, de nagy ecsetvonásokkal rajzoltunk, — más térre és pedig a központi vagyis budapestire terelhetnek s a nemzeti életet vagy halált rejtő 3-ik felvonás utolsó jeleneteit jegyezhetnők fel, ha a régi bajokhoz újabbak nem csatlakoztak volna.

Mint a mesés világban, midőn Pandora szelencéjét a görög istenek figyelmeztetése dacára felnyiták, s erre ismeretlen rosznak változatos halmaza árasztotta el a világot, — úgy nálunk is megkezdetvén az atyai középonti öszkormánytól a magyar elleni heccelés, alig volt már máshol rés, mint a Kárpátok azon részen, hol a madarak számára is elzártnak jelentetett a berepülés.

Sok ideig készültek az osztrákok e részen, t. i. a dukla-bártfai úttal ellátott szorosoknál beütést intézni, s csakugyan a Kárpáton túl Galíciában Hegedűs működött, meg a szintén magyar eredetű Vogel, ki Irányi

kormánybiztos uramnak szava igazságát berepülésével megcáfolhatta volna, hanem ezen beütés elmaradt, és mivel elmaradt, már-már a magyarok Istene befolyásának köszönhetni véltük.

Ezen késedelem valódi okát azon becsempészett hír felvilágosította, hogy Lemberg főváros önkénytes, izgatott vagy külbefolyás által élesztett szabadság utáni hő érzelmeit háromszori bombáztatása után kénytelen vala leforrázottnak látni. — Ekkép az egész monarchiában Grátzon kívül (noha Bécs ostroma előtt és alatt ez is izgatott állapotban volt) nem volt főváros, mely az ilyen meg-tiszteltetésben ne részesült volna.

A lebergi s galíciai események a közönséget örömmre, gyors lenyűgöztetésük pedig szomorúságra hangolák, sőt gr. Scilicknek Bártfánál történt beütése a honvédelmi bizottmányt gonddal s mi több: búval tölté el.

Gr. Schlick altábornagy, mint régi huszárezredes, kit ezrede, a 6-ik számú Württemberg-huszárság lovagias bánása miatt még mindig tiszteletben tartott, Csehországban állomásozott a forradalom előtt.

Ezen ország akkor, vagyis a mártius előtti időkben az arisztokrata katonai főtábornokság (generalitás) paradi-somának tartatott, s csupán csak itt akarónak élni és szolgálni a Lichtensteinek, Schwarzenbergék, Clammok, Schlickek, Kollowratok, Wratisslawok és mások, vagy ha onnan elmozdíttatnának, szolgálatukat ott hagyni nyilatkoznak.

Ezek és más előkelőbb családok az ausztriai monarchia életét csak Metternichben és Kollowratban, mint a cseh arisztokratia képviselőiben látták és az acheni első európai congressus, de legfőkép a karlsbadi óta

bennök személyesítve lenni tartották. Midőn Metternich az ausztriai opressiv nézet elsőségét kivívta, még jobban erősödtek s benne a polgári kormányzat típusát tisztelvéen, ebben is megnyugodtak.

A katonai ügyben ezen arisztokraták Windischgratznek hódoltak, sőt még a nem születettek vagy csupáncsak születettek ¹⁾ is térdet-fejet hajtának neki, bár ezeket embereknek sem tartotta, mert az embert állítólag csak a báróknál kezdé számítani. Bár a herceg semmi körülmény közt sem felejté el magában a herceget, mégis mivel az igazság kimondásáért már Ferenc császár szerette, a világ is tisztelte benne a nagy urat. Főhadí kormányzói állásában a fegyvergyakorlati téren nagyban vezetésével tündöklőit. — — — A katonai szolgálatban a pór érdemeit is méltányolni s jutalmazni tudta.

Ő a hatalmas polgári kormányt, mely a ka'tonaság ellen örömet kikelte és mely annak tartását s léteit mostohán körülmélni szerette, féken tudta tartani. Az akkori, bár másodrangúlag, de mégis hadügyvezetőleg hatalmas Hof-Kriegs-Rath iránta szintén tisztelettel viseltetett.

Noha Windischgratz ily tekintélyes állásban volt, de mert felesége a prágai utcai viaskodásoknál, — talán véletlen eset által, — első emeleti ablakból kinézvén, agyonlövetett, és mivel ő cseh létére Prágát bombázni kényszerült: onnét elkíváncozott. A kormány azon esetben, ha bármily nem óhajtott, de bekövetkezhető esetben Radeczky, az ősz hős, dicsőséggel telt főbb szereplési teréről lelépni kényszerülne, ennek helyettesét ő benne vélte föl találni s azért is őt előre kijelölte, mit az összes sereg örömmel fogadott.

Visszatérve elbeszélésemre: a katonai arisztokratia ily

¹⁾ Célzás a német Geboren, Wohlgeboren, Hochgeboren, Hochwohlgeboren címekre.

főnöktől segítettén, Cseh-honban megmaradását könnyen vívta ki, s ez addig változást sem szenvedte, (bosszúságára a többi seregnek,) míg csak az olaszthoni forradalom gondolatváltozást nem idézett elő, mi becsületére vált a cseh katonai arisztokrátiának. Ezen arisztokratia az akkori háborús időben önkénytesen, személye feláldozásával, s talán érdeke némi kockáztatásával is, s a március és áprilisban végbement cseh események dacára (melyek ízlésére nem voltak s nem is lehettek,) ki akará magát szabadítani és Olasz-honba kéredzett, mit közüle többen hamar meg is nyertek.

Újra bocsánat, hogy ekkép eltérvén tárgyamtól, megint Schlickre térhessek vissza. — Gróf Schlick derék, bátor, egyszerű katona, s noha más kétszemű tábornok közelébb lett volna, mégis ő választatott mint élesebben látó, mit a későbbi események igazoltak is. Vezérsége alatt emberséges bánása és ügyes vezérlete által önserege tiszteletét meg tudta nyerni.

Azon a tájékon ugyan október óta igyekezett a honvédelmi bizottmány valami erőt gyűjteni, de máshol sürgetőbb lévén a szükség, rendezettebb honvédeket nem birt oda küldeni. Az ottani seregben a háromszázig menő önkénytes lengyel csapat a legharciasabb volt; a többi Borsod-, Abauj-, Sáros-, Zemplén- meg talán más megyékből is összegyűjtött és mintegy 18 ágyúval ellátott nemzetőrségből állott. Számra Schlick seregét felülhaladta a miénk, de minőségre alantabb állott. Vezetését Pulszky ezredesre bízák, ki mint kapitány az olasz forradalmi háború alatt az 53-ik gyalog ezredben bátor magaviseletének több jelét adá, de a kárpáti szorosoknál az ellen berohanását gátolni nem tudta.

Schlick a Dukláról vezető úton — felvigyázat alatt hagyván a zborói szorost — Bártfánál jelent meg, mely város, — bár júliusban a hadügyminisztertől néhány ágyút kért, hogy azzal magát akárki ellen is védelmezhesse, —

az ellenséget befogadta, mit jól is tett. Schlick innét csakhamar Eperjesnél termett. — Az ottani rendezetlen sereg Kassa felé húzódván vissza, ezen város előtt egy jó katonai állást foglalt el. Azonban ez sem tartotta fel az ellenséget, mely harcias tettel kívánta magát bemutatni a hon előtt, s azért időt sem engedett seregünknek megfészkelhetésre, hanem már másnap, azaz december 11-én Kassához érkezett és állásunkat megtámadá. — A szegény nemzetőrsereg először lévén itt megint kiteve a tűznek, néhány jól célzott ágyúlövessel és oldalban és hátban való megtámadással fenyegettetve, futni kezdte és a tért oda engedé. Az úgynevezett ütközet alatt kevesebbet vesztett, mint elszéledése után, noha úgysem ment a holtaknak és sebesülteknek száma sokra. — De végképen elporlott volna seregünk, és több veszteséggel lett volna összekötve ezen ütközet, ha egy bekerítő lovas oszta, mely a kassa-miskolci visszavonulási úton hátba kerülni igyekezett, az úton levő Bárca falunál véletlen elfogadásra nem talál. Így egy kissé pihenő és magát frissítő, 128 főből álló lengyel csapat, Thorsniczky öreg s szolgált katoná vezénylete alatt, midőn az ellenséges lovasság hegyével a faluba ért, az oszlop élét egy jól célzott csapat-tűzzel fogadá, és ezen szerencsés lövésével az ellenséges vezénylőt s több dragonyost lelővén, visszavonulásra kényszerítő, sőt még az ellencsapat vezérkari vezető tisztjét is elfogá.

Ezen szerencsés eset megmenté mindannyi ágyúnkat, legnagyobb részét az ott működő erőnek, és időt engede annak új összeszedésére, mert az az ellenségtől tovább űzőbe nem vétetett. Az utánnomulás és ez által egy nagyobb tér elfoglalása helyett gróf Schlick megelégedett első harci tényével s talán emberekben és ruházatban pótlékot is várt, addig pedig azon vidéket meghódítani, rendezni és további céljainak megfelelőleg elkészíteni

hasznosabbnak tartá. És ez így tartott, míg csak egy másik erő ki nem küldetett ellene.

Ezen eset hallatára a honvédelmi bizottmányt nagy aggodás lepte meg, mert sem kész erő, sem pedig vezénylő az új ellenség kikergetésére nem volt kéznél. A szerencsétlen Pulszkyt a kormánybiztostól kezdve egészen a népig mindenki vádolta, hogy ő volt a hibás.

Hibázhatott, hibázott is vezénylői szerepében, megengedem; mivel ő is csak most, ezen helyen vezényelt legelőször önállóan, más vezénylőktől függő eddigi szolgálata után. De hibázott szegény serege is, mely a tüzet kitarítani még meg nem tanulta eléggé, s mely sereg bátorítás helyett oly főnököket is talált soraiban, mint p. o. gróf Török nemzetőri őrnagyot, ki maga biztatta futásra alattvalóit és személyesen példát is adott reá.

Mint minden forradalomban történni szokott, a nem győztes elveszti, ha nem is egész becületét, de bizonyára hitelét s azért most más vezénylőről kelle gondoskodni, s a gondoskodás a honvédelmi bizottmány elnökének bölcs agyában csakhamar alakot nyert.

Mészáros áttér itt annak elbeszélésére, hogy midőn Magyarország sorsa először gróf Lamberg tábornoknak, aztán a magyarelles Jellasicsnak s végre hg. Windischgratznek kezébe tétetett le, itthon azt nyilvános titkos hivatalos bizonyosságnak tekintették, miként a bécsi minisztérium akarata Magyarországot minden áron meghódítani, mert az másként az osztrák monarchiának állandóságát nem remélte; s szerinte bizonyítja ezt az is, hogy midőn még kétes volt, mikép lesz az olasz háború befejezve, már akkor kész lett volna Lombardiát száz millió forintért áruba bocsátani, csakhogy Magyarországot centrális hatalmába beolvasthassa, mely nélkül a birodalom többi részét is ingadozónak hitte.

Visszatekintvén Mészáros Magyarországnak régebb diplomatiái állására s 1790 óta tanúsított alkotmányos küzdelmeire, ezekből azon következtetést vonja, miként kételkednie kell: vajjon a nemzetünk fejlődését mindig gyanús szemmel tekintő bécsi német

minisztériumok háborítlanul hagyták volna-e Magyarország függetlenségét akkor ha ez a 200 millió forint államadósságot elvállalja? S ezért oda nyilatkozik, hogy kibékülésről szó sem volt s nem is lehetett, mert az, ki talán egyedül lett volna képes ezt kieszközölni; Lamberg gróf fertelmes csöcselék áldozatául esett; Jellasicscsal való kibékülésnek reménye sem lehetett, Windischgrátzról pedig azt tartja, hogy e büszke herceg a legyőzöttek ugyan tudott volna kegyelmet adni, de egyezkedésre sohasem lett volna bírható, miként az a schwechati csata előtt látszott. Végre kibékülésről azért sem lehetett szó, mert a mint egy részről egyik fél sem akarta mint első az olajágot nyilvánosan oda nyújtani, más rész a német államférfiak részéről előre elhatározottnak látszott az elnyomás.

Bárha belső meggyőződése, melynek valódi okát azon időben még határozottan szóba nem tudtam foglalni, forradalmunk végét rosznak érezte velem, és így Corneillel én is elmondhattam: „Ma bonne esperance est de perdre l' espoir“, — mégis ha győzni engedné azt a sors, hogy ezt biztosabban teheszük, és hogy ha már veszünk kell, azt becsülettel állhassuk ki, — mindezen okoknál fogva minden óhajtásom, sóhajtásom és mindennapi imám oda irányult: engedje az ég, hogy az osztrák november végéig találjon foglalatosságot Bécs körül, hogy így beírási szándéka halasztást szenvedjen.

Ezt pedig azért kívántam, mert hittem, hogy beállván a késő őszzel gyakran tapasztalt sáros, esős s kevés fagygyal kevert időszak, az utak Bécs felől elromlanák, a Kárpátoknál pedig hóval annyira el lesznek lepve, hogy nehéz ágyúkkal s társzekerekkel ha nem is lehetetlen, de mégis oly akadályozottá válnék a mozgás, mikép a beírási szándékot továbbra kellend halasztani. És így a legszükségesebb teendőket a hadi erőre nézve elkezdhattuk, egy vagy két havig folytathattuk, és ekkép az ellentállásra elkészíthettük volna.

Hanem az Úristen máskép határozta; eleintén a magyarok istene kedvelt nemzetétől ugyan meg nem tagadta támaszát, de később elhagyta.

Az országban mindenütt tartós jó nyári idő volt a háborúskodásra, és kevés változattal az ősz is; azonban szerencsétlenségünkre a tél is ilyen lett és ez használhatókká tévé az utakat. A Duna, Tisza s a többi folyók tél kezdetekor úgyis vagy apadóban vannak, vagy csekélyek szokván lenni, a nagyobb fagy könnyen vert hidakat rajtuk s így a beütést, (reménységem és óhajtásom ellen) decemberben, mint láttuk, Kassa felől s később Bécs felől is megengedte.

A kétfelől berohanás ezen kívül a rendszerezés, a szervezés s a fegy kivitelének gátat vetett, pedig mind a háromra, de legfőkép az utolsóra igenis nagy szükség volt. — Véget vetett továbbá a tiszték kissé megválogatásának, mire szintén nagy szükség volt, mivel a folytonos seregszaporítás miatt azokat nem igen lehetett valami haditudománybeli elővizsgálat alá vétetni, sem a katonaságot rendes hadosztályokra felosztani, röviden: nem lehetett katonai alkotmányos szellem szerinti általános organisátiót előidézni, és így a mit előbb rendezni kellett volna, az már hadakozni köteleztetett.

Bár meg volt egy fő kellék, mi nélkül az erőnek nincsen értéke, t. i. azon eszme, mely a haza megszabadítását és törvényes szabadságainak kivívását tűzte ki vezéreszméül; de mivel eleintén csak szép szavakban kürtői tetett, de tettbe nem mehetett, — a legjobb akarat mellett sem lehete elkerülni első balsorsunkat, majd mindenhol történt megveretésünket, dacára annak, hogy e sorok íróján kívül, (ki vezéri ügyességet magának nem igénylett,) a többiek magukat igenis nagy vezetőknek hitték és tartották.

Tehát, — mint máshol már felhozám, — a leleményes honvédelmi bizottmány elnökének értelme föltaálta a gondolatot, melyre szüksége volt, de bizony szerencsétlen gondolat volt az, mert kapkodván fűhez-fához, s szükségben lévén a haza a jó gondolatok kivivőjében, s a praecedentiákat fontolóra nem vévén, Mészáros Lázár felhivásában állapotodott meg.

Mint tudjuk, Mészáros számára utálatossá volt téve hivatala az ellene intézett durva hírlapi cikkek s a miatt, hogy Kossúth a hol csak lehetett a hadügyminiszteri teendőbe avatkozott, s hogy ezen kollégája állását nem egyszer compromittálta, melyből nem szabadulhatván ki, magában küzdött. Erezte vezéri gyengéjét, s érezte továbbá, hogy brutusi jellem hiányában nem lehetend oly határozott akarátú, hogy a fiatal katonák irányában a hadvezetés nélkülözhetlen kellékét, a szigort tudná használni s minden emberiség félreté telével alkalmazni; mégis a két rász között a kisebb roszat, a nyílt téren való háborút választá inkább, mintsem az irodabani tompa vizsályt és perelést. Reményiette továbbá, hogy bár a Demetrius Poliocetes szerepében kudarcot vallott is, máshol talán jobb szerencse mosolyával találkozhatik. Végre ezek mellett még sok képviselő is előmozdította ily körülményekben kevesbbé ildomos mint inkább honfiúi liatározatomat, a kik leköszönésemet gátolták, mert oda nyilatkoztak, hogy ha leköszönök, Ők is elhagyják a gyűlést, nem akarván a láthatáron mutatkozó katonai diktatorság alá vetni magukat.

Elhatározván elmenetelemet, az országgyűlés előtt még tréfálódzva oda nyilatkoztam, hogy ismervén Schlicket mint jó katonát, majd meglássuk: vájjon ő „schlick“-kol-e el engem vagy én őt?

Ekkor szorítám meg utoljára a derék Batthyányi Lajos jobbját, ki még sajnálkozott, hogy ily, rám nézve

rész szerepet vállaltam fel, mire „benne vagyunk!“-kal elváltam tőle.

Magyarhonban mindennek hamar kelle történni: úgy most is 48 óra alatt el kelle Pestet hagynom, alig bírván hadügyminisztériumomat (melybe visszatérni szándékom nem volt) jó rendbe helyezni, a politikai hadügyvezetést a honvédelmi bizottmányra hagyván.

Megvallom, hogy a mint távozni indulék, valami előérzetem volt, mintha ide nem térhetnék vissza, és hogy talán a kormány is kötelezve lesz mostani székét elhagyni; de a „mikort“, a „miképent“ nem tudám, bár Görgeynek, az akkori új csillagnak tevékenységéről oly sokat s annyit beszélőnek, meséiének s írának, hogy a sok ismétlésből a leghiteltlenebb is hinni kezdé, mikép belőle vagy Makkabeus kerülend ki, vagy talán még maga Napóleon is.

Tudományos készülétei lévén, az organisatió szükségét ő maga mutatta be a honvédelmi bizottmány elnökének, ki ennek szükségét régebben a hadügyminiszter által mutattatván ki, az időn kívülinek tartotta. Nem vélekedett pedig azért a hadiügyérrel egyformán, mivel feltette a magyar képességéről, hogy ez a körülmények fontosságához képest hason fokban fog növekedni és cselekedni. Hanem miután kedvenc „ipse fecit“ tábornoka hivatalos programújával, hivatalos iratábani értelmes fejtegetéseivel, Győr erődítésének tervével föllépett, (melyekkel a hadügyminiszter competens jó véleményét is megnyerte,) akkor az elnök meggyőződését megváltoztató, és mindenről át lón hatva, mihelyest azt teremtménye ajánlotta.

A hadiügyér nem szeretett ugyan hamar meggyőződni valamiről, de utoljára ő is hinni kezdett és szintén örült, hogy erélyes fiatal férfi védi a nyugati határt. Ezen

kezdődő jó véleményét elősegíté, — mint föntebb mondatott — a rász idők beállására fektetett reménye, (noha az időjárás akkor kedvezőnek mutatkozott a hadvezetésre;) gyámolítá továbbá az ottan növekedő hadi erő is s nem hiheté el, hogy oly hamar földönfutóvá engedje lenni Görgey a honvédelmi bizottmányt.

S így minden az új vezér mellett szólt, és annak sikeres ellentállását remélheté még azért is, mivel föl lehetett tenni, hogy oly vezénylő, ki lovagi sarkantyúját eddig még csak akasztással s agyonlövással, meg az eltörölt testi büntetések visszaállításával nyerte meg, most mint önálló vezér, tulajdonai sikeres kifejtésével s így benne, a fiatal emberben helyezett hazai nagy bizalom megérdemlésével fogja meghálálni.

Es ekkép nyugodtan hagyva minden bútoromat a maga helyén, s hivatalom derék s becsületes egyéneinek, képviselőtársaimnak és magánéleti barátaimnak „áldjon Isten“ mondva, Gödöllőnek tartottam.

Ezen utamon, melyen 10 éves gyermekésem óta nem voltam, hivatalos matatások és barátságos fogadásokon kívül mit sem élveztem. Egerben az ottani katonai helyzetet megtekintém, a kórházakra, s magtárakra vonatkozó rendeleteket tevék, s december 17-dikén Miskolcra érkezém, mint a katonai erő gyűlő helyére, hol egy jó birtoku, a franciák szerint „age spirituelle“-ben létező kisasszony, Kis Anna fogadta magához a hadügyminisztert, kinek házában később Dembinski, aztán Schlick, Schulzig s többen is, mint megannyi kisebb-nagyobb értékű vezetők megfordulának; — jele, hogy szíves, vendégszerető női lény volt; — az Isten éltesse!

Megnéztem az ottani erőt, mely az újonan állított 17-dik, 20-dik, 26-dik, 42-dik, 53-dik és 54-dik zászlóaljából állott, melyek közül kettő jól, kettő félig, a többi pedig csak nagy részben lándzsákkal vala ellátva. —

Ezekhez járult egy gyöngye zászlóalj vöröspántlikás borsodmegyei, néhány hevesmegyei, s aztán Gyöngyös és Egerből 200 vadász-önkéntes, szóval az egész minden pereputyostól 9—10 ezer gyalogságra ment, melyben még 300-ig menő lengyel csapat is volt. Az egész számhoz ha még a Sáros-, Abauj- s Zemplénmegyékből ide menekült nemzetőrsereg egyéneit is hozzá vetem, talán többre is kellene azt tennem. — Ehhez veszem a lovasságot, u. m. egy kis századot a 8-dik ezredből, egy század. Hunyadi s két osztály Lehel-huszárt, 3 század zempléni és 600—800 körül forgó hevesi és kunsági lovas önkéntest, körül-belől 1600—1400 lovas; aztán egy fél lovas-, egy hatfontos gyalog- s egy bárom fontos gyalog-üteget, mind-össze 20 darab ágyút, — s így az egész erő talán elérte vagy meghaladta a 12.000 embert.

Dicsérettel legyen itt följegyezve, hogy Szemere ex-belügyminiszter és honvédelmi bizottmányi tag erélyes működése következtében gyűjtetett oly hamar oda az önkéntes gyalog és lovas csoport, ki hazafiul érzelmekkel telt, írott s szóbeli felhívásai, és erélyes munkálkodása által lehetőleg előmozdítani igyekezett ügyünket. A kormány pedig Buda-Pestről az alakulandó zászlóaljkból az elkészülteket szintén ide irányoztatta, de csak oda érkezésem után három nap múlva jött meg a fentebb érintettekből két zászlóalj, három-négy nappal megtámadtásunk előtt a hevesi önkéntes lovasok és a kunságiak.

Nem különben dicséretet érdemelnek Pulszky, a szerencsétlen első ütköző s mellette Deseöffy, kik — mi az ágyúütegek, lovak, társzekerek és más szükségesek beszerzését, felszerelését, kijavítását illeti, — szorgalmasan jártak el. — Ezen 12.000 emberből állt hadi erő bár a pénz és kenyér átvételénél többet számlált, de a küzdő helyen a 10.000-et is alig érte el; azonban, ha belső értéke s bátorsága arányban lett volna hazafiúi érzelmeinek

nyilatkozatával s fogyasztó tehetségével, még e szám is tekintélyt szerzendhetett magának Schlick előtt, kinek összes ereje alig érte el vagy haladhatta meg a 8000-et. Ekkép igenis lehetett volna mérkőzni, de így a magyarok Istene egyenes segítsége és ő általa az ellenség megzavarása nélkül alig lehetne biztos jóslást tenni. Miért? mert fegyvereink (köztünk legyen mondva) vegyest gyutacsos, (Zünderes) csappantyús, (Kapszeles) tűzkovács majd kis átmérőjű madár-puskákból s karabélyokból állottak, mi egyrészt a főhadiszertárnak elég kellemetlenséget okozott, másrészt a kiosztásoknál is zavarokra adott alkalmat, mert a legénység azokat nem ismeré, azokkal bánni, azokat tölteni vagy kisütni nem tudta, annál kevésbé bírt velük célt találni. — Ehhez hozzá adá a magáét a magyar rendetlenség, a tiszték kényelemszeretete és tudatlansága, (kivéve a kiveendőket,) valamint a bekövetkezett hideg, mely már a zérus alatt 14 foktól 18-ig is kedveskedett s melynek dacára a honvédnek fagyos újakkal némi gyakorlatot kellett minden nap tartania, szállását a szokottnál korábban elhagynia s nagyobb meneteket tennie.

Tapasztalául már Bács és Bánátban, hogy mennyi előfogat pazaroltaték; ott azonban gazdag földművelők voltak, kik azokat ki bírták állítani, mint p. o. a Szent-Tamás elleni s a verbászi magyar táborban minden nap 1000 ló használtatott; ismételve látván ezt itt is, annak elejét kívántam venni s azért egy-egy, a tiszték pogyászát hordozó paraszt ló vásárlására 60 pengő forintot fizettettem ki, melyért olyas lovakat, melyek sem társzeker, sem ágyúüteg, sem lovas alá valók nem voltak, könnyen meg leheté vásárolni; azonban tiszt uraimék, igen kevés lelkiösmeretes tiszt kivételével, minden rendelet s fenyegetésnek dacára a 60 forintot elfogadták, s a mellett a régi modornál — mint olcsóbbnál — maradtak, és ezen rendetlenségén még agyonlövással sem lehetett

volna egészen kifogni, ha csak ezt a tisztek egy negyed-résznél nem akartam volna végbe vinni.

Az új tisztek majdnem általánosan, s nagy részben a törzstisztek indolentiája is megkívánta volna, hogy a tudást, a rendet, a fegyelmet s az engedelmességet szintén agyonlövésessel csikarjam ki tőlük, minthogy az eltiltott botozást helyett alattomban újra visszacsempészett dorongoltatások kevés hatást gyakoroltak. — Még többet hozhatnék itt elő, hanem ezen résznél azokat elhallgatom.

Sokan azt hívék, hogy nemzetünk gondolkozásába behatottaknak látszottak lenni Lamennais francia tudós ezen szavai: „Fényleni fog közöttetek a szabadság, ha lelketek belsejéből ezt mondottátok: mi szabadok akarunk lenni! Ks hogy azok lehettek, mindent eltérni, mindent feláldozni készen leszték. Fényleni fog fölöttetek a szabadság, ha a kereszt talpánál, a melyen Krisztus meghalt érettetek, meg fogtok esküdni, hogy egymásért meghaltok.“ — Eddig a francia tudós, és én tovább nem is idézem, sőt bocsánatot kérek, hogy kortévesztést követek el, mert 1848 decemberjeig ezen szavak nem voltak a nemzet öntudatában, hanem csak 1849-ben jöttek abba, midőn a muszkák berohantak s midőn a lutheránus kormányzó oktatási s vallási római katolikus püspök-minisztere útján keresztes háborúra hívta fel az egész nemzetet.

A hadügyminiszter balfelfogása avagy tudatlansága volt-e az oka, miként Kossúthnak Klapkához intézett s a német lapok által közzé tett levele mondja, — avagy Mészáros Lázárnak „cronicus schwarz-gelb nyavalyája“ okozta? (miként a későbbi kormányzó finom elméncségű titkára a „Március 15-dikébe“ írta,) — elég az hozzá, hogy a felvidéki hadsereg rendezetlen s rendetlen volt s az is maradt.

Az egész haza, (kivéve a hadügyminisztert) a honvédelmi bizottmánytól és annak fejétől kezdve lefelé, — a

hő, heves, meleg és közönbős hazafiak, a képviselők és felsőházi tagok, a kormánybiztosok, a megyei bizottmányok, a tábornokok s törzstisztek, a városi, falusi előjárók, az alárendelt honvéd-tisztek a már szolgált vagy most alakult honvédig, szekereszekig és szolgálkig, — mind, mind intézkedett, rendezett, jót akart és furcsán haladt, hanem talán megbocsátanak, ha azt merem mondani, hogy mindannyian hibáztunk, csak hogy kiki máskép.

Mivel Magyarhonban József idejétől fogva a táblabírák, vagy mint József mondani szerette: a „judliumok“ mindenre alkalmasak voltak, következőleg az egész ország nemesi, polgári s vallási hierarchiája katonai szellemszötte szabás szerint jött át a 19-dik század korszakába, s így ha mindent, azért a katonai ügyeket talán legjobban hitte érteni, s ebbe mindenki belé kontárkodott. A mit akart, óhajtott vagy nem akart a hadügyminiszter, az tettbe és gyakorlatba nem mehetett s mivel egy latin sententia szerint, melyet talán ismétlek is, „Quidquid non est peractum,-pro non inchoacto est“, tehát kár lenne e dolgot tovább fűznöm s azért tovább megyek. Hanem egyen,— noha ez igenis mellékes dolog, — mégis örülök, azon t. i. hogy a többi közt a gróf Pálffy Móricnak, a később 1850-ben két ezredből újonan alakult császár-huszárok ezredesének tett 1000 forint utalványozását, (kit a porosz s hannoverai Landwehrek lovassági intézményei tanulmányozása és ismertetésébe küldött ki a hadügyminiszterei-) mely pénzt ő nyilvános sajtó útján tett jelentés szerint az ausztiúi kormány pénztárába tett le, mondom, hogy ezen 1000 forint utalványozását nem annak tulajdonították, hogy azzal a magyar ügy ellen akartam volna conspirálni, mint mondták Kossuth Lajosról, midőn az 200.000 forinttal vagy frankkal Cavaignac vagy Bonaparte Lajos helyett Ledru Rollin megválasztását akarta kivívni.

S most elő kell sorolnom, hogy: 1-ször. Disciplina vagyis fegy nem létezett és ha létezett is, inkább állt az abban, hogy meg nem tagadták az alattvalók az általános mozgási vagy tevékenységi Vendeletektől az engedelmességet, hogysem a belső szolgálatban fegyvet, rendet követtek, vagy kíméletes bánásmódra oktatták volna a katona-honfiakat. Ez annál tovább harapódzott, minél több szolgálatot tett a katonaság, s midőn seregünk győztes is lett, és egy időben győzedelmeskedett! ennek tudata a katonát hőssé képzelte s általánosan kíméletlen eljárásra készítette s felebvalói s polgártársai irányában fölingerlette.

Ezen fejtelenségnek magvai a haza forradalmi egyénei által vettek el, kik függetlenségük kivására eleinte a sorkatonaságban látván az alapot, azt előbbi zászlójától elcsábítani és a hazai színekhez szegődtetni igyekeztek, mi ott, hol a főbb tisztek az új körülményekkel megbárátkozni és annak részére állni nem tudtak, nem akartak, nagyban meg is történt. — Ez pedig annyira ment, hogy a közkatonák elégedetlenül, egyik osztálytól elmenve, más-hova állottak be, mindig új kézi pénzt hajhászandók, minek később a kormány maga is gátat vetni kényszerült. Gondolták ismerni, de nem ismerték a haza atyjai a magyar katonát, sőt még a népséget sem, melyből az pótoltatott. Nemes érzettől, philanthropicus eszméktől elragadtatva, a szegény hadügyminiszter ellen kikeltek, ki a testi büntetést mint elvet fenn akará tartani, mit azonban korlátolni, és csak hadi törvényes bizottmányi ítélet által kívánt éreztetni; miért? mert helyettesítését háborúban csak agyonlövással lehet eszközölni.

Távol volt nemzetünk a francia becsületérvésétől, s ezért nehogy katonáink egy része börtönben heverjen, vagy a hibák túlszigorúan vagy épen gyengén büntetessenek, avagy a szolgálat kárára egészen megbocsáttassanak, — ezek voltak azon okok, melyek miatt a had-

ügyér nem kívánta a testi büntetést egyáltalán eltöltenedőnek, de a szegény hadügyminisztert a hon-atyák, az anyák, a női szépségek, a főbb s az alsó publikum olyanyira marcangolt, hogy az összes minisztérium a hadügyér átalkodottsága miatt állását kompromittálnak látván, ezt engedésre bírta. El lőn ekkép dobva a szokott büntetési modor s helyette híresztelve, közölve és ajánlva a kíméletes, botnélküli bánásmód; és történt, hogy a nagyúri fajból lett katona hajlandó lévén engedetlenségre s kihágásokra, pokollá tette a szolgálatot a jobb tiszteknek; és történt az is, hogy a hadügyminiszter minden ellenzése dacára a kormány-főnöktől kezdve egész az utolsó falu bírójáig az elvet bántatlanul hagyva, mindenki elnézte, sőt örült, miként most inkább dorongoltatják, mintsem botozzák féktelenné lett honvéd-polgártársaikat. — Ez nagy elégtételt nyújthatott volna a hadügyminiszternek, hahogy a haza kára nélkül történik, mert így a sok fiatal és az új rendszernél fogva perfogyott s katonává lett ügyvéd alsó felére replicálást vagyis inkább aplicálást nyert, több mással együtt; vagyis nem lévén a testi büntetés megengedve, most az önkény (melyre a magyar szintén hajlandó) és a szenvedély szabta a büntetést.

Ehhez járult még, hogy nem lehetvén hamar katonai törvénybírákat képezni, a censurált ügyvédekből, kik katonákká lettek, — mint Molière botcsinálta orvosa, — hadi törvénybírák neveztetek ki, a kik rövid procedúrát szeretvén most az azelőtt divatban volt hosszak helyett, ha valaki puskát tört vagy vesztett, vagy ha (mivel iszonyú volt a töltés-fogyasztás) valaki időn kívül lövöldözött, vagy töltéseit elveszté, vagy végre ha valaki ellentállt a felebbvalónak, vagy tolvajságot követett el: agyonlövetett, és mivel majd mindenhol voltak rögtönítelő törvények, ha roszkedvűek voltak a bírák, vagy vérengző a törvénybíró, polgárt vagy katonát különbség nélkül csakhamar

felakasztattak; másrészt pedig, mert az ilyen kivégeztések a nemzet jellemével nem igen fértek meg, — minthogy közép-út nem létezett, — fel nem akasztatván, minden büntetés nélkül szabadon bocsáttattak a bűnösök.

A tisztek tudatlansága, tapasztalatlansága, hanyagsága s közönbössége szintén elősegítette a fegyelmetlenséget, mert ezek mitsem gondolván alattvalóikkal, de tekintélyük sem lévén, az egész szolgálat csak ágy Isten nevében ment, a mi egészen a háború végéig tartott; sőt még bővítve lőn a felsőbb tisztek engedetlensége által, — kik csak azt tartották jónak, mit saját agyuk tekintett annak, a miért is maguk közt s alattvalóik előtt is. nyilvánosan megszólák s lealacsonyíták a legfőbb rendeleteket, ágy hogy az alattvalók bennük engedetlenségi forrást találtak.

2-szor. Az organisáció rendben ment az első lü honvéd-zászlóaljnál, és az első két ágyúüteggnél, mert három havi idő volt ennek létesíthetésére; lehetett is látni ennek hasznát; bár ez is csak futólag és csak félig műveltethetett, mint p. o. az 1 — 2—3 honvéd-zászlóaljknál, melyek egész végig megtartották, ha nem is a rendet, de annak színét. A 3-ik, a szegedi s csongrádi zászlóalj Damjanics által volt képezve s az egész háború alatt fegyben maradt, sőt ez inkább lehetett mintája a bátor s hősieS eljárásnak, mint a 9-ik, mely harcon kívül inkább volt fegytelen, mintsem nem. Ezekkel később mások többen is mérkőzhettek, de belső rendezetre a 3-ikkal egy is alig, bár ez sem volt hiba nélkül, mire csak egy példát hozok fel, t. i. hogy a 19-ik serezed 3-ik zászlóalja, hős és bátoV lévén a budai vár bevételekor, a hadügyminiszter bútorait (ki a gróf Sándor-féle kitűnő házban lakott) úgy elrabbolta és pusztította, mint az ellenfelét.

Később azonban sürgetőbbé válván a katonai kiállítások, fölszerelések és az emberek azonnal használása, a hibák szintén sűrűdtek, mivel a gyorsabb alakításokat

csak forradalmi modorban lehetett eszközölni; ím tehát a tisztek s altisztek ki voltak nevezve, ruhával, fegyverrel és a többi kellékkal felszerelve: úgy tetszett, hogy már minden rendben van s azonnal szolgálatba kellett lépniök s csatázniök.

A tiszti kinevezések nem történhettek okszerűleg; tudatlanokat is kellett használni, s oktatásukra, kiválogatásukra időhiány miatt nem fordíthatott kellő figyelem. — Addig ugyan még csak ment a dolog, míg a seregzred-beli használható tiszteket a külföldön tanyázó ezredekbe be lehetett hívni, vagy a belföldi ezredekbe előléptetéssel az újonnan alakított zászlóaljokat ellátni; de midőn ezek fogyni kezdtek, és a honban találtató nyugalmazott és kilépett tisztekből kelle pótolni a honvédtiszteket, nehezebbé lőn, mert ezek száma a 800-at nem haladta túl és ezek is többnyire csak olyak voltak, kik a régi magyar szokás szerint legfelebb kapitányságig szerettek szolgálni és aztán oda hagyván a szolgálatot, otthon oppositióskodni.

Hanem midőn a szolgálatra valók már ezekből is alkalmaztattak és a szükség még mindig nőtt: akkor a tiszti kellékeket többé-kevesebbé az önírta kérelmi levelekből kelle kiszemelni, melyekben az érdem mindig és mindenhol kitüntetőleg vala felhozva.

A kormány s annak férfiai kegyeket osztottak, pártfogoltak s ez még a forradalom alatti hivatalnokoktól is követeltetett, kik azzal igyekeztek honunkhozi ragaszkodásukat kitüntetni, hogy száz meg száz rokonukat vagy barátjukat tisztséghez juttatók s e mellett oda nyilatkoztak, hogy oly egyéneket ajánlottak, kik a honnak díszére fognak válni s kiket bűn nélkül nem lehetne elmellőzni.

Ezekkel annyi sok rász elem jutott a seregbe, hogy az csaknem gúny és megvetés tárgyává lett, kivéve a kivendőket; — s ha valami nem úgy történt, a mint kel-

lett volna, azt a rász tszteknek lelete köszönni, kik dőzsölni jobban tudtak, mintsem becsületesen szolgálni; úgy hogy a bünösök sokasága miatt azokat fékezni alig lehetett. Igen sokan megérdemlették, mit a hírlapok felőlük csípősen íranak, t. i. hogy „Sok tisztet láthatni a városban, csatának kell hát lenni valahol!"; mert ezek nem szeretének a zászlóaljknál maradni, és ha egy helyről kikergettetének, más helyen gyűltek össze.

A tisztí kinevezések egész száma, melyet e sorok írója saját hivatalos tekintélyével törvényesített, a tábornoktól kezdve egész az utolsó hadnagyig a 3500-at aligha haladta felül. Utána még több zászlóalj állíttatott, több protectió, jutalmazás, s promoveantur ut amoveanturfélü előléptetés történt, szóval: vágtatva ment s haladt az új hadügyminiszterség.

Hogy kitűnjék, mily rendszerezett volt a sereg, azért beszéljenek a példák.

Köszönetét tartozom nyilatkoztatni Ausztriának azért, hogy ágyukat s ezekhez felszerelési anyagokat bőven hagyott mindenhol. Komáromot kiveszem, hol a vár hadi fölfegyverzése sok hiányt tüntetett föl, mit természetesnek kell találni, mivel soha sem gondolhatta Ausztria, hogy keletről támadtassék meg s így délre s nyugatra fordította hadi figyelmét.

Az ágyúk fölszerelését a becsületes 5-ik tüzérezredtől jól eszközöltetett, mely ezred Pesten tanyázott egészen október végéig. Ezen időn túl Windischgratz beütéséig ezen ezred már kevésbbé tartott velünk és később egyenesen ügyünk ellen nyilatkozott, emberei azonban mint foglyok hasznos szolgálatokat tevének, ők tanítván be a töltény-csinálásra és más dolgokra honvédeinket s közülök jöttek hozzánk legjobb tüzéreink, u. m. a derék, bátor, előrelátó Psotta, a jó felszerelő Lukács, a jó és bátor katona, de berzenkedő Makk s több mások, kiknek igen

sokat köszönhet a haza, — s végre az ő körükből támadtak egyéb jobb tüzér-tisztjeink is. — Ezen ezred, mely mathematicai neveltetésénél fogva betű szerint értette a parancsolatokat, a kinevezett s megerősített magyar miniszter rendelete szerint mindent a legnagyobb szorgalommal teljesített; de midőn a hadügyminiszter egy bóra eltávozott a székhelyről, ez idő alatt forradalmaztatván a seregek, az ágyúütegeknek mennyiségét és hollétét az előbbi hadi hivatalok nem tudták, vagy nem akarták tudni, bármily parancsokat s fenyegetéseket intéztek is hozzájuk, úgy hogy egy tüzértisztet kellett körutazásra és az ágyúszámok felvételére kiküldeni.

A hadügyér tudta ugyan: mi állítatott ki, és mi hova soroltatott be, mert hivatalából történt a beosztás, de hogy mennyi maradt, mennyi volt minden hóban s hogy a temérdek pénz, mely követeltetett, a temérdek töltények, melyek sürgetve kértettek, — mire használtattak? ezt nem volt képes előbb kicsikarni, mint Debrecenben 1849. márciusában, és ezt is csak a fizetések letartóztatása fenyegetésével.

Azon ruha, mely akkor követeltetett, midőn seregünk a 100,000-nyi számot el nem érte, 400 ezer ember felöltöztetésére elég lett volna; de soha sem volt elég, mert ha a magyar katona nincs fegyelmezve, eldődei nomád idejéből, keleti szokásából soha sem vetkőzhetvén ki, természetete a gondatlanság, következőleg a tisztátalanság, s így — bár eleinte nem rossz kelmék adattak, — mégis mindig rongyos volt a honvéd s csak a háború végével, Vécsey tábornok ostromló seregénél láthattam egy tisztán és csinosan öltözött zászlóaljat.

Később a nagy követelések következtében fölhasználtattak a kelmék s kívülről mitsem lehetne szerezni, elzárva lévén minden közlekedés, itt benn pedig nem voltak képesek a szükségét hamar pótolni, a miért csempészek

s nyereségvadászó vállalkozók kezébe jött a sok szállítvány. A rossz kelmék is elősegítették a honi hadöltözési hanyagságot és a hadosztály-vezéri szeszélyek, vegyítve eleinte a budapesti, később pedig a debrecen-nagyvárad-i öltözeti készülétek képtelenségével, tarka-barkává alakították a sereget, úgy hogy itt sipka, csákó, Erdélyben kalap, — itt attila vagy jankli, — amott nyári vászon- köntös, s tudja Isten minő színű s alakú öltözetek voltak láthatók.

Meg volt részben alapítva a honvédek s azok tisztjeinek fölemelt fizetése, mely fizetések felülről lefelé ausztriai szabályhoz valának alkalmazva, s ezzel és a háborúi pótlékkal megelégedhetett volna az egész sereg.

A honban tanyázó máshoni katonaság, bár szóval megvetette a javított fizetést, mondván: hogy azzal akarja a magyar miniszter őt magához édesgetni és esküjétől elcsábítani, — de mégis oly kegyes volt, a pénzt elvenni és azt használni; következőleg e katonaság más körülmények közt igenis elégtül leendett. De nem így a magyar főbb tisztség; a helyettes hadügyminiszter t. i. használván a valódinak távollétét, a tábornokok fizetését annyira szaporította, hogy azoknak a magyar miniszterek havonként 1000 ftnyi fizetésénél még 80 fttal többet rendelt.

Ezt pedig a honvédelmi bizottmány tette, pénzzel és gyors előléptetéssel kívánván a jövőre reményt nyújtó legfőbb tiszteket magához és a hazához kötni.

Ennek következése az volt, hogy a háború alatt még ez sem elégteltetett, hanem indircet költségek fejében még majdnem ugyanannyi fecséreltetett el; mert az újonan uborkafára könnyen hágott tábornokok pompával szerettek föllépni, a dandárkar személyzetét nagy lábra állítani iparkodtak, s így fizetési bővítést kértek és nyertek is. A főtől tanulván ők is, szintén akartak lekötelezetteket csinálni és a mint ők a maguk részéről minden alkalommal

első kitüntetést követeltek maguknak, úgy másrészt azt körükre is szerették alkalmazni, a sereg többi, tagjának nem csekély bosszúságára. S így minél inkább szaporodott a sereg, annál inkább növekedtek ezen visszaélések is, a; mit igazoljon az alábbi példa.

Midőn a honvédelmi bizottmány elnöke először mutatta magát a seregnél a schwechati ütközet előtt, útjában minden főtisztet, kivel találkozott, rangjánál egy fokkal magasabban köszöntötte, így: „Jó reggelt tábornok úr! stb.“ mely kinevezések ellen protestált ugyan a hadügyér, de comprommittálni nem lehetvén a főnököt, azok mégis megmaradtak.

Az újonan született tábornok, Görgey, hogy jól képviselhesse hivatalát, a kormány egyetértésével nagy házat és asztalt tartott, s ennek példájára, kevés kivétellel később majd mindannyi hadtest vezére szintén így tett. — Fiatal ember lévén Görgey, a mily mérvben hazáját szeretni, és a benne helyzeti bizalomnak megfelelni látszatott, épen úgy szerette a vígságot, a nagy kört, (azonban ő maga abban szerényül lépett föl,) és ezen hajlamát seliolsem felejté; mert midőn Pozsonytól Pest-Budához kénytelenítetett közeledni, és innét új expeditióra távozni, a bálók nem maradtak el, valamint a bányavárosokban, Kassán és Gyöngyösön sem. Helyesen volt-e ez téve, vagy nem? e fölött Ítélni az olvasókra bízom, hanem itt még csak azt jegyzem meg, hogy még az őt pártoló honvédelmi bizottmány elnökének is (a többinek úgyis) föltűnt Görgey és serege vígság-keresése és nagy szörpölési tehetsége. Görgey csak a bányavárosok tájékán 7000 forint árú gyarmati cikkeket vett, melyek árjegyzékét kifizetésért való kéréssel Debrecenbe küldötte.

Ezen bajokhoz járultak még a külföldről szolgálatot kereső egyének követelései. — A mi a lengyeleket illeti, ezek tapasztaltabb katonák lévén, bátrabbak voltak, a

leket a fiatal seregben fönntartották s így igen jó szolgálato-
 galatokat tevének, de csekély számuk miatt nem ment-
 hetvén ők meg a hazát, (a mint sok memoirejükből kitet-
 szik, mint p. o. Visoczkiéből, kinek iratát kivonatban
 az „Allgemeine“-ban olvastam,) később a magyarokkal
 osztakoztak a becsületben és a fáradságban. — De ha
 volt valami, a mi a hadügyminiszter élete keserítését elő-
 segítette, ehhez a lengyelek becsületesen járultak hozzá,
 kik a honvédelmi bizottmány elnökétől derekasan pártol-
 tattak, lévén családjában a lengyelekhez rokon hajlam,
 mely ügyeiket előmozdította.

Elbeszélém, hogy mikor az egész hon még nem volt
 áthatva az Ausztriától elszakadás hasznáról, — november-
 ben lengyel légió állítatott fel, mit a hadügyminiszter
 ellenzett, őket magyar zászlóaljakra vagy csak ily név
 alatt besorozni jobbnak tartván. Később mind többen
 jöttek, pusztán katonai szolgálato-
 galatot keresve, és ezek közt
 a lengyel vadászok, lovasok, gyalogok alakítói, u. m.
 Voronyeczky, Pietrowszki, — Rembovszki, —
 Ghor.sniczki, — Idzikowszki, s Plessinski. —
 Voltak köztük derék, bátor, becsületes törzstisztek, u. m.
 Zwonkowsky, — Ponyinski, — Korzelinski. —
 Voltak megkülönböztetett férfiak is, régi jó katonák, töb-
 bek közt a derék Bulliarin, — kik azonban nem lévén
 hivatalvadászok, sem kérkedők, bár jó szolgálato-
 galatokat tevének, és jobbakat mint sok más, — igazságtalanul mégis
 háttérbe nyomattak. Voltak oly régi katonák is köztük,
 mint Idzikovski, Tliorsniczki s mások, a kik ettek,
 ittak, hadakoztak és azt tették, mit tehettek.

Végre voltak olyanok is, kik a kormány elnöknel
 bevezettetvén, tőle segítettve pártolásra, és beszédök, Ígé-
 retük, hízelkedéseik által céljuk előmozdítására akadtak,
 kik aztán mindig organisáltak, pénzt költöttek, soha sem
 verekedtek, és önmagukról el nem felejtkeztek. Bocsná-

tot: hibáztam! mert tettek is valamit, p. o. herceg Woronyeczki véletlenül megrohantatta és szétverette magát a vereckeai szoros felvigyázatára rendelt csapattal, — Rembowski pedig mindenből ildomosan ki tudta magát vonni, úgy hogy Thorsniczki által csak gyávának nyilvánított, mert még akkor nem tudta, hogy 18.000 forintról számot adni nem tud. De más osztályoknál, kisebb rangban, voltak még derék s bátor tisztek, kik díszére váltak a seregnek, azonban nem tudván mindnyájok neveit, megbocsássanak, ha nem nevezem meg őket, szabadságot adván kinek-kinek magát ezek közé sorolni.

Volt valami lovagias a lengyelekben: a szabadságról bőven és elevenen nyilatkoztak, de nem mindig kérdés nélkül, s az által, hogy önkényt vettek részt háborúinkban, és pedig többnyire akkor, midőn sötétedni kezdte csillagunk, azért nálunk jó hajlamra is találtak. — De el nem felejthetjük itt nemzeti sülyedésök egyik főbb okát: az egyenlenséget, mely köztük aristocraticus, democraticus s ochlocraticus pártokat képezett s ezek ugyancsak gyűlölték egymást, egyik a másikról — a hol csak lehetett — a legroszabbul nyilatkozván, minek csiráját nálunk is meghonosították. — Hagyján! a hol távol voltak a kormánytól, ott maguk közt végezhettek; de a hol a hadügyminiszter közel volt, ott ennek életét örökös panaszaikkal, követeléseikkel, elégedetlenségökkel, úgyszólván telhetetlenségökkel megkeserítették, úgy hogy dacára haszonvehetőségüknek, őket a kassai csata után szétkergetni elhatározta, azaz: Rembowsky csapatát, mely legféltelenebb volt.

Az egész fegyelem náluk demokratikus elv szerint kezeltetvén, később az engedetlenség oly fokra hágott, hogy Wisoczki maga, az első alakító s épen az, a ki a katonaság rendszerítését demokratikus alapra fektette — kárával a jó ügynek, — féltelenségökért kétszer föl-

kérte Dembinszkit, hogy oszlassa szét őket; és ekkép csaknem haszonvehetetlenekké lettek, a lovasság tartván csak meg némi rendet, miről később.

A lengyelek után jöttek a németek, a bécsi compromittáltakból, legfőképp a derék Aulából, és Németország több részéből is, de ezek kevesen lévén, semmi benyomást sem tettek. — Az Aula azonban szolgálata elején igen vitézül viselte magát és a magyar had becsületét bátor ellentállásával fentartotta ott, hol a honi őrsereg gyáván fordított hátat, mint p. o. Erdélyben; s míg tagjait a háború meg nem harmadolta, lovagi szellemét főtartotta, de midőn csekély számra apadt, hamis újonc-választás, besorozás, némely felebbvaló érdekvadászata és rászorult viselkedése következtében sülyedni kezdte és később bátorságban is veszte, úgy hogy Bem nem kedvezőleg nyilatkozott felőlök.

Volt még egy felekezet, a projectánsok felekezete, melyből némelyek a Svift Gulliver utazásában levő lapudabai repülő sziget alatti száraz föld projectans iskolájából látszottak származni. Voltak, kik a még most phisikai lehetetlenség közé tartozó léghajóval minden irányban evezni, föl- s leszállani, bármily helyen megállapodni és várakat is ostromolni, rombolni ígértek. Voltak végre, kik mindent tudtak, mindent értettek, mindent akartak és később a legkisebb hivatallal is megelégedtek. Ezek is a miniszteriális bajok közzé tartoztak.

Lenne ugyan még több miniszteriális-keresztjárás előhozható, hanem tudván, hogy elegendőleg épül az olvasó ezeken is, eléglen én is, s visszatérek Miskolcra, a honnét a fennebbiek elbeszélésére kiindulék.

Mily állapotban volt a Miskolcon összegyülekezendő sereg? láttuk, s bár kézzel fogható volt, hogy csoda nélkül egy fegyelmezett sereget le nem győzhet, s bár ezen csodát a hadügyminiszter a sereg előkészítésével, gyakor-

lásával könnyíteni szeretete volna, de a kormánybiztos azon kijelentésére, melyet a közvélemény is helyeselt, „hogy van erő, csak használni kell!” — nehogy a „Kossuth-lap” egyik híres cikkírója felőle megint a Sz. Tamásnáli véleményt ismételje, — oly gyöngé volt, hogy hajolt, és Kassa felé mozdulását, mit 30-án magában elhatározott, el is rendelte, egész Forróig előre tolván elővédseregét.

Schlick elintéztén elintézendőit, egy erőtetett menet után 27-dikén vagy 28-kán (bizonyosan nem tudom) egyszerre csak Forró előtt megjelent, mire elővédeink visszavonultak Szikszóig, a történeteket bejelentendők. — Ennek elébe menni elhatározván, a Szikszó előtti szőlőkkel beültetett magaslatra helyezém a sereget, melyen keresztül vezet az országút, s a mely jobbról még egy beültetett magaslattal, és ez alatt mocsársággal volt körülvéve, mely akkor annyira be vala fagyva, hogy a lovat is megbirta.

Ez állás szép volt magában csatát elfogadni, — de hátrálás esetében, — ennek vonala csupa rónaságból állván egész Zsolcáig és a Hernádig, — súlyos lehetett volna. — Ezen a téren két nagy domb volt, a némethoni hun sírokhoz hasonló, melyek az úgynevezett nagy Leopold alatti hazai villongásokban támadtak, midőn a magyar kezek több ezer vasas németet lekoncoltak, a kik aztán itt temették el.

Kettős volt az ausztriaiak célja, t. i. a magyarok legyőzése mindenütt, és aztán saját modoruk szerinti rendezése a meghódított részeknek; miért késett tehát Schlick annyi ideig, midőn értesülhetett, hogy milyen rendezetlen had van elene fölállítva? — ő tudja. Es mivel az e napi tény után másnap éjszaka ő is visszavonult, ezen előnyomulásánál célja csak erőnk kipuhatolása lehetett, minthogy még nem tudhatá, mikép a nyugati osztrák sereg már győztesen nyomult Pest alá. — A mint fel volt seregem állítva, s a gyalogok fedett helyen kissé bizto-

sítva, ezeket a tűzhöz akarám szoktatni, s a fiatal lovaságot bevezetni, azért nem annyira én támadtam, mint inkább vártam ezt; mert ha rosszul üt vala ki a támadás, a visszavonulás zavartan történhete, s az egyik zavar a másikat növelvén, hamar futássá válhata; már pedig egy, két órányi rónaságon rendben köröszkül-húzodni az ellenség űző lovassága előtt, nagy veszteség nélkül nem történhete meg, hát még futással! — ezzel az egész új sereg eloszlott volna, azt pedig nem akarám, hogy idáig menjenek a dolgok.

Az ellenség gyalogsága szintén a szőlőkben volt felállítva s a falu előtt két osztály lovasság 6 ágyúval; s a mint ekkép egymás szemébe néztünk volna, végre lovaságommal előre nyomultam az országúton, meghagyván, hogy a gyalogság szintén előre mozdúljon. Lovasságom pedig, mely jobb szárnyamat képezte, az ellenség lovassága bal szárnya ellen indult. Alig haladánk néhány száz lépésre s egy szerencsétlen ürgolyó szétrepentése a Lehel-huszárokat a jobb szárnyon rendtelenségbe hozza, kik sebesen kezdenek hátra szaladni, de nagynehezen mégis megállíttatának. Ez alatt a többi lovasság az országúton sem haladt a középben, valamint a gyalogok sem a bal szárnyon, kiket néhány congrev-röppentyűnek fejük fölött sivitása helyben maradásra készítetett; később pedig ezek a szőlőkből egyszerre a síkra húzták magukat, így találám őket, midőn a lovasságtól távozva, a gyalogságot akartam bátrabb előnyomulásra vezényleni; s midőn a tartalékba állított lovasság ezt látta, azt gondolta, vagy pedig örömet tévé föl azt, hogy átalános hátravonulás parancsolatott, s azért az is hátrább vonóit. E mozdulatot igen kedvesen vette a jobb szárny, s utána a közép, úgy hogy az egész sereg — minden parancsolat nélkül — Miskolc felé indult meg, mit feltartóztatni lehetetlen lőn.

Mivel minden zászlóaljunk helyéről egyenes irányban tartott visszafelé, azért az ellenségnek, ha a szőlőhegyekről tekintett reánk alá, valami jót kellett gondolnia, mivel a rónasági hátravonulás rendesen történt s olyanformán látszott, hogy a kis csatát önmagunk szakítottuk félbe.

A lovasság azonban feltartóztatott, mely nagy tért foglalt el; az ellenség azonban nemcsak nem üldözött, sőt még nem is kísért.

Ezen kis csetepaté néhány Lehel-husár és ló, s néhány gyalog megsebesítését vont maga után, s e mellett úgy vevém észre, hogy az ellenség is zavarba jött lovas ágyúütegem néhány bátor és ügyes lövésére.

Akármiként igyekvém kitudni a hátravonulási gondolat támasztóját, azt kipuhatolni nem lehetett, és elckép csak fenyegetés, leszidas és szégyen volt a büntetés. Ezen első esetből, a ki nem volt vak, bírhatott magának tanúságot vonni, és bár vont volna; hanem e tény mibe sem vétetvén, találkánk csaknem győzelemnek hirdtetett, és midőn Schlick szintén eltávozott, csaknem kárhoztatták a fővezért: mért szalasztotta el őt?

Nem gondolhattam akkor, hogy Schlick a már derekasan hidegülő időjárás alatt egy kis katonai sétát tűzött ki magának célul; azért is Miskolc előtt és a kígyózó Sajó-folyó innenső partján, védve oldalaimban, a védelemre igen kedvező állást vevék, másnap ott nyugodtabb lélekkel verekedendő, mert a hátravonulás a legrosszabb esetben is kevés üldözést engedett volna. Különben mindenre elkészülve, a rendeletek minden esetre megtétettek, s ekkép jobb reménységgel vártuk a más napot. Őrjáróink az ellen mozdulatát nem jelentvén, estefelé beszállásoltunk, s elhatároztuk éjszakára Schlicknek Szikszón véletlen látogatást tenni. El is indult éjszakára a lovas csapat, hanem Szikszót üresen találá már, mivel az ellenség Kassának vonult vissza. Seregünk Szikszót és

Forrót újra elfoglalta, s a nagy télnek dacára, mely 18 —21 fok közti hideget mutatott, és készültségünk mellett 31-én Kassának indulánk s 1-ején Forróba, 2-kán Szurdokra, 3-kán Enyickére s 4-én Kassa alá érkezünk.

Az egész sereg Miskolcra három hadoszlopban (Colonne) indult; a bal szárnyat Perczel Sándor vagy Lajos, kilépett huszár főhadnagyból lett Örnagy vezeté, ki alatt az 53. zászlóalj, 70 had-fogadóban létező, 34. sorozredbeli közlegény, két ágyú, s 250 hevesi önkény tes lovas volt Wartensleben alatt, mindössze 1300 fő. Ezek Szent-Féter, Szendrő, Hídvég s Moldvának irányzották utjokat. Jászónál Behlával összeköttetést kellett létrehozniok s ott bevárniok a további parancsolatot. Ezen túl — összeköttetésben a középpel — a 17. zászlóalj, a süket, de bátor és derék Se hül ez örnagy vezénylete alatt, haladt az úgynevezett Cserháton Brezcsika és Sásának, itt várandó be a további rendeleteket. — A közép a sereg legnagyobb erejével az országúton haladt, és 3-án (a Hernádtól kezdve Enyickét elővédjével Dessewffy alatt elfoglalva,) Szinán létezett. — A jobb szárny 200 lengyelből Rembovski alatt, háromszáz kunsági önkénytes lovasból és két ágyúból állott s ez a Hernád bal partján egész Széplakig folytatá útját.

Még a kiindulás, illetőleg Schlick megtámadása előtt, nyugtalanságot akarván szerezni az ellenségnek, a Szepes- és Felső-Zemplénben levő s ágyúkkal ellátott önkénytes csapatoknak meghagyatott Eperjes megtámadása. Az Ungvár-Munkács felőli s Kassának vezető utón és annak fenyegetésére egy lengyel és egy 3-ik huszárezredbeli lovas csapat, s Munkácsról ágyúkkal ellátott nemzetőrsereg szintén Kassának volt irányozva. — Bár a hadi történet megtanított, hogy a távol combinatiók, és mértföldre elszéledt osztályoknak egy célra rendelése és azok elérkezésc bizonytalan, és még bizonytalanabb ott, hol rend és fegy

kevés van, mégis, mivel az alattam levő sereget nem kelle gyengítenem, elrendelém fenyegetéseimmel és háborításaimmal az ellenség oldalában és hátvonalában erejét gyengíteni. Ez meg is történt. Január 2-dikán, a mint határozva volt, az Eperjest megtámadó két zászlóalj kiindult, és bár ezek utolsó állomásukon egymástól csak két órára voltak, és bár bátran és biztosan lehetett a kassai úton sok helyütt átköltözniük, egymással magukat közlekedésbe tenni mégsem voltak képesek. — Es így történt, hogy a szepesi zászlóalj, megkapva a parancsolatot, éjfél után megtámadta Eperjest, de a másik ezt csak 9 órakor reggel tette, és így mind a kettő vagy nem tevén határozottan teendőjét, vagy mert az Eperjesben levő készütség miatt megrettent, — azért visszahúzódott. A szepesi zászlóalj azonban a szepes-kassai útra vonulván, az ellenség figyelmét ébren tartotta, mert ezen demonstratiója által az ellenséget kényszerítette ellene és Eperjes jobb őrizetére segítséget küldeni.

A zemplérmegyei sátoraljai csapat (melynél ott volt a híres Besze János képviselő is,) szintén utasítottott 2-dikára Kassa körül a gálszécsi úton megjelenni, a mi-ben Schlick előrenyomulása miatt hátráltatott; de bár ekkor a megghiúsult első terv helyett értesítettett az újabb-ról, mégis elkésett, mert csak 6-dika körül érkezett Gálszécsre, hol Schlick osztályai által megtámadtatva, azokat visszaveré; ekkor azonban a helyett, hogy ott vett volna biztos állást, a hol sikerült az ellenség támadását sikertelenné tennie, — mondjuk, e helyett egy csekély vagy épen semmi biztosítást sem nyújtó völgybe húzta magát, hol este ismét megtámadtatott, visszaveretett és sok podgyászt vesztett, mely szerencsétlen esemény miatt aztán eleget csúfolták kollégái Beszét, s „General Böze“ névvel ruházták fel, noha nem annyira ő volt kárhoztható,

mint inkább Thorsniczki, az öreg s ősz lengyel katona, a ki poharazás közt gyakran megfélemedezett magáról.

Január 3-dika estéjón Szináról kiadatván a holnap csatarendben folytatandó menet és Kassának megtámadása, miután a sereg evett volna, 3 óra felé mindegyik csapat a maga irányában szerencsésen érkezett meg Kassa alá.

A megtámadás eszméje s foganatba vétele ebből állott: — A balszárnyról a leggyöngébben védett helyre intézni a megtámadást, melynek ha sikerülne a téglavető házat elfoglalni, ott állást kelle nyernie s Kassa felé irányozni működéseit; ezen szárny erejét — mint már mondók, — Perczel Lajos vezényletté. Míg ez történnék, a szép magas síkot két Lehel-osztály, egy egész század Hunyady, és a 10-ik huszárezredbeli fél század, s 4—50Ü kunsági lovas önkénytes elfoglalná, s magát kifejtve, az események szerint dolgoznék. A 17. zászlóalj ide rendeltetvén mint tartalék, szükség- szerint segélyt nyújthatott.

A lovasság mellett, az állás közepében, két zászlóalj és a miskolci önkénytesek foglaltak helyet, egy 3 fontos, nyolc darabból álló ágyúüteggel. A megtámadást a jobb szárnynyal kelle végezni, melyben a derék 20. zászlóalj, a borsodi önkénytesek és egeri vadászok, egy gyöngye század a 8-ik huszárezredből, egy lovas üteg, és 250-re menő kunsági önkénytes foglalt állást Dessewffy alatt.

A szepesi 7—800 gyalogból és 5 ágyából álló erő pedig (akár sikerült, akár nem Eperjes bevétele) a bellai utón szintén Kassának tartani már azelőtt elrendeltetett, a felső-zempléni erő Eperjes védelmével, vagy — ha ennek bevétele nem sikerült — a kassai át båtortalanításával bízattván meg. — Kembowsky Szépiáknál a Hernád innenső felére parancsoltatván, onnét fenyegetőleg előhaladni rendeltetett.

Az ellenség fedett állásban volt, és egész erejének, —

melyet a csatatéren legfelebb 7000-re lehetett tenni a 3. osztály lovasságával együtt, — felét alig állította ki, míg a másikkal Kassa erődítési és védelmi pontjait tartotta. — Ágyúi, — melyek közül a 12 fontosok egy része a téglavetőnél, a másik harcvonala közepében volt felállítva, — s aztán egy röppentyűs battériája és egy másik ágyútelepe bal szárnyán valának elhelyezve. Ezen állásában nyugodtan hagyta az akadálynak tartott Mislát, melyen seregünk közepe átkelhetett.

Mialatt Dessewffy az ellenségnek előnyomulását jelenté, azalatt én a közeget a kissé ugyan meredek, de keveset akadályozó, befagyott Mislán nagy nehezen bírárn át-hajtani; a gyalogság mintha félt volna a jégre lépni, a lovasság pedig csak egyenkint akara menni ott, a hol később egész homlokkal bátran tudott keresztülfutni, — s így az ágyúüteg is csak nagynehezen vergődött át. — Csatárláncot képezvén seregünk éle, ezt, a mint a túlsó dombra ért fel, egy század-szélességű kettős oszlopban (Doppel-colonne) követte a 3-ik zászlóalj. — Bulharin ezredest — ki oldalam mellett ajánlá magát a közép-gyalogság vezényletére — bizám meg a manoeuvre kivitelével, mire ő a 42. zászlóaljat egy dombtól fedett mély utón a nem messze működő röppentyűs battériának akará vezetni és vezette is, s ha a dombra feljöhét, 150—200 lépésnyi sebes rohammal a röppentyűket elfoglalhatja.

Az ágyúzás megkezdődött az ellenség jobb szárnyán, mely bal szárnyunkat lövöldöztetni kezdé. Ott a derék Prinz-Preussen 40. ezredbeli közvitézek csakhamar kivertek a téglavetőből egy ellenséges századot, s magam a lovasság felé indulóban, ennek mozdulatát akarám irányzani, midőn egynéhány szerencsétlen űr-golyó a balszárnyon az 53-ik zászlóalj és a lovasság közé esve, zavart okozott, mire a futás megkezdődött, mi a középben levő lovasságra átterjeszkedett, mely szintén rendetlenül hemzsegett hátra-

felé; a középben pedig az ellen röppentyűi kezűének sivitáni, mely szokatlan látvány és sivítás az egész közép-nyalogságot ijedtté és mozdulatlaná tévé. Egy pár űrgolyó az 54. és 42-ik zászlóalj közzé esvén, ezeket is vak futásra kényszeríté, s mert most az ellenség jobb szárnyabeli üteg maga előtt ellent nem látott, azért a közép felé fordítá és küldé Schrepneljeit, s így a keresztútbe jutott futamodókat lehetetlen volt megállítani.

Ezen igyekezet alatt el nem felejthetem egy öreg huszár szép tettét. Mellettem Sághy nevű segédtiszemnek lova lelövetvén, bár a sereg már futni kezdett, mégis az öreg huszár lováról leszállva, a magáét odaadta és gyalog indult hátra felé.

A mint működésem mind a közlegénység, mind és pedig nagyobb részben a tiszték gyöngesége miatt, — hogy többet ne mondjak, — nem sikerült, azonnal a jobb szárnyra lovagoltam, megnézendő, mi történik ott. Lehetetlen vala itt is az először futásnak eredt heves-kunsági lovas önkényesek miatt, (kik az egész utat elfoglalva, csoportosan futottak hátra,) mondom, lehetetlen vala ezek miatt a többit is feltartóztatni; és első pörre miattuk nem bírván az út melletti árkon keresztülugratni, a középre siettem, de már akkor itt is alig találtam itt-ott egy elkésétt, vagy kissé megsebesedett honvédet, úgy eltakarodott mind.

A tér most semmi szorost vagy akadályt sem képezett. A jobb szárny a derék Dessewffy vezérlete alatt és a 26-ik zászlóalj, melyet Beöthy kapitány vezénylett, egy darabig kiállotta a tüzet, de midőn a lovas üteg ágyúi részint megkárosodtak, részint használhatlanokká tétettek, egy pedig az árokba dőlt, a tért ezek is odahagyni kényszerültek, melyről a hevesmegyei önkényes lovasok már előbb eltakarodtak.

Ezen hátrálás alatt egy ellenséges vértés osztálytól

kísértettünk, mely némelykor támadási kísérletet is tőn, de a 26-dik zászlóalj és a 8-dik huszár-ezredbeli három csapat — mert a negyedik szintén elfutott — jó rendben és üldözetlenül előbbi szállására, Enyickére visszahúzódott, ott megállott, a hol további instructióját még meg is kapta.

Ekkép, a ki a nagy becstelenség közt a becsületet fentartotta, az Dessewffy volt, mert bátor magaviseleté által imponált az ellenségnek.

Az úgynevezett egész csata alig tartott 15 percig s aztán mindennek vége lőn.

Szemere s Irányi, kik jelen voltak, hogy Kassán rendelkezzenek, s kik Miskolcon mindig azt hordozák szájukban, hogy „van érő, csak használni kell“, most láthaták, hogy a nyers anyagot gyártani kell hasznavehetősége előtt.

Schlic-k a bal valamint a jobb szárnyon egy-egy lovas osztálylyal nem annyira üzte, mint inkább kísértette futóinkat s hogy miért nem vett minket jobban üzőbe? Ő tudja; mert ha ezt teszi, még a 8 elveszett vagyis ott hagyott ágyún kívül a többit is hatalmába kerítheti és a sereg nagy részét is elfoghatja. — Hanem a mit ő nem tétetett, azt a körül-belől lévő, ügyünk iránt hajlammal nem viseltető falubírák tevék, kik egyes embereket s azoknak fegyvereit becsületesen bevivék Kassára, magukat ekkép ajánlandók, és hogy még pénzt is nyerjenek.

A szélső jobb szárnyon lévő lengyelek megjelenének ugyan a csatatéren, de tétlenek maradtak, és este felé visszahúzván magukat az előbbeni úton, — másnap Garadnán Dessewffyvel, most hátvéd-parancsnokkal — egyesültek és mit sem vesztek.

Dessewffy ezredes ámbár nagy tűznek volt kitéve, még sem veszte 50 embert, a holtak és sebesültekkel együtt, és az alatta levőket, a 26-dik zászlóalj és a hu-

szárok jó példája mellett, a megfutottakon kívül mind megmentette.

A középben nem bírhatván az ütegeket az ellenség lövései viszonzására kényszeríteni, ezek is a többiekkel futottak, azonban még ezek is, — bár a keresztűz dolgozott, — 100 sebesültet és halottat alig vesztek. Azonban az elmeredett katonák közül több a földön kucorgóit, mások (a Hernád jobb partján születvén) a Hernádnak tartottak, sokan pedig mindenfelé széledvén, az ellenség oda érkezével elfogattak, kiknek számát ha 250-re teszem, talán nem kisebbítem. Egyébiránt ezekért kevesebb kár lett volna, mint a velők elfogott s a másoktól eldobott fegyverekért.

A bal szárny szabolcsi és hevesi lévén, jobbára tiszai születésű, ez egyenesen előbbi esti szállásának tartott, és bár egy vasas osztálytól üzetett, nem igen sokat veszett, mert nem nagy távolságban erdős helyek közé búvhatván, alig veszett halott, sebesült és fogolyban 100 embert.

A rendszerezett lovasság bár futott, de a kiindulási helynél, Szálánál mégis megállapodott. A heves-kunsági lovasok, — ha kiveszem a Wartensleben által vezérelteket, kik nagy nehezen, keveseken kívül megmaradtak, — a többiek, talán egy-két tiszttel — százat kivévén, — egyenesen haza tartottak, a hová, t. i. a Kunságba és Heves megyébe 6-án, azaz harmadnapra mind elértek, a rózshírt nagyobbítással terjesztvén.

Negyedikén lévén a csata, a tiszt urak nagy része Miskolcig oly sebesen tette meg az utat, hogy ezen városban már 5-dikén, reggeli tíz órakor a „Három rózsánál“ büszkélkedhetek gyáva futásukkal, s hogy szépítsék a történt szégyent, azt még nagyobbították.

7-dikén Miskolcon volt a sereg, melynek új rendbe szedése, a veszteségnek helyre állítása, a hiányzó lovak összevásárlása elrendeltetett, hogy a gyorsan várható

ellenségnek mégis valami kis erőt ellene lehessen állítani. A mi legjobban fájt, az az ágyúk veszte volt, mert 12 ágyúval és ezek közt is 8 darab háromfontossal alig lehetne valamit kezdeni. A sereg többnyire tudatlan tisztekkel és ezek között a nem legbátrabbakkal volt ellátva, a kiket lepirongatva, ijesztve, hadi törvényszék elé állítással s agyonlövétéssel fenyegetve kelle arra buzdítani, hogy az ellenséggel szemközt helyüket megállják, ámbár bízni bennük így sem lehet.

Szináról már 4-dikén éjszaka tevém jelentésemet a kormányhoz, tudtván véle a sereg és magam szerencsétlenségét; és látván, hogy én, a rend embere, ily elemeket valamely szigorú és nagyon helyén levő zsarnokság és kegyetlenség nélkül, — jellememnél fogva, — nem tudnám hasznosan a haza javára vezetni, felszabadításomat — és hogy utódom valamit tehessen, legalább is egy tüzet kiálló zászlóalj és néhány nehezebb ágyút kértem.

Miskolcon három és fél napot töltöttem, rendezés és a jövőre való intézkedés közt. Ezalatt Vetter helyettes hadügyminiszter, segéde, Szathmári Király által (ki később Dembinszki segéde lett s tőle mégis az ellenséghez szökött, és a kinek Windischgrätz, midőn az elsikkasztott papirosokat átadta, hátat fordítva, szobájából ezen szavakkal utasította ki: „Mit einem solchen Menschenien hab' ich nichts mehr zu thun,“) értesítettem a Pesten eddig történekről. Ezen tudósítás egyrészt a haza veszedelméről értesített, másrészt helyzetemet szintén súlyosbította, és Miskolcon maradásomat veszélyezteté.

A tudósítás ekkép hangzott: (most 1850. júliusában e sorokat emlékezetemből kell előidézni, a miért a dátumokban lehet valamely különbség, de nem a dologban,) „E hó 4-én elhagyta helyét a hadügyminisztérium; a kormány már előbb tette ezt, a kormány feje pedig még ennél is előbb és vasúton Szolnokig ment, onnét 10—12-dikén

tovább Debrecenbe, a hová hadügyminiszter úr utasítását is küldeni kéri.“

December 19—20-ika körül Görgey kénytelenített Pozsonyt elhagyni, mivel a zajongós Duna az erős hideg következtében befagyván, csakhamar hidat szolgáltatott, s e mellett annyi ereje sem volt, hogy az ott előnyomult ellenséggel megvívhasson; tehát főhadiszállását Győrbe áttenni annál is inkább eltökélé, mert Győrnek körülárkolását, és földből rakott gyors erődítését már megparancsolá, azt híven, hogy ott inkább állhat ellent.

Amint ez történt, Perczel Mór tábornok is visszarendeltetett Istria és Horvátország felől, a hol az idősb Nugent, Burics s Pálffy stájer- és horvátországi osztrák vezénylőkkel a Muraközben Letenye-, Kottori- s Fridaunál előnnyel verelkedett meg, s gyengébb seregével több ideig — noha változó szerencsével, — állott ellent, úgy hogy e miatt tábornoki rangra is méltattatott. Rendeltetése most az volt, hogy Görgeyvel egyesüljön vagy véle az ellenség ellenében összhangzólag működjék.

Görgey Győrt, mivel ennek általa parancsolt erődítésének nagy mértékben kellett volna történnie, de az nem így sülvén ki, azért csak szemfényvesztés volt, mondjuk, hogy Győrt nem tarthatván, onnét is visszavonult, a nélkül, hogy az ellenséget bevárta volna. E visszavonulás okát Görgey Kollman vezérkari főnöknek tulajdonította, kinek tudományával, s még inkább gondolkodás módjával nem elégedvén meg, erre bízta az erődítéseket, helyette a lángeszű Pusztelniket vévén maga mellé, ki a schwechati csata tervéről ismeretes. — Már pedig ha a vezér tábornoki főnökét küldi ki erődítésre, föl kell tenni, hogy ismervén saját erejét és célját, ahhoz alkalmazva adta ki parancsolatát is, következőleg a főbb hibás a vezér vala, és csak aztán a dolgot végbevivő, ki a munkákat elkezdé, a mi ellen remonstrálhata; ez

nem történvén meg, egyik a másiknak mitsem vethet szemére.

Megijedvén a kormány ezen sebes hátravonulástól, parancsolatot küldte Görgeynek valamint Perczelnek is, az ellenséggel megütközni. — Azalatt, míg egymáshoz közelített a két sereg, Görgey seregének egy része Bábolna körül, ködös időben, meglepetett.

A „porosz“ nevet viselő gyalog ezred első volt Pesten keresztül mentében; ez Lengyelhonból jött s egész testtel lélekkel a magyar színekhez esküdött, a miért majdnem egész tisztikara ott liagyá, mire bizonyos Szél nevezetű másod-kapitány lett rangja szerint ezredesévé. Ezen ezred Bábolnánál szétüzetett s parancsnoka, Szél 14 sebben összeesvén, fogságba esett. — Az Erneszt-gyalogságból egy egész zászlóalj körülkerítettvén, magadásra szólított fel, de zászlaja körül inkább hősileg levágatta s leszúratta, mintsem megadta magát. Mit tett a többi sereg, mit parancsolt a vezér? ő tudja; e sorok Írója csak azt tudja, hogy hátrált, s ha nem hibázom, körülbelől Mór, Kecskéd s Bánhida irányában. Perczel szerint egy dandár egy órányira, Knéthy pedig csak két órányira volt Görgey hátában Zamolynál, míg Görgey Sárkány körül ígéré együvé munkálását. — Ha egyetértének, talán jobban végezhetik a kormány parancsolatát, bár sükert-alig nyerhettek volna úgy is.

Hanem Görgeynek más terve, más célja volt; a kormány parancsolatát nemcsak ad acta tévé, hanem még a csata alatt sem nyújtott kezét, sőt szerencsétlenségében Perczel seregét sem istápolta. Perczel t. i. Mórnál megtámadta vagy bevárta az ellenséget s küzdött, de szerencsétlenül, mert megverettetett és a győztes ellenséges lovasságtól még úzóbe is vétetett, úgy hogy ez seregét szétoszlatta, mely azonban bár rendetlenül futott Pestig, ott megint nagy részben összegyűlt.

A tábornokok, kik vagy a seregnél, vagy Pesten voltak, hadi tanácsra gyűltek össze.

Vetter az egész sereget Görgey alatt a gödöllő-miskolc-kassai útra, a Perez el alattit pedig Szolnoknak, a Debrecenhez való közelítés megakadályozására és a tiszai átkelés védelmére szerette volna állítani.

Ennek ellenében Görgey, — és pedig most Bayer, tábornoki főnöke javaslatára, ki később mindenese Ion, — más tervet ajánla. Azt beszélé a hír, hogy Pusztelnik a bábolnai meglepetés után egyszerre eltűnt, s azért holt-nak tartatott, míg Bécsbeni lakása és szabad lábóni állása, következőleg önkényes átmenése az ellenséghez, meg nem tudatott; és a rász világ azt állítja: összeköttetését Görgeyvel sohasem hagyta onnan sem félbe.

Bayer tehát azon tervet ajánla — és Görgey helyesnek vitatá, — hogy ő 20,000 emberről sebes menetben eltűnend az ellenség elől s Vácon át a Duna bal partján Komáromnak tartand, Becs felé diversiót eszköz-lendő; ez által az ellenség figyelmét magára vonva, annak erejét gyengítené és ezen manoevre által nagy erőnek a Tiszán átkelését feltartaná, rász esetben pedig a tőle ismert felső vidéken mindig menedéket találna, s még a legrosszabb esetben is végbe vinné a többi sereggel való egyesülését.

És ezen terv a fiatal tábornokokra — genialitási színe-zete következtében — hatván, győzött s el is határoztatok. A kettő közül melyik volt valójában jobb? én határozottan meg nem bírom mondani, noha akkor többekkel én is Vetter tervét tartottam jobbnak; azonban Görgeyé is hasznosnak mutatkozott, és mivel az ellenség összpontosított erejét Görgey után küldvén, így önmagát gyengíté, s továbbá, mivel igen sokáig hadi tétlenségben tespedt s csak polgári inquisitióval bajlódott: azért kö-

vetkezményeiben a Bayer-Görgey-féle terv jobbnak nyilvánult, mint később előhozandjuk.

E hadi tanács után a vezérek seregeikhez tértek vissza, s Per ez el Mór Csányival a pétervári parancsnokságot vette át. A sereg, visszavonulásakor Tétény, Buda-örs és Ó-Buda közelébe jutván, az első helynél egy szerencsés hátvéd-csatát állott ki, a hol két osztály Vilmoshuszár, gróf Zichy vezénylete alatt, a sebesebben haladó vasasokat jól megleckézte s az üldözésnek véget vetett. A mint ezen, színre nagy csatának Ilire Pestre érkezett, Görgey felhivatott másnap, ezen szerencsés eseményt előremozdulásával eredményesíteni, hanem ezt azon okból tagadta meg, hogy a gyalogsága a Dunán már átköltözött.

Az egész sereg tehát a Dunán túl volt s mindenik a végzett terv szerint vett irányt. Ha nem hibázom, január 5-dikén délfelé a vadászok s lovasok a befagyott Dunán Pestre átköltöztek, örseregeiket ott felállítandók, azonban már este Windischgratz is Budára érkezett s főhadai szállását a királyi lakba tette, és onnét intézé a további teendőket.

Ekkép a székvárosok az ellenség kezébe jutottak, majd kétharmada az országnak az ő parancsát vévé, és a hon helyzete oly súlyossá lőn, hogy a legerősebb jellem, vagy jósló tehetség sem mert volna a honnak független életet jövendőlni. — A székvárosok és az ország állapota elbeszélését e mű második részének elejére hagyván, itt megint Miskolchoz fordulok vissza, ott a hadi téreni pályámat bevégezendő.

A mint a főntebb elmondottakat olvasám, hallám, s a történetet többek által elbeszéltetém, ezeken okulva, magamra és állásomra vetém figyelmemet. E közben hivatalosan tudósíttattam arról, hogy a már tüzet állott bácsmegyei zászlóalj, meg a híres Don Miguel egyik zászlóaljja három darab 12 fontossal és egy 6 fontos üteggel

útban van, s hogy ezeket a Zaniniek két, de erejüket véve egy erős zászlóaljzat képező olasz csapata fogja követni. Az elsők megérkezése 5 — 6 nap múlva ígértetett.

Meg levék ekkép vigasztalva s most két kérdést tüzék ki magam elé: Miskolcon maradjak-e sereggel, vagy Tokajt és környékét szálljam meg? — Miskolcon, — ha a várt segítség meg is érkeznek és ha a veszteséget s fölszerelést az erélyes kormánybiztos, Szemere segítségével gyorsabban pótolhatnám is, — mivel Görgey a miskolci utat szabadon hagyta, azért ha az ellenség azt használni és magát Schlickkel összeköttetésbe hozni akarná, két tűz közzé szorítottatva még Tokajtól is elzárathatnám, a hová az ellenség három erős menetben szintén eljöhett Kassából. Ha pedig ez megtörténék, csak a polgárdi átkelést választhatnám a Tiszán, a honnét e helyen kívül hat órányi távolságra falut nem érnék, és így a sereget a téli testi fáradság, élelemhiány és kevés haderkölcsisége miatt még jobban veszélyeztethetném. Elhatározám tehát a kormánybiztos és az ottani közvélemény dacára (mely mindenhol azt gondolá, hogy a legkisebb csapat is'képes őt megmenteni s mely nélkül elhagyottnak vélé magát,) Debrecen fedezését célul tűzni, következőleg Miskolcot, ott hagyva, a Hernád, Bodrog és Tisza folyója közt Tokajtól Tárcai-, Bodrog-Keresztúr-, Mád- s Megyaszónál hadiállást foglalni, sőt még a kassa-miskolci út fölött is örködni és a jövő segélyosztályokat mind Tárcainak utasítani.

Ennek következtében Desseffy ezredest az ottani gyalog önkénytesekkel, a 8. huszár ezred derék századával és két, a kassai katastropha után leggyengébb s akkor a visszatértekkel épen lassan-lassan újra gyarapuló honvéd zászlóaljjal és három, a fölszerelést legjobban igénylő ágyával Miskolcon hagyám, hogy figyelmét Pest-Kassa felé terjeszse, és ha kell, velem Gesztelyen át

könnyen egyesüljön. A többiekkel, azaz mintegy 5000 gyaloggal, 6—8 száz lovassal és 9 ágyúval 11-én Miskolcot elhagyva, Gesztelyen át 12-én Szerencsre értem, ott megháltam, s aztán a főhadiszállást egyelőre Tokajra tevém át, a hol három napig maradtam az élelmezés és egyéb szükségesek elintézése és egész hadi állásom beutazása végett. Ezen új állásomban a visszavonulási vonal egész Rakamazig figyelmemet szintén el nem kerülte, s így új elhelyezkedésemet a kormánynak tudtára adtam.

A szerencsétlen második kassai csata után megint 8 nap múlt el minden háborítás nélkül. Miért nem használta Schlick ezen időt? ő tudja; én csak azt tudom, hogy serege fele előtt, — ha az előre nyomul, az előtte levő demoralisált sereg hátrahúzza magát, s hogy a Tisza jobb partjától fogva Pestig ellenségre nem talál; mert ha más nem is, legalább a bábolna-móri esetet tudhatta, sőt azt is kiszámíthatta, hogy azon ellenség, mely két szerencsétlen csatát vesztett, ha szándékot tanúsítana is a székvárosok védelmére, azokat sok ideig nem tarthatná, nem pedig, — mivel mint régi, s Magyarhonban már megfordult osztrák katona tudhatta, — ha el nem felejtette, — hogy ha Kassa tájékán 21 foknyi hideget jelöl a hév-mérő, az kevés változattal legalább 15-öt mutat Buda-Pest körül, mi elég arra, hogy a Duna befagygyon és így a gyalogság azon átkelhessen; s így tehát hátában veszélyeztetvén a magyar sereg, ha csak haszontalan bombáztatásnak nem akarná kitenni a székvárost, azt elhagyni kénytelenítették. Ehhez járul, hogy ezeket fontolóra véve, nagyobb tért nyerhetett, városokat foglalhatott el, a tokaji álló hídon való egyetlen biztos átkelést maga számára biztosíthatta, sőt mi több: Debrecent, mely csak 11 mértföld távolságra esik Tokajtól, szintén fenyegethette. — Elég az hozzá, ezen szerencsés és eredménydús gondolatra nem jött; Kassán tovább organisált, biztosokat rendelt, Kossúth

papírpénzét, üldözte, és csak későn mozdult előre, mely körülmény több ízben visszaveretésére, s többször szőrűt állapotba jutására adott alkalmat, és megbecsülhetlen időt engedett demoralisált seregünknek kissé magához jöhetésre.

Elvégezvén a végzendőt, Tarcalra akarám áttenni főhadiszállásomat, hogy az ellenséghez és seregemhez közelebb essék az, melynek balszárnya iy_2 órányira ügyes s gyakorlott kezekben, az igen derék, bátor és mi több: a lengyelek közül bizonyára legszerényebb Bulharin ezredesében volt; ezt azért is akarám tenni, hogy a főhadiszállás a többi szárnytól csak egy órányira essék, hogy ha Sátoralja-Ujhelyről történnék a támadás, Keresztárhoz csak fél óra távolságra lévén a rendeletek hamarabb és pontosabban adathassanak. E közben azonban Klapka, ez esetre a kormányfőtől ezredességre emeltetve, 14—15-dikén este betoppan s mint felváltóm jelentkezik.

Szükségben lévén a haza, vagyis hiányában a vezéreknek, különöséget ebben nem találtam s nem találhattam már azért sem, mert forradalmi időkben a hevesebb, fiatalabb egyének, kikben szerencsét vélt találni a sok-fej (publicum,) gyorsabb előléptetéssel kecségtetvén, ez nagyobb erély kifejtésére sarkantúzza őket.

Klapka múltja rövid, de némileg zivataros szolgálatból állott; e miatt föltételezték róla, hogy a forradalmi idők zivatarába némi tapasztalatokat hoz; természetes virgonc esze s különben még nem tanúsíthatott hadi tudománya jó hírből állott; eddig a tábori osztályhoz volt beosztva, még sehol sem tüntette ki magát, azonban fiatalsága és szerény magaviseleté jó benyomást okozott. Nyugodtan adám tehát át neki a vezényletet; értesíttem a történekről és az akkori helyzetről, Ő meg viszont a távoli eseményekről tudósított, s így 16-án ott hagyván Tokajt, Debrecennek tartottam.

Elfelejtém még, hogy Szerencsen léteztemkor Perczel Mórtól kaptam levelet, illetőleg feleletet, kivel, valamint Görgeyve is tudattam az itteni viszonyokat; Görgey azonban csak hallgatással felelt; tudván, mennyire szükséges most ő, sőt bízván a kormányfő különös pártolásában, azért a hol csak szerét teheté, a hadügyminiszter iránti engedelmességről, valamint a nevelt emberek között szokott udvariasságról örömet elfelejtkezett. Perczel részt látszatván venni szerencsétlenségemben, segílyt is ajánlott, mit azonban megköszöntem; később pedig még egy másik szép jellemvonásáról is tudósítottak, s ez abból állott, hogy midőn Kossuth nem látszott eléggé meggyőződöttnek arról, hogy egyenesen jártam el, s midőn ellenem tán más gondolatot is forralt, akkor őt ettől Perczel téríté el, kiről tudta Kossuth, hogy a zöld asztalnál ellenesen, s hogy az „árulót“ a legcsekélyebb látszatra is kimondja.

Vége az „Emlékiratok“ első résznek.